

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG
ÉVKÖNYVEI.

NEGYEDIK KÖTET.

BUDÁN.

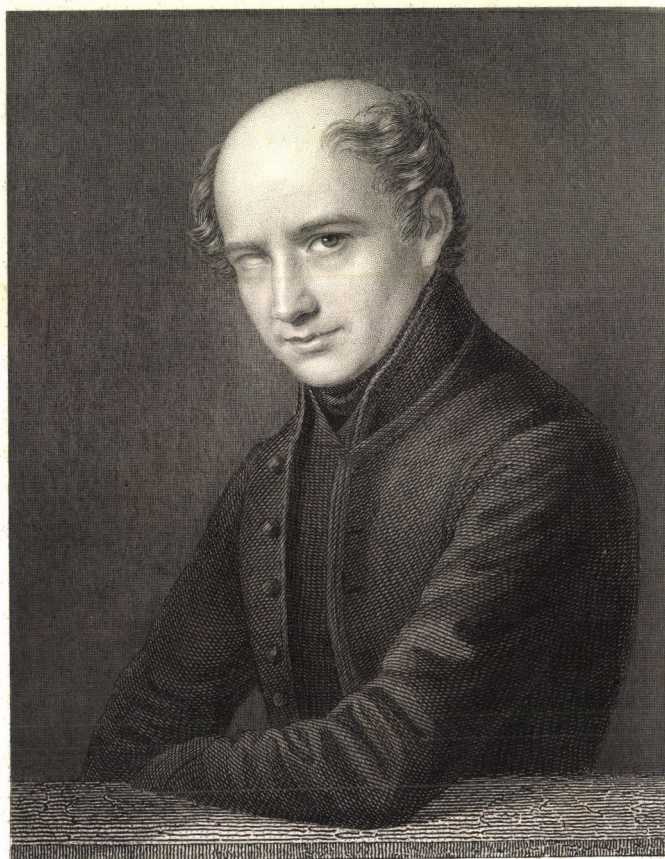
A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.

1840.

Károlyi melet.

Ezredesi után rajz. Barabás.

Árnylatok mesteri. Mählke.

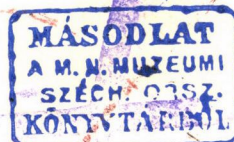
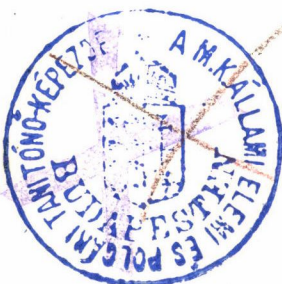
KÖLCSEY FERENCZ.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Irodalomtörténeti Intézet és Könyvtár

Lelt. napló: VI. 8. Lsz.: 105

..... csoport: ..... szám.

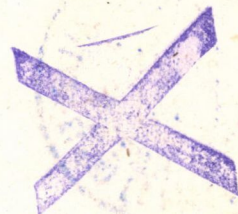
A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

É V K Ö N Y V E I.

NEGYEDIK KÖTET.

1836—1838.

Egy aczél- és tizenkét kömetszettel.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1840.

SCHEDER FERENCZ' ÜGYELÉSE ALATT.

T A R T A L O M.

ELSŐ OSZTÁLY.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' TÖRTÉNETEI.

SCHEDER FERENCZ TITOKNOKTÓL.

HETEDIK ÉV.

1836-7.

ELSŐ SZAKASZ: KIS GYÜLÉSEK.

1836. nov. 21 — 1837. sept. 14ig.

ELSŐ CZIKKELY.

Nyelv körüli munkálatok.

I. Szótári munkálatok.	3
II. Régi m. nyelvemlékek.	4

MÁSODIK CZIKKELY.

Tudományos munkálatok és kiadott munkák.

I. Tagok' értekezései.	7
II. Gegő Elek' jelentése moldvai utjáról.	7
III. Közhasznú tudományos kézi könyvek' terve.	8
IV. Tudománytár.	11
V. Kiadás végett beküldött kéziratok.	13
VI. Megjelent munkák.	13

*

HARMADIK CZIKKELY.

Jutalmak.

I. Az 1834-ki történetirási pályamunkák' dolga.	14
II. Az 1835-ki történetirási pályamunkák' dolga.	15
III. Az 1835-ki mathematicai kérdés' sorsa.	16
IV. Az 183 $\frac{1}{2}$ -ki dramai pályamunkák' dolga.	16

NEGYPEDIK CZIKKELY.

Játékszini ügy.

A' játékszini küldöttség' munkálatai 's az általa eszközölt repertorium' lajstroma. . .	17
---	----

MÁSODIK SZAKASZ: VIII. NAGY GYÜLÉS.

Aug. 31. — Sept. 9. 1837.

Horváth Cyrill elfoglalja rendestagi székét. A' rendes küldöttségek kineveztetnek. Mű és táj-
szavak. Nyelvemlékek, 18. Döbrentei jelentése, 19. Jászay Pálé, 29. Pályamunkák'
dolga. Új jutalomkérdések, 34. Pótló határozatok a' pályamunkák' ügyében. 35. Nyom-
tatásul elfogadott kéziratok. Tudománytár, 36. Közhasznu tudom. kézi könyvek. Játék-
szini küldöttség. A' nagy gyűlési küldöttségek' tudósításai, 37. Hülf Leopold' új számve-
tő módjai, 38. Könyvtárügy. Választások 39. Szeder kilép a' társaságból, Czuczor le-
mond a' segédjegyzőségről, 40.

IGAZGATÓSÁGI GYÜLÉS.

Sept. 4—9. 1837.

Elnökök' megerősítése. Minden a' magyar kir. birodalomban kijött nyomtatványból egy pél-
dány az academiai könyvtárnak jut, 41. Az alaptőke' szaporodásai. Pénztári számadások.
A' könyvtár felállítatni rendeltetik. Javítnok, 42. Jutalmak, tiszteletdíjak, nyomtatá-
sok, 43. Utazás. Játékszín. *Harmadik elegyes ülés.* Szalay segédjegyző. Gyurikovics'
lemondó levele. Választások, 44.

HATODIK KÖZ ÜLÉS.

Sept. 10. 1837.

Jegyzőkönyv.	46
----------------------	----

NYOLCZADIK ÉV.

183%.

ELSŐ SZAKASZ : KIS GYÜLÉSEK.

1837. Nov. 20. — 1838. Sept. 10.

ELSŐ CZIKKELY.

Nyelv körüli munkálatok.

I. Szótári munkálatok.	49
II. Helyesírás' dolga.	50

MÁSODIK CZIKKELY.

Tudományos munkálatok és kiadott munkák.

I. Tagok' értekezései.	51
II. Vass László' jelentése belga utjáról.	52
III. Tudománytár.	53
IV. Kiadás végett beküldött kéziratok.	54
V. Megjelent munkák.	55
VI. Astronomiai napló.	56

HARMADIK CZIKKELY.

Jutalmak.

Árvizi akadályok.	56
I. Az 1836-ki törvénytudományi pályamunkák' dolga.	57
II. Az 1836-ki természettudományi pályamunkák' dolga.	57
III. Az 183%-ki dramai jutalom' ügye.	58
IV. A' gr. Andrásy György által jutalommal ellátott pesti kérdések.	59

NEGYEDIK CZIKKELY.

Játékszíni ügy.

A' magyar színműtár' újabb bővítései.	62
---	----

MÁSODIK SZAKASZ: IX. NAGY GYÜLÉS.

Aug. 30. — Sept. 9. 1838.

Péczely József elfoglalja rendestagi székét. A' rendes küldöttségek kineveztetnek. Helyesírás' dolga, 64. Kettős betűk' javaslata elbukik. Tájszótár. Törvénytudományi műszótár, 65. Nyelvemlékek. Döbrentei' jelentése, 66. Pályamunkák, 76. Dramai jutalom' újabb szerkezete. Új jutalomtétélek, 77. Nyomtatás végett elfogadott kéziratok. Az Évkönyvek' 78. és Tudománytár' köre. Játékszín. Küldöttségek' jelentései, a' nagy jutalom, 79. Moldvai magyarok' ügye, 80. Könyvtár, 81. A' Teleki-könyvtár' átvétele 's felállítása'áról, 82. Zipser-gyűjtemény. Választások 84. Külföldi viszonyok.	86
--	----

IGAZGATÓSÁGI GYÜLÉS.

Sept. 5—8. 1838.

Elnökség' megerősítése. Pénzügy 'szaporodása és fogyása, 87. Fizetések, jutalmak, nyomtatások. Játékszín. Moldvai magyarok, 88. Választások.	89
--	----

HETEDIK KÖZ ÜLÉS.

Sept. 9. 1838.

Jegyzőkönyv.	89
----------------------	----

B E S Z É D E K.

I. Beszéd, mellyel a' 6-d. köz ülést megnyitá <i>G. Teleki József</i>	93
II. Emlékbeszéd Georch Illés felett. <i>Perger János</i>	98
III. Beszéd, mellyel a' 7-d. köz ülést megnyitá <i>G. Teleki József</i>	106
IV. Emlékbeszéd Petrovics Fridrik felett. <i>Zsivora György</i>	111
V. Emlékbeszéd b. Szepesy Ignác felett. <i>Bitnicz Lajos</i>	117

Életrajzi toldalékok.

I. G. Kornis Mihály. <i>Schedel Ferencz</i>	126
II. Berzsenyi Dániel. <i>U. az</i>	127
III. Gelei József. <i>U. az</i>	128
IV. Schuster János. <i>U. az</i>	129

TARTALOM.

VII

V. Perger János. <i>U. az.</i>	131
VI. B. Szepesy Ignác. <i>U. az.</i>	131
VII. Kőlcsey Ferencz. <i>U. az.</i>	133
VIII. Nyíry István. <i>U. a.</i>	135

A' magyar tudós társaság' <i>személyes állapota</i> 1838. az új választások előtt.	137
A' társaság' <i>gyűjteményei</i> szaporodása 1836-8.	142

MÁSODIK OSZTÁLY.

ÉRTEKEZÉSEK.

1836—8.

I. NYELVTUDOMÁNYI OSZTÁLY.

- I. Hellen-magyar dramaturgia. Negyedik szakasz. *Guzmics Izidor*. 3

II. PHILOSOPHIAI OSZTÁLY.

- II. A' philosophiai rendszerek' méltatása. *Horváth Cyrill*. 60
 III. Ohajtások a' philosophiára nézve hazánkban. *Szilasy János*. 87
 IV. Tudós egyesületek 's alapítványok' hasznairól. *Kállay Ferencz*. 98

III. TÖRTÉNETIRÁSI OSZTÁLY.

- V. Zrednai Vitéz János, némelly tekintettel Magyarország' általános állapotjára. *Czuczor Gergely*. 112
 VI. A' nemzeti gazdagság' befolyásáról a' nemzeti művelődésre. *Péczely József*. 137

IV. MATHEMATICAL OSZTÁLY.

- VII. A' Ludolphi szám, több ívek' érintői által kifejtve. *Vállas Antal*. 152

V. TÖRTÉNETTUDOMÁNYI OSZTÁLY.

- VIII. A' leányi negyedről. *Szlemenics Pál*. 117

VI. TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY.

- IX. A' honi vízszabályozások' tökéletesítéséről földművelési tekintetben. *Balásházy János*. 184
 X. Természettudományi utazás a' Balkány' vidékén. Harmadik közlés. *Frivaldszky Imre* 194

ELSŐ OSZTÁLY.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

T Ö R T É N É S T É R .

1856—8.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

T Ö R T É N E T E I.

HETEDIK ÉV.

1836. NOVEMBER' 21-től 1837. SEPT. 14-ig.

ELSŐ SZAKASZ.

KIS GYÜLÉSEK 1836. NOV. 21-től, 1837. SEPT. 14-ig.

Összesen 37 ülés. Gróf Teleki József elnök folyvást Bécsben. Gr. Széchenyi István második elnök 5 ízben vezette az ülést. Mint helyettesek elnökölték báró Jósika Miklós igazgató tag 5 ízben, Fáy András tisz. tag 6, Jankowich Miklós t. tag 15, Schedius Lajos t. tag 6 ízben. *Jelen* voltak *tiszteleti* tagok: Fáy 9-, Jankowich 4szer (ide nem tudván elnöklésüket), báró Wesselényi Miklós t. tag 1 ízben; *rendes* tagok: Bajza 35, Balogh 26, Bugát 34, Döbrentei 27, Fábián (vidéki) 1, Gebhardt 32, Gyóry 27, Kállay 37, Luczenbacher 35, Perger 27, Stettner (vidéki) 1, Szemere 9, Szilasy 37, Sztrokay 29, Vörösmarty 34; *levelezők*: Csató 5, gróf Dessewffy Aurél 10, báró Eötvös József 1, Ferenczy 1, Gegő Elek 3, Illés Pál 1, Kiss Károly 5, Szalay László 1, Tóth Lőrincz 3, Várhelyi Pál 2, Warga János 1, az újdön választottak közül (sept. 14.) Gaal és Jerney 1; — a' titoknak 35, Czuczor Gergely segédjegyző 28 ízben.

ELSŐ CZIKKELY.

Nyelv körüli munkálatok.

I. A' *nagy szótár*' készítése körüli munkakiosztásban a' társaság' VIII. nagy gyűlése által a' „Magyar-német zsebszótár“ volt vezérkönyvül kitűzve, melly mindazáltal ez évben el nem készülhetvén, az egyes osztályokhoz tartozó, 's értelmeikre rokon és összefüggő kitételeket teljes számmal összeszedni és czélirányosan kiosztani nem lehetett: de másfelül hitelesen kitudódván, mikép némelly kereskedő utánnyomás végett

az említett munka' ívei' megszerzésére törekedik, 's így méltán attól tartván a' társaság, nehogy a' kész ívek' annyifelé kiosztandó példányai' egyikéhez valamikép hozzá férhessen, 's bár más formábani utánnymás által is ama' költséges munka' kelete, a' pénztár' tetemes kárával, csökkentessék: valamint szükségesnek, úgy tanácsosnak is láttatott a' munkálkodás' megkezdését a' Zsebszótár' teljes kijöveteléig felfüggeszteni. Az előkészületek' gyűjtése azonban folyt; név szerint

1. a' *műszavaké*; különösen a' *törvénytudományi* műszótárhoz, mellynek szerkesztése Perger Jánost foglalta el, Szász Károly r. t. szedett szavakat az erdélyi törvényt illető munkákból; Szerencsy István m. kir. udv. cancellariai előadó tanácsos pedig, elnöki felkérésre, a' kir. táblai küldöttség által kidolgozott m. törvényes szótár' közlésével nevelte e' szókönyv' anyagait. A' *természettudományi*hoz külsők közül, orvosi műszavakat D. Flór Ferencz, philosophiaiakat Beke Kristóf, Veszprém megyei áld. pap gyűjtött.

2. A' *Tájszótár'* sorozott kéziratának átnézésével Vörösmarty Mihály r. t. bízott meg, kinek előadása mellett a' kis gyűlésekben a' végvizsgálat folyt; egyszersmind azon tájszavak is beiktattatván, mellyeket az év' folytában több, intézetén kívüli hazafiak, név szerint Acsády Sándor ügyvéd Marczal' mellékéről, Matics Imre acad. irnok Pápa' vidékéről, Beke Kristóf több tájakról, közlöttek.

3. A' *régi szavak'* gyűjteményét Bartal János ongai refor. pred., Heltai' Krónikájából szedettekkel, és Csatsko Imre győri acad. k. prof. nevelték.

4. A' *nyelvhasznító nyomozatok* *) Hoblik Márton l. t. folytatta a' magyar és szerb, Nagy János l. t. a' magyar és némelly keleti, Kállay Ferencz r. t. a' magyar és cigány, 's Bárány Ágoston l. t. a' magyar és török, hason hangu és értelmű szavak összeírásával.

II. A' *régi magyar nyelvemlékek'* gyűjteménye' számára:

1. Döbrentei Gábor megbízott r. t. kijelelései szerint tizenegy hazai levéltárban folytak a' másolások (l. alább a' VIII. d. nagy gyűlés' dolgai közt).

*) L. Évk. III. Első oszt. 3. és 56. l.

2. P. Gegő Elek lt., visszatérván Moldvából, hova academiai utasítással utazott *), a' dec. 12. 1836. tartott kis gyűlésben, előlegesen az Erdélyben talált, 's részint leírt, részint, megbízatásához képest, leíratni rendelt régi magyar iratok' sorát mutatta be; névszerint:

a) *A' marosvásárhelyi gróf-Teleki-könyvtárban:*

Sz. Emerentia asszony, Eszmeria, Erzsébet, ker. János.

Sz. Anna, Joachim' felesége.

Sz. Procopius prágai érsek.

Egy tékozló fiúról.

Egy püspökről Angliában.

Különb különb csudáiról sz. Annának.

Egy szerzetes Margit nevű szűzről.

E' könyvetske ezer ötszáz huszanhat esztendőben íratott Vásárhely és Ur Estyn végeztetett el általa.

A' szentséges szűz Mária' zsoltárának harmadik része magyarázatja.
Ádám' teremtese és elesése.

E' könyvetske husvéthban három hét alatt irattatott. Ezer ötszáz huszon öt esztendőben.

Christus Jézusnak az nagy rettenetes ítéletre jövéséről *mongya* stb. 1530dik eszt.

Sz. Makárius' élete 's egy más Imádság. 1531dik eszt. Elvégre:

Sz. Ferenczről és sz. Domonkosról (régibb, szebb és rövidebb, goth betűkkel).

Mind ezek egy kötetben 200 lapra terjednek Srétben.

Másoltatnak:

b) *Mikházán, a' sz. ferencziek' könyvtárában:*

Egy imádság „Azzonyunk“ 1530ból. 1 oldal Srétben.

Egy ének „Bizodalmunk“; az eszt. nem tudatik. 1 lap. Srétben.

Különféle, nyelv' tekintetében nem megvetendő rövid jegyzetek, 1594—95, 1600-tól —1669-ig.

Imádság 1594-ből.

Lemásoltattak:

c) *Csik-Somlyón, a' sz. ferencziek' könyvtárában:*

„Folsegos wr isten“ ének 1587-ből.

De Barzai Cantio: „Égő lángban.“

*) L. Évk. III. Első oszt. 76—7 és 145—6 l.

„Wilágon egh alatt“ ének 1607dik eszt. Rapolthy István saját kézírata. 1 lap. Srétben. Imádság „Eörök mindenható“ lemásolva Lira Miklós 1590-b. nyomtatott lat. könyvéből.

Rákóczy György' levele 1631-ből.

A' csiki gyűlés' határozata 1650-ből.

Négy darab rímes versezet. 1612-ből.

Nyelv és történeti tekintetben érdekes különféle jegyzetek 1585-től 1610ig.

Lemásoltattak:

d) *Kantában, a' minoriták' könyvtárában:*

„Hosszu utca kevés költség“ című imádságos könyv' előljáró beszéde (szerkeszté Kü-röspataki Kálnoki Mihály).

Egy 1636-dikbeli, és

Egy 1679beli contractus.

Lemásolva:

e) *Kolosvárt, a' magyar szabóczék' ládjában:*

„Barath István Bíró stb.“ Rendszabályok 1561-ből.

„Nos Laurentius stb.“ 1½ ív. Rendsz. 1577-ből.

Ismét a' legények' ügyében. Rendsz. 1554-ből.

Ugyan ezen tárgyról 1561 és 1584-ből.

Egy szathmár-németi levél 1613-ból.

A' nagybányai czéh 1627.

Bátori Gábor fejedelem' szabójának (Zabó Péternek) levele egy apród' (inas) ügyében 1614-ből, és erre a' kolosvári czéh' tagadó válasza.

A' kolosvári m. szabóczék' levele Rákóczy Györgyhöz a' szathmáriak ellen.

Bethlen Gábornak a' szűrszabókhoz intézett válasza. Datum in Castro Radnoth. 1ma Julii 1627.

A' szűrszabók' levele a' kegyelm. fejedelemhez 1633-ból.

Egy aranyosszéki levél 1618-ból.

Kötelezvény 1610-ből.

Osztályról törvények 1603-ból.

Másoltatnak:

Ezekon kívül a' tisztelt tag, némelly érdekes régi magyar iratok' közlésére nézve, több magányos hazafiak' ígéreteit is vette.

3. Jászay Pál lt. a' sajó-szentpéterieknek egy, boraik' árulása felől állítólag 1403ban költ eredeti levelök' párját küldé be, egy töredék hasonmással és észrevételekkel, melyeket a' közönség a' „Régi magyar nyelvemlékek“ közt veend.

MÁSODIK CZIKKELY.

Tudományos munkálatok és kiadott munkák.

I. A' tudományok' előbbvitelén 's terjesztésén különféle tudományos értekezések' írásával fáradoztak a' tagok; név szerint *Hetényi János* a' magyar philosophia' történetírását adta ¹⁾; *Nyíry István* az 1835. külföldi philos. literatura' átnézetét tudomány-rendszeresen ²⁾; *Kállay Ferencz* a' bajviadalról értekezett, történet- és térvénytani tekintetben ³⁾; *Czuczor Gergely*. „Zrednai Vitéz János' életrajza, némelly tekintettel Magyarország' általános állapotjára“ czímű előadással foglalta el, május' 8d. történet-osztályi rendes-tagi székét ⁴⁾; *Jászay Pál* az 1625ki gyaratati békéről értekezett ⁵⁾; *Luczenbacher János* a' Vereben találtató római sírköveket ismertette ⁶⁾; 's a' gróf Karacsay Tivador által közlött, II. Ulászló királyunktól a' ragusaiaknak adott adófizetési nyugtatványhoz írt felvilágosításokat ⁷⁾; *Gorove László* lt. az academia' megbízó levelei, segedelmével szerzett adatokból szerkesztett, 's a' bánsági bolgárok' hajdani 's mostani állapotját előadó munkáját mutatta be ⁸⁾; végre *Nyíry István* rt. az angol műipar' philosophiáját fejtegette ⁹⁾.

II. *Gegő Elek* lt. 1837. június' 26d. terjesztette elő Moldvába tett tudományos utjáról szóló jelentését, az academia által neki kiadott utasítás' pontjaira való terjedelmes felvilágosításokkal. A' kis gyűlés iránta Jankowich Miklós t. és Kállay Ferencz rt. tudósításait hallgatván ki, a' nagy gyűlésnek, mint hivatalos irományt, soron kívüli nyomtatásra ajánlotta.

¹⁾ Tudománytár, új folyam, Ért. rész II. köt. 76—164 l.

²⁾ Tudománytár, új folyam, Lit. rész, I. köt. 129—152 l.

³⁾ Tudománytár, új folyam, Ért. rész, I. köt. 261—311 l.

⁴⁾ L. az Évkönyvek' jelen kötete' 2d. osztályában V. alatt.

⁵⁾ Tudománytár, új folyam, II. köt. 39—75 l.

⁶⁾ Tudománytár, XIII. köt. 59—67 l. rajzokkal.

⁷⁾ Tudománytár, új folyam, I. köt. 155—7 l.

⁸⁾ Csak azon részeket akarván a' társaság, Tudománytárában, kiadni, mellyek a' tárgyra új világot vetnek, a' szerző' kérésére, a' kézirat szabad rendelkezésére bocsáttatott: mire ő annak kiadását a' Tud. Gyűjteményben eszközölte.

⁹⁾ Tudománytár, új folyam, II. köt. 264—293 l.

III. A' *közhasznú tudományos kézi könyvek*' gyűjteményének terve *) a' VII. nagy gyűlés által, a' jutalomtételek iránt adandó részletes javaslat' kidolgozása végett a' kis gyűlésekhez utasíttatván vissza; innen először is az osztályok bizattak meg mind a' terv' körébe eső életírások' tárgyai', mind azon kézi könyvek' kijelelésével, mellyek mind a' külön tudományok' fontosságánál, mind a' literatura' jelen állapotjánál fogva *előlegesen szükségesek* lennének; majd, ezeknek beérkeztevel, az e' tárgyban már munkált küldöttségre (Schedius tt. elnöksége alatt Balogh jegyző, gr. Dessewffy Aurél, Perger, Schedel) bízott a' vélemények' szorgos megvizsgálása, 's azok' segedelmével a' nagy gyűlés által kívánt részletes javaslat' tervének készítése. A' küldöttség ezt aug. 14. adta be, mint itt egész kiterjedésében következik:

„A' közhasznú ismeretek' tárgyában, az illető osztályok által beküldött vélemények' méltó tekintetbe vétele után, a' küldöttség az első hat évre terjedő cyclusra, a' legszigorubb előrebocsátott megfontolás után, következő tudományokat választott ki 's osztályozott el.

Az első esztendőre:

1. *Logicát*, vagy helyes gondolkodás' mesterségét. Minden tudományos előmenetel' alapja a' helyes gondolkodás, 's egy ezt tanító kézikönyvet annyiival inkább előre bocsátandónak itélt a' küldöttség, mivel honi nyelvünken nem birunk mind eddig, a' mívelt classis' számára készült logicát; olyat melly nem csak száraz tételek' és törvények' untató felszámolásából 's ezeknek szétbontásából, hanem ezen törvényeknek a' köz életre való alkalmazásából áll, érdekes példákkal ellátva 's világos és kedveltető nyelven írva, millyet a' francziák bírnak többek közt báró *Reiffenberg*' munkájában (Principes de logique. Bruxelles, 1833), mellyet még az is gyönyörködve olvashat, ki egyébként a' philosophiai vitatásoknak nem barátja. Egy illy logicára a' küldöttség körül belül tíz ívet szánt 's jutalmul 40 aranyat.

2. *Grammaticát*. Egy a' Baco' szellemében írt, czélirányos nyelvtudománynak, mellyből a' most, ha valaha, mulhatatlanul szükséges, helyes írás' és beszéd' szabályait mindenki könnyen 's unalom nélkül felfoghassa és megtanulhassa, szembeszökő híával vagyunk. A' küldöttség meg van győződve a' felől, hogy a' helyes írás' és beszéd' mestersége felette nagyon különbözik a' rendszerinti grammaticáktól, vagy is az elvont regulák' 's üres teoriák' figyelemfárasztó 's munkálkodástól ijesztő előadásától, 's hogy azok nem képesek tanítani és nyelvismeretet gerjeszteni. A' küldöttség egy olly nyelvtudományt ajánl, melly a' nyelv' minden formáit, részint a' legjobb írókból merített példákkal, részint eredeti érdekes alkalmaztatásokkal kö-

*) L. Évk. III. 1. oszt. 77—81 és 144 l.

vetve adja elő, úgy hogy az egész, honi nyelvünk' egész mivoltát 's teljes képét terjeszsze elő, melly ne csak a' száraz regulákat, hanem egyszersmind jobb íróink' szebb gondolatait 's előadás- és alkalmaztatás-módját is a' tudományok' minden nemében, magában foglalja. Csak illy móddal véli a' küldöttség, hogy a' helyes írás- és beszédmód, a' legvilágosb és kellemeteseb módon jutand mindennek birtokába. Példányul *Murray*' nagy becsű grammaticáját (*An english Grammar: comprehending the principles and rules of the language, illustrated by appropriate exercises. York, 1816. 2 vol.*), és *Bescherelle*' és *Litais de Gaux*' igen jeles nemzeti grammaticájakat (*Grammaire Nationale, Paris, 1835—36*) kívánná kitűzetni a' küldöttség. Nevelné egy illy munka' becsét, ha jobb íróink új példákát 's alkalmaztatásokat nyujtanának a' felállított elvekre és regulákra, mint azt az utóbb nevezett franczia nyelvtudománynál tették a' nemzet' legnevezetesb írói. — Egyébíránt ezen nyelvtudományra 20 ívet 's jutalmul 50 aranyat szánt a' küldöttség.

3. *Europa' ország- és népismeretét.* A' küldöttség ez uttal nem ajánl valamely rendszeres földleirást, melly a' jelenkorban úgy is, felette nagy kiterjedése miatt, a' kitűzött czélnek meg nem felelne: hanem egy olly kézi könyvet, melly *Europa'* országait physiographiai, ethnographiai 's mennyire lehet geographiai tekintetben is, a' legújabb adatok 's fölfedezések szerint, kedveltető öltözetben ismeresse meg. Ezen tekintetben *Balbi*' legújabb classicus munkája némi példányul szolgálhat. Egy illy munkára a' küldöttség körülbelül 30 ívet szánt 's jutalmul 60 aranyat.

Mi illeti az életirási feladást, ezen évre a' küldöttség három nevezetes férfiú' életét ajánlaná kidolgozandónak, jelesen: *Apáczai Csere János*, *Rozgonyi József* és *Márton István* urakét. Az első mint a' magyar ajku philosophia' atyja, második mint a' tapasztalati, 's az utolsó mint a' critica philosophia' buzgó tanítói, 's számos tanítványok' képzői, mind személyök', mind körök' tekintetéből, teljes figyelmünket érdemlik. Ezen három életíráásra tíz ívet szánt a' küldöttség 's jutalmul 30 aranyat.

Második esztendőre ajánl a' küldöttség:

1. *Tapasztalati psychológiát*, mint olly tudományt, melly mind érdekére, mind mindenekre kiterjedő hasznára nézve egy a' legszükségesebbek közül. A' küldöttség erre 15 ívet 's jutalmul 30 aranyat ajánl.

2. *Iparismeretet*, mint korunk' egyik leghasznosb és érdekesb tanulmányát. A' küldöttség meg van győződve a' felől, hogy egyedül az ipar' nevezetesb ágainak, a' gyárak' 's kézműházaknak alapos ismerete által gerjed kedv honunkban a' külföld' ebbeli nagy előlépéseinek követésére, az állhatatos munkálkodás' és fáradhatatlan szorgalom' folytatására, 's így a' nemzeti szerencsés lét' e' részben is előmozdítására. A' küldöttség egy illy munkára körül belül 20 ívet 's jutalmul 60 aranyat szánt.

3. Egy külön munkát az ipar' legnevezetesb és hatalmasb segédeszközeinek, a' gőzmachinák, gőzhajók, gőzszekereknek, vas utaknak, csatornáknak, viz-

szabályozásoknak, hidaknak és gátaknak leírására, prof. *Poppe*' legújabb munkáinak szellemében (Populär. Unterricht über Dampfmaschinen u. s. w. Tübingen, 1834. Die Telegraphen und Eisenbahnen u. s. w. Stuttgart, 1834.) A' küldöttség ezen dolgozatra körülbelül 20 ívet ajánl 's jutalmul 60 aranyat.

Harmadik esztendőre ajánl a' küldöttség:

1. *Historia literariát*, olyat, mely a' tudományok' kifejlésének legnevezetesebb és érdekesb adatait, egy nemzetet sem zárva ki, magában foglalja, 's honi literatúránkra különös figyelemmel lévén, lehető teljes képét nyújtja az emberi elme' tudományos igyekezeteinek. Egy illy munkára a' küldöttség körülbelül 35 ívet 's jutalmul 100 aranyat ajánl.

2. *Aestheticát* az újabb legjobb nézetek szerint 's válogatott érdekes példákkal ellátva. A' küldöttség erre 15 ívet 's jutalmul 40 aranyat szánt.

3. *Könyvtartást* (Buchhaltung) vagy *számviteltant*, olyat, mely a' közönséges élet' szükségeire mind gazdálkodási mind kereskedési tekintetben kiterjeszkedjék. A' küldöttség 15 ívet 's jutalmul 40 aranyat ajánl ezen dolgozatra.

Ezen esztendőben ezeken kívül nagy Lajost 's időkorát ohajtaná előadatni biographiai függelékül, 's ezen nevezetes munkára 7 ívet 's jutalmul 25 aranyat ajánl.

Negyedik esztendőre ajánl a' küldöttség:

1. *Anthropológiát*, oly szellemben mint azt legközelebb a' nagy hírű *Burdach* németül tette. A' küldöttség ezen nagy készülletet és sok ismeretet kívánó munkára körülbelül 25 ívet 's jutalmul 80 aranyat szánt.

2. *Europa' polgárisodásának történetét*, a' népek' vándorlása, vagy talán helyesben a' ker. időszámítás óta, egész a' jelen korig. A' küldöttség ezen nagy fontosságú munkában teljes képét kívánna adatni az emberiség' fokkonkénti kifejlődésének. Nem szánhat ugyan a' küldöttség többet 35 ívnél ezen dolgozatra, mely könnyen 8—10 darabot is betölthetne, de úgy véli, hogy ha a' népek' történetei hosszabb időszakonként vétetnek fel 's ezekben nem csak a' nemzetek' és időszakok' erkölcsi és szokásai, hanem a' tudományok', művészségek' 's ipar' kifejlése, azoknak az egyes nemzetekre való befolyása, nagy vonásokban 's kedveltető nyelven előadatnak, ez a' munka felette nagy érdekű lehet mind azokra nézve, kik a' miveltség' czímére számot tartanak 's kiket az embernek, ezen legmagasb állásu teremtménynek, élete, kifejlődése, 's előmenetele a' polgárisodás' útján csak valamennyire is érdekel. Két igen jeles munka, *Roux-Ferrandé* (Histoire des progrès de la civilisation en Europe, depuis l'ère chrétienne, jusqu' au XIX. siècle. Paris, 1833. VI. vol.), 's prof. *Wachsmuthé* (Europäische Sittengeschichte vom Ursprunge volksthümlicher Gestaltungen bis auf unsere Zeit. Leipzig. Eddig 3 kötet) e' tekintetben fényes például, biztos kalauzul szolgálhat. Ezen munkára egyébiránt 120 arany jutalmat ajánlana a' küldöttség.

Ezekon kívül ezen esztendőre *Tinódi és Zrínyi* életírását ajánlja a' küldöttség, 's a' két életírássra 8 ívet 's jutalmul 25 aranyat.

Ötödik esztendőre ajánl a' küldöttség:

1. *Chemiat*, egészen practicus szellemben, az angol írók' mustrája szerint 's reá 25 ívet, jutalmul pedig 100 aranyat.

2. *Észjogot*, mint minden törvénytudomány' első alapját, 's erre 20 ívet, jutalmul pedig 40 aranyat.

3. *Természethistoriát*, fametszetekkel, a' legjobb 's érdekesb új angol, francia és német munkák' mustrája szerint. A' küldöttség ezen nagy hasznu 's mindenemű olvasót egyiránt érdeklő munkára 30 ívet 's jutalmul 80 aranyat ajánl.

Életírásokra ezen évre *Faludi és Révai* ajánltatnak a' küldöttség által, körülbelül 9 íven, 20 arany jutalommal.

Hatodik esztendőre ajánl a' küldöttség:

1. *Magyarország' statisticáját* a' mennyire lehet a' legújabb 's fontosb adatokkal, valami 35 íven, 100 arany jutalommal.

2. *Nemzeti gazdaságot* (Staatswirthschaftslehre), mellynek a' nélkül is honi nyelvünkön teljes hiányával vagyunk. Ezen tekintetben *Say és Mac Culloch* nagy híré és érdekű munkáik ajánltatnak példányul. Ezen ránk nézve igen szükséges és hasznos munkára a' küldöttség 30 ívet 's jutalmul 100 aranyat ajánl.

A' társaság e' munkálatot aug. 14diki kis gyűlésében vette tanácskozás alá, újra aug. 29., 's azt minden részeiben elfogadván, a' nagy gyűlésnek ajánlotta.

IV. A' *Tudománytár*' szerkesztőségét, a' VIIIdik nagy gyűlés' intézkedéséhez képest, 1837' elején Luczenbacher János és Balogh Pál rtt. vették által, amáz az értekező, ez a' literaturai osztályét. Beérkezett e' folyóirat' számára 2 nyelvtud. és aesthet., 8 philos. 's nevelési, 5 történeti 's rokon, 2 mathematicai, 2 törvénytudományi, 4 természettud., összesen 23 kézirat, mellyek' vizsgálatában eljárak: Bajza, Balásházy, Balogh, Bugát, Czuczor, Döbrentei, Gebhardt, Gyóry, Kállay, Perger, Szilasy, Vörösmarty; Frivaldszky. Vissza, hat, vettetett; elfogadva tizenhét lón; t. i. a' fent (6. 7. l.) felhordottakon kívül, nem-academicusoktól a' következők:

Csatsko Imre: Bevezetés a' természeti jogba, második közlés; vizsgáló *Kállay* ¹⁾);

¹⁾ Tudománytár, új folyam, Ért. rász, I. köt. 96—154 l.

Csoma János: A' status' céljairól; vizsgáló *Perger* ²⁾);

Greguss Mihály: A' philosophia' elveiről; vizsgáló *Döbrentei*;

Mocsi Mihály: A' természettudományok' becséről és befolyásáról a' józanabb philosophiára; vizsgáló *Bugát* ³⁾); Villanyosság az életműves lényekben; vizsgáló *Bugát* ⁴⁾); Melegség az életműves lényekben; vizsgáló *Bugát* ⁵⁾);

Tarcsy Lajos: Elmélkedés a' polgári büntetésekről; vizsgáló *Perger* ⁶⁾);

Vállas Antal: A' bécsi mértékrendszer; vizsgáló *Győry* ⁷⁾); Meny-nyiségtudományi tételek; vizsgáló *Győry* ⁸⁾);

Warga István: Az országtudomány' fejlődésének története; vizsgáló *Bajza* ⁹⁾);

Zsarolányi Márton Ferencz: A' szíkes földekről; vizsgáló *Friwaldsky*; A' rozsanyáról; vizsgáló *Balásházy*.

Elfogadván a' kis gyűlés az értekező rész' szerkesztője Luczenbacher János' ajánlatát, miszerint ezentúl a' Tudománytár' kötetei' első osztályához mindenkor „Okleveles toldalék“ járulna; annak, ebbeli ismereteihez viseltető bizodalomból, a' tárgyak' megválasztását és bevezetését is egyenesen saját ítéletére bízta.

A' Tudománytár' bibliographiai cikkelyéhez gr. Andrássy György, Bolyai Farkas, Császár Ferencz, Czuczor Gergely, Fábíán Gábor, Hoblik Márton, Horváth Cyrill, Horvát Endre, Kis János, Kolossvári Sándor és Szlemenics Pál küldék be, a' vidékökre eső műhelyekben elkészült, könyvek' jegyzékeit.

²⁾ Tudománytár, új folyam, II. köt. 294—305 l.

³⁾ Tudománytár, új folyam, I. köt. 68—95 l.

⁴⁾ Tudománytár, új folyam, I. köt. 312—332 l.

⁵⁾ Tudománytár, új folyam, II. köt. 205—223 l.

⁶⁾ Tudománytár, új folyam, I. köt. 217—226 l.

⁷⁾ Tudománytár, XII. köt. 3—19 l.

⁸⁾ Tudománytár, új folyam, I. köt. 203—216 l.

⁹⁾ Tudománytár, új folyam, II. köt. 1—38 és 171—204 l.

V. A' mult academiai évről vizsgálat alatt maradt, *nyomtatás* végett beküldött munkákhoz járult 31, különösen: nyelvtudományi és szépliteraturai 16, philos. és nevelési 3, historiai 1, mathematicai és hadtudományi 5, törvényi 1, természettudományi 5. — Eljártak vizsgálatokban: Schedius tt.; Schedel titoknok; Bajza, Balásházy, Balogh, Bitnicz, Bugát, Czuczor, Gebhardt, Guzmics, Győry, Horvát Endre, Horváth József, Kölcsey, Nyíry, Perger, Szlemenics, Vörösmarty r. tagok; Angyalffy, Árvay, Bresztyenszky, Császár, Csató, gr. Dessewffy Aurél, Ferenczy, Frivaldszky, Hoffner, Horváth Cyrill, Kovács Pál, Péczely, Pólya, Schoepf, Szalay L., Székács, Szontagh, Tóth Lőrincz és Vásárhelyi I. tagok.

A' vizsgálat alatt volt kéziratok közül kereken visszaútasított 20; visszavétetett 2; javítás végett visszaadott 2; elfogadtatott 10, mellyek alább, a' VIII. nagy gyűlés' dolgai közt láthatók.

VI. *Megjelentek* pedig a' kis gyűlések' folyamatja alatt:

1. *Tudománytár*, kiadja a' m. t. t. a) X—XII. szerk. Csató Pál. b) Új folyam; *Értekezések*, szerk. Luczenbacher János. I. II. köt. — *Literatura*, szerk. Balogh Pál. I. köt.

2—3. *Romai Classicusok*, magyar fordításokban. Kiadja a' m. t. társ. *Első kötet*, C. C. Sallustius' épen maradt minden munkái. Magyarra *Kazinczy Ferencz*. Buda, 1836. n. 8r. 156 l. kötve 2 ft.; köz. pap. 1 ft. 30 kr. — *Második kötet*: M. T. Ciceróból beszédek, levelek és Scipio' álma. Fordít. *Kazinczy Ferencz*. Buda, 1837. n. 8r. 226 lap. kötve 1 ft. 36 kr., köz. pap. 1 ft. 12 kr.

4—5. *Eredeti játékszín*. V. köt. Zsarnok apa. Drama 5 felv. Irta *Jakab István*. Buda, 1836. n. 12rét. 122 lap. Postapap. kötve 32 kr. — VI. köt. Ekebontó Borbála. Szomorujáték 5 felvon. Irta *Tóth Lőrincz*. Buda, 1837. n. 12r. 129 l. Postapap. kötve 36 kr.

6. *Külföldi játékszín*. XIII. köt. Messinai hölgy. Szomorúját. Schillertől, ford. *Szenvey József*. Buda, 1837. n. 12r. Postapap. kötve 50 kr.

7. *Első oktatásra szolgáló kézikönyv*, vagyis a' legszükségesebb tudományok' összesége, vallási különbség nélkül minden néptanítók' 's tanulók' számára készült, 's a' m. t. társaság által első rendű Marczibá-

nyi-Lajos-jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta *Edvi Illés Pál*. Buda, 1837. 8r. 672 lap. Magyar- és Erdélyország' földképével a' legújabb állapot szerint, 's a' magyarországi mérges növények és gombák' színezett képeivel; postapap. és félbőrben 2 ft. 46 kr., kemény tábl. 2 ft. 40 kr.; nyomt. pap. félbőrben 2 ft. 6 kr., kemény tábl. 2 ft. ep.

8. *Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra*, vallási különbség nélkül minden tanítók' 's tanulók' számára készült, 's a' m. t. társaság által másodrendű Marczibányi-Lajos-jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta *Warga János*. Budán, 1837. n. 8r. 152 lap. Első kötet. Az elemi nevelés' alapvonatai. Ára a' fali olvasó táblákkal együtt 50 kr.

9. Fali ABC és olvasó táblák prof. *Warga Jánostól*. Budán, 1837. 5 ív egész rétben, 20 kr.

10. *Sebészesség*, melyet előadási kézikönyvül kiadott dr. Chelius heidelbergi professor. A' negyedik öregbített és javított eredeti kiadat után a' pesti m. kir. egyetemenbeli orv. kar' iskolai használatára fordítá *Bugát Pál*. Első kötet 349 lap. Második kötet 469 lap, a' két kötetben előforduló műszavak' deáknémet-magyar és magyar-németdeák gyűjteményével. Buda, 1836—7, n. 8r. Mindenik kötet' ára külön 1 ft. 40 kr.

11. *Fabini János' tanítmánya a' szembetegségekről*. A' második javított kiadás után fordítá dr. *Vajnocz János*. 332 lap. Budán, 1837, n. 8r. csinos borítékba kötve 1 ft. 36 kr.

12. *Magyar tudós társasági névkönyv 1837re* (astronomiai kalendáriummal, *Nagy Károly* r. tagtól). Budán, 8r. 99 lap, postapap. fűzve 20 kr. ep.

HARMADIK CZIKKELY.

Jutalmak.

I. A' társaságnak 1832ben kitűzött, 's felelet nélkül maradta után 1834ben ismétlett, e' *historiai kérdésére*: „Millyen befolyások volt honi városinknak nemzetünk' kifejtődésére és csinosbulására?“ 1836. dec. 31-keig, mint határnapig, *négy* pályairat érkezett, illy jeligékkel:

1. Primus passus difficilis est.

2. Vos oro obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. *Cic pro. Mil.*

3. Patriam, cum possis, non illustrare scelus est. *Cic.*

4. Él magyar, áll Buda még! *Kisfaludy Károly.*

Bírálókká Bajza és Luczenbacher helybeli, Czech vidéki rr. tagok neveztettek; kiknek véleményeik az aug. 28. tartott kis gyűlésben előadatván, az első kettő 's így a' többség' értelméhez képest, a' 3. sz. alatti munka, mint viszonylag legjobb, 's hibái mellett is érdekes, jutalomra és nyomtatásra ajánlatott a' nagy gyűlésnek; ellenére Czech János' különben igen részletes véleményének, melly szerint egy sem állítatott jutalomra, 's így nyomtatásra is, méltónak *).

II. Az 1835ben kitűzött, szinte *historiai kérdésre*: „Milyen állapotban volt a' műipar és kereskedés honunkban az Árpád és vegyes házából származott királyok alatt, mi történt fejedelmeink és törvényhozásunk' részéről azok' előmozdítására; mellyek voltak nagyobb emelkedőket hátráltató akadályok; végtére, minő befolyások volt nemzetünk' erkölcsi és értelmi kifejlődésére?“ martius' 19ig mint határnapig, *nyolcz* munka érkezett, illy jelmondatokkal:

1. „Be thou still free and beautiful, and far
Aloof from desolation!“ . . . . ., Hunnia.
2. A' társaságnak valódi hatalma erkölcsi erejében van.
3. A' mult tükre a' jelennek.
4. Conamur tennes grandia. *Hor. I. od. 6.*
5. Mars' mezején díszszel küzdő eleink az iparra
Nem voltak figyelők? 's épen csak honfiainkra
Kell 's lehet a' henyeség' mérges nyilait kilövelni?
6. Tota nocte laborantes nihil cepimus. *Luc. 5. 5.*
7. Res ardua vetustis novitatem dare.
8. — — — Non omnia grandior aetas,
Quae fugiamus habet, seris venit usus ab annis. *Ovid. Met.*

A' munkák' vizsgálatával Czuczor helyb., Czech és Kis vidéki rendes tagok bizattak meg; kik közül Czuczor és Kis, aug. 30. előterjesztett véleményeik, mint első rangút, tehát jutalomra 's egyszersmind nyomtatásra is méltót, egyetértőleg az 1. szám alatti tűzvén ki; e' mellett Czuczor a' 4. számút dicséretre, Kis ugyanezt nyomtatásra, Czech

---

*) T. i. az osztályi jutalmaknak az Alaprajz' kívánatához képest, a' többi közt legjobbnak ki *kell* adatni. L. Évk. I. köt. 103 lap.

pedig jutalomra méltatván; amaz jutalom-, ez tiszteletdíj melletti nyomtatásra ajánltatott a' nagy gyűlésnek.

III. A' szinte 1835-beli ezen *mathematicai kérdésre*: „Mutattassanak ki a' felsőbb analysis' azon tanítmányai, mellyek a' műtudományokba (scientiae technicae) befolynak, 's adassék elő népszerűen gyakorlati alkalmazások“, felelet nem érkezett.

IV. A' folyó évi *dramai jutalomra* martius' 24-ig, mint határnapig, a' következő *tizenhárom szomorújáték* érkezett:

1. *A' csel' áldozatja*, 5 felv. — A' ki annyit tesz, mennyit tenni képes, megvetést nem érdemel.
2. *Élet és ábránd*, 4 felv. — Ernst ist das Leben, heiter ist die Kunst.
3. *Piroshalom*, 4 felv. — Kedveltesd az erényt; gyűlöltesd a' bűnök' árját!
4. *A' művész' álma*, 5 felv. — Pályabért csak érdemért.
5. *Kuthen*, 5 felv. — Jót gyakorolj, igazat fürkészsz, és szépeket alkoss.
6. *Az áruló gyűrű*, 5 felv. — Dura tentamina prima spes boni successus emollit.
7. *Zaleukus*, 5 felv. — Nem égöv 's egyéb okok, fejedelmek teszik erkölcsösökké 's dicsőökké a' nemzeteket. *Voltaire, Katalin csárnéhez.*
8. *Az atyátlan*, 5 felv. — Szebb jövődöt a' hazának, rossz drámái már valának.
9. *Kriván*, 4 felv. — Ten ge chudák, kdo lakomno domáci Siski zanedba, Obrizoch a na cizjch, stagne si drhne zubi.
10. *Az utolsó magyar khán*, 5 felv. — Barbarus az, kinek a' közjó nem örül-teti szívét, és ki tehetségét sem szánja fel annak ügyére. *Virág.*
11. *A' Perényiek*, 4 felv. — Was hilft alles Ankünsteln des Fremden? Die Kunst kann nicht ohne Natur bestehen, und der Mensch hat seinen menschlichen Mitbrüdern nichts anders zu geben als sich selbst. *A. W. Schlegel.*
12. *Primavera*, 3 felv. — Ich bin das Licht! Die Welt liegt in Nächten! Ich bin die Freiheit! Sie ist voll von Knechten! Ich bin die Liebe! Sie ist hassestrunken! Ich bin die Wahrheit! Sie ist in Trug versunken!
13. *Párviadal*, 5 felv. — Semminek okát nem tudjuk; mert az igazság a' mély-ségben fekszik. *Pyrrho.*

A' dramák' vizsgálatával az utolsó nagy gyűlés által megbizott küldöttség — mellyből Döbrentei szemei' gyengélkedése mellett időközben kilépvén, helyébe Schedius tt. választatott — egyenesen a' nagy gyűlésnek adván be tudósítását, a' bírálók' ítélete is ott fordul elő.

NEGYESEDIK CZIKKELY.

Játékszini ügy.

A' magyar színműtár' bővítésével megbízott, 's a' VII-dik nagy gyűlés által ebbeli munkálkodásában meghagyott küldöttség a' kis gyűlések' folyamata alatt 13 ülésben folytatta dolgait, 's 16 beérkezett színdarab közül előleges eljátsztatásra utasított egyet, visszavetett hármat, vizsgálat alatt maradt egy; elfogadva pedig a' következő tizenegy lón *):

45. *Richard király a' szent földön.* Történeti színjáték 4 felv. Szerző Lembert, fordította Szigligeti Edvárd.
46. *Fiesco.* Szomorújáték 5 felv. Szerző Schiller, ford. Nagy Ignác.
47. *Griseldis.* Dramai költemény 5 felv. Szerző Halm Fridrik, ford. Fánecs Lajos.
48. *Richard' vándor élete.* Vigjáték 4 felv. Irta O'Keefe John után Kettel G., fordította Szigligeti Edvárd.
49. *Notre Dame' toronyőre.* Regényes dráma 6 képezetben; Hugo Victor után Birch-Pfeiffer Karolina; ford. Fánecs Lajos.
50. *Rágalom' iskolája,* vigjáték 5 felv. Sheridan Brinsley Richard után fordította Tóth Lőrincz.
51. *Utazás közös költségen,* vig rajzolat 5 felv., irta Angely Lajos, fordította Fánecs Lajos.
52. *Monaldeschi,* szomorújáték 3 felv., irta Dumas Sándor, fordít. németből Havi Mihály.
53. *A' király Ludason,* eredeti vígjáték 5 felv. Szerző Gaal József.
54. *Fiatalkorok,* eredeti vígjáték 3 felv. Szerző Csató Pál.
55. *Gyámság,* vígjáték 2 felv., irta Gerle és Horn, ford. Ecsedy Gyula).

---

*) A' mult években szerzettek' sorát I. Évk. III. köt. I. oszt. 88 és 89 l.

MÁSODIK SZAKASZ.

NYOLCZADIK NAGY GYÜLÉS, 1837.

Aug. 31-től sept. 9-ig nyolcz ülés. *Előüljáró* gróf Teleki József. *Jelen a' másodelnök; tiszteleti tagok* közül: gróf Andráshy György 5, Fáy 7, Jankowich 5, gr. Károly György 1, Schedius 4; a' *titoknok* 8 ülésben; *rendes tagok*: Bajza 8, Balásházy 5, Balogh, Bitnicz, Bugát, Czuczor, Döbrentei, Fábian, Gebhardt 8, Guzmics 3, Győry, Horváth Cyrill, Horváth József, Kállay 8, Kis János 6, Luczenbacher, Perger, Stettner, Szemere, Szilasy 8, Szlemenics 7, Sztrokay, Vörösmarty 8 ülésben; *levelezők*: Csató, gróf Dessewffy Aurél, báró Eötvös József 6, Ferenczy 2, Frivaldszky 1, Gegő 6, Edvi Illés Pál 4, báró Jósika Miklós 5, Kis Károly 5, Magda 2, Róthkrepf 7, Schoepf 1, Tasner 5, gr. Teleki László 4, Vásárhelyi 3, Warga 1; — Helmeczy, szavazattal bíró pénztárnok 7 ülésben.

Az elnök' üdvözlete után, Horváth Cyrill, a' philosophiai osztályba a' VIII. nagy gyűlésben választott vidéki második rendes tag, a' *philosophiai módszerek' méltatásáról* szóló előadással foglalta el helyét; 's értekezése, szavazatok' többségével, az Évkönyvek' jelen kötetében közöltetni rendeltetett.

Következett, szokott mód szerint, a' nagy gyűlési főbb tárgyakbani előkészületekre három küldöttség' választása; különösen az 1836-diki nagy jutalom' tárgyában Fáy András tt.' elnöksége alatt: Bajza, Bitnicz, Kis J., Luczenbacher, Stettner, Vörösmarty; — az évkönyvi dolgozatok' megvizsgálására Schedius Lajos tt.' elnöksége alatt: Balogh, Bugát, Czuczor, Döbrentei, Fábian, Győry, Szemere, Sztrokay; — a' köz ülés' elrendelésére gróf Széchenyi István' elnöksége alatt: Jankowich tt., Gebhardt, Guzmics, Horváth Cyrill és József, Helmeczy, Perger, Schedel, Szilasy és Szlemenics.

A' *nyelv körüli munkálatokra* tartozólag, Gombos Imre tt. Marmaros vármegyében a' sóaknászati *műszavakat* gyűjtötte össze; Ordódy Tivadar kövesdi plebános *tájszavak'* lajstromát küldött; a' *régi magyar nyelvemlékek'* gyűjteményéhez az elnök, Vér András' állítólag 1423 évi magyar nyugtatványának Jászay Pál lt. által vett hasonmását mutatta be, mellynek kimetszetése határozottatott. Döbrentei Gábor rt. pedig sept. 6. olvasta fel illető következő tudósítását:

Másod jelentés

a' magyar tudós társasághoz

1600-ig jövő „Régi magyar nyelvemlékekre“ 's a' XVII-dik százévből néhány olly iratra nézve, mellyek a' magyar nyelv' hivatalos divatát mutatják *).

Az 1836beli szeptemberben tartott VIII. nagy gyűléskor beadattak után, ezen 1837beli VIII-dik nagy gyűlésig kezemhez szerzett másolatok következők.

I.

Ujabb eredményei 1835b. és 1836b. tett utazásimnak, mellyeken a' találtak és elékeresendők' hiteles lemásolásait elintéztem.

A. *Gróf Sztáray levéltárból* Kassáról 1600-ig 17 darab, 1600tól 1620ig 3.

Ugymint

XVII. százév:

- 1555. *júl. 9d.* Felfogott bíróság elmarasztalja Vinnay Lászlóné ribniczei jobbágyát Mihálkovics Albertet, meg nem jelenése miatt, Ung vmegyében.
- 1557. *nov. 28d.* Ruszkai Dobó István, Nagymihályi Pongrácz Jánoshoz, szerednyei várából.
- 1558. Homonnai Drugeth Ferencz ungi főispán' levele, Nagymihályi Pongrácz Jánoshoz az iránt, hogy alispáni hivatalától fel nem mentheti.
- 1560. *octób. 3d.* Ugyan e' Drugeth főispán, és Drugeth Gáspár' válasza Perénből Losonczy Bánffy Annához, Nagymihályi Pongrácz Jánosnéhoz.
- 1561. Drugeth Ferencz főispán Nagymihályi Pongrácz Jánoshoz, hogy elintézése ellen marasztatott birságon.
- 1562. *febr. 21d.* Csmeri Zay Ferencz, terebesi táborából, Bánffy Sándorhoz és Ödönffy Ferenczhez, hogy táborba szálljanak.
- 1562. *május 11d.* Zay Ferencz, Nagymihályi Pongrácz Mátyáshoz és Jánoshoz.
- 1562. *octób. 30d.* Vranich Antal egri püspök, hevesi és borsodi főispán, Nagymihályi Pongrácz Jánoshoz és Mátyáshoz. Az általok haszonbérbe vett nagymihályi tizedek felett, ha vita támad, eldöntése sz. szék eleibe való.
- 1563. Fogott bírák ítélete Nagymihályi Pongrácz Jánosnak jobbágya ellen folyt perben.
- 1564. Nagy Tamás mint biztos inti a' Nagymihályi Pongrácz családot, hogy Nagymihály vára erősítéséhez jobbágyait erőtesse munkára menni.

*) I. az I. jelentést: A' m. tud. társaság évkönyvei. Harmadik kötet. Budán 1837. I. oszt. lap 95—141.

1566. Haditörvényszék' ítélete, melyet Vékey Ferencz ő felségének hadibirája 's kapitánya Ungvárott eskütt ispánokkal, nemes személyekkel hozott.
1567. Drugeth Ferencz ungi főispán, Pongrácz Jánoshoz, Gerénből.
1572. Összebékeltető Bánffy Sándor és Szécsényi Zsófia Nagy Miklósné között. Kezdet: En Nagh Miklós mind az en gazdam aszonnal egetemben Szeczenj Sophi afzonnal ... stb.
1577. Visszahelyzési perben volt felelkezés' töredéke.
1589. *aprilis 28d.* Melyth István szepesi m. kamaranagy 's Gergei László, Hoffman György, Földvári István tanácsosok, Nagymihályi Pongrácz Déneshez Ung vármegye rovójához, Kassáról.
1590. *januar. 25d.* Homonnai Drugeth István főispán' levele, Thybai Lászlóhoz, Homonnáról.

XVIII. százév.

1620. *jul. 27d.* Gáspár János (magister curie) levele Kassáról Jeszenő vára' tisztartójához, a' fejedelem oda' utazása felől 's hogy a' jövedelmeket Kassára hozza.
- Lemásolta ezeket Krieger János, özvegy gróf Sztáray Vinczéné gróf Szirmay Johanna' költségén, összehasonlító 's kiigazító a' másolatokat Szidor Antal praemonstrati szerzetbeli kir. professor és Ertly János hités ügyvéd 's levéltárnok, július 26d. 1836.

B. Szab. kir. Kassa ns városa levéltárából. 1600-ig ujabban 7 darab.

1557. Aszaló' birájának levele Kassához.
1558. Gombos Pál Miskolcz' birája 's a' többi esküttek, Kassához.
1558. Vér Miklós sárospataki főbíró' levele, Kassához.
1559. Vendéghy Benedek és Bozinkay Máté, Kassa' küldöttei tudósítják városukat Pozsonyból.
1559. Eger városa' birája 's eskütt polgárai Kassa' városához.
1559. Pelsőczy Bebek György gömöri örökös főispán 's kir. főkapitány, Kassa birájához szendrői várából.
1588. Nagy János túri főbíró a' több eskütt birákkal és polgárokkal egyetemben, Kassához.

Krieger János ezeket a' m. tudós társaság' költségén másolta le. Hív összehasonlításukat az eredetiekkel bizonyítja Kassán június 5d. 1837. Gr. Dessewffy József, tiszteleti tag, és Szidor Antal s. k. mathesis professora.

CZ. A' sz. *Ferenczeseknél Pozsonyban e' czímű nyomtatványból*: Breuiarium Praemonstratensium, 1836b. május 29dikén általam kijelet imádságokat, melyekről az Évkönyvek III. köteté' 128d. lapján szólék, negyed rétbén 52 lapra készült másolatban, Gyurikovics György levelező tag, július 23d. 1837. költ levele mellett küldé hozzám. Az egész, Kaszay József pozsonyi káptalani jegyző' írása, két lap' hasonmásával hártypapíroson, 's fizetett ezekért a' m. t. társaság. Összehasonlító volt Ivanóczi Gyurikovics György, több vmegye' táblabirája, sz. kir. Pozsony városa' ta-

nácsbelie, ki azt, hogy ezen másolat a' valóságos eredeti kézirattal általa egybe-
sonlított, 's azzal szóról szóra, betűről betűre megegyez, hitelesen bizonyítá, ju-
lius 23d. 1837. Hat levelnyit Sadban hasonmásola ezen 1520b. készült imádságokból
P. Mindszenty László is, kedveskedésül.

D. Szab. kir. Pozsony városa' levéltárából ugyan Gyurikovics György levelező
tag, következő 4 másolatot küldé hozzám, általa hitelesítetten, kedveskedésül:

1566. *jul. 12d.* Illésházy István Pozsony vmegye' kapitánya, Pozsony városa' birájának
és eskütt polgárainak, Diószegről. Kiadta ugyan ezt már Gyurikovics az 1832b.
Tudom. Gyűjtemény' XIII. kötete' 39d. lapján, de ott botlások csusztak nyom-
tatásába.
1596. *aug. 28d.* Karcsai Somogyi Farkas' csalóközi kapitány' levele Pozsony városa'
birájához és eskütt polgáraihoz, súlyi kastélyból.
1596. *sept. 1.* E' Somogyi Farkas' megismervénye arról, hogy Pozsony' városának
birája 's tanácsurai, neki, 2 szakállast, kanótot, egy tunna port, ahhoz 7. 5.
font ónat és a' szakállashoz formát küldöttek megtérítés' fejébe. Súly kastélyb.
1596. *dec. 7.* Esterházy Ferencz, Pozsony vármegye alispánja Galántáról ir Pozsony
városa' birájának és eskütt polgárainak, hogy a' két portától ígért egy gyalog-
got bocsássák, mert jó a' török.

E. Nagyszombat sz. kir. ns városa' levéltárában, 1836beli májusban történt
kijegyzéseim iránt folyt levelezéseim' következtében, onnan, ezen 44 darab másola-
tot vettem, minden levélhez régi írójának kezevonását évvel együtt hártypapíroson
ragasztva.

XVI. százév.

- 1530 és 1539 közötti. Krusýth János kir. kapitány Nagyszombat' birájához, Korpo-
náról.
- 1531? Ivánkai Witéz Miklós, Szabó Péterhez Nagyszombat' birájához, Ürményből.
1537. Gáspár és Miklós, Szentpétery János ur' szolgái (vitézei), Nagyszombathoz.
1543. Muthnoky Mihály udvarbiró' levele Bolffmarhoz Nagyszombat' birájához.
1550. Gyarmati Balassa Magdolna, n. Forgács Ferenczné, Horváth Bertalan 's kom-
jati birák Nagyszombathoz.
1550. Bucsáni Korláthkövy Örsébet, Nagysz. Nyáry Ferencz hitese, Buday János-
hoz Nagyszombat' birájához.
1550. Krussith János csábrági várkapitány, Buda János nagyszombati biróhoz.
1550. Mesznyánszky János palotai várkapitány, Nagyszombat' birájához.
1550. Vecse falu' birája, esküttei, Nagyszombatnak.
1551. Somogyi Györgyné Margit asszony, Budai János nagyszombati biróhoz.
1551. Szentiváni Nagy László, Jókő vára' udvarbirája, Nagyszombat' birájához.
1552. Bethlenfalvai Thurzó Anna, Batori Andrásné, Nagyszombathoz, semptei várából.

1552. Dessewffy János (kamaranagy), Körmendy Gáspárnak, Pozsonyból.
1552. Gersei Pethő János kir. pohárnok és biztos, Nagyszombathoz, Pozsonyból.
1552. Illyésházy Tamás, Lynder Sebestyénhez Nagyszombat' birájához, sz. györgyi várából.
1552. Berényi Bárson, Lynder Sebestyén biróhoz, Holicsról.
1552. Ugyan az, ugyan ahhoz és zámboki Szabó Péternek, Paisgyártoló Mátyásnak, Barády Fabiánnak stb. Holicsról.
1555. Nagy Apponyi Apponyi István, Nagyszombattól bakót (hóhért) kér, Sipkóról Nyitrában.
1555. Szentpétery Borbála, B. Zay Ferencz' anyja, Nagyszombathoz, Örvistyéből Nyitrában.
1555. Ugyan az, ugyan oda. Örvistyéből.
1555. Galantai Bessenyei Tamás Pozsony vmegyei szolgabíró, Linder Sebestyénnek Nagyszombat' birájának.
1557. *Követjelentés.* Gazdag Balázs és Török Imre Nagyszombat' követei tudósítják városukat a' pozsonyi országgyűlésről.
1557. Török Imre, Kalmár Imrének Nagyszombat' birájának Pozsonyból.
1557. Was István Pozsony vmegye' alispána, Réchei Mátéhoz azon vmegye' szolgabírájához.
1565. Mehmet Thyhaya és Mahmud bég váci főharminczadosok Nagyszombathoz.
1567. Győr városa, Nagyszombat városához.
1567. Spáczai Márton (vicegerens officij Palatinalis), Tunyor János nagyszombati bírónak Spáczáról.
1572. Chýerý Mihály, Szőcs Mátéhoz Nagyszombat' birájához Ujvárról.
1573. Czobor Imre nádori hivatal' helytartója, Nagyszombathoz Manigáról Nyitrában.
1578. *aug. 1-sőjén.* Ugyan az, ugyan ahhoz, Sassinból.
1578. *sept. 4d.* Ugyan az, megint ahhoz. Sassinból.
1578. Nebojszai Balog Gergely itélőmester, Nagyszombathoz, Nebojszáról Pozsony vármegyében.
1587. Illyésházy István, Nagyszombathoz Bazinból.
1588. Benedek deák lévai udvarbíró, Nagyszombathoz, Léváról.
1592. Illyésházy Ferencz, Blaniar Mátyásnak Szombat városa' főbirájának.
1592. Illyésházy István, Nagyszombathoz, Bazinból.
1593. Ugyan az, ugyan ahhoz.
1597. Bodó Simon Nagyszombathoz, Pozsonyból.
1599. Kutassy János esztergami érsek, kir. helytartó Nagyszombathoz, Pozsonyból.
- 1583 és 1599 közötti. Budai bírák: Szőcs Mihály főbíró és Gáspár deák, a' több es-
küttekkel irnak Nagyszombatba Ötves Imrének.

XVIII. század.

1603. Faber Pongrácz, menyekzőjére híja meg Nagyszombat' városát Modorba.
 1610. Makay Máté' levele, Kerekgyártó György nagyszombati biróhoz Losonczról, adósság' dolgában.
 1625. Belaváry Miklós, Beber Bálinthoz Nagyszombat' birájához, Salgóról.
 Év nélkül, december 11d. Komáromból, Bakay Miklós az tisztelendő szombati birónak.

Harminczhat darab ezek közül Maklár Ferencz hites ügyvéd' másolata; nyolcz, Kaiser József városi hites aljegyzőé. Különös figyelemmel illik mind a' két lemásoló' hazafiságát említenem, mert kéresemben mindig legnagyobb készséggel jártak el, 's másolataikat a' tudós társaságnak kedveskedésül ajánlják.

II.

Keresgéléseim folytatásának eredményei.

A. 1837d. februariusban vala szerencsém Kaposmérői Mérey László, cs. kir. aranykulcsos ur' hazafi indulatjából, mellyel nemzeti dolgaink' felvilágítását örömet segíti, a' Mérey nemzetség' levéltárában lévő Paksy család jegyzőkönyvéből holmit kiszedegetnem. Latinul irának ugyan abba Paksy Pál, Lajos, Imre, János gazdasági, házi ügyet 's egyéb némelly történeti nevezetességet, hanem közbe közbe magyarul is ejtének holmit. Így van a' 4d. 5d. lapon legalúl: It. In Anno Dñi M^{mo} Qu^{mo} septuagesimo Quinto: Serenissimus Mathias Rex fuit cū exercitu suo 9t turcos Ad castellū q vocat Sabacz et illū castellū recepit. A' 14d. lapon: In Anno Dñi M^{mo} Quin^{mo} quinto Die Domico p̄Cimo Añ Festum Bñ Clementis Pape E Paulus de Pakos cupulavit filiam E Dñi Nicolai Hagmasi de Vereczó Accepit . . . . A' 15d. lapon: In Anno Dñi M^{mo} Qua^{mo} octuagesimo terchio Die Dñico proximo ante festum beati Martini Eppi E Ludovicos de Pakos cupulavit filiam M. Georg. Parlagy in Cheghe stb. Az effélék közé magyarul elegyítettek közül a' legvégén állót azért adom elé legelőször, mert annak kelését több históriai összevetéseim 1489—1493 körülre tétethetnék, mint azon Both János veszedelmére, szolgálja által irt siraloméneket, ki akkor tájban hala meg valahol követségében, sőt felírva 1 és 9 jól kitetsző, ilyen számjegyek közül 1 . 9 0. Legelső ideirásnak vagy eredetinek azonban ez évből bizonyosan állítani nem merném, lehetne inkább közelkoru másolat. A' vers hármas rímű, meg van belőle hét sorzat (strophá) ezek' első betűiből: GREGORI . . . kifejléseig, 's ha ez, *Gregorius* volt, két sorzat híja, ha talán valamellyik Gregoriantz, úgy három vagy négy. Sőt feltéven, hogy addig rimelgete a' költér, míg vezeték neve betűin is végig ment, akkor több.

'S most a' többieket évsorba veszem, ámbár nem úgy beirvák, vagy az 1700 1701beli bekötésnél fogva, nem rendben bekötvék. 1500 és 1505 közöttől látszik lenni a' 11d. lapon e' deák sorok fordítása: O crux condigna sup omnia ligna Be-

nigna + tu me asigna ne moriar morte maligna = O Dýcheo kegelmes melthofagos kereſh stb. Mellette évszám nincs, hanem a' 14d. lapon áll kiirva 1505, a' 3dikon pedig 1506 's ezen számok külön külön kézéi.

1506. Paksy Pál' jegyzete. Ez már kétségtelenül ezen évbeli, mert betűk vallják így: In Anno Dni M^{mo} Quin^{mo} sexto: En kŷ wagyhoc. p. P. emlekezem hogh stb.

1508. Atyai keservszó. Éve megint kiirva: In feria quinta In festo Vrbani Pape In Aurora Anno Dni M^{mo} Quin^{mo} octauo Cristoferus filius E Paulŷ d Pakos natus est . . . In Anno spdicto post festū Vrbani Pape feria fēda obŷt Cristoferus . . . In ecclesia Bte marie Vginis J Bewlczke iaczt (jacet).

1510? Jegyzék három falu' adója felől, u. m. G . . . A . . . N . . . „Mýndegŷ Modon walo Adoŷok wagŷon. ez harom falunak.“ Azért gondolható itt 1510, mivel ugyan azon kéz ira, ez után, kitett 1510 számmal, melly a' három falu' adóját bejegyzé.

1510. Registrum fctum sup. Jobagōes E. Pauli de Pakos que in H . . . scdm diuisionem eid successerunt Anno Dni 1—5—10. A' melly kéz ezen járt, ugyan attól van a' 19d. lapon: Regestrum super taxam Jobagiones ad singulorum domorum unus anni (Igy.) It. Wagŷon ezthendewŷglen Adoŷa stb.

1510. Emlékjegyzet osztályról. In Anno Dni 1. 5-10.

1516. Házépítési költségek jegyzéke az 57d. lapon. Ugyan azon kéz irá ezt év nélkül melly következőt, kitett évvel: Item Egregius Dñs Paulus filius Lodovici filii Michaelis Zemere de Pakos prius cepit edificare domos in B . . . habitas Anno Dni 1. 5. 16.

1522. A' 44d. lapon: Registrum super taxa Jobagiones ad singulor. domorum unius Anni In C . . . . It. Az kŷnek viij ewkre wagŷon, awagŷ lowa viij wagŷon aznak ff j adoŷa stb. Évszám e' felett nincs, de, azért lehet venni 1522-belinek, mivel a' 38d. lapon ez találtatik: Hoc Regestrum cessit sorte dne Lucie Rte quondam Ludovicj de Pakos et Paulo filio eiusd dne Lucie sup pertineñ C . . . ad portionem Dni Pauli Paxŷ Anno Domini 1522, 's következnek 6 helységbeli jobbágyok zsellérek nevei deákul. 1522b. irathatott tehát be a' C . . . jobbágyok tartozása is.

„Csekélység mind ez“ mondhatni első pillantásra. De fontosul, mihelyt azon következtetést huzzuk és huzhatjuk is belőlek, hogy irni tudott több nemes, ekként irogathatá fel házi dolgait magyarul már a' XVd. és XVId. százévben, sőt levelezeiteit hasonlóan úgy küldé. Azt vetni ellene, „miért nem találunk hát nagyobb számban olyanokra?“ nem eldöntő. Kevés akad elé illyesmi, mert nem volt olyan jószágörző irat minő a' deák oklevél, 's elhánytatott miként sok afféle XVIIId. XVIIIId. százévből' kalendáriom, mellybe a' falusi nemes gazda, mai szokásként, időjártát, házi ügyeit, irkálgatta. E' Paksyak látszik deákos emberek voltak, az idejőkbeli iskolák tehát több világit neveltek írástudóvá, 's a' mint ez, magyarul beszélt neje, gyermekei, cselédei körében, úgy tevé fel deák betűivel családi dolgait is.

XVIII. század.

Figyelmet kérek itten 's különöset, egy 1614beli iratra, melyet Mérey László cs. kir. aranykulcsos ur maga keresett ki nemzetsége' levelei közül. „Bogdán János és két fia' esedező magyar levele ez II. Mátyás király eö feölghe szepesi kamarájához, mellyre a' Kassán volt e' kamara magyar indorsatát adott, így: Keth hoo fizetést aggianak eö kegmeknek 'stb. Ex Consil. 18d. Octob. 1614. Véleményem szerint kamarai végzeménynek e' *magyarul felírására* akadás, érdekesebb, mintsem ha egy e' tájatt kiadott olyan magyar könyvet huznánk elé lappangtából; mellynek voltát eddig nem is tudók. Mert e' könyvről csak azt lehetne mondani „irá egy tudós, ki külön magára magyar nyelvének ada elsőséget körülötte hivatalos dolgokat deákul folytatott világban“; de midőn magyar királyi főtiszttségnek látjuk magyar indorsatáját, azt kérdjük méltán „ki mondja még ezután is, hogy hivatalos nyelvül dicasteriumnál a' magyar, soha sem vétetett? Végzeménynek magyarul kiadása, ülésbeli tanácskozásnak is úgy folytat téteti fel, e' pedig a' nemzet' nyelve' országos méltatását.

B. Szepes vármegye' levéltárából hét darabot valék szerencsés kapnom, Engel Sándor Szepes vármegyei főjegyző ur 's Fabriczy Samuel táblabíró, és m. academiai levelező tag ur eszközlése által. Hatát lemásoltam magam, egynek Frankenburg Adolf m. academiai leíró vette mását. Kelésök ideje 's tartalmok, következő.

- 1540. bewthben elfew wallarnpo, Hevesi Bornemisza Benedek „Wychee Chapytan“ Szepes vármegyéhez.
- 1542. Zent Annaffon napwtā walo zombató (az az: julius 29d.) Bornemisza Benedek, Szepes vármegyéhez.
- 1544. Pynkefth esthyn (május 31d.) Polyánkay Tamás, Berzeviczy Valens, Bertholthy Tamás, Korotthyány Miklós hópénzt kér Szepes vármegyétől, mellynek zászlóaljában voltak.
- 1544. FERIA quarta Ante festum Scti Mychaelis (september 24d.) Polyánkay Tamás, társival, hópénzt sürget Szepes vármegyétől.
- 1545. Szent ywan napelewt walo wallar napon (junius 21d.) Hevesi Bornemisza Benedek, Szepes vármegyéhez.
- 1546. In die Vrbani Pape (május 25d.) Régy Kelemen Szendrő vára' kapitánya és Láczay (Lazai?) István udvarbíró, Szepes vármegyéhez.
- 1571. nov. 18d. Balassa András, Szepes vármegyéhez.

Mind érdekesek, mert 1. a' szepességi nemesség között magyar nyelv' divatát, 2. ennek ottani külön vidékejtéseit, szójárását bizonyítják.

CZ. A' Nagykállói Kállay nemzetségnek Pesten őrzött levéltárán, Kállay István kir. tanácsos urtól kérésre nyert engedelemmel Fluck Edvárd kir. ügyviselő 's nemzetségi levéltáros mene végig 1837b. Megindítottam volt az abban keresést, mivel még Erdélyben laktam alatt hallám a' szíves társalgásu idősb gróf Teleki Jó-

zsef cs. kir. aranykulcsos urtól, hogy, értesítéseként Kállayék levelei között Vitéz János püspöktől mint Hunyadi Mátyás' nevelőjétől találatnék valamelyik akkori Kállayhoz, kinek fia Mátyással tanult volna együtt, a' felől irt magyar levele, miként birakozott meg a' két tüzes ifju a' budai husáros legényekkel, verekezésben. És báró Jósika Miklós, a' regényköltér, meg épen Mátyás király' magyar levelét egy Kállayhoz kíváná velem ott feltaláltatni, mellyről ő, apósától Kállaytól, halla. Azonban Fluck Edvárd úr, legalább a' Pesten lévő levelek között, egyikre sem akadott 's én sem az általam megnézhetettek' sorában, így, ha megvan-e másutt valamelyik Kállaynál külön álló nemzetségi iratok' csomóiban, még keresendő maradt. A' mik itt kezembe adattak, azok' másolatát, 's hatnak hasonmását az ügyviselő ur öcsse Fluck János készíté el teljes buzgósággal az ügyhez, kedveskedésül. Tartalom soruk ilyen:

Desy nemzetség' ivadékiról jegyzet, levéltári számmal 42. Fasc. App. Reg. 3. Sec. 1400. Én azonban, historiai összevetések szerint 1523—1530 körülre tenném.

1542. Bátori András részére Bécsben vásárlandók' jegyzéke. Több deák szóval elegyítetten.

1546. Nagytúr mezővárosa' levele Nagykállai Lőkös Jánoshoz mint földes urához.

1550. Žent Ersebeth aẓzon napyan, Sárossy Jánosé Lőkös Farkashoz Nagykállóba, Kassáról.

1550. Gyalui Was Lászlóé Kállai Lőkös Farkashoz, Tamáshida melletti táborból.

1551. Žent háromfagh Elewtt walo chieterteken, in arce . . . . Ugrai István, gyermekeinek gyámokat vall.

1552. Žent Fabÿan efthyn, Az Karoly Janosnal való morhának Regestoma, kyk voltanak az megholt Bathori Farkasé, és az ű feleségéé.

1556. Žent Anna aẓzon nap wthan walo cheterteken, Kállay Pált és Kállay Farkast, mint fizeté ki Kállay Ferencz, a' nagykállói udvárházból, ki most Kálló vára, Nagykállóban.

1557. In die Blasi, ex arce Chyczwa, Szentbenedeki János, Egry Balás várnagyok, Pilisi Szalay Kristóf, Nagy Ferencz, Körtvélyesi Mihál, Dely Gergely, Nagy Balás, Solymosi János mint Nagys. Báthori György udvarnokai, Szoroszlaj Benedekhez.

1562. Kállay Ferencz dulságot teszen hatalmasul, Antal János jobbágy házán.

1564. 1. 2. Négy, csődörkereskedő kezesirása, Szentjánosi Lajostól kölcsön vett pénzről.

1566. Žent Gergely Papa napra, Szikszay Miklós 20 forintot vesz költsön Szentjánosy Lajostól Pozsonyban.

1567. Letare vosarnap. vtan valo Pÿnteken, Kállay Ferencz' megegyenesedése Kállay Pállal, Semjénben.

1568. aug. 24d. Fekete Kozma és Orbán Filep kezeslevele Urokért Lipcsei Györgyért, Munkácson.

1569. Az mely borokat ith Salabinan az Jobagiok kÿ arwltnak volt. Annak az restantiaya.

1571. *január* 26d. Szolnok várából, Mahmud bek Szolnok várának helytartója és főszamsak békje, Serényi Mihálynak kállai magyar kapitánynak.
1571. Zent Andras huanak .18. napian, Homonnay Drugeth István, Zemplén vmegyei főispán és német császár főkapitánya, Szentjánossy Lajosnak (ki rossz gyámatyja volt) az thutorlag felől megenged, Homonnán.
1573. Zent Gergel Papa nap elewt való kedden, Nagý Mýhalban, Bácsmegyei Miklós levele, Szentjánossy Lajoshoz.
1573. *január* 10d. Homonnai Drugeth Ferencz Szentjánossy Lajoshoz Szalabinára.
1573. *oct.* 27d. Ex Tokay, Kolonics János Bertalan' levele (nem tudni kihez, mert a' czímzet papirosa elszakadt).
1574. *febr.* 7d. Nagy Thwrő, Illyési Gáspár, Chiepeos Illés turi főbirák és a' több eskütt birák, Bagoly Orbánnak Kállay János szabadosának.
1574. Kys a33on huanak 1 napyā, Betlen István' levele Kállay Jánoshoz, Szentjánosról.
1575. Bagholy Mihály' levele Semjénből, Kállay Jánosnak.
1575. *aprilis* 8d. ex Keresd, ifjabb Betlen György' levele Kállay Jánoshoz.

Összesen 24 darab.

D. A' Gyula vagy idébbi nevével Károly Fejérvári káptalan' levéltára, nem különben a' gr. Batthyáni ottani könyvtár' meghányatását Buczy Emil kanonok m. academiai levelező tag hazafi buzgalmára bízta, 's vele folytatott baráti levelezésimre 1837b. a' káptalanból e' két historiai irat' hitelesített másolata érkezett hozzám:

1539. Zent Thamas Apastalnak Elthÿn, Majlát István, Balassa Imre erdéli vajdák, és Kendy Ferencz tárnok' szövetsége. Ennek egészen hasonmását is vevé hártypapirosra Horváth Lajos káptalani requisitor.
1540. Zent Palon, . . . karachon masod napÿan, Majlát István, Balassi Imre, erdéli vajdák, Kendy Ferencz tárnokmester, Kornis Miklós, Andrássy Márton, Geréb Péter, Lándor Mihál, Kachyay Ferencz, Lázár Imre, Nyujtódi Gergel' szövete. — Fizetett másolataikért a' m. academia' pénztára.

E. Megismerkedvén Galantai Nagy Károly cs. kir. udv. haditanácsi fogalmazó urral, barátságosan közölte velem Budán aprilisben 1837b. nemzetségi régi magyar leveleit, közle egy azokon kívül lévő gyűjteményt mint amazokkal együtt reá szállottat, mind eredetiekben. A' felfedezés itt nevezetes, mert íme következők mutatják ősz Buda legázolt várában is hivatalos életét a' magyar nyelvnek, még pedig ellenség által elfogadva:

1572. *sept.* 18d. Mu3taffa passa az Hatalmas török Cya3arnak feo hel tartoia Budan es gond uifeleöye magiar Or3agnak, Ild. Maximilian római császárhoz.
1574. *sept.* 7d. Ugyan azon Mu3taffa passa, Budáról, Tekÿntetös es nagifagos vrnak Trautfon Janofnac Romaÿ Cia3ar Tanacianak es uduaranak fő gond uÿfelöienek.

1577. *aprilis'* 14d. Megint Mužtaffa passa, Budáról, Tekyntetős es nagifagos vrnak Ernestus Hercyegnek, Romai Ciazar zerelmes Attiafianak, tanacianak, es fő gonduyselöienek.
1577. *aprilis'* 19d. Ismét Mužtaffa passa, Budáról, megint Ernestus Herciegnak.
1577. *aprilis'* 26d. Ugyan Mužtaffa passa, Budáról, ugyan Ernestus Hercyegnek.
1577. *aprilis'* 27d. Megint attól, Budáról, megint annak, két levél.
1577. *aprilis'* 28d. Ismét Mužtaffa passa, Ernestus Herciegnak.
1577. *május'* 7d. Ugyan az, ugyan ahhoz.
1577. *aug.* 26d. Mužtaffa passa, Budáról, Az fölsegős Rodulphus Romay Cyažarnak.
1578. *martius'* 3d. Mužtaffa passa, Budáról, Ernestus Herciegnak.
1578. *martius'* 23d. Megint az, megint ahhoz.
1578. *martius'* 23. Mužtaffa passa, Budáról, az fölsegős Rodulphus Romai Ciazarnak.
1578. *aprilis'* 5d. Mužtaffa passa, Budáról, Ernestus Hercyegnek.
1578. *aprilis'* 9d. Mužtaffa passa, Budáról, Nömös es tyztötetős ferfiunak, Ferdinand Zamarianak, Komáromba.
1578. *május'* 6d. Mužtaffa passa, Budáról, — nem tudni kinek? mivel czimzete leszakadt. Megszólítása: Tekyntetős es nagisagos vr...
1578. *augustus'* 19d. Mužtaffa passa, Budáról, Tekintetős es nagisagos vrnak Ernestus Herciegnak.
1578. *augustus'* 31d. Mužtaffa passa, Budáról, Ernestus Hercyegnek.
1578. *decemb.* 1. Ferhat kyhaia az nagisagos Veyz passanak tanacia es vduaranak fő gond uyselöie, Budáról, Ernestus Hercyegnek.

Hozzám adatván ezen 18 darab levélnek eredetie, külön külön másolta le nálam mindeniket 1837b. *aprilis'* 13- *május'* 13dikáig a' magyar tudós társaság' számára, Frankenburg Adolf, mint annak leirója. Kiviláglik ezekből is I. Miksa, I. Rudolf királyaink' magyarul tudása, ki, Erneszt főherczegé 's úgy az országban lakott német vezéreké. Ezek' magyarságából pedig az nyilvánlik elé, hogy a' nemzet, hagyá ugyan kelni régi szokás' megrögzöttsége' után törvényeit okleveleit deákul, de tanácskozáti, társalgási, szerződési ügyekben általjában saját nyelvével élt, annak sürgette az 1550beli 5d. törvényczikkben, 's az 1569beli 33dikban élő divatát, mert a' török pasák bizonyosan a' fennforgott szellemet tarták követni tanácsosnak, a' magyar hivatalos levelezést ők nem kezdek, hanem az itten talált lelkület' változata szerint vala, magyar, török, latin nyelvekben jártas pasai udvari titkár körülök *); sőt a' diadalos, maga is kénytelen lett, legyőzöttje szolamát megtanulni. Történet alkotónak, ki, csaták 's egyezkedések elésorozása mellett, az egész nemzeti korszellemet is meg

*) Musztaffa budai pasának tolmácsa 1573b. Mehemmet agha volt, miként ennek Nagyszombat' biráihoz 1573beli *martius'* 17d. Budán költ leveléből tudom. Omer bég pedig Beszterczebánya városa' birájához 1592beli *aprilis'* 14d. írta magát Pöstyénből „az Hatalmas Török cziaszar akaratiabol Ez Ország iro Deakia-nak. *Döbrentei.*

tudja ragadni, *ilyen*, igazán nemzetjellemező léleknek feladata, elétüntetni ezután az eddig setéten hagyott alanyokat, 's fejtegetni: miért nem találunk? vagy találhatnánk-e? a' még Buda fényes vára lakta királyoktól magyar iratokat, és, mi ébredelmem adatá? a' dagályos töröknek is hivatalos nyelvél, a' leverte nemzetét. Mert, e' szellet, nem apróság. Ha csak deák világban élteket festének is a' külföldről beszakadt becsületes káplárok' derék fiai Pray és Feszler, miért nem ereszkedének a' nemzeti életbe, régi honi eredetű történetiróink azon adatokból építve legalább, mellyek ilyen, most előhuzottak előtt már, ha gyéren is, valának. Ezutánra, efféle elékerültekből következtetéseket huzni, történetirói kötelesség.

III.

Jászay Pál levelező tag' jelentése Szabolcs vmegye' levéltára felől.

Megkérém Jászay Pált, a' Nagyállóba Szabolcs vmegye mélt. gróf főispánával, a' m. academia' mélyen tisztelt elnökével ezen év' elején utazottat, tekintené meg e' megye levéltárát 's íme következő jelentését teszi arról:

Tekintetes Társaság! Közelebbi Nagy-Kállóban mulatásom alkalmával, az ott lévő Szabolcs vármegyei, a' XIV-dik század első felében kezdődő gazdag levéltárt, nemzeti nyelvünk' régibb maradványai' tekintetéből megvizsgálván, abban 1551-dik évig magyar írományt egyet sem, azontúl a' XVII-k század' kezdeteig következőket találtam:

1. A' hadházi lakosok által, a' parlaghiaktól elfoglalt földek jegyzékét, kelet nélkül, a' jegyzőkönyv' bizonyossága szerint 1551-ből, — kezdődik: „Az khemenche helynek az vtnak innét parlaghi feld,“ végződik: „Az bekheny vti az mý hataronk es az mý feldenk.“ Fasc. actor. Nr. 16. 1551.

2. Várdaý Mihály' levelét Megyeri Miklóshoz, mellyben nyavalyás voltáról panaszkodik 1560-ból, — kezdődik: „Kozonetemet es magā aýanlasat ýrō . k.“ végződik: „Touaba az wr isten tarcýon meg sok Jo eztendeig Jo miclos wrā. 1, 5, 6, 0. Wardaý Mihal.“ Fasc. 2. 1560. Nr. 4.

3. Némelly petneházi emberek által elkövetett hatalmaskodás leírását, 1560-ból, kezdődik: „156.0. ZZekel anntalnak kapitanfagaba panazlotak volt“ végződik: „kit meg býzonýtük kegelmetek elót hog az mý feleetunk Igaz lizen.“ — Fasc. 2. 1560. Nr. 5.

Ez írományt nem csak stylusa különössége miatt, de némelly szavaknak, mint: „irtek, min járást, mind járat, hagyigálni, riatják, mi-
ket, be vövők,“ e' helyett: „jertek, mindjárt, hajigálni, riasztják, min-

ket, be vivők,“ — továbbá a' „vagyok“ igének illyképen: „mennek volt; iszik volt,“ sőt „mennek vol, megyen vol,“ mi a' müncheni kéziratban előforduló „volni“ = *esse* igével talál, végre „vtót megyen, bikivet bocsátson,“ e' helyett „utól megyen, békével bocsásson,“ és a' „nem gondolva“ helyett somogysági szójáráshoz vető „nem gondolval,“ használásért, nemkülömben a' három pontos ő-nek már e' korbani divatáért, szükségesnek ítélttem lemásolni; mit ezennel ide rekesztek.

4. Kemeceŷ András részére készült birói tanúvallatást 1564-ből, kezdődik: „1. 5. 6. 4. Zent Iwan nap elew̄th valo vafarnap Kemechŷ Andras Az mely Jozagoth meg kerth kemechŷen Kemechŷeŷ Iftwantol es az ew̄ felesegetol erfebeth Azontol Zabolch varmegyeben“; — végződik: „Seges gŷewrgh meg eskewek azt vala hogŷ semŷth Tud.“ — Fasc. 2. 1564. Nr. 7.

5. Hasonlót Farkas János' részére Bogdányi Ferencz ellen 1566-ból, kezdődik: „Anno Dñi 1566. feria quarta p̄xima p̄t festū vifitacionis Beŷate Marie v̄gis. Az farkas Janus bizonitafa Bagdani fr̄c ellē. farkas vid Jobagŷa Lazlo katona“; — végződik: „tugŷa hogŷ az mas zereŷs Iltik, de farkas Janos is zanthota. Fasc. 2. 1566. Nr. 8.

6. Hasonlót Dersi István' részére Garay Márton ellen 1567-ből, kezdődik: „Anno dñi 1567. feria scūda In festo conceptionis Marie v̄gis, az fzolgabiro eleot Nagŷ Mihál eleot, es az ekwt leoueŷ georg eleot“ végződik: „hanē az vtā garay az w Jobagiaual vgŷ chinaltatot. hazat rayta. akoris tiltota konŷa tule.“ Fasc. 2. 1567. Nr. 12.

7. Hasonlót Iklódi Márton' részére Ibrányi Ferencz ellen, 1567-ből, kezdődik: „Iklodŷ Marton hwtoffŷ, 1. befenŷwdŷ ellek Janof“ végződik: „az ferelmet nem tudgŷa hol effet de tudgŷa hogŷ vagdaltak. Fasc. 2. 1567. Nr. 10.

8. Hasonlót Garay Mártonné részére Derencsényi Miklós ellen 1570-ből, kezdődik: „Az garaj Martonne V(alla)tafa derenczŷeni miclos ellen,“ — végződik: „aztes twgia hog az legint vete derenczienj Miclos. Fasc. 3. Actor. Nr. 1. 1570.

9. Hasonlót Farkas László' részére Farkas Mihály ellen, 1572-ből, kezdődik: „Farkas lazlo es farkas Mihálj bizonfagŷ“; — végződik: fŷnka

tamas farkas Janos Jobagia farkas lazlo tanwja bogdanj megh eskwt femit fem tud. Fasc. 3. Actor. Nr. 4. 1572.

10. Hasonlót Kemecsey István' részére Székely Antal ellen, 1572-ből, kezdődik: „Anno dōny 15.7.2. eztendeóbe, Wýttkaba meſser Andrafne Jobagia, Nagy Andras hýttý zerent, azt vallotta“; — végződik: „fýntor Petter kalaý ferencz Jobagia, meg eskút, azt vallia mýnt zýnte nag Andras cziak hogý az týzed dyzno feleó femit nem tud mondaný. — Fasc. 3. Actor. Nr. 5.

11. Kussáli Jakcsi Boldisár ajándoklevelét udvarbírája Dobaý János részére, egy némelly házhely felől 1573-ból, kezdődik: „Mý kwffalj Jakchý boldiffar az meg holt kwffalj Jakchý mihalnak fia aggwk twttara es emlekezetire a kýknek Illik mýndeneknek“; — végződik: „Datum in Hadad octauo Nouembris . Anno domini milleffimo quingentesimo septuageffimo tertio (P. H.) Balthaffar Jakcý de Kúſſal m. pr. Fasc. 3. Act. Nr. 6.

12. Földesi Istvánné' részére költ birói tanuvallatást Kussáli György ellen 1573-ból, — kezdődik: „Anno domi 15.7.3. Földeſſý Iſtvannę, Býzonýttaſſa, kwffalý görgh ellen, Bolthon, Zenth Mathias nap wttan valo chöttörthökön“; — végződik: „Kolch anttal Bolthon Jówewen ember.“ Fasc. 3. Actor. Nr. 7.

13. Hasonlót, Kussáli György részére, Földesi Istvánné ellen azon évből, kezdődik: „15. 73. kwffalý görgh Býzonittaffa, es feleffegeę Bolthý ſzofý affonię, Zenth Mattias nap elöth walo hetfwn, Bolthon, ſzwniog Iſtwan eloth Býro elöth, es laſkoý Balýnth eſkwth elöth“; — végződik: „az ſzenath en ghwittem fel egh Emberwel es latta hogh az ſzenath földeffý Iſtwanne fegweres kezzel Jobagiwal el wýttette az rethböl. — Fasc. 3. Actor. Nr. 7.

14. Hasonlót Szakolyi György és Petneházi János ellen 1573-ból, kezdődik: „Zapanos Janos Zakoly gerge Jobagýa Zakolý, toka býrtalan Zakolý“; — végződik: „Az mýhaldý Jozabol egi modon valnak mýt orban peter.“ — Fasc. 3. Actor. Nr. 10.

15. Hasonlót Kércsi Miklós részére Spáczaý János ellen, 1573ból, kezdődik: „Anno Do: 1.5.7.3. post feſtū Mathie Sabatho, voltūk Madā Szolnokj Giorgi ſzolga biro, Laſkaj Balint eſkút“; — végződik: „tot

Janos foldet vgiā ezen ket ember Baczi Balas Baczj Janos fzanotta meg es ök vetettek be.“ — Fasc. 3. Act. Nr. 11.

16. Agárdi Péter ellen kezdett birói foglalásról szóló tudósítást 1573-ból, kezdődik: „1573. die dñico p̄xima p̄t festū dorote v̄ginis Executio facta“; — végződik: „Agardj peternek kipibe kis Vardabā. Fasc. 3. Actor. Nr. 12.

Mását ide mellékelve közlöm.

17. A' Nagy-Bákai közbirtokosok' hatalmaskodási perét Várdaý Mihály ellen 1578-ból, kezdődik: 1578 . . . . Janos nap előtth walo Zeredā leotth Byzonýfagh m̄y előttwnk Petry estwā az zolga býro es efkw̄tth löweý paal előtth“; — végződik: „ha megh nem efkezyk az hatalmon Raytha maradnak. Francūs Thegzes ap̄plt.“ Fasc. 3. Actor. Nr. 27.

Nevezetes e' per, nem csak mert egész kiterjedésében magyar nyelven van írva, — több törvénykezési műszavaknak, például: „taglás“ = *verberatio*, „külön külön való hatalmat mondunk, ezek cselekedték mint hatalmasok, maga díjján változhatik meg, felelgetés = *allegatio*, leszállani a' pernek, köz föld, meg esküdni a' tanúk mellé, a' hatalmon rajta maradni,“ már e' korban divatban létét bizonyítja, — s magát Verbóczi I. R. 33-k. címjét is magyarul idézi ekképen: „az decretomban harmincz harmadik titulusaban meg vagyon írván, hogy valaki nyilván hatalmasul az más ember erdejét akarja hordani, és az fa vitelen kaphatják, és meg foghatják, hát marhája oda vész és ű maga díjján változhatik meg“; — de azért is, mert világos tanúja annak, mit a' megye' jegyzőkönyvei még bővebben bizonyítanak, hogy a' megye előtt folyó minden perek szóval adattak elő a' felek' ügyvédei által a' bírának, 's hogy nem csak a' perbírák, de a' felebbhívás' útján a' törvényszék is magyar ítéletet hozott; hogy végre a' hazában dühöngő Dózsahad gyászos emléke még ekkor is életben vala annyira, hogy a' születési éveit elméjében megtartani nem tudó köznép, azon közönségesen „keresztes kornak,“ „keresztes világnak“ nevezett idő szaktól számítá élet idejét; — a' 60 esztendőn felül lévő tanúk ugyan is ekként említetnek: „1. thanu Nobylis bakay Mattyas, kereztesigett tugya,“ — 2. thanu löweý pether kereztefkory ember,“ — mit még inkább felvilágosít a' Fasc. 3. Actor. Nr. 29. — jegyet valló iromány, mellyben ez olvasható: „primus

testis prouidus Franciscus Jwhaz Jobagio Petri Zabo in Poffiōne Gýula-haza commorans Juratus fassus fuisset homo tempore Cruciferorum natus.“ — E' tekintetekből, az egész, különben rövid pernek lemásolását, — kihagyván a' tanuvallomásokat mint nem érdekeseket — 's ide rekesztését érdemesnek tartám.

18. Károlyi György és Mihály ellen véghez vitt tanuvallatást 1576-ból, — kezdődik: „Zenth Margýtt azzony nap előtth walo wafarnap býzonýtattott mý elötŵk“ végződik: „hwthý zerinth azth wallotta az mýtt az Zörös boldýfar.“ — Fasc. 3. Actor. Nr. 28.

19. Birói foglalásról szóló bizonyáglevelet Bornemisza Zsigmond részére Parlagi György ellen 1577-ből, kezdődik: „1577. Executio facta In Geztered die fancte Marye Magdalene“ — végződik: „far benedek pwztaja.“ Fasc. 3. Actor. Nr. 34.

20. Ibrányi Ferencz által Ibronyi János ellen véghez vitetett birói tanuvallatást azon évből, — kezdődik: „Attestatio frañ Ibraný contra Joannē Ibrony“, — végződik: „Item Michael baffý In Ibrony Job. eiufdē Juratus fassus eft nihil fcit. — Ebben már csak a' tanúk' vallomásai vagynak magyarul. — A' lemásoltakon kívül literaturai tekintetben egy sem érdekes.

A' megye' jegyzőkönyvei 1600-ig kikötőleg deák, azontúl vegyesen magyar és deák nyelven íratnak.

Melly jelentésem mellett vagyok a' Tekintetes Társaságnak, Pesten, februar. 28d. 1837. alázatos szolgája

Jászay Pál l. t.

IV.

Pest, Pilis, Zsolt vármegye, sz. k. Buda ns főváros, 's a' Beniczky-nemzetség' levéltáraiban hazafiúi elésegítéssel kezdett kereséseim' sikeréről, bevégzéseimkor, szólok. Itt még csak egy javító emlékeztetésemet érintem meg az első jelentésemben 1528ból eléhozott deák bibliába történt magyar beírásokra nézve. *L. Évkönyvek III. kötet. 118—119d. lap.* „Az ott 1. 2. 3. 4. 5. számmal eléhozattakról ugmint elfeledém kitenni azoknak Erdősi 1541beli kiadásu új testamentomából oda Erdősi János í-zése helyett ő-ző hangoztatással iratásokat, javításivbe pedig azért nem csatolhatám ezt, mivel akkor utazáson valék. Több sajtóbotlás egyébiránt kijeleltetett.

Budán, september 4d. 1837.

Döbrentei Gábor, m. k.

rendes tag, mint „R. m. nyelvemlék-szerkesztő.“

Ez alkalommal tett jelentést az említett szerkesztő rendes tag a' Nyelvemlékek' nyomtatása' mibenlétéről is, miszerint az I., II. és III. kötetekből a' VII. nagy gyűlés óta 61 ív került ki az egyetem' sajtói alól.

— Fölterjesztetvén a' kis gyűlésből a' *történettudományi pályamunkákról* szóló pontok, 's a' bírálók' véleményei — Czechnek a' városokról értekező jutalomiratok iránti bírálatát kivévén, mint a' melly egyet sem méltatván jutalomra, az alaprajznál fogva el nem fogadható javaslatot foglalt magában — a' társaság megnyugodott a' kis gyűlés' ajánlatában *). Minek következtében felbontatván a' koszorúzendő pályamunkák' jeligés levelkái, a' városok' befolyását előterjesztő illy jeligéü: *Patriam, cum possis* stb 's 4. számú értekezés' szerzőjének *Hetényi János* ekeli reform. pap találtatott; a' honi műipar és kereskedés' történeteit előadó munkák közül jutalomra méltatott, angol jeligés, 1. szám alatti' írójának *Kossovics Károly* Nyitra vármegye' aljegyzője; végre ugyan ezek közül a' 4. számúénak, *Conamur tenues* mondattal, *Horváth Mihály* váczsi megyebeli pap és lelki segéd.

A' *dramai jutalomra* beküldött szomorújátékokról meghallgatván a' társaság a' küldöttség' aug. 27. költ tudósítását, 's okaiban megnyugodván, az első jutalom ki nem adatott; ellenben az *Atyátlan* című, ív szerinti négy arany tiszteletdíjjal kinyomatni, e' négy pedig: *Az utolsó magyar khán*, *Művész' álma*, *Párviadal* és *A' Perényiek*, dicsérettel említetni határoztatott. Ezután a' díjra méltatott színmű' jeligés levele felötretvén, szerzőül *Tóth Lőrincz* lt. idvezeltetett.

Valamennyi fenmaradt jeligés levelek, szokás szerint, egy erre kiküldött biztosság (Fáy, Kis János, Vörösmarty) által az előteremben bontatlanul elégettettek.

Új jutalmak' kitűzésében a' *nyelvtudományi* és *philosophiai* osztályokat érvén a' sor; az általok ajánlottak közül a' társaság a' következőket fogadta el:

1. Nyelvtudományi:

Mellyek a' két hazában és hajdani magyar tartományokban részint fenlevő, részint régi emlékekben találtató, azon magyar hangzatú hely-

*) L. felebb 15. lap.

írási (topographiai) és család-nevek, mellyeknek eredeti jelentését bizonyossággal, vagy legalább hihetőséggel, meghatározhatni? *)

2. Philosophiai:

Nyomoztassék ki a' pantheismus' természete, eredete, szülő okai-val 's elágazásaival együtt; adassék elő: millyen befolyása volt a' régi, közép és újkori philosophiai rendszerekre?

Beküldés' határnapjául 1839. mart. 24. állapítatott meg.

Az 1838ra beérkezendő vígjátékok' megvizsgálásával újra a' most munkálkodottakban, u. m. Fáy és Schedius tt., Bajza, Kölcsey és Vörösmarty r. tagokban egyesült a' köz bizodalom.

Némelly roszakarók által a' pályadrámák' vizsgálatával megbizottak, valamint a' titoknok ellen is szórt ál hírek 's gyanúsítások' következtében, többnyire magok az érdeklettek' ajánlatára, a' *pályamunkák' ügyében*, bármelly szakbeliek legyenek azok, a' következő új határozatok költtek, vagy nyertek erősítést: I. Mind az illető bírálók', mind a' társaság' tekintete' érdekében, a' pályamunkák' kéziratai, ezentúl, ki nem adatás' esetében is, a' társaságnál maradnak, a' nélkül természetesen, hogy a' szerző munkája' sajátsági jogát elvesztené. — II. A' pályamunkák' idegen kézzel iratása kikötő feltétel lévén: ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól esik. — III. A' bírákat akár levél által, akármi másképp darabjáról értesíteni tilos; 's ha a' pecsétetes levelké' felnyitása után még is kitudódnék a' levelezés, az illy szerző a' jutalomtól hasonlólag elmozdítatik. Egyébiránt a' netalán értesítendő bírálónak kötelessége, történt felszólítása iránt pecsét alatt a' kis gyűlésnek beadni jelentését, melly a' jutalom' e' darabnak jutása' esetében fel fog nyittatni. — IV. A' titok-

---

*) Schedel Ferencz, sept. 2. a' következő kérdés-javaslatot terjesztette elő: *Fejteszenek ki nyelvünk' mindenkori emlékeiből, a' jelen országos és tájszokás-, valamint az írói nyelvből azon törvények, mellyeken a' magyar szóhelyzés és szóviszony alapul; tekintettel a' keleti 's a' magyarral érintkezésbe jött nyugoti nyelvek' befolyására; 's határoztassék meg, mennyiben szabad ezekből szókötésünkbe valamit átvinni.* A' gyűlés oda nyilatkozott, hogy szókötési kérdésekbe a' szónyomozás' főbb pontjai' felvilágosítása után fog bocsátkozni.

nok' kérelmére ezután mindennemű kérdések' elkerülésére a' pályairatok' beküldhetése' véghatárául mindenkor olly nap rendeltetett tétetni, melyre közvetlenül kis gyűlés szokott tartatni. — V. Bármelly jutalomra egyszer beküldött pályamunkát szerzője vissza többé nem húzhat.

— A' kis gyűlésekből a' következő kéziratok ajánlottak az igazgatóságnak nyomtatás végett:

1. Philosophiai anthropologia. Irta Köteles Sámuel. Vizsgálók Kállay Ferencz r. és Szontagh Gusztáv l. tagok.

2. A' levelezők, vígj. 2 felv. Steigentesch után németből Külkey Henrik, és

3. Ész és szív, vígj. egy felv. ugyanattól; ford. Külkey Henrik. — Vizsgálók Horváth Cyrill r. és Árvay Gergely l. tagok.

4. A' kénytelen házasság, vígj. 1 felv. Moliéretől; fordít. Kazinczy Ferencz. — Vizsgálók Schedel Ferencz és Bajza József rr. tt.

5. Rágalom' iskolája, vígj. 5 felv. Sheridantól; angolból ford. Tóth Lőrincz. — Vizsgálók gr. Dessewffy Aurél és Tasner Antal l. tagok.

6. Romeo és Julia, szomorúját. 6 felv. Shakespearától; angolból Náray Antal. — Vizsgálók Schedel Ferencz és Balogh Pál rr. tt.

7. Iphigenia, Euripides' tragoediája; görögből Guzmics Izidor. — Vizsgálók Schedius Lajos t. és Péczely József r. tt.

8. Az állatország' története, Cuviertől; 2d. osztály, a' madarak; francziából Vajda Péter. — Vizsgálók Schedel Ferencz rt. és Pólya József lt.

9. Felsőbb egyenletek e g y ismeretlennel. Irta Vállas Antal. — Vizsgálók Győry Sándor r. és Vásárhelyi Pál l. tt.

10. A' hazudság, vígj. 5 felv. Goldonitól; olaszról ford. Galvácsy László. — Vizsgálók gróf Dessewffy Aurél és báró Eötvös József ll. tt.

11. Sebészesség, Cheliustól; harmadik kötet; ford. németből D. Smalkovics Mihály. — Vizsgálók Horváth József r. és Pólya József l. tt.

Vége *Gegő Elek* lt. tudósítása a' Moldvai magyar telepekről is, Jankowich Miklós t. és Kállay Ferencz rtt.' ajánlatára — és pedig soron kívül — nyomtatni határoztatott.

Egyed Antal lt. rímes fordítását küldvén be Tibullusnak; a' kis gyűlés' ez iránti tudakolására határoztatott, hogy eredetileg görög 's római mértékben írott munkák' fordításai, ha e' formától eltérnének, vizsgálat alá nem fogadtatnak.

— A' *Tudománytár* ismét meghagyatott folyamatjában, Luczenbacher és Balogh' gondjaik alatt; 's az írók' nagyobb serkentésére nagyobb

díjak ajánltatván a' kis gyűlés által, meghagyatott ennek, dolgoznék ki egy javaslatot, mi szerint a' külön nemű 's érdemű dolgozatokat osztályozni, ehhez képest aránylag jutalmazni, 's e' költségnövekedést a' könyvkiadó pénztár' elégtelensége miatt, maga a' Tudománytár' jövedelmeiből fedezni lehessen; addig is némelly méltányos kedvezések' megadását az igazgatóságnak ajánlván, melyekről alább. — Egy úttal az értekező rész' szerkesztőjének kérelmére, a' tudománytári dolgozatok vizsgálóinak meghagyatott, szoros tekintettel lennének a' nyelvbeli előadásra is, úgy hogy az e' tekintetben gondatlanul készültek csak azoknak szorgos kijavítása' feltétele mellett vétethessenek föl.

— A' *köz hasznu tudományos kézikönyvek'* vállalata' megindítását, a' nm. elnök' jelentése szerint a' pénztár' jelen állapota nem engedvén meg, részletes tervének (l. felebb 8—11 lap) bővebb vizsgálata is a' legközelebbi nagy gyűlésre hagyatott.

— A' *játékszini küldöttség*, melly ez évben a' rendelkezésére bízva volt 200 ft. erejével a' magyar színműtárt ismét 11 darabbal bővítette, melyek közt 2 eredeti (l. felebb 17 l.), munkálkodásában ismét meghagyatott; sőt aug. 27. a' pesti ideigleni m. színház, tágasabb munkakörrel, megnyittatván, 1837-ra 400 ft. kirendelése, az új házban is színerkely' tartása ajánltatott az igazgatóságnak; 's a' küldöttséghez még három tag adatott, u. m. Csató Pál, b. Eötvös József és Szalay László ll. tt.

— Következtek a' nagy gyűlési küldöttségek' (l. 18. l.) tudósításai.

1. Az 1836-ki *nagy jutalom'* ügyében munkált küldöttség' javaslata minden részben elfogadtatván, a' koszoruzás' eredményére nézve, ismétlés' elkerülése végett, a' köz ülés' jegyzőkönyvére utasítatik az olvasó.

2. Az *Évkönyvekbe* szánt *dolgozatokat* vizsgált küldöttség' ajánlatára Perger János' emlékbeszéde Georch felett, Szilasy Jánostól: Ohajtások a' philosophiára nézve hazánkban, Kállay' értekezése a' tudós. egyesületek 's alapítványok' hasznairól, Szlemenicsé a' leánynegyedről, és Balásházyé a' vizek' szabályozásáról földmívelési tekintetben, a' jelen kötetben terjesztetnek a' közönség elébe.

3. A' *köz ülés'* tárgyai, az illető bizottság' ajánlásához képest rendeltettek el. L. ez ülés' jegyzőkönyvét alább a' 46—48 ll.

— Ugyan ezen nagy gyűlés' lefolyta alatt terjeszté Hülf Leopold pesti hazánkfia, taval Párizsban francia *) — 's ez idén Bécsben német nyelven **) kibocsátott, némelly új számvetési módjait a' társaság' ítélete alá, azon kéréssel, hogy a' tárgy körül munkában levő nagyobb dolgozat' elkészülte után a' kérdéses számítási ismeretek' terjedését előmozdítaná. A' gyűlés két osztálybeli tagja' kihallgatása után, az ügyet annak idejében pártolni határozta. Említett hivatalos tudósítása a' megbízott két tagnak így hangzik:

„Tek. Társaság! A' nekünk kiadott számvetési munkácska az ész- és írásbeli számvetésnek bizonyos öszvekapcsolása. Rövid ismertetésül a' sokszorozásnak következő példája szolgáljon. Ha mint a' 9dik lapon találtatik 5109-et kellene 2463-mal sokszorozni, volna a' közönséges módon:

5109	és az öszveadandó jegyek' első oszlopa <i>egy</i> , a' második <i>két</i> , a' harmadik <i>három</i> ... stb. jegyekből áll. Ezen munkálatokat gyakorlott számvető elméjében is leírás nélkül véghez viheti. Így: az <i>első oszlop</i> a' két végső jegyek' sokszorozásából származik, tehát lesz: $3 \times 9 = 27$, mellyből 7 utolsó jegyül leiratván, fent marad 2. A' <i>második oszlop</i> két részletes tevetekből áll; a' felső' második jegyének az alsó' elsőjével, és a' felső' első jegyének, az alsó' második jegyével teendő sokszorozásából, melly csupán az elmében végrehajthatván: $3 \times 0 = 0$ a' fentmaradt 2vel $= 2$; $6 \times 9 = 54$, tehát $54 + 2 = 56$, mellyből a' 6 leiratik. A' <i>harmadik oszlop</i> $1 \times 3 = 3$ a' fentmaradt 5tel $= 8$; $6 \times 0 = 0$ tehát $8 + 0 = 8$; $4 \times 9 = 36$, tehát $36 + 8 = 44$ mellyből 4 leiratik, 4 fentmarad ... stb. 'S végre a' hasonlatos munkálatok megújításával, mellyeknek alapja a' mondottakból világos, lehető az egész tevetet (factum) a' többi számjegyek' elmellőzésével azonnal a' két szorzó alá leírni. Azonban a' francia hírlapok' ide mellékelt kivonatai' értelmétől eltérőleg megjegyezzük:
2463	
15327	
30654	
20436	
10218	
12583467	

a) Hogy az új mód szerint mind azon munkálatoknak, mellyeknek keletkezmenyei (resultata) közönségesen a' magok jegyeikkel leiratnak, elmében legalább végre kellettén hajtatni; a' közlött szabályok nem annyira könnyítések 's egyszerűítések, mint inkább a' munkálat' némi megnehezítésével 's bebonyolításával eszköz-

*) Le calcul sans chiffres. Paris, 1836. 8r. Vö: *Constitutionnel*, 5. oct., *Siècle*, 17. oct., 's bővebben *La Charte* de 1830. 4. nov. 1836.

**) Neue Methode für Multipliciren, Dividiren und Quadriren, nach welcher Produkt, Quotient und Quadrat, bloss mittels der Ziffer der zwei Faktoren, des Divisors und Dividends und der zu quadrirenden Zahl (ohne Ansatz irgend einer sonstigen Ziffer) und schneller als nach der bisherigen Methode gefunden werden. Wien, bei Heubner, 1837. 8r. VI és 34 l.“

lött, 's egyedül számvetésbeli gyakorlat és ügyesség által megnyerhető idő- 's íráskimélés. Ennél fogva:

b) Általános sikert ugyan, melly az egész eddigi számvetések' rendszerét felforgatással fenyegetse, ezeknek közlésétől nem várunk, mint azt többféle tudva levő 's mégis a' közönség' tömegébe be nem hatott számvetési fogások' példái nyilván bizonyítják. Legtöbbekre nézve már magok a' sokszorozás, elosztás stb. közönséges módjai is, mellyekben az emlékezet annyira mint ezekben feszülve nem tartatik, nagy számoknál olly fárasztók, hogy azokra nézve megkivántató ügyességet is csak többszöri gyakorlat után érhetik el. Mindazáltal:

c) Tekintetben tartván a' társaságnak azon nem csekély számú osztályát, kik naponként főkép számvetésekkel foglalkodnak, kik a' mindennapi gyakorlat által, azon tehetséget, mellyet a' szerző úr mindjárt első lapon megkíván, még pedig az ott mondottakhoz pótlólag: *olly mértékben magokévá tették*, hogy nem csak „két jegyű számokat elmében összeadni tudjanak“, hanem: *képesek legyenek azoknak összevezését több tételeken is keresztül folytatni*, ezekre nézve: (mint a' kik tehát különben a' divatozó mód szerint, kész ügyességeknek úgy szólván semmi hasznát nem veszik, 's a' reájok nézve szükségtelen leírásokkal fárasztván magokat, az elérhető sokszorta nagyobb gyorsaságtól ok nélkül feltartóztatvák), a' jelen munkát, kivált ha az, a' szerző' ígérete szerint több számvetési kérdések' megfejtésére is ki fog terjesztetni; minden illő méltatással a' Tek. Academia' figyelmébe és pártolásába ajánljuk. Pest, sept. 5. 1837.

György Sándor mk. helybeli rendes tag. Bitnicz Lajos mk. r. t.

— Tetemesen érezvén a' társaság' tagjai azon hiányt, mellyet könyvekben szenvednek, a' kis gyűlés' kérelme a' mélt. gróf Teleki-ház által ajándékozott könyvtár' felállítása iránt, pártolva az igazgatóságnak ajánlatott; valamint másfelül annak kieszközlése, hogy a' pesti nyilvános könyvtárakból a' társaság' tagjainak is engedtetnék meg, térítvény mellett otthoni használatra könyveket kivenni.

— A' választások körül sept. 1. folyt előleges tanácskozásban elhatároztatott, hogy a' sok águ mathematicai osztályba, mint a' melly különben is sok dologgal van elfoglalva, 's mégis öszvesen csak három, helyben pedig épen csak egy taggal bír, egy új helybeli rendes tag ajánltassék az igazgatóságnak; — egy úttal a' tagajánlási ívek' kitétele is megnyittatott, mellyek sept. 6. leiratásra bocsátatván, szerintük rendes tagságra két —, levelező tagságra huszonegy tudós találtatott ajánlva. Magok a' választások sept.' 7. vétettek elő; 's miután az ajánlott számhoz 's előadott okokhoz képest tíz levelező' elválasztatása határoztatott; általános szótöbbség e' helyekre a' következő hazafiakat vette fel:

Brassai Sámuel, a' kolosvári unit. collegiumban történetek' tanítója.

Fényes Elek, hites ügyvéd Pesten.

Gaal József, m. kir. helytartósági accessista Budán.

Jerney János, hites ügyvéd 's táblabíró Pesten.

Kacs Kovics Lajos, h. ügyv. 's a' Gazdasági-Egyesület' titoknoka.

Kerekes Ferencz, a' debreczeni ref. colleg. természettörténet' és chemia' prof.

Tanárky Sándor, nyugalm. kir. őrnagy Győrött.

Vajda Péter.

Vállas Antal, philos. dr.

Zsoldos Ignác, Veszprém vmegye' főjegyzője 's táblabíró.

Majd a' betöltendő helybeli második rendes tagságra a' mathematicai osztályban, fölterjesztettek az igazgatóságnak.

Vállas Antal lt.

Vásárhelyi Pál lt.

Halál által a' társaság a' lefolyt 1837/ki academiai évben tagot nem veszített el. Ellenben Szeder Fábian lt. 1838. febr. 12. költ levelében *) a' társaságból kilépését jelentette, melly a' nagy gyűlés által sept. 6. el is fogadtatott; Czuczor Gergely rt. pedig viszonyai' változásánál fogva mondván le segédjegyzői 's levéltárnoki hivataláról **), jegyzőkönyvbe kívánta a' nagy gyűlés iktattatni, mikép, tekintvén a' tisztelt tagnak mint társ- és tisztviselőnek becsét, egyedül csak viszonyai' parancsoló erejének engedve, teljesíti kívánságát; 's kérelmét, rendestagi állásának elintézése 's új választás végett az igazgatóság elébe terjesztette.

---

*) Melly így hangzik: „Pannonia' hegyén 12. febr. 1837. Tekintetes Titoknok Úr! Én! a' magyar tudós társaságban levelező tagnak kineveztetésem után mindjárt készülék a' megtiszteltetést alázatosan megköszönni, ha barátim nem akadályoztatnak szándékomban azon biztatással, hogy úgy is nem sokára rendes tag lehetek. Azonban megcsalván a' remény, a' mit egész eddig béketűréssel halaszték, véghez vinni most határozám. Kilépek tehát a' tud. társaságból 's diplomámat n. tisztt. Czuczor Gergely urhoz küldém az átadás végett, azon sajnálással, hogy hazafiúi buzgóságomnak a' pártolatlanság miatt így egészen kialudnia kellett. Magamat kegyességébe ajánlván, minden tisztelettel maradok Tek. Titoknok Úrnak alázatos szolgája Szeder Fábian mk.“

**) Levele így szól: „Nagyméltóságu Gróf Elölülő Úr, Tekintetes Tud. Társaság! Némiképpen nem láthatott viszonyaim, 's az ezekből véletlenül kifejlődött fontos

IGAZGATÓ TANÁCS GYÜLÉSE.

KÉT ÜLÉSSEL, SEPT. 4- ÉS 9-DIKÉN, 1837.

Gróf Teleki József' előülése alatt, jelen: gr. Széchenyi István másod-elnök; igazgató tagok: gróf Andrásy György, báró Jósika Miklós, gróf Károlyi György, gróf Keglevich Gábor, Péchy Imre, báró Perényi Zsigmond, b. Prónay Sándor, Somsich Pongrácz, Szegedy Ferencz; Schedel Ferencz titoknok (az első ülésben csak nyolcz igazgató jelenvén meg, az eddigi szokáshoz képest ideigleni szavazattal) és Czuczor Gergely segédjegyző.

Pártfogó Ő Fenségének az elnökség' k. kir. megerősítést közlő k. válasza' olvasásával nyitott meg a' gyűlés; mire a' m. kir. helytartóság' levele hirdettetett ki, mellyben tudtára adatik a' nm. gr. elnök urnak, mikep Ő Felségének az ország' rendeihez intézett k. leirása' következtében a' szükséges utasítások a' tudományos kerületek' illető főigazgatóihoz megtétettek az iránt, hogy ezután minden Magyarországbán 's a' hozzá tartozó tartományokban kijött munkákból egy példány küldésék az academia' könyvtárába. Következett a' szokott tárgyak' felvétele következőképen:

I. Előterjeszté a' titoknok a' társaságnak közelebb mult évi munkálkodásairól szóló jelentését, valamint a' pénztárnoki hivatalét is a' pénztár' azon évi bevételei, kiadásai és állapotjáról, mellyek szokott mód szerint az ország' törvényhatóságaival, 's újságok mellett a' közönséggel is, közölni rendeltettek.

---

akadályok miatt olly helyheztesbe jutván, melly Pesten további állandó lakhatásomat szinte lehetetlenné teszi: kénytelen vagyok Excellentiád 's a' Tek. Társaság' nagyon tisztelt bizodalomból reám ruházott segédjegyzői 's levéltárnoki hivatalomról, mint egyedül itt helyben viselhetőről, alázatos köszönetem mellett lemondani, a' levéltárt, e' jelennen folyó nagy gyűlések' jegyzőkönyveinek bevégeztével, általadandó annak, kit a' Tek. Társaság e' tisztre méltatand. Minthogy pedig érintett hivatalomon kívül a' helybeli rendes tagok közzé is szerencsés válek számíthatni, az e' tekintetből személyem iránt teendő intézkedésén a' nagy gyűlésnek annál inkább megnyugszom, mivel a' Tek. Társaságnak, mint hazai köz intézetnek munkálataihoz csekély tehetségem szerint minden módon járulni legédesb kötelességemnek tartottam és tartandom. — Ki többnyire tapasztalt kegyeikbe ajánlott megkülönböztetett mély tisztelettel vagyok Excellentiádnak 's a' Tekintetes Társaságnak Pest, aug. 31. 1837. alázatos szolgálók *Czuczor Gergely* mk. m. t. társ. rendes tag.

II. A' titoknok a' társaság' tőkéjének az utolsó gyűlés óta, alapítványok 's adományok által lett szaporodását jelentette be, melyek a' következők:

1. A' nagyenyedi casino' köldeménye 40 ft.
2. *B. Lakos János* ttag, egy tudománytári értekezése' tiszteletdíját ajándékozta vissza 15 ft. 30 kr.
3. *Perlaky Dávid*, mosony-győri evang. esperest: „Történeti adatok“ czimű könyvecskéjéből ötven példányt ajándékozott; ára 20 kr.
4. *Kucsera Lőrincz* h. ügyvéd „A' rövid utu visszafoglalásról“ szóló értekezéséből száz példányt; ára 30 kr.
5. *Hrabovszky Dávid* nevelő „Utazási rajzai“ két kötetéből hasonló czélra harmincz példányt; ára 2 ft. 40 kr.
6. *Meyer János* londoni szűcsmester, szepesi fi, öt font sterlinget küldött, vagyis 50 ft.

III. Hasonlókép a' *pénztárt* illetőleg 1. olvastattak annak ez acad. évben kétszer történt elnöki megvizsgáltatásáról költ jelentések, melyek szerint pénz és számoló könyvek 's irományok rendben találtattak.

2. A' tiszti ügyész által előleg megvizsgált 1836-ki számadások, két igazg. tagnak (gr. Andrásh György és gr. Károlyi György) adatván ki vég átnézés végett, azok teljes rendben találtattak.

3. A' pénztár' jelen állapotjáról szóló jelentés' felolvasása után az elég tetemes kamattartozék' (5036 ft. 24 kr.) sikeres behajtására 's a' hatod' tőkésítésére rendszabályok tétettek.

IV. A' társaság' többszöri sürgető kérelmének kívánván az igazgatóság eleget tenni, noha a' kamattartozékok még folyvást kötve tartják kezeit, tekintvén mégis a' hatodok után évenként, bár kis mennyiségben, szaporodó jövedelmét, a' gróf Teleki-ház által nagylelkűleg ide ajánlott könyvtár' felállítását elrendelte; 's e' végre a' Trattner-Károlyi-háznak, hol különben is a' társaság' tereme 's hivatalai vannak, közép épülete első-udvari sorát kivétetni, 's mindenek előtt a' szükséges bútorokkal felkészíttetni határozta. A' pénztár' így új 's már elkerülhetlen költségekkel terheltetvén, ez ízben sem léptettetett egy is az évek óta fizetést váró rendes tagok közül fizetésbe. A' javítnoki hivatal azonban, a

munkák' folyvásti szaporodása' tekintetéből, 240 ft. évdíjjal állandósí-
tatott.

V. 1. Az 1836-ki magyar munkák közt „Kazinczy Ferencz' Ver-
sei“-nek íteltetvén nagy gyűlés által a' koszorú; noha a' szerző többé
nem él, számos és magas érdemei' tekintetéből is, a' 200 arany az em-
lék-billikommal, árváinak kiadatni rendeltetett.

2. Hasonlólag kirendeltetett a' két rendbeli történetirási pályá-
munkának a' száz száz arany osztályi jutalom.

3. Valamennyi a' nagy gyűlés által felterjesztett munkák' kinyo-
matása elrendeltetett, 's — az első karbelieken kívül — a' következő tisz-
teletdíjak mellett:

a—d) *Gegő Eleknek* „A' moldvai magyar telepek“ czímű munká-
jaért, *Horváth Mihálynak* történeti —, *Tóth Lőrincznek* drámai pályá-
munkájaért, végre *Köteles Sámuel* özvegyének a' „Philos. Anthropoló-
giáért“, ív szerint négy arany.

e) *Külkeynek* két steigenteschi vígjátékaért, ív szerint egy arany.

f—g) *Kazinczy Ferencz'* árváinak a' Moliére vígjátékaért: (Kényte-
len házasság, és *Náray Antalnak* Romeoért ív szerint négy arany.

h—i) *Tóth Lőrincznek* a' „Rágalom' iskolája“ért, *Galvácsy Lász-
lónak* a' „Hazudság“ vígjátékért, ív szer. másfél arany.

k) *Guzmics Izidornak* az Eurip.' Iphigeniájaért ív sz. három arany.

l) *Vajda Péternek* Cuvier' Állatországa' második szakaszaért ív
szer. három arany.

m) *Vállas Antalnak* a' „Felsőbb egyenlítések“ért ív sz. négy arany.

n) *Smalkovics Mihálynak* Chelius' Sebészsege' 3d. köteteért ív sz.
másfél arany.

Vége o) *Edvi Illés Pálnak* koszorúzott „Közhasznú kézikönyve“
javított 's bővített kéziratáért, ív szerint hat ezüst forint tiszteletdíj, 's
a' fél év alatt elkelt munkának e' szerint újra nyomtatása, és pedig két ezer
példányban, határozottatott.

VI. A' *Tudománytárra* nézve, a' nagy gyűlés' ajánlatára határoz-
tatott: 1) hogy a' literaturai résznél, mint a' melly tömöttebb nyomta-
tásu, minden ív öt negyednek számítassék, 's így az eredeti dolgozatok
újabb rendelethez tíz, fordítmányok nyolczadfél p. fttal tiszteltessenek. —

2) Hogy a' Tudománytár' valamely évfolyamata elkelvén, mint a' több munkáknál, úgy itt is, a' tiszta haszon' egy harmada a' szerkesztőségé legyen.“

VII. A' nm. Elnök úr felhatalmaztatott, hogy Döbrentei Gábornak, az általa némely levéltáraknak magyar nyelvrégiségek' tekintetéből teendő megjárására, a' maga idejében segedelmet rendeljen.

VIII. A' játékszíni küldöttség' részére kívánt költség (37. lap) megadatott.

IX. A' pesti könyvtáraknak a' tagok által otthon használhatása' tárgyában a' fens. főhg-nádor-pártfogóhoz felírás határoztatott.

X. 1. Felolvastatott *Czuczor Gergely* eddigi segédjegyző leköszönő levele (40. 41. l.), melyet az igazgatóság is sajnálattal vevén, vele minden tekintetben való teljes megelégedését jegyzőkönyvben is kifejeztetvén, lakhelye' változása' tekintetéből, őt a' történetosztály' vidéki harmadik helyére tette által; segédjegyző' választása végett pedig sept. 9kére egyes ülést rendelt, melyben a' kilépettnék helyébe *Szalay László* l. tagot iktatta tetemes többség, kinek a' jegyzői fizetés nov.' 1jétől fogva, melyen hivatalát kezdendő volt, rendeltetett kiadatni.

2. Olvastatott *Gyurikovics György* lt.' levele, melyben a' mult évben történt rendes taggá kineveztetéseért köszönetet mondván, azt tiszti elfoglaltsági miatt el nem fogadhatni jelenté *); 's így a' még üres vidéki negyedik helyre a' történetosztályban, a' VII. nagy gyűlés által ajánlottak' elseje, *Péczely József* lt. neveztetett ki.

---

*) „Tekintetes Doctor, Professor, 's Titoknak Úr! Méltóságos Gróf, igen kegyes és mélyen tisztelt Elölülő urnak a' folyó eszt. sept. 15. napjáról hozzám bocsátott levele, mellyel a' m. tudós társaság' igazgatósága által sept. 10kén tartott üléseben rendes tagjául lett kineveztetésemet méltóztatott tudtomra adni, — legérzekenyebb hálaadásra gerjeszté lelkemet: nem azért, mintha illy megkülönböztetésre eddigi csekély literaturai tetteim 's munkáim által érdemesítve gondolnám magamat, hanem mivel abban inkább buzdító szózatot hozzám intézve véltem hallani. Hogy csekély személyem honunkban és külföldön némi nem haszontalan értekezéseknek szerkeztetője vala, — mit a' mélt. Elölülő urnak legnagyobb becsü levele olly kedvező kitételekkel említ, azt egyedül a' mélt. igazgatóság' tagjainak szer feletti kegyessége tulajdoníthatja, magam pedig nem vehetem ér-

3. A' mathematicai osztályba, helybeli második rendes tagul, a' nagy gyűlés' ajánlottai' elseje, *Vállas Antal* lt. neveztetett.

4. Végre, az alaprajzhoz képest letevén elnök és másodelnök, hivatalát; de jövő évre is abban a' köz bizodalom által megmarasztaltatván; gróf Keglevich Gábor koronaőr, kincstári elnök és ig. tag kéretett e' választást, királyi megerősítés' kieszközlése végett, Pártfogó Ó Fensége elébe terjeszteni.

---

dememül: mert erősen hiszem, hogy számos honfi még többet tett 's mívelt, mint a' mit én igyekezhettem az időmnek szűk volta miatt e' részben édes honunk' javára cselekedni.

Ezen oknál fogva igen nagy mértékben érezteti velem az érzékeny szívem tartozó háladatosságomat a' m. t. társ.' bizodalma és kegyessége iránt, ugyanazért is buzgó köszönetemet tiszta lelkemből mondom: mindazonáltal igen nyomos okok, melyek hivatalos helyheztetésemből származnak, 's a' melyeket itt rövideden kifejtennem kell, engemet arra a' szigorú kinyilatkoztatásra bírnak, sőt kényszerítenek, hogy a' rendes tagot illető kötelességeket el nem vállalhatom.

Az én városi hivatalomhoz olly számos foglalatosságok kötve vannak, és napról napra még inkább szaporodnak, főképen mostani időben az ország' gyűlése' itteni gyakori tartása miatt, hogy azoknak sokasága minden időmet annyira foglalja el, hogy egy hétnek, sőt néha hónapnak lefolyta alatt alig marad meg egy két üres óra. Ezen rendes városi tisztem felett néha a' t. ns. vmegye is parancsol a' szolgálatimmal, és méltán: mert az háládatos szívem kötelesnek érzi magát, az ifju koromban tapasztalt kegyességét visszaszolgálni. Ehhez járul ama célba vett szándékom, mellynél fogva én némelly érdekes literaturai tárgyak' kidolgozását már az előtt kitőztem magamnak: ilyenek 1) a' városi gazdag levéltárban levő számtalan még eddig ismeretlen oklevelek' használása; 2) a' sz. kir. városok' alkotmányi törvényök' elkészítése; 3) Mosony — 4) Trenchin vmegyének leírása.

Ezen okoknál fogva, meg vagyok győződve, sem mélt. Elölülő ur, sem mélt. igazgatóság, sem a' többi nagyra tisztelt tagjai a' m. t. társaságnak nem fogják balra magyarázni kinyilatkoztatásomat, melly ollyan honfitól fájlalva tétetik, ki elegendő példáját 's bizonyosságát adta annak, hogy ő a' becsület' és hazafiui érzés' ügyében nem szokott hátra maradni.

Midőn magamat mind a' t. társaság' nagy becsű kegyességébe, mind annak egyes tagjai, és különösen a' Tekintetes Ur' szíves barátságába ezentúl is ajánlanám, örök hála 's megkülönböztetett tisztelet' érzetével maradok Tekintetes Urnak Pozsonyban 13. nov. 1836. alázatos szolgája *Gyurikovich György* mk.

HATODIK KÖZ ÜLÉS' JEGYZŐKÖNYVE.

PESTEN, A' NS VÁRMEGYE' NAGYOBB TEREMÉBEN, 1837. SEPT. 10. DÉL ELŐTTI
10 ORAKOR.

Előülő: gróf Teleki József; jelen a' nagy gyűlésen voltak. Számos és fényes hallgató kar, nemzeti köntösben a' palotában, a' nélkül 's asszonyságok a' karzaton.

1. Az *elnök* megnyitja az ülést. *L. a' beszédet alább I. sz. alatt.*

2. A' *titoknok* előadja röviden a' társaságnak 1836b. nov. 21-től fogva 1837. sept. 9-ig folytatott munkálkodásait.

3. *Balásházy János* rt. a' vizek' szabályozásáról olvas, földmivelési tekintetben. *L. értekezését a' II. oszt. IX. szám alatt.*

4. *Perger János* rt. emlékbeszédet mond *Georch Illés* tt. felett. *L. a' beszédek közt II. sz. alatt.*

5. *Gegő Elek* lt. töredékeket olvas a' moldvai magyar telepekről. *Külön jelent meg 1838.*

6. *Czuczor Gergely* rt. Vitéz János' életrajzát adja elő némelly tekintettel Magyarország' általános állapotjára Mátyás király' korában. *L. a' II. oszt. V. sz. alatt.*

7. Felolvassa a' *segédjegyző* az 1836ki, 200 db arany jutalomra érdemesített magyar munka felől, 's a' dicséretes más nyolcz munkákról szóló jelentését ekkép:

Visszatekintvén a' társaság az 1836dik év' lefolyta alatt kijött magyar könyvekre, örömmel tapasztalá némelly munkákban a' nemzeti tudományos és szépművészeti műveltségnek újabb jeles haladását, 's közülök a' 200 arany nagy jutalmat, köz egyezéssel, következő czíműnek ítélte: „*Kazinczy Ferencz' eredeti poetai munkái. Buda, 1836.*“ Mert annak szerzője lelkeség, és izlés' tekintetében koránál jóval elébb járván, egy új korszak' teremője lön; 's poetai munkái mind különféleségre, mind belső becs és külső csínra nézve részint maig is a' legjobbak, részint a' legjobbakkal vetélkedők, mellyek literaturánk' illető nemeiben eddig megjelentek, némellyek pedig utól nem érve állanak.

Dicsérettel említendőnek találtatott a' következő nyolcz munka betűrend szerint:

Czuczor' poetai munkái.

Fényes Elek, Magyarországnak 's hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai tekintetben. Első kötet.

Gaul József, Szirmay Ilona. Két kötet.

Győry Sándor, Felsőbb analysis' elemei. Első füzet.

Jósika Miklós, Abafi 2 köt.

— — Zólyomi.

Kerekes Ferencz, Értekezés és kitérések.

Szlemenics Pál, Fenyítő törvényszéki magyar törvény.

Költ Pesten, a' m. t. t. VIII. nagy gyűlése' 7d. ülésében, sept. 7d. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

8. Olvassa ugyanaz az 1834-ben másodszor kitett történetirási jutalomkérdésre beérkezett pályamunkákról e' jelentést:

Az 1834-diki köz ülésben másodszor kihirdetett ezen történetirási kérdésre: „*Milyen befolyások volt honi városainknak nemzetünk kifejtődésére és csinosbulására?*“ négy rendbeli felelet érkezett, melly a' történettudományi osztály' három rendes tagja által megvizsgáltatván, közölök ezen jelmondatú: *Patriam, cum possis, non illustrare scelus est*,“ jeles historiai adatai, helyes ítélőten alapuló fejtegetései, 's philosophiai észszel tett 's elrendelt észrevételei miatt, 100 arany jutalomra, és kinyomtatásra méltónak ítéltetett.

Feltöretvén a' szerző' nevét rejtő pecsétetes levélke, nyilvánossá lőn, hogy ezen pályafelelet' írója *Hetényi János*, ekeli ref. predikátor 's a' m. t. t. lev. tagja.

Költ Pesten, a' m. t. t. VIII. nagy gyűlése' 2d. ülésében, sept. 1. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

9. Hasonlókép az 1835ki kérdésre beküldött, szinte történetirási pályamunkákról e' jelentést:

Az 1835ben kihirdetett ezen történettudományi jutalomkérdésre: „*Milyen állapotban volt a' kereskedés honunkban az Árpád- és vegyes házakból származott királyok alatt, mi történt fejedelmeink' és törvényhozásunk' részéről azok' előmozdítására, mellyek voltak nagyobb emelkedéseket hátráltató akadályok, végtére minő befolyások volt nemzetünk' erkölcsi és értelmi kifejlődésére?*“ 8 rendbeli pályafelelet adatott be, mellyek között e' jelmondatú: „*Be thou still free, and beautiful, and fair, Aloof from desolation*“ szerzőjének történetirati és statusgazdaságbeli jeies ismeretei, a' tárgyba mély behatása, józan elvei, rendszeres és csinos előadása' tekintetéből, ítéltetett a' 100 darab arany jutalomra méltónak. Továbbá ezen jelszavú: „*Conamur tenues grandia*“, mint az elsőhöz legközelebb álló, adatbeli gazdagsága 's az okoskodás' alapossága' tekintetéből, mint másod rangu pályamunka, ivétől négy arany tiszteletdíj mellett kinyomtatni rendeltetett.

Mire a' szerzők' neveit rejtő pecsétetes levelek felbontatván, kitünt, hogy az első jutalmat, u. m. a' 100 aranyat *Kossovics Károly*, Nyitra vármegyei aljegyző nyere, a' tiszteletdíjt pedig *D. Horváth Mihály* váci megyebeli pap és lelki segéd.

Költ Pesten, a' m. t. t. VIII. nagy gyűlése' második ülésében, sept. 1. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

10. Az 1835ki mathematicai jutalomkérdés' sorsáról:

Az 1835ben kitett mathematicai osztályi kérdésre a' kitüzött határidőre felelet nem jöven, a' jutalom ez úttal elmaradt.

Költ Pesten, a' m. t. t. VIII. d. nagy gyűlése' második ülésében, sept. 1. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

11. Az 1836—7ki drámai jutalomról szóló jelentést:

Az 1837dik évre beküldött 13 színdarabból kitetszett, hogy íróink mind inkább sejteni kezdik, mire kell e' pályán törekedniök, miért is némelyek character' ereje, mások helyzetek' meglepő bonyolódása által kívántak műveiknek érdeket szerezni; azonban e' szétágazó törekvések azon felül, hogy egyesítve nincsenek, részint mérsék', részint siker' hiával vannak, 's különösen hibázik e' színművekben a' tragoedia' komoly méltósága 's mélysége; a' miért is a' beküldött szomorújátékok közül egy sem találtatott a' nagy jutalomra méltónak; literaturánk' jelen állásában mindazáltal, másod karbeliként, tiszteletdíj mellett nyomtatandónak ítéltetett az „*Atyátlan*“ című, jó szerkezete, színi hatást ígérő érdeke 's szép dictiója' tekintetéből.

Felbontatván az említett jelszavú levelke, kinyilvánult, hogy e' szomorújáték' szerzője *Tóth Lőrincz* levelező tag.

Dicséretre méltóknak találtattak: „*Az utolsó magyar khán*“, „*Művész álma*“, „*Párviadal*“ és „*A' Perényiek*“ című darabok.

Költ a' m. t. t. VIII. d. nagy gyűlése' ötödik ülésében, sept. 5. 1837.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

12. Következett a' újonan kitett jutalomkérdések' kihirdettetése (l. felebb 34. 35. lap); mik után az elnök az ülést berekesztette.

A' jutalomkérdéseken kívül kiosztatott ez ülés' alkalmával: „A' m. t. társaság' igazgatóságának jelentése a' társaság' 1836beli munkálódásairól 's pénztára' mibenlétéről. Hatodik esztendő. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel. 1837. 8r. 16 l.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

T Ö R T É N E T E I.

NYOLCZADIK ÉV.

1837. NOVEMBER' 20-tól, 1838. SEPTEMB. 10-ig.

ELSŐ SZAKASZ.

KIS GYÜLÉSEK 1837. NOV. 20-tól, 1838. SEPTEMB. 10-ig.

Összesen 31 ülés. Gróf Teleki József elnök martius közepéig Bécsben, azon túl ismét elfoglalván székét, 11 gyűlésben ült elül. Gróf Széchenyi István másod elnök 2 ízben vezette az ülést. Mint helyettesek elnökölték Fáy András tisz. tag 7, Jankowich Miklós t. t. 9, és Schedius Lajos t. t. 2 ízben. *Jelen* voltak *tiszteleti* tagok: Fáy 4, Jankowich 1, Schedius 3 ülésben (ide nem tudván elnöklésüket); *rendes* tagok: Bajza 27, Balogh 15, Bugát 22, Czech (vidéki) 1, Döbrentei 23, Gebhardt 28, Győry 25, Kállay 29, Luczenbacher 28, Péczely (vid.) 1, Perger 11 (+), Stettner (vid.) 2, Szemere 15, Szilasy 31, Sztrokay 30, Vállas 31, Vörösmarty 25; *levelezők*: Antal 2, gróf Dessewffy Aurél 4, Gaal 17, Jerney 23, Kaeskovics 5, Karácson 1, Kassai 1, Kiss Károly 4, Székács 11, Tanárky 3, Tasner 2, gróf Teleki László 1, Vajda 5, Vásárhelyi 5 ízben; a' titoknok mindig, Szalay László segédjegyző 27 ülésben.

ELSŐ CZIKKELY.

Nyelv körüli munkálatok.

I. A' *nagy szótár*hoz tartozó előkészületek' gyűjtése folyt, társaságon kívüli hazafiak segédelmével is; név szerint:

1. A' *műszavaké*; különösen Sárváry Pál lt. közlött újabb jegyzéseket a' Mathematicai Műszótárhoz; Májer István Esztergam megyei lelki segéd pedig a' műtani szótárhoz a' rézmetszészeti műnyelvet dolgozta ki, 's terjesztette a' társaság elébe.

2. A' *Tájszótár*hoz, mielőtt annak kisgyűlési átnézetése martius' 5d. befejeztetett, Döbrentei Gábor rt. még Vas és Sopron vármegyei tájszavakkal járult; utóbb Májer István muzslai tájszavakkal, valamint Muzslán divatozó sajátságos keresztnévformák, szójárások, közmondások és népdalok gyűjteményével, mely elébbieknek a' nagy szótár' dolgozása körül fog hasznok vétetni.

II. A' *Helyesírás és Szóragasztás' főbb szabályai* második kiadása' elfogytával, azon kérdés támadt, vajjon nem kellene-e annak új átnézetéről gondoskodni: mely alkalommal a' kis gyűlés oda nyilatkozván, hogy a' második kiadás' készültekor folyvást szem előtt tartattak a' tagoknak a' tárgyra tett számos jegyzéseik, 's így egy újabb átnézés nem szükséges, de hirtelen változtatások e' tárgyban nem is tanácsosak: egy harmadik, változatlan kiadás' készítése rendeltetett.

Ide tartozólag, tárgyalás alá vette a' kis gyűlés a' *kettős mássalhangzók' egyszerűítése*' ügyét is. Már az 1832-ben tartott második nagy gyűlés' alkalmával vonta a' nyelvtudományi osztály e' tárgyra az academia' figyelmét, minek következtében ez, helyeselvén az eszmét, javaslatkészítéssel bizta meg azon osztályt ¹⁾. Előterjesztvén ezt 1834-ben osztálya' részéről Vörösmarty Mihály rt., az indítvány' okaival együtt, a' társaság azt mind *Évkönyveiben* ²⁾, mind *Tudománytárában* ³⁾ közzétette, hogy az ennek következtében nyilatkozandó vélemények szerint intézze e' tárgyban lépéseit. És csakugyan, mióta e' kérdés a' társaság által megpenditetett, az írók figyelme újra is ezen, Gyarmathi és Révai óta többek által indítványozott tárgy felé fordult; 's mind az academián kívül többen, helyeslő értelemben, hallaták véleményeiket, kik közül érdemes itt megnevezni *Szilágyi Jánost* (Tudom. Gyűjt. 1833. IV. köt.), főleg pedig *Kerekes Ferenczet*, kinek e' tárgy alkalmat adott „Értekezés és kitérések“ (Debreczen, 1836.) czimű tudós munka' írására; mind a' társaságnak előterjeszték írásban javaslataikat; név szerint: *Povolni Mi-*

¹⁾ L. Magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai. Pest, 1832. 5. l. 2d. kiadás, Buda, 1834. 7. l. 3d. kiadás, u. ott, 1838. 7. l.

²⁾ II. köt. II. osztály, 276—281. l.

³⁾ Tudománytár VII. köt. 179—184. l.

hály ungvári human. prof., *Weisz Fridrik* szántói evang. pred., *Hodosi Karácsony Lázár* hites ügyvéd, egyszersmind a' magyar nyelvbeni hangok és hangjegyekről tudományosan értekezvén, *Sípos József* békési ref. pred., *Udvardy János* lt. szinte értekezéssel, *H. Karácsony Lázár*, másodszor az „Egyetemi abc”-ről elmélkedvén, *Fojtényi Cassián* pannonhalmi benedictinus „Újon egyszerűtett magyar betűrend, észrevétellel a' Tudománytárban javasolt egyszerű betűk iránt” czimú értekezésével, *Vidra „A' magyar alphabet 40 betűjegyben”, Peregriny Elek* nevelő Pozsonyban, *D. Too István* Kolosvárt, *Kecskeméthy Csapó Dániel* m. academiai irnok, és *Czollner Lajos*, a' m. k. egyetem' nyomtató-műhelyének betűmetszője, ki a' maga által javasolt betűket kimetszve és lenyomtatva mutatta be. Ezen emlékiratok és javaslatok az april' 2. és május 7. 1838. tartott kis gyűlésekben előterjesztettek, 's ezekre, valamint a' Gyarmathy, Révai, Kerekes stb. ajánlataikra való tekintettel, a' májusban folyt ülések az eddig két jellel kifejezett mássalhangzók helyébe a' következő egyeseket készítették, 's a' legközelebbi nagy gyűlésnek ajánlották:

Cs	Gy	Ly	Ny	Sz	Ty	Zs
o	g	y	η	f	t	z
o	g	y	η	f	t	z

A' *cz* helyett az egyszerű *c* fogadtatván el.

MÁSODIK CZIKKELY.

Tudományos munkálatok és kiadott munkák.

I. E' kis gyűlések' folyamatja alatt a' tagok következő dolgozatokat terjesztettek a' társaság elébe: *Guzmics Izidor* értekezését a' művészi, különösen színészeti nyelvről¹⁾; *Warga János* a' philosophia' encyclopaediáját kezdé meg Hegel' értelmében; *Kállay Ferencz* a' szabad akatról értekezett²⁾; *Jászay Pál* az 1627. szónyi béke' történetét adta elő

¹⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, III. köt. 66—89. lap. Vizsgáló Vörösmarty.

²⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, IV. köt. 1—34 lap. Vizsgáló Szilasy.

kútfőkből ¹⁾); *Jerney János* Anno kún-avar püspök' pecsétjét ismertette ²⁾); *Podhradczky József* Káldy György' életét adta ³⁾); *Waltherr László* kalendariumi magyar régiségeket gyűjtött ⁴⁾); *Vállas Antal* nov. 20d. rendes tagi székét foglalván el, a' Ludolphi számról olvasott, több ívek' érintői által kifejtve ⁵⁾); 's az erőegyközénnyről (parallelogrammum virium) értekezett ⁶⁾); *Szlemenics Pál* a' felretétethető és megerőtleníthető végintézetekről hazai törvényeink szerint ⁷⁾); *Luczenbacher János* pedig több rendbeli okleveleket ismertetett és magyarázott ⁸⁾).

II. A' társaság kebeléből ez évben Vass László tisz. tag tevéen nagyobb rándulatot a' külföldre, név szerint Franciaország-, Belgium- és Angliába, Magyarországot illető tárgyak' tekintetéből az ottani könyvtárak ajánltattak figyelmébe, különösen pedig arra szólítatott fel, hogy **II. Lajos** özvegye **Mária királynéval** a' hazából kivitt, 's a' brüsszeli könyvtárban netalán még feltaláltató könyvek és kéziratokról tenne jelentést az academiának. A' t. tag erre az 1837. nov. 20d. tartott kis gyűlésnek előterjeszté, miképen az általa meglátogatott könyvtárakban semmi magyar nevezetességre nem akadt, a' társaság számára már leiratott tatarsi kéziraton kívül Münchenben, és, csakugyan a' brüsszeli kir. könyvtárban, egy fejedelmi pompáu corvinianus codexen kívül, melly **Mátyás királyunk'** költségein Florenczben 1485-ben készült, 's mellyről a' tisztelt tag a' következő adatokat közölte:

„Ezen irott misemondó könyv az ugy nevezetett Bibliothèque Royale des Ducs de Bourgogne, most váraasi könyvtárban találtatik, és ezen könyvtárnak legnagyobb ékessége.

¹⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, IV. köt. 167—274. l. Vizsgáló Bajza.

²⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, IV. köt. 48—78. l. Vizsgáló Luczenbacher.

³⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, III. köt. 296—327. l. Vizsg. Szilasy.

⁴⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, III. köt. 328—344. és IV. 275—294 l. Vizsgáló Luczenbacher.

⁵⁾ L. a' jelen kötet II. osztályában VII. szám alatt.

⁶⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, III. köt. 34—64. l. Vizsgáló Győry.

⁷⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, III. köt. 90—104. l. Vizsgáló Sztrokay.

⁸⁾ Tudománytár, új folyam, Értekező rész, II. köt. 306—310. III. 184—192. és 345—348. IV. 158—166.

Mi kényesen őriztetik, onnét is kitetszik, hogy a' könyvtárnok az idegen kéz megérintését attól szorgalmasan elhárítja, és maga is azt minden vigyázattal forgatja, nehogy valamiképen e' drága kincs csak kevéssé is megmocsosítsassék.

Ezen misemondó könyvet Corvinus Mátyás Florentiában 1485. eszt. készítette. A' könyv igen nagy és másod rétből (in fol.) bársonyba van kötötve. Az írás és festés arannyal és más legszebb színekkel a' szemlélőt csodálkozásra ragadja. A' rajzolatok között láthatni Corvinus Mátyás' és Beatrix nője' képét pénzi alakban (in stilo numismatico), Magyarország' czímerét a' kettős kereszttel, három hegygyel és négy folyóval, végtére egy hollót, a' halhatatlan király Corvinus nevére játszó.

Midőn a' spanyol királyok, későbbben pedig a' fels. ausztriai házból eredett császárok, Belgiumot birták, belgiumi uralkodásokba lett belépésök' alkalmazhatóságával vagy magok, vagy igazgatóik és igazgatónéik által ezen misemondó könyvre tették le, az ország' rendei' jelenlétében, az ünnepélyes esküvést, hogy az ország' jogait és törvényeit fentartják.

De micsoda bal sors fosztotta meg édes hazánkat e' drága kincsétől, 's hogyan került ez az idegen földre? E' nagy kárunknak is a' mohácsi veszedelem oka. Minekutána Mohács mezeje magyar vérrel elöntetvén, Lajos királyunk is e' gyászos térségen találta volna kora halálát, Mária, annak özvegye, I. Fülöp spanyol királynak leánya és V. Károly cs. testvére, utóbb ugyan V. Károly cs. kinevezéséből Belgium' igazgatónéja, ki a' maga haszonvételére több könyveket gyűjtött össze, nevezetesen két igen drága könyvet, mellyek Corvinus Mátyás' könyvtárából valók voltak, Magyarország'ból magával Belgiumba vitt. Az első könyv a' négy evangéliumot arany betűkkel iratva foglalta magába, 's ezen okból *arany könyvnek* nevezetett. Mária ezt II. Fülöp Spanyolország' királyának ajándékozta, ki ezt az Escuriálban a' maga könyvtárába helyeztette. Mondatik, hogy ezen könyv a' kíváncsi idegeneknek nagy ceremóniával, égő viasz gyertyák mellett mutatott meg.

A' második könyv az a' misemondó könyv, mellyről itt értekezünk. Ez Mária halála után annak más könyveivel együtt II. Fülöp Spanyolország' királyának rendelkezéséből a' fen nevezetett brüsszeli könyvtárnak tulajdona, dicsősége és büszkesége lett. —

A' franczia király' könyvtára' ungaricáinak teljes jegyzékét is bemutatta az említett tt., melly öszvesen huszonnyolcz, történeti és nyelvtani, ismeretes munkát foglal magában.

III. A' *Tudománytár'* számára 3 nyelvtudományi, 5 philosophiai és neveléstani, 10 történeti 's rokon, 1 mathematicai, 2 törvény- és közrendészeti, 3 természet- és műtani, — öszvesen 24 kézirat érkezett, mellyek' vizsgálatában eljárak: Bajza, Döbrentei, Győry, Kállay, Luczenbacher, Szemere, Szilasy, Sztrokay, Vörösmarty; Filinger, Jerney

és Pólya. Vissza, öt, vettetett; elfogadtatott tizenhárom; és pedig az imént felhordottakon kívül, nem-academicusoktól, a' következők:

D. Mátyik János: A' büntetési jog, és a' fogházak; vizsgáló *Pólya*;

Szenczy Imre: C. Sallustius Crispus, erkölcsi tekintetben; vizsgáló *Szemere* ¹⁾.

Külföldi tudósok közül báró *Gaujal*, Limogesban a' franczia kir. törvényszék' első elnöke 's a' franczia nemzeti intézet' felirási és szépművészeti academiájának lev. tagja, egy emlékiratát terjeszté a' társaság elébe, mellyben azon kérdést hozza szőnyegre: van-e a' magyar és franczia ruthenok közt valami rokonság? 's az a' Tudománytárban ²⁾ jelent meg. Jénai egyetemi prof. *Schueller Gusztáv* pedig, ki hazánkat természettudományi tekintetből több ideig vizsgálgatta, ennek geológiájáról „Pótlékok Magyarország' földtani ismeretéhez“ czím alatt nyújta be egy értekezést, melly szinte a' Tudománytárban terjesztetett a' közönség elébe ³⁾.

A' Tudománytár' *bibliographiai* czikkelyéhez gr. Andrásy György, Bolyai Farkas, Czech János, Czuczor Gergely, gr. Dessewffy József, Fábíán Gábor, Hoblik Márton, Horváth Cyrill és József, Kis János, Kolossvári Sándor, Nyíry István, Péczely József, Szilágyi Ferencz, Szlemenics Pál járultak; felszólított nem-tagok közül Breznay Pál szigeti prof., Jónás József pécsi prof., Kolonics Antal váci prof. és Tury Ferencz brassai kir. tartománybiztos.

IV. A' mult academiai évről vizsgálat alatt maradt, *nyomtatás* végett beküldött munkákhoz járult 15, különösen: nyelvtudományi és szépliteraturai 6, classica-literaturai 3, philosophiai és neveléstani 5, hadtudományi 1. Eljártak vizsgálatokban gróf Dessewffy József és Fáy András tiszt. tt.; Bugát, Czuczor, Gyóry, Horvát Endre, Horváth József, Kölcsey Ferencz, Nagy Károly, Perger János és Vörösmarty Mihály rr. tt.; Baricz, Bresztyenszky, Frivaldszky, Gáty, Kiss Károly, Schoepff, Székács, Szontagh, Tóth, Vajda és Warga János ll. tt.

¹⁾ Tudománytár, új folyam, Érték. rész, III. köt. 226—244. l.

²⁾ Új folyam, Érték. rész V. köt. 5—15. l.

³⁾ Bugát Pál rt. által fordítva, új folyam, Érték. rész III. köt., 1—33. l.

A' vizsgálat alatt volt kéziratok közül kerekén visszautasított 9, feltételesen adatott vissza 1, elfogadtatott 4, mellyek alább, a' IX. nagy gyűlés' dolgai közt láthatók.

V. *Megjelentek pedig a' kis gyűlések' folyamata alatt:*

1. *A' magyar tudós társaság' évkönyvei.* Harmadik kötet. Budán, a' m. kir. egyetem bet. (1837; a' másod czimen:) 1838. n4r. Berzsenyi aczélmetszetű arczképével, két rézmetszettel és hét kőrajzzal. VIII. l. Első osztály: A' m. t. t. történeti 1834—36. 236 l. Második oszt.: A' nyelvtud., philos. és történetirási osztályok értekezései, 238 l. Harmadik oszt.: A' mathem., törvény- és természettudom. osztályok' értekezései, 184 l. Színezett képű 's vászon kötésű velin példány' ára 8 ft., színezetlené, papiros borítéku kemény kötésben, postapap. 6 ft. cp.

2. *Tudománytár*, kiadja a' m. t. t. a) Értekezések, szerkesztő Luczenbacher János, III. és IV. köt. b) *Literatura*, szerk. Balogh Pál, II. köt. Budán. n8r. réz és kőmetszetekkel.

3. *Magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai.* A' m. t. t. különös használatára. Harmadik kiadás. Budán, 1838. 8r. 42 l. fűzve 10 kr. cp.

4. *Magyar és német zsebszótár.* Közre bocsátá a' m. t. t. Első vagy magyar-német rész. Budán, 1838. 8r. VIII és 792 l. fűzve 3 ft., postapap. 3 ft. 30 kr. cp.

5. *Természettudományi pályamunkák.* Kiadja a' m. t. t. Első kötet. Budán, 1837. n8r. öszv. 160 l. ára 48 kr. cp. Tartalma: A' magyarországi pokolvar, annak természete, okai, ovó és gyógyszerei. Két rendbeli jutalom-értekezés D. *Topperczer Tamás*, Csongrád vmegyei tiszt. fő orvos, és D. *Csorba József*, Somogy vmegyei fő orvos és l. tagtól.

6. *A' moldvai magyar telepekről.* A' magyar tud. academia elébe terjesztve P. *Gegő Elek* lt. által. Két toldalékkal 's Moldvaország' abroszával. Budán, 1838. n8r. (8 és) 166 l. fűzve 1 ft. 20 kr., postapap. 1 ft. 40 kr. cp.

7. *Első oktatásra szolgáló kézikönyv*, vagyis a' legszükségesebb tudományok' öszvesége, vallási különbség nélkül minden néptanítók 's tanulók számára készült, 's a' m. t. t. által első rendű Marczibányi-Lajos-jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta *Edvi Illés Pál*. Második, megjavított és bővített kiadás. Első kötet: *Közhasznú népi olvasókönyv*, négy részben értelemgyakorlásokat, erkölcsi elbeszéléseket és oktatásokat, az illendőség és okos magaalalmazás' szabályait 's mindenféle tanulságos és mulattató verseket foglalván magában. Budán, 1838. 8r. VIII és 136 l. kemény táblába kötve, angol vászon háttal, írópap. 36 kr., nyomt. pap. 30 kr. cp.

8. *Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra*, vallási különbség nélkül minden tanítók 's tanulók' számára készült, 's a' m. t. t. által másod rendű Marczibányi-Lajos-jutalommal koszorúzott pályamunka. Irta *Warga János*. Budán, 1838. n8r. XII és 284 l. Második kötet: *Az elemi tanulmányok' alapvonatai*. Ára, Magyarország' földképével 's egy szépírási példánnyal együtt, fűzve 1 ft. 20 kr. cp.

9. *Eredeti játékszín.* Kiadja a' m. t. t. I. kötet: *Vérnász*; első pályadíjt nyert szomorújáték öt felv. Írta *Vörösmarty Mihály*. Második kiadás. Budán, 1837. n12r. 163 l. Postapap. fűzve 48 kr. cp.

10. *Blair Hugo' rhetoricai és aesthetikai leczkéi.* Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel angoltól *Kis János* superint. stb. által. Első kötet. Budán, 1838. n8r. 400 l. fűzve nyomt. pap. 1 ft. 40 kr., postapap. 2 ft. cp.

11. *M. tudós társasági Névkönyv astronomiai naphönyvvel és kalendáriommal* 1838-ra. Budán. 8r. 120 l. velínen, fűzve 35 kr. cp.

VI. Elnöki megbizásból, beküldvén *Nagy Károly* r. tag az általa 1839-re készített astronomiai naplót némelly hozzáadásokkal; az ülés az említett tagot ennek illy terjedelemben további folytatására is felszólította.

HARMADIK CZIKKELY.

Jutalmak.

A' társaságnak 1833. aprilis' 2dikai kis gyűlését a' titoknok azon jelentéssel nyitotta meg, hogy az 1836-ban tartott VIId. nagy gyűlés által kitűzött törvénytudományi kérdésre négy, a' természettudományira egy pályamunka érkezett martius' 19-ig, mint határnapig; azonban martius' 20d., elnök' meg nem jelenése miatt rendes ülés nem tartathatván, e' pályairatokat, jeligés leveleikkel együtt, tizenegy r. és l. tag' jelenlétében lepecsételte. Így, miután a' másod elnök által, az árvíz által okozott köz zavar miatt a' kis gyűlések további rendelésig felfüggesztettek, a' martius' 24-éig, mint a' dramai pályadíjra szabott határnapig érkezett 17 vígjáték' jeligés levele is mindjárt más nap, u. m. martius' 25-kén a' másod elnök szállásán ennek 's az academia' pecséteivel lezárattak, a' darabok pedig a' nagy gyűlés által nevezett vizsgálókhoz küldettek. Melly kezelés helyeseltetvén, minthogy az ez évi jutalmakra készült pályairatoknak magok' idején beküldhetése a' közbejött vizár által többekre nézve lehetetlenné válhatott, az aprilis 2-i ülés, gr. Teleki J. elnöklete alatt, e' rendkívüli akadály' tekintetéből mind a' törvény- és természet-tudományi, mind a' dramai pályamunkáknak már eltölt határidejét má-

jus' 1-ig kiterjesztetni rendelte, minden jövődőre netalán húzható következtetés nélkül.

Ekképen, I. a' törvénytudományi kérdésre: „*Honnan vette eredetét törvényeinkben az ősi javak' elidegenítésének korlátozása, mikép gyakoroltatott az korszakonként? 's a' polgári társaságra nézve általában mik voltak annak hasznos és káros következései?*“ az újabb határnapig több munka nem érkezvén — a' következő négy, u. m.

1. Friendship and virtue met each other in the street — the golden age returned and hung over the town.

2. Kik a' pályán futnak, mindnyájan futnak ugyan, de egy kapja el a' dalmat. *I. ad Cor. c. IX. 24.*

2. Qui se habet, nihil perdidit.

4. Miskolcz, Sajó. *V. T. E. F.*

bocsátatott vizsgálat alá, bírálókul Stettner György, Szlemenics Pál és Sztrokay Antal rendes tagok neveztetven ki; kiknek véleményei az augusztus' 29d. volt kis gyűlésben előadatván, a' jutalom, a' vizsgálók' egy értelmű ítélete szerint, az 1. számúnak adatni és ugyan ez nyomtatni is ajánltatott a' nagy gyűlésnek.

II. A' természettudományi feltételre: „*Készítessék bármelly magyarországi, hozzá kapcsolt tartománybeli, vagy erdélyi terjedelmesb. vidék' természettudományi leirása*“ az első határnapig érkezethez még kettő járult, 's így összesen három ment vizsgálat alá:

1. Hazánk' Kárpátnak természettudományi leirása. — Des principes simples et uniformes gouvernent l' univers.

2. Az opálbányák' vidéke Sáros és Zemplén megyék' határiban, természettudományi tekintetben. — Nullus argento color est avaris abditio terris.

3. A' magyarországi szíkes vidékek, természettudományi tekintetben. — Ollyan vagyok, ki édes hazámnak boldogulásán örvendeni, sanyargattatásától félni, veszedelmén irtózni tudnék. *Dugonics' Etelkája.*

A' vizsgálók Bugát, Gebhardt és Horváth József rendes tagok' eltérő véleményeik szinte aug. 29d. terjesztettek elő, mellyek szerint Horváth József az 1. számúnak ítéle a' jutalmat nyomtatással, a' 3-nak tisztelet-

díj melletti nyomtatást; Bugát jutalmat az 1-nek nyomtatás nélkül, a' 3-nak nyomtatást tiszteletdíjjal; Gebhardt a' 3. számot jutalomra és kiadásra. A' társaság, valamint mindenkor fentartotta magának a' vizsgálók által nyújtott véleményi adatok' összehasonlítása után a' jutalom' elítélését, úgy a' jelen esetben is, tekintvén, hogy az 1. számú irat azon bíráló által is, ki annak, leginkább formájánál fogva, elsőseget ad társai felett, a' helyleírás' kívántató tulajdonainak meg nem felelőnek, 's nyomtatásra nem alkalmatosnak ítéltetett; a' másik által tartalma szerint szinte elégtelennek, legnagyobb részt mások után dolgozott, ide szorosan nem tartozó értekezésekből állónak, 's ezért nyomtatásra szinte nem ajánlhatónak állíttatott; midőn a' 3. számú, habár e' két vizsgáló által a' helyírás' feltételeit ki nem elégítőnek mondaték: de minthogy a' foglalat részletes előadása szerint is legtartalmasbnak, legfontosbnak, 's a' kívánt formától eltekintve, belső becsénél fogva legjobb munkának mutatkozott, 's ezért *mind a' három vizsgálatól sajtóra is érdemesítetett*, midőn a' másik kettő csak egy ajánlót talált: a' kis gyűlés ennek javasolta adatni a' jutalmat 's azt sajtó alá is bocsátatni *).

III. A' *dramai jutalomra* érkezett 17 vígjátékhoz a' meghosszabbított határidő alatt még egy járult:

1. *Borivóczi, v. cholera és szerelem*, 1. felv. — Sapiienti pauca.
2. *Kapronczai Gedeon, v. a' nyári nemes otthon*, 3 felv. — Ridentem dicere verum quid vetat. *Hor.*
3. *Az özvegy nő*, 3 felv. — Honkoszorú nélkül meddő telek e' rövid élet. *Vörösmarty.*
4. *Vetélkedők*, 4 felv. — Kezdjen, ki haladni akar.
5. *A' talány*, 3 felv. — La gravité est un mystère du corps, inventé pour cacher les défauts de l'esprit.
6. *Az iskolaszünet Kassán*, 3 felv.
7. *A' törvénszünet Pesten*, 4 felv.
8. *A' fegyverszünet*, 3 felv.
9. *A' huszár verbunk*, 3 felv.

---

*) L. bővebben az indító okokat a' *Természett. Pályamunkák' második kötete'* előszavában.

10. *A' szerelem mindent meggyőz*, 3 felv.
11. *A' kellemetes kikelet*, 3 felv.
12. *A' komor tél*, 3 felv.
13. *A' szép nyár*, 3 felv.
14. *A' szomorú ősz*, 3 felv.
15. *Az erkölcs' próbája*, 5 felv.
16. *A' korszellem*, 3 felv.
17. *A' köszörűs*, 3 felv. — E' tizenkettő (6—17) egy jelmondat alatt: Töb-
bekkel is.
18. *Jóteköny kelepce*, 4 felv. — Viszket a' szunyogcsipés, fáj a' méh' fulánkja

A' nagy gyűlésileg kirendelt bírálók egyenesen nagy gyűlés elébe terjesztvén tudósításokat, annak eredménye is ott forduland elő.

IV. Örömmel vette a' társaság ns Gömör vmegye rendei' bizodalját, mellyel az ez évi budapesti árveszély' következtében gr. Andrásh György ig. tag által kitett jutalomkérdések' kihirdetésére az academiát kérték. Emlékezet' okáért közöljük itt mind a' ns megye' köz gyűlésének a' tárgyat bővebben előadó jegyzőkönyvi pontját, mind a' nemes gróf' levelét, mellyben a' tárgy' egész középponti kezelésére a' társaságot szólítja fel.

I.

Gömör és Kis-Hont törvényesen egyesült vármegyének rendei Méltóságos Csik Szentkirályi és Kraszna Horkai gróf Andrásh György, cs. kir. aranykulcosos, magyar tudós társasági igazgató tag, ő nagyságának Felséges Urunk által főispáni helytartójokká kegyelmesen lett kineveztetésén keblökben gerjedt belső tiszta öröm- és tiszteletérzéseiket főkörmányzói székebe leendő iktatása alkalmával a' külső szertartásoknak mentül ünnepélyesebb elrendezése által is kitüntetni ohajtották ugyan, — azonban Ő Nagyságának szerénység és hazafiui lelkesedés által vezérlett előterjesztései folytában meggyőztetvén arról, hogy mind azon felületességeket, mellyek az illyes beiktatási és hasonló egyéb szertartásoknál nemzetünk' kikiáltott, a' valósággal pedig épen nem egyező gazdagságának tán inkább gúnyára, mint valóítására divatoznak, jobb volna hasznosabb célra fordítani, elfogadnák Ő Nagysága' azon kívánságát, hogy beiktatási szertartásában csak a' régi magyar egyszerűséget követve, minden az előitéletek által nemzetiségünkhöz mázolt fényüzést kikerüljenek; örömtelve 's hálás érzéssel vették e' helyett azon az alább megirt pontokban foglalt hazafiui szép ajánlatát, mellyet, emlékezetbe hozván Pestbuda hazánk testvér fővárosának a' közelebb mult bőjtmás havában a' Duna vizének dühöngő árja által okozott siralmas sor-sát 's lételének az egész haza, különösen pedig megyénk' érdekeivel is szoros, kap-

csolatu egybefüggését: ezen városoknak hasonló veszélyek ellen lehető biztosítását irányzólag, bizonyos jutalomkérdések megfejtésére ön erszényéből tett, 's azt köz hirül tétetni elhatározták.

Jutalomkérdések.

1. Mi károkat tett a' Duna a' legrégibb idők óta Magyarország' városaiban, ugymint: Pozsony, Győr, Komárom, Esztergam, Vác 's kivált Budapesten, 's az ország' egyéb helyein? főbb tekintettel lévén mindig Pest és Buda fővárosokra, környüllálásokan 's történeti bizonyossággal, a' kútforrások' kijelelésével adassék elő, úgy a' mennyire lehet az is: mik voltak okai az áradásoknak, miként 's miért terjedtek azok?

Az érkezendő feleletek közül az első rendűnek jutalma 100, a' másodiknak 50, a' harmadiknak 30 darab arany, olly feltétellel azonban, hogy a' három pályamunkából egy egészet lehessen szerkeztetni.

2. Mi lenne — nem említve azon módokat, mellyek a' két város' tehetségeit felülmulják — a' legcézirányosabb építési mód Pest és Buda városaiban, hogy azok az ideihez hasonló rendkívüli, de ismét történhető áradás által rom- 's dűledékké ne váljanak? Ezen építési mód ne csak a' házakra nézve adassék elő, hanem a' canalisokra is terjesztessék ki, mellyek a' város' tisztasága miatt elkerülhetlenek, de jelen állapotokban mint a' veszedelemnek talán fő okai, meg sem maradhatnak. A' pestbudai építő szerek' részletes megvizsgálása és bírálása szinte megkiváratik, figyelemmel lévén egyszersmind az olly annyira szükségessé vált építési rendszetre (Bau Polizey).

Továbbá kérdés gyanánt annak lehetősége 's cézirányossága felől szinte vélemény kíváratik, hogy tudniillik: Nem lehetne-e egy már annyiszor 's olly sok oldalról szóba hozott csatornát Pest városán keresztül az ugy is jól ismert legmélyebb 's tán régi medret képező vonal' mentében ásatni, mellybe és nem a' Dunába, minden városi canalisok vezettnének. Csak így hárittathatnék el az onnan eredő veszedelem, mi szerint a' Dunába a' régi canalisokon kívül, még más föld alatti utat is nyitott magának, mellyek, a' mostani rendszer mellett csak igen nehezen lesznek elzárhatók. Egyébiránt ezen kiásatandó fő csatorna mind a Duna' partján 's a' Váci töltésen, mind pedig a' Dunába való ismétli befolyása' pontján erős vizgátak (Wehr) által ugy lenne kormányozható, hogy ha a' Duna' árvai bizonyos mértéket meghaladnának, abból egészen kirekeszttnének, 's egyedül akkor ereszttnék bele viz, midőn a' Duna' vízállása bizonyos meghatározandó mértéket felül nem mül. Innen következik, hogy ezen fő csatornában a' viz önkénytől függene, 's hogy az a' Duna' árvainak lecsapolási csatornául épen nem szolgálna, hanem egyedül a' városi canalisok felvételére, mellyek függetlenül a' Duna' változékony állásától, ezen fő csatornába mindig kiürülhettnének 's nem lennének a' Duna és árvai' nyomásának 's ez általi felrepsztesnek (Bersten), melly a' mostani rendszer mellett akár mikor megtörténhetik, kitéve.

Kérdés továbbá, vajjon a' Dunának a' két város' táján bizonyos normalis szélességre való vétele, mint p. o. ott, hol az álló hid terveltetett, a' jégveszedelmet örökre elhárítaná-e? 's eféle szabályozás nem lenne-e a' palotai szigettől kezdve az úgy nevezett pesti nagy és kis, budai 's Margitszigetek' elrekesztése, — a' Dunának a' Sz. Gellért' hegye' táján a' pesti oldalon szélesbitése — mire nézve a' kisajátítási törvény ha valahova, ide bizonyosan lenne alkalmaztatható, — végre az úgy nevezett soroksári Duna' egész elzárása által legjobban eszközölhető? ez által a' felebb említett fő csatornát, vagy a' soroksári Duna' ezen elrekesztési pontján, vagy ha még nagyobb esés vagy mélység kívántatnék, az elhagyandó soroksári Duna' medrén lehetne ismét a' Dunába bevezetni.

A' legjobbnak ismert munka 200 darab arannyal tiszteltetik meg, 's az, az első kérdési jutalmazott munkákból szerkezettel együtt minden esetre magyar és német nyelven ki fog nyomtattatni, 's az abból bejövendő haszon egyedül 's kirekesztőleg a' budapesti mesteremberek' és kézmívesek' elveszett szerszámai' kipótolására fog fordítatni egy Pest vármegye és Pest 's Buda városok' hatóságai' részéről kikérendő biztonság által.

Mind a' két kérdésre érkezendő munkákról ítélendő bírák leendének Pest vármegye, úgy Pest és Buda városok' hatóságai által kiküldendő három tag, a' magyar tudós társaság' mathematicai osztályából megkérendő három, 's Gömör vármegye' részéről nevezendő szinte három tag.

A' feleletek mind a' két jutalomkérdésre nem csak magyar, hanem más nyelven is elfogadtatnak. A' kéziratok a' szerző' neve nélkül, de jeligével jelezve, idegen kézzel olvashatólag írva, lapozva, 's a' szerző' nevét rejtő, a' kézirattal ugyanazon jeligével jegyzett levelkével ellátva legyenek. A' kéziratoknak a' magyar tudós társaság' titoknoka D. Schedel Ferencz Urhoz (Pesten, Kigyó-utca, 403. sz.) bérmentes alkalommal beküldhetési határnapja 1840. év bőjtmás hava' első napja. — Költ Pelsőczön, bőjtmás hava' 7. 1838.

2.

Tekintetes Tudós Társaság! Az általam Pestnek gyásznapijai' következtében kitűzött jutalomkérdéseknek, nemes Gömör vármegye' első alispánja' hivatalos leveléből, a t. titoknoki hivatal által, a' Tekintetes Társaság ismeretébe jutott; minek folytában e' soraimnak célja, a' Tek. Társaságot a' legnagyobb bizodalommal megkérni: méltóztatnék ezen ügyben, valamint annak idejében a' három bíráló tagot kebeléből kinevezni, úgy idő közben is az e' tárgybeli középponti kezelést, minő a' ki-nevezendő vegyes biztossággali levelezés' folytatása; a' pályamunkáknak a' bírálókhoz szükséges küldetése; a' vizsgálat' elmúltával a' véleményeknek e' vegyes küldöttség elébe terjesztése; a' jegyzőkönyv' vitele; a' foganat' kihirdetése; a' pályamunkák' ki-jövetelére ügyelés stb. stb. magára vállalni; és miután ns Pest vármegye és városa, 's

Buda városa, szinte meg fognak bírálók' nevezésére kéretni, méltóztassék ezt a' Tek. Társaság annak idejében, a' pályamunkák' beküldési határnapja' közeledtével, a' nevezett nemes hatóságoknál emlékezetbe hozni: szóval elkövetni mind azt, mit a' maga bölcsesége 's tapasztalásai szerint szükségesnek ítélend ez ügynek legcélszerűbb vitelére.

A' ki a' Tek. Társaságnak hazai tárgyak iránti vonzódását annyiszor tapasztalván, egész bizodalommal tett kérésem' teljesítését is reménylem, 's tisztelettel maradok a' Tekintetes Társaságnak Hosszúréten junius' 29d. 1838. alázatos szolgája

Gróf Andráshy György m. k.

NEGYEDIK CZIKKELY.

Játékszini ügy.

A' magyar színműtár' bővítésével megbizott, 's a' VIII-dik nagy gyűlés által ebbeli munkálkodásában meghagyott küldöttség a' kis gyűlések' folyamata alatt 19 ülésben folytatta dolgait, 's 24 beérkezett színdarab közül a' következő tizennyolczat fogadta el *):

56. *Dubarry grófnő.* Vígj. 3 felv. Ancelót után Schneider. Fordította Fáncsy Lajos.

57. *Negyedik Henrik' házi élete.* Vígj. 4 felv. Madame de Villeneuve, Em. van der Busch és Desforgés után Stawinski. Ford. Fáncsy Lajos.

58. *Párizsi naplopó.* Vígj. 4 felv. Dunkel' kidolgozása után Szigligeti Edvárd.

59. *Mátkanézés.* Vígj. 5 felv. Marsano után ford. Kiss Iván.

60. *A' veszedelmes nagynéne.* Vígj. 4 felv. előjátékkal, Albini után ford. Szigligeti Edvárd.

61. *Polgári és regényes.* Vígj. 4 felv. Bauernfeld után a' magyar színre alkalmazá *László Miklós.*

62. *A' haramják.* Szomorúj. 5 felv. Schillertől. Ford. újra D. Schedel Ferencz (kedveskedésül).

63. *A' fricska.* Vígj. 3 felv. Raupach után Kazinczy Gábor.

64. *A' kaland.* Vígj. 2 felv. Scribe és Varner után németre szabadon átdolgozta Ernst Károly, magyarra *Lukács Lajos.*

*) A' mult években szerzetek' sorát l. az Évk. III. köt. 1. oszt. 88 és 89. 's a' jelen IV. köt. 1. oszt. 17. lapjain.

65. *Miért. Vigj.* 1 felv. Locroi és Anicet után Pitt Fridrik. Ford. Szigligeti Edvárd.

66. *Kean.* Drama 5 felv. Irta Dumas Sándor, szabadon ford. Fácsey Lajos.

67. *Párizsi adós. Vigj.* 1 felv. Melesvillettől. Francziából ford. Szemere Pál.

68. *Svéd Krisztina.* Drama 3 felv. Irta Vogel, ford. Szigligeti Edvárd.

69. *A' kibujdosó kocsi.* Drama 5 felv. Melesville és d'Aubigny után D. Wollheim, ford. Szigligeti Edvárd.

70. *A' meghittek. Vigj.* 2 felv. Müllner után Kazinczy Gábor.

71. *Szív és ész. Vigját.* 1 felv. Steigentesch után Kazinczy Gábor (kedveskedésül).

72. *A' partjáró leánya.* Színját. 4 felv. Sheridan Knowles után németb. Szigligeti Edvárd.

73. *Sevilla' csillaga.* Szomorúj. 5 felv. Lope de Vega után szabadon b. Zedlitz. Ford. Fácsey Lajos.

MÁSODIK SZAKASZ.

KILENCZEDIK NAGY GYÜLÉS, 1838.

Aug. 30-tól. sept. 9-ig kilencz üléssel. *Előül* gróf Teleki József. *Jelen* a' másod-elnök; *tiszteleti tagok* közül: gr. Andrásy György 5, gr. Dessewffy József 8, Fáy 4, Schedius 6, báró Wesselényi 1; *a' titoknok* 9 ülésben; *rendes tagok*: Bajza 8, Balásházy 5, Balogh, Bitnicz, Bugát 8, Czech 7, Czuczor, Döbrentei, Gebhardt 8, Guzmicz 6, Győry 8, Horváth József, Kállay, Luczenbacher 9, Péczely, Stettner, Szemere, Szlemenics 8, Szilasy, Sztrokay, Vállas 9, Vörösmarty 8 ülésben; *levelezők*: Antal 1, gr. Dessewffy Aurél 4, báró Eötvös József 4, Fabriczy 1, Fényes 3, Gaal 7, Gyurikovics 2, Horváth Zsigmond 4, Jakab 1, Jerney 8, Kacs Kovics 5, Kiss Károly 4, Mátray 4, Schoepff 1, Székács 3, Tanárky 4, Tasner 3, gróf Teleki László 5, Thaisz 2, Tóth 4, Vajda 5, Várhelyi 4, Warga 1, Zsoldos 3; — Helmeczy szavazatos pénztárnok 4, Szalay László segédjegyző 9 ülésben.

Az elnök' üdvözlete után, Péczely József, a' történetírási osztályba a' VIII-dik nagy gyűlésben választott vidéki rendes tag, *a' nemzeti gazdagság' befolyásáról a' nemzeti művelődésre* szóló értekezés' felolvasásával foglalta el helyét, 's az, szavazatok' többségével, az Évkönyvek' jelen kötetében kiadatni rendeltetett. *L. a' II. oszt. VI. sz. alatt.*

Ez után, szokott mód szerint, a' nagy gyűlési főbb tárgyakbani előkészületek' megtételére három küldöttség választatott; és pedig az 1837-diki nagy jutalom' tárgyában Fáy András tt. elnöksége alatt: Bajza, Czuczor, Luczenbacher, Stettner, Vállas, Vörösmarty; — az évkönyvi dolgozatok' megvizsgálására Schedius Lajos tt. elnöklése alatt: gr. Andrásy György, Schedel, Bitnicz, Bugát, Győry, Péczely, Szemere, Szilasy; — a' köz ülés' elrendelésére gróf Károlyi György tt. előlétele alatt: Balásházy, Balogh, Czech, Döbrentei, Gebhardt, Guzmics, Helmeczy, Horváth Cyrill és József, Kállay, Szlemenics és Sztrokay.

— *A' nyelvbéli munkálatokhoz* tartozólag 1. a' társaság által kiadott „*Magyar helyesírás és szóragsztás' főbb szabályai*“ ez évben harmadszor jelenvén meg, 's ez által annak haszna a' nagyobb közönségnél is bebizonyodván; egy negyediknek, a' mennyiben szükséges lenne javítá-

sokkal elkészítetése határoztatott, 's e' végre a' tagok e' munkálatra nemalán levő újabb észrevételeik' beküldésére szólítottak fel; a' nyelvtudományi osztály pedig a' szókötés' főbb elveit előterjesztő javaslatnak a' jövő nagy gyűlésig elkészítésével bízott meg.

A' kettős betűk' egyszerűtésének javaslata előterjesztetvén, a' többség az ajánlott formák' (l. az 51d. l.) megtekintése után, azoknak gyakorlatba vételétől elállását jelenté ki.

2. Megjelenvén a' társaság' magyar-német zsebszótára, melly a' *nagy szótár'* dolgozása körül vezérkönyvül tűzetett ki, e' szótárnak, a' VIII. nagy gyűlés által megalapított mód *) szerint munkába vétele a' kis gyűlésekre bízott.

3. Bemutatta a' titoknok a' *tájszavak'* gyűjteménye' kész példányát. Az Vdik nagy gyűlés' terve szerint **) a' magyar mesteremberek' műszavai, elavult szavak, szólásmódok 's még ki nem jött magyar példabeszédek' gyűjteménye is ehhez volt kapcsolandó, minthogy azonban egyfelül a' tájszótár maga reménységen felül terjedelmes lön; másfelül e' hozzáadásokhoz tett készülétek számosak ugyan, de e' mellett igen egyenetlenek lévén, 's azért kiegészítések és jó rendbe hozások még sok időt kívánván, mi alatt az egészen kész tájszó-gyűjtemény' megjelenése ok nélkül késnék: ez külön magára kiadatni rendeltetett, 's a' következő szűnidő alatt ki is jött illy czímmel:

Magyar Tájszótár. Kiadta a' magyar tudós társaság. Budán, 'a' m. kir. egy. bet. n8r. 397 l. Kemény táblába kötve 1 ft. 30 kr. cp.

Egyszersmind a' gyűlés felszólította tagjait e' gyűjtemény' folyvásti nevelése és kiegészítésére; valaminthogy Horváth József rt. adott is be még e' gyűlés' folyamata alatt Vas, Hont és Bars vármegyékben gyűjtött vidéki szavakat.

4. A' *törvénytudományi műszótárhoz*, mellynek Perger János' halálával megszakadt szerkesztése Sztrokay Antal ragra bízott, Jászay

*) L. az Évkönyvek III. köt. I. oszt. 94. l.

**) L. az Évkönyvek III. köt. I. oszt. 4. l.

Pál lt. régi kéziratok és oklevelekből gyűjtött törvénytudományi műszókat küldte be.

5. A' régi magyar nyelvemlékek' gyűjteményének nevelése' tekintetéből a' gyűlés kérte az igazgatóságot, eszközölné ki a' fens. főherczegnádor mint pártfogó' közbenjárása által, hogy a' nm. m. kir. udv. kamara, valamint a' cs. kir. udv. hadi tanács' levéltáraikban tudvalevőkép létező régi magyar irományok közül azok, mik 1560-nál előbb valók, a' társaság' e' végre megbizandó tagjai által lemásoltathassanak. Döbrentei Gábor, mint a' régi m. nyelvemlékek gyűjtése és kiadásával megbizott rt. pedig, következő jelentését olvasta fel septemb.' 4d. ez évi munkálódásairól.

Harmad jelentés

a' magyar tudós társasághoz,

1600-ig jövő „Régi magyar nyelvemlékekről“.

Uj gyűlemény ideje 1837beli september 5dike óta 1838beli september 3dikáig.

I.

Csornai országos levéltár.

Gyöngyösy Pál csornai praelatus és prépost urnak, hozzá irt megkérő leveleimre 1837beli martius 30dikán és május 12dikén költ válaszai szerint, Csornán a' levéltárt, ez ügyet igen buzgón fogadott fentisztelt praelatus ur előre maga vette vizsgálat alá káptalana lectorával Pauer Zsigmond kanonokkal. A' mi tehát így találtatott, azt már előmbe téve valék szerencsés kezembe vennem, midőn octóber 18dikán 1837b. ott újabb keresgéléshez fogtam, mit 19d. 20dikán folytaték az olvasó kanonok urral, sajnálva hogy a' prépost ur maga ekkor, hon nem volt.

Mind a' levéltárban függő ezen című jegyzet szerint: *De statu archivi regnicolaris, curae et custodiae venerabilis praepositurae Csornensis concrediti, brevis relatio*, aláírva, *Csornae 20ma Junii 1813. Paulus Gyöngyösy, V. Conventus Csornensis Lector*, mind a' VI. d. protocollumban, folio 8 talált észrevételnél, mind pedig azon emlékiratnál fogva, mellyet kérésemre Drinóczy György kanonok 's *Administrator conventualis* hozzám Budára e' felirattal: *Fata archivi regnicolaris conventus csornensis sacri canonici ordinis praemonstratensis* későbbben küldeni szíveskedett, a'

fenlévő legrégibb jegyzőkönyv csak 1530ból van, kiadás pedig 1535ből. Sok vész hányá veté a' levéltárt, 's így régi magyar iralomnak itt semmi nyoma, noha 1393 óta, midőn Zsigmond az 1180 körül alapított prépostságnak hiteles pecsétet adott a' körül belül tiszta magyar vidéken, magyar iratok, habár kevés számmal, hihetően kelhetének. Kazzai Karácson bátyám végrendeletének 1413b., itt se' híre se' hamva. (*L. Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia a Steph. Veszprémi, Viennae 1781. Centuria altera, parte poster. pag. 198. És Tudományos Gyűjt. 1835. 1835. Vd. kötet 86dik lap.*) De azért, kelhete Karácson bátyámtól Veszprémi szavai szerint a' „*testamentum a Vener. Conventu S. Michaelis Archangelii de Csorna anno 1413 revisum, sigillo roboratum et extradatum*”, 's úgy állhat hiteles magyar nyelvmaradványul is, ha egyébként okleveli jellemeit kétségbe nem lehetne hozni, midőn szerencsés véletlenség elébútatná, miképen tanúiratul azon másolat, mellyet, ugyan a' csornai convent 1398b. ada ki hitelesen a' mórniczvidéki praemonstratiák birtoka felől az őket oda Mórnicz, királynéi udvarbíró 's később királyi tárnok által felajánlott 's IVd. Béla által pedig 1263b. megerősített alapítvány' eredetiéről. (*L. Tud. Gyűjt. 1829. II. kötet, 2—23d. lap, Mórniczvidéki helységről Gyurikovics György értekezete, kinél e' másolat van.*)

Jegyzőkönyv nézegetve, legrégibb magyar beírásra szemem 1550-nél esett, hanem ez, csak az akkori iszákos jegyzőnek két sornyi dévaj firkantása. Végzé t. i. egy latin *Inhibitio*' beírását ezzel: Datum in festo Bti Mathie Apli Anno dni 1550, 's az Apostoltól inkább pincze felé futván esze, utána ezt veté: „Borth nem yth az Notarius az Nap, merth az kwlthar wr nem adoth“, mi, csak: yth (azaz itt = ivott) mult időbeli képzésért említendő. Kisorult már, noha: ett = evett még divik. Inkább emlékiratul nézhető

1562ből, Zent balint nap utā valo Zombatō, költ zálog levélke, mi szerint Dory Amburus Zolgabiro, žaz forentot ada két fel szelewre (szőlőre). Találtuk Pauer Zsigmond lectorral egyik jegyzőkönyvbe belé vetett szelet papiroson.

1561ből van: Büky Mihály ingóinak összeírása: 's ez convent előtti, mert végén ez áll: Actum feria sexta pxima post festum visitationis Bte vginis Marie, Coram Conventu Chorneñ.

1564. Három sornyi magyar írás, egy különben latin nyelvű végrendeletben.

1567. Nagybaráti szőlő böcsüje kilencz böcsüs által, a' IIId. számú jegyzőkönyvben.

1572. septemb. 19d. Bódai Sára, Zoltay István házastársa, cseréjét vallja bé a' csornai conventnek, a' IIId. számú jegyzőkönyvben. 'S ím itt, látszik a' későbbi, évsortalan beköttetés.

1578. Huszár Mátyás pápai vicehadnagy kezessége Poky Miklósért Murath agánál, nyolcz száz forinttal. Töredék.

1579. Tatay Miklós földeiről jegyzés, 4½ sorban. IIId. jegyzőkönyv.

1580. Lett ezen vallás dominica die proxima p festum conceptionis Beatissime Virginis Marie, Prépost uram jobbagya felől.

1582. In festo S. Nicolai episcopi. Tiltás, négy sorban.
 1583. In festo beate Catharine, Ostffy Orsolya vallása, II. d. számú jegyzőkönyvben.
 1583. In festo Marci evang. Döry Balás vallása.
 1593. Csuka János szárföldi bíró, 's esküttje Ják Seböstyén és falubeli több polgár bizonyítványa, miféle kötést tettek Varga Pétör és felesége Borbála asszony, az Mátyás mestörrel az ő szolgáikkal. A' IV. d. jegyzőkönyvben.
 159—? Marczalthői György levele, faluk neveivel. Az V. d. jegyzőkönyvben.

Kikeresve találtam volt már az 1561. 1564. 1567. 1572. 1578. 1583. (D. B. vallása,) 's 1593belieket. Lemásoltam pedig az 1552 és 1561belit magam, le a' többit hasonbetűkkel Pauer Zsigmond lector, 's megküldé ezéit Szeredi Kovács János urodalmi ügyvéd és táblabíró 1837b. december 1sőjén költ levele mellett, minekutána, mint e' hiteles helynek egyszersmind jegyzője, mindeniket eredetiével összeolvasta 's a' megegyezést pecsétével is bizonyította.

A' XVII. d. százévből

lévők, kezdődnek a' VI. d. számú jegyzőkönyvben, mellyek közül ezeket szemelém ki, mutatványul:

Tanúk vallomásai, 1657. 1659. 1664. 1666. 1668. évekből.

- 1667ből van gróf Nádasdy Ferencz országbirájának per-egyezése Bónis Ferenczczel Sárváratt, 's januarius 5d. bevallva itt a' convent előtt.
 1568. Határjárás, vagy Veres Balás 1565b. kitétele szerint „hatarth iarth level“ (literae reambulatoariae) Tamási és Bogyoszló, mint Sopron vármegyei Rábaközi felső járásbeli helységek között.
 1669. Szakonyi János veszprémi prépost levele Szent Tamásy nevű akkori csornai préposthoz és erdélyi püspökhöz.

A' VII. d. számú jegyzőkönyv 1669től 1681-ig foly, 's itt is magyar beírás, elegyesen találtatik a' latinnal.

Most, a' XXVII. d. jegyzőkönyv iratik.

E' csornai prépostságot mint földes uraságot illető külön levéltárból közöltetett velem egy 1247beli iktatási tudósítmánynak 2½ latin sora másolatban, a' benne lévő *köris* és *jegenyefa* (khorjs, jegenie fa) magyar szavakért.

II.

Alsó Szelestei Szelestey nemzetség levéltára.

Uraj Ujfaluban, Vas vármegye szombathelyi járásabeli helységben, tisztelt atyám' lakhelyén, Szelestey Sándor táblabíró ur, komám 's barátom közlé velem 1837. octóber 24d. nemzetségének nála lévő leveleit. A' czímsorjegyzet szerint legrégibb

ezek között 1205ből II. Endre király adománylevele, melyet 1271b. II. István erősít meg. — 1221ből van: *Metales possessionis Uraj Ujfalv.* Eredetiében. — 1257ből van: *Divisionales hominum de genere Ják circa eadem bona.* Kezdet: *Nos Capitulum ecclesiae Sti Michaelis de Castroferreo . . .* 1270ből Moysis palatini adjudicatoriae inter familiam Ivánka et Chepan ratione terrae . . . És 1500zig 85 darab találtatik itten latinul, magyar nyelven azonban csak az adomány, osztály, 's határlevelekben előfordulni szokott helynevek.

1529ből véltük lenni a' legrégibb magyart, azonban későbbi összevetés azt 1559-re teté. „Szelestey Bernátné Ruzsint asszony és Szalay Benedekné Adviga asszony 's hozzá tartozóik' menedéke. Feltette: Martinus literatus de Thaap.

Kiválasztám, több közül, e' következőket; nyelvre 's tisztí kelésükre nézve.

1564. Szelestey György vallja, Ölbey Agoston Vas vármegyei főszolgabíró 's többek előtt, hogy egy pert „maga kelczigen visel.“

1564. Zenth Katalyn azzon nap wtan valo vasarnap. Fogott emberek ítélete, Szelestey György felperes és Rusinta asszony között.

1570. Dersenyi Rusinta, Szelestey Bernard özvegyének hagyakozata.

1571. Szelestey Ferencz és György közötti végezés, Vas vármegye alispánya, jegyzője és alszolgabírája előtt.

1575. Szelestey György és Hegedüs Balás között végezés, Kis ölbön.

1593. Marczaltövy György Moson vármegyei alispánnak levele, Szelestey Ádámhoz.

Nem lévén magamnak időm ezeket mindjárt helyben lemásolnom, velem adta fentisztelt barátom mind a' hétnek eredetiét Bécsbe 's ott vevé mássukat kérésemre Jászay Pál levelező tag, 1837b. novemberben.

Eszembe forga itt megint, hogy külön régi családoknál hajdanibb magyar iralmakat, még pedig nyelvünk tisztí divására, házi élet festésére nézve sokkal érdekebbeket találhatnánk, mintsem káptalan 's konvent levéltárában, mert a' magyar nyelvnek törvényi eljárásokba vételét a' világi rend maga között kezdé, folytatá, 's ennek öntanultsági szelleme, melly őt, az íráshoz elébb kellett pap segedelme alúl kivevé, jelent meg vele a' káptalan és konvent előtt, és ez kíváná majd, hogy a' pap, egyházi magyar írásoktól megválva, ugy nevezett *világi* tárgyakat is magyarul fogadjon el, vagy magyarul kezdegessen feltenni. A' tanítványok' utódai, mestereik utódain, kitevének. Miért? Egyik szelleme, helytt állás: másiké, fejtő mozgalom.

III.

Szabad kir. Sopron nemes városának levéltára.

Octóber 24d. 1837. jelentem meg az épen együtt volt nemes városi tanács ülése előtt, hol Vághy Ferencz polgármester urban a' magyar akademia egyik Igazgató tagját 's alaptökéi gyarapítóját tisztelém. Előadásomra szíves örömet nyittaték-meg a'

levéltár, 's a' benne, miként hamar látám, tökéletesen jártas levéltárnok Schultz Pál ur, mindenre könnyűséggel igazíta, ez napon 's octób. 25., 26. és 27d.

Legrégibb latin oklevélül mutatá itten 1152ből III. Istvánét, ki azzal *Forcos*-nak szabadságot 's két rétét négy malmot ajándékoza. Kiadta már Schwartner, I. *Introductio in rem diplomaticam aevi intermedii, praecipue Hungaricam. Editio secunda, auctior et emendatior. Budae, MDCCCII. pag. 337.* „Ex autographo, *mondja*, quod ipsemet aliquando vidi, anonymus.“ Tehát csak egyszerű másolatról. Utána Perger is így. L. Bevezetés a' diplomatikába III. d. rész, 220d. lap.

A' mai: *Farkas*, ebben lám *Forcos*, a' mai *kapu*, *kapuvár* pedig *copuu*, ad arcem *copuu*. — 1199ből van: Laurentius comes részére, Sopron vármegyében kapott jószágra Imre király' ajándoklevele, azért „quod cum in Maromorisio tempore venationis venatum ivissemus, noster equus velociter cursitans subitus nos cecidisset, et noster pes altius in ascensorio retineri contigisset, ipse Laurentius comes solus superveniens a morte tali turpissima et amarissima invocato Dei auxilio nos liberavit et per equum eundem *tam male fuit mutilatus, quod in fine* amissionem manus alterius est perpressus. (Láthatni, Fejérnél, Codex diplom. Tom. II. d. 1829. pag. 346—348). Királyi vadászat tehát akkor máramarosi medvézet is, királyt védett egyik kar elvesztéseért pedig fejedelmiesen jószág*). A' mai: *fertő, fertőtő, udvarnok, Sopron, Rakos, Győr*, ebben: *ferreu, ferreutu, Udvarnocis, Suprun*, villo *Racus*, Vgrino *Geuriensi*. Melly magyar szavakat csak annak észbe villantásáért említék meg, hogy bár: 1. Illy latin okleveleinkből minden magyar családnév, helynév, kifejezet, százévről százévre ábécze sorba szedetten állítatnék össze, nyelvtani kifejtésekkel; 2. Mutattatnék meg, miként látszik a' deák oklevelekben találtató *hungarismusokból* (minőért ezen 1199belit is kiemelém), a' magyar nyelvnek papság között is általánosabb divata, mert, ez a' királyi cancellariában, 's a' világiaknál még hivatalosan közebb fenforgását is érezteti.

Németül van továbbá legelső 1390ből, sziromon, illy későbbi reájegyzéssel: Testimoniales senatus soproniensis super fassione fundationali per civem suum juratum Petrum Ofner ratione 5 librarum denariorum viennensium pro perpetua missa in templo B. M. V. Sopronii celebranda legatarum coram se facta. Függő pecsége is a' városnak, zöld viasszal, elég épségben tartva. *Ladula XLIX. et Z. Z. Fasc. 1.*

Másod német irat, 1392ből: Fundatio Zent enderl Vischer civis soproniensis ejusdem consortis Dorothee ratione 5 librar. denarior. viennensium pro altari in coe-

*) A' Fejérnél, Codex Diplom. Tom. II. d. 1829. p. 81, álló ajándoklevélke is, mellyel II. István, Korusnak vagy Korosnak, *filio Bod comitis*, azért adá Illos földét Nyitrában: „quod se ab vngvibus vrsi liberaverit“ szembeötlő képe azon kor férfiai háborús mulatságának. 'S király is, látszik, mindenfelé ment az országban, affélékre. Kabinetűgy nem volt annyi mint ma, 's civilisált időtöltés sem.

meterio S. Michaelis existente legatorum. *Ladula XLIX. et Z. Z. Fasc. 1.* Sziromon. Pecséte ép.

A' város' fenlévő jegyzőkönyve kezdetik 1394ben németül, azon évben tehát mellyben Kassáé deákul, Nagyszombaté németül; minek összeütésénél három észrevétel származhatik. a) Királyi parancsnak kelle menni a' kir. városokhoz ekkor Zsigmondtól, a' városokat épen rendezett királytól, jegyzőkönyvek vitelére; b) Miként a' vendéges városok németül-deákul inditgáták meg jegyzőkönyvüket, úgy a' magyarabb vagy épen csak magyar lakosnak magyarul-deákul irogatának. És ez hihető a' kiváltságos mezővárosokról is, mit Sajószentpéternek 1403ból eléakadott magyar határozata mutatna. cz) Következétesen a' vármegyéknek is akkori királyi rendelménynél fogva kelle megkezdeni jegyzőkönyveiket. Mert, azon ellenvetést: miért kapjuk ezekét leginkább csak 1570 körüli kezdettel, e' felelet teszi ingóvá, hogy vármegyék tisztei, üléseikkor, vagy egyegy várban vagy mezővárosban szállásolának, hol záros levéltárak még nem volt: jegyzők pedig magokkal hordák protocollumaikat és így azok el elveszének épen úgy, miként a' magyarabb városoké háborúkban, mellyek mindig leginkább ezeket érik. Itt ott pedig egyéb rongálát is csapott elé, a' hogy Sopron városháza is először 1300 folytában ége le, másodszor 1676b. 's mindenszer a' levéltár, másutt meg épen ilyen égelem mindent hamuva' tön, vagy gondtalan' ság hánya széllel.

Sopronnak fenemlített jegyzőkönyve még a' XVII. százévben sem vevegete magába akként magyar beirogatást miképen Kassa és Nagyszombat, csupán németül folya Soproné egészen 1590-ig, ezen innen kezde latinnal lenni elegy. Ellenben most bevezetése magyar, tárgyai a' melly nyelven beadatnak, a' jelen volt tanácsbeliek pedig magyarul írják alá, és — a' polgárrá felvétel oklevele 1836 óta nemzeti nyelven nyomtatott példányban adatik ki.

Sopron vármegyének nemességétől kerülének bé ide a' magyar irások, melyekre azt itt is a' XVII. százévnek iskolábbisága vezeté. Nem régibb azonban az első 1552nél, Kisfaludy Benedektől Kisfaludról Sopron vármegyének Rábaközi felsőjárásából. Ezen évben vala Temesvár hősi védelme a' török ellen Lossonczi István által, ez koszorúzá Dobó Istvánt az *egri név* felütésével, 's az ekkori 3d. törvényczikk parancsolván személyes nemesi felkelést, Sopronért „annak Jožagából az kŷralŷ hadaba“ e' Kisfaludy Bencze ment lovagul, nem, német polgár. Irja tehát a' katonásabb szelletű Kisfaludy a' városnak, hogy szerződésük szerint „kylgye meg az thewbŷthŷs az pénznek és Az hath kopyath, mert Aczyg nem Indolhath myg az pez nem lezen.“ 7. die Augusti.

1563. Sopron vármegye levele Sopron városához. (Vniuersitas Nobiliū Comitt Sopronien, Datum in sede nra Judria Wyker feria secunda post festū Georgj.) Mikor így már a' vármegye maga magyarul ira, nem csak 1552 és 1562 között kele többféle magyar irás a' nemesség által, hanem 1552 előtt is, csak hogy a' régibbeket Sopron városa akkori jegyzője nem tevél el, talán csekélyebb érdekük miatt.

1563. novemb. 9d. Hegykői Mykulých Márk meghívója, leánya menekezőjére, Sopron városához. Datum in Hegykw (Sopron vármegye Rábán kívüli felső járásában, fertőtava partján).
1568. Enyingi Török Ferencz Hunyad vármegyei örökös főispán, és Dunán inneni főkapitány Sopron városához, Pápáról.
1573. Enyingi Török Ferencz özvegye Gutthi Ország Borbála, Sopron városához, Pápa várából.
1576. april. 4d. Dryk Gábor levele Sopron városa polgármesteréhez birájához és egész Tanácsához, Alsó Lindvárról, Szalában.
1576. julius 7d. Vármegye gyűlésére hívó. Völcseji Bálint Sopron vármegyei szolgabíró, Sopron városa tanács uraihoz. *Illyen hasonlókép' régebbe is ment a' sz. kir. városához.*
1577. Tengeldi Bornemisza János, leánya menyegyzőjére híja Sopron városa polgármesterét és biráját. Kanisán.
1578. Osthffy Jakab Sopron vármegyei alispán, táborba kelésre híja Sopron városát Lákompakról.
1581. Bařst de Zych levele Sopron városához Szombathelyről.
1582. Dóczy Simon (Sopron vm. szolgabíró) Ujkéren tartandó vmegye székére híja Sopron városa „pogar mesterét.”
1582. junius 23d. Devecseri Chorón János Sopron vmegyei főispán „ottwen gialogott” kíván „az Tűztelendeő Soprony városától.” Kaboldi várából.
1582. octób. 28d. Kalmár János, mostoha leányát „Koroknay Margith azzont eoreok feleségwll” adja 's annak lakodalmára híja Gernigh Jánost Sopron városa főbiráját.
1584. Olasz Kristóf levele Hernát Jánoshoz, Nyékről.
1585. januar. 19d. Recheř Istvannak meg Hagioth özvegie Hýrnik Brigida, fia me-niegfzeie-re híja Sopron városát, Gálosházi kastélyában.
1585. Ó kalendárium szerint november 28d. Megyery Imre Sopron vmegye alispán, Sopron városához. Pestis miatt elhalasztandó perre nézve.
1587. aprilis' 11d. Szerdahelyi Deörssffy Ferencz báró, Sopron polgármesterének és birájának. Lakompakról. Pénz dolgában.
1582. aug. 15d. Valý András, Stanner János wrannak Sopronba, Keresztúrról.
1589. Artner Sebald folyamodása Sopron városához tanulásában pénzzel felsegíteté-seire, Iglóból.
1590. janarius' 12d. Verantius Faustus, Sopron városához. Bécsből. Vbranchich Fau-stusnak I-ső Rudolf tanácsosának 's titkárának é' levele, tiszti ügybeli.
1590. november' 3d. Szerdahelyi Dersffy Ferencz levele Sopron városához, Czinfal-váról.
1591. Pathy Gergely, Zöttel Jánoshoz, Sopron' polgármesteréhez. Katona hópénz meg-küldését sürgeti.

1592. Nehaÿ wýtezleo Ostffÿ Thamásné, Chwtor Kata, Sopron városához. Asszony-falváról. Elszaladott rabját Pétert, adják vissza.
1593. Maróthi Mihály gerendel fát kér Sopron' városától. Loson.
1593. Káldy Péter, Sopron' városához, hogy a' táborba, kenyeret katonát küldjön. Sárvaról.
1594. Tompa László, udvarnok 's Vinodoly Mihál rákosi tisztartó, Sopron' polgármesteréhez.
1595. Káldy Péter, Nagy Tamáshoz, Sopron' városa polgármesteréhez. Győrvárról.
1596. Szalay Gábor, Sopron' vmegyei viceispán Sopron' városát füstönként éjjel nap-pal Bérbe gyűlni szólítja fel.
1598. Daszti Pál szolgabíró, leánya menyegzőjére híja Sopron' „pogar mesterét és az egész sopronÿ tanach vrakat.“ Dasztifaluban.

Német és latin levelezetek közül, melyek csomóiban ez eléadott magyarok találatnak néhányat így jegyzék ki; a' XVII. százévből:

1524. Stephan Amade kunigl. Mt Hauptman zw hungerisch Altenburg. Sopron' városához.
1543. Thomas Nadasdy, Generalis Capitaneus — Franciscus de Batthÿan ex arce Wÿwar. — Senney Franciscus Praefectus Castri Kapu. Sopron' városához.
1544. Kÿlseryenÿ Paulus dicator Comitatus Soproniens. a' városhoz.
1551. Franciscus ab Wylak epus Jaurinensis S. Regiae Maiest. Locumtenens Posonÿ. Richter Burgermeister und Rat der Stat Pressburg, Sopron városához.
1568. Vrsula Kanysay Comitiss Thomae de Nadasd Palatini relictá, ex Sárvár, 21ma Novembr.
1573. Thomas Chernel de Csernelháza Protonotarius.
1591. Fenemlített Szerdahelyi Derssffy Ferencz német levélben kért a' várostól tég-lát, 's ugyan az, ugy, 1594b. fát.
1598. Georgius Comes de Zrynio, In castello nostro Vép.

A' XVII. százévből

már, vagy több magyar irat van fentartva, vagy e' százévben már átaljában több ment ide magyarul, 's látszik ezekből, hogy e' német város is, a' nemességnek reá-hatása által mind inkább megmagyarosodott. Többek között, menyegzőre hitta meg magyarul Sopron városát 1637b. Orsika Chemetey. relictá vidua quond. Genr Dominj Ladis Joo; 1624b. Pogan Sigmond; 1624b. nemzetes es witezle Wiczaj Sandor wram meghhagioth özvegye Hagymasj Orsik; Nemzetes Nemes és uitezló Danotzi Bako Far-kas Urannak meghagyot eozevegye Palfi Anna; 1628b. Keresztelésre hitta meg Alexander Senyey; 1629b. leánya menyegzőjére tekintetes Naghos Batthyani Ferencz Sopron varmegie feo Ispannianak özvegye Eua Poppel a Lobkovicz; 1635b. Pazthory Gergel; 1636b. Joannes Muraj; 1647b. Kysfaludy Pal urā özvegye Bako Kata; Joannes Szelestey; Comes F. de Nadasd; 1652b. Daniel Esterházi; 1678b. nehái tekent es

Ngos Kis Sennyey Alberth Uram megh hagjott Eözvedgye Amade Eva stb. Különösebb figyelmet gerjeszt a' városnak Esterházy herczegtől Esterházy gróftól urszékre, fenyítőszékre 1685—1687, 1697b. magyarul meghívásai Kismartonból, Fraknóról, Nagymartonból: és gróf Draskovich Miklóstól 1686b. Sárvárról. — 1683b. junius 25-dikéről van Tököly Imre levele, melly a' várost, hozzá állásra szólítja fel, 's 1683b. augustus' 26d. ugyan Tökölytől, ex castris ad Királyfalva positis.

Ezeket is azonban, csak nagyjában 's melleleg emlitem, mivel a' tekintetes Társaság csak 1600zig folyható bővebb keresetre bocsáta el, néhányat tehát a' XVII. százévből csak azért szedék itten is ki, mert, a' nyelvnek változatos meneteletét mutatják, a' XVII. százévből nyelvtani felvilágítást nyújtanak. Csak oldalvást vettem ide azt is, hogy lám ekkor a' nemzeti nyelvvel hivatalosan élhetés minden vita nélkül folyhatott, hogy azt, keserű históriánkából kifejlő okok ezen XVIII. százévnak vége felé lapítaták el a' deák nyelvvel.

Lemásolék én itt a' XXXVI. és XXXVII. szám alatti csomóban benyújtott 47 darab közül hármat magam; lemásolt, Vághy Ferencz polgármester 's m. academiái igazgató tag ur elintézése szerint a' nemes városi tanács határozatából hetet Ertl Nep. János főjegyző, huszonkilenczet Schulz Pál városi levéltáros, mássát vevék a' többinek városi leirók, eredetiével pedig külön külön a' másolatot összeolvasá 's tökéletes megegyezését bizonyítja vagy a' mostan tisztelt főjegyző, vagy a' levéltáros. Így kaptam majd, mindnyáját 1837b. november 18dikán költ ns városi hivatalos levél mellett, olly hazafiúi kifejezéssel, hogy e' csomókat a' tekintetes Társaságnak, kedveskedésül mutassam bé.

IV.

Sopron vármegye levéltára.

Belé vezetett Marton György másod alispán ur, 's jegyezgettem benne octóber 25d. 26d. délest, 27dikén egész napon. Igen buzgó segedelmét éreztette velem itten Kis Tatai Tatay János lövői plébános és e' nemes vmegye táblabírája.

Legrégibb deák oklevelet 1236ból mutatott Talaber István ekkori lajstromozó-e' kezdettel: Nos Julia judex curie dni regis, ... a' második 1281ből van. Leghajdanibb magyar pedig 1579ből a' jegyzőkönyvek első kötetében így: die 22. Novembris, Czýrakon az warmegjenak gýwlese liwen walo wegezes.

Hanem a' kijegyzett egyéb magyar iratok czimsorát és minőségüket, akkor fogom majd csak eléterjesztetni, midőn a' megigért másolatokat már vehettem.

V.

Gyula vagy Károlyfejérváratt a' káptalani levéltárban és a' gróf Batthyáni könyvtárban lévők.

Másod jelentésemben emlitem, miként iparkodik itten másolatok nyerésén Buczy Emil kanonok 's levelező tag, most pedig az onnan, kezemhez 1838b. auguszt 21d. érkezettek czimeit, következően adom bé:

1561. Telegdi Miklós felelkezése Telegdi Mihály ellen vitt hatalmaskodási perben, melyet fogott uraim (választott közbírák) ítéltek el.
1565. Chyak Mihál cancellar levele. *Kihez? nincs meg.* Monorán.
1566. Sándor, moldvai vajda' levele, Kornis Miklóshoz Erdélybe, Jászvásárról.
1570. Zrini György gróf levele Magóchy Gáspárhoz, Csáktornyáról.
1571. Fejedelmi parancsra történt megintésről vagy kínálásról tudósítvány Bátori István fejedelemhez, középlaki Kemény Kristóf és Szüstori Kovács Lászlótól.
1572. Chyaky János levele. *Kihez? nincs meg.* Kot Feyervarat.
1573. Békési Gáspár levele. *Kihez? nincs meg.* Fogarasból.
1573. Kápolnai Bornemisza Boldisár „Chyazar ew Felsegenek etek fogoya“ fogadása, hogy Bardoczy Jánosnak a' császártól menedeket szerez.
1576. Somlyai Báthori Kristóf levele, Konstantinápolyba, követéhez. Széken.
1578. Ugyan azé, mint fejedelemé. *Kihez? nincs meg.*
1580. Warkoch Miklós (de Nopssych) levele úgy látszik, a' váradi káptalanhoz. Székelyhidi váról.
1580. Mehemmet Dragomanj levele Konstantinápolyból. *Kihez? nincs meg.*
1581. Somlyai Bátori Sigmondé, Gyula fejérvárról, Gyulafejérvár' városi tanácsához. Gondoskodék a' török követ' beszállásolásáról.
2583. István, lengyel király, Erdély tanácsosaihoz. Krakko' királyi várából.
1583. Törvényes megintésről tudósítvány. Beadva Sigmond erdélyi fejedelemnek. Beldy Andras Espanlaky, Buzas Gergelj Elekessy által.
1584. Gerendi Péter, eladja Egerbegyen malombeli részét 36 fton 25 denáron 's hat tulkon.
1585. István király levele, Krakko' királyi várából. *Kihez? nincs meg.*
1587. M. Ch. levele, Gyulafejérvárról. *Kihez? nincs meg.*
1588. Kowachóczy Farkas, B. Zsigmond fejedelem cancellára, jószágai tisztének ns Nyáry Mátyásnak utásítványt ad, miként vigye gazdálkodását.
1588. Cosma Horvath Pettrjthjeuith levele, Egeresről. *Kihez? nincs meg.*
1589. Sigmond fejedelem, Gyulafejérvárról, úgy látszik, házi tisztjéhez.
1592. Bocskai István Várad várából. *Kihez? nincs meg.*
1592. Sigmond fejedelem, Gyulafejérvárról. *Kihez, nincs meg.*
1592. Moldvai Karman Aga megismervénye' arról, hogy Kerekes Balástól mint adósától minemü házi butort, átaljában ingó marhát vett kezéhez, birói elitélés után. Gyulafejérváratt.
1594. Keresztury Kristóf tudósítása Sigmond fejedelemhez, Szent-Benedekről.
1594. Óvári István, erdélyi fejedelmi követ tudósítása Konstantinápolyból, úgy látszik Sigmond fejedelem cancellarához.
1595. Bodog János levele, talán ugyan ahhoz, megint onnan.
1595. Pálffy Miklós levele, Sigmond fejedelemhez. Vereskőről.
- 159— Ladmoczi Horvát János, somlyai udvarbíró válasza. *Kihez? nincs meg.* Talán a' fejedelem főudvarmesteréhez (cancellarához?) mert az „azzon es fclseget“ a'

fejedelemnőt, igen is készen várja Somlyóra, elfogadni azzal a' mi van, u. m. 35 vágni való tehén, 24 borjú, 81 bárány, 653 tyuk, 167 kappan, 117 lud, 122 malacz, 5200 tyukmony, 25 pint vaj.

1599. Mihály vajda által, az eleibe, Gyulafejevárárt volt ország gyűlésből terjesztett törvénycikkek megerősítvénye. *Töredék.*

Év nélkül van egy más töredék, e' kezdettel: Vegezetre Gergel Pap és Mihál Deak mondák stb.

Mind ezt pedig az általam beadott XXXVIII. csomó hű másolatokban mutatja, Erdélyi János káptalani requisitor által, miként biztosítva vagyok, a' m. akademia Igazgatóságától rendelt költséggel.

Szabadjon végezmem e' jelentésemet azon észrevétellel, hogy e' 4 helyről már megkapott iratok, nyelvérdekkel megint sokkal telvék. És az ezutáni magyar történetírói észt, magokhoz fogják inteni bennük lévő olyan nagyobb 's kisebb nyomokkal, mellyekből e' nemzet belső életének kivehetők rajzai.

Budán, september 4d. 1838.

Döbrentei Gábor m. k.
mint „R. m. nyelvemlék szerkesztő.“

Ez alkalommal mutatta be az említett tag a' nyelvregiségesek gyűjteményének, az ő gondjai alatt készült első kötetét is, jelentvén egyzersmind, hogy a' II. diktól 47 's fél, a' III. diktól 20 ív áll készen. Az ezekbe még felveendő régi *levelek* megválasztása a' szerkesztőre bízott; az elsőnek pedig azonnali kiadatása rendeltetett. Czíme:

„*Régi magyar nyelvemlékek.* Időkor: A' magyar keresztyénedés' elejétől minden, a' mi 1550-ig eredetiében elékerül. Már 1550-től 1575-ig némi válogatással csak a' nyelv' hivatalos életét, sajátságait, helyesírását, elavult szavait, szerkezetét mutatók, mellyekkel historiai felvilágítás, magyar házi élet, szokás' kifejlése is jár. 1575 — 1600-ig ugyan ezen tárgyuak, még nagyobb megválasztással. Kiadta a' *magyar tudós társaság.* Döbrentei Gábor mint szerkesztő' felügyelése alatt. *Első kötet. I. Temetési beszéd és könyörgés. II. Ó testamentomi néhány könyv.* Budán, a' m. kir. egyetem' nyomtatása. 1838. 124. Összesen 493 lap, 8 hasonmással, finom velínen, kemény tábl. papiros borítékban 7 ft, vászonnal borítva 7 ft. 10 kr. p.

— Előterjesztetvén a' *pályamunkák* ügye, a' társaság, mind a' törvény-, mind a' természettudományiakra nézve — ez utóbbiakról a'

három bíráló' szóbeli előadásának kihallgatása után is — a' kis gyűlések' javaslatában *) nyugodott meg. Felbontatván ennek következtében a' koszorúzandó munkák' jelmondatos levelei, kitünt, hogy az 1. számú törvénytudományinak, illy jeligével: *Friendship and virtue* stb, szerzője *Kossovics Károly*, Pozsony vármegye' táblabírája; a' természettudományi 3 számúé pedig, melly a' magyarországi szíkes vidékek' leírását foglalja magában, *D. Balogh József*, Kis-Kunság' rendes orvosa.

A' *dramai jutalomra* érkezett vígjátékokról **) sept. 6. olvastatott fel a' bíráló küldöttség' helybeli tagjainak öszvesített, 's Kölcsey Ferencznek, mint vidéki tagnak külön adott véleménye; mik szerint a' tizen-nyolcz pályamű közt egy: A' *talány* című némi figyelemre, öt igen párányi, tizenkettő pedig épen semmi tekintetre méltónak nem találtatván, ez uttal jutalom, és nyomtatás elmaradt; a' többi közt legjobbnak dicséretes megemlítés rendeltetvén.

Ezen kedvetlen eredményt a' társaság egyenesen a' *dramai jutalom*' általános becshez kapcsoltatásának, 's ezért bizonytalan kiadatásának tulajdonítván, jövőre olly határozatot hozott, mi szerint, valamint a' többi társasági jutalmak, ugy ez is, *a' többiek között legjobb munkának mindig kijárjon, kivévén ha köztök egy sem találtatnék, melly bármi tekintetben legkisebb figyelmet is érdemelne.*

Valamennyi fenmaradt jeligés levelek, szokás szerint egy külön küldöttség (gr. Dessewffy J., Döbrentei, Szilasy) által az előteremben bontatlanul elégettettek.

— Új jutalmak' kitűzésében a' *történettudományi* és *mathesisi* osztályokat érven a' sor; az általok ajánlott kérdések közül a' társaság a' következőket fogadta el:

1. Történettudományi:

Fejtsék meg oklevelek 's egyéb régi emlékekből: honnan vette légyen eredetét hazánk' régi várszerkezete, koronként milly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása' okai, és melly hatással volt e' külön fokain, honunk' köz igazgatására, védelmére, 's általában alkotmányunk' kifejlésére?

*) L. felebb az 57. 58-d. lapokon.

**) L. felebb az 58-d. lapon.

2. Mathesisi :

A' görbék' meghatározásában jelenleg a' görbe' mindenkor hossza és érintőinek (tangentes) szöge is vétetnek elemekül. Mellyek tehát ezen nézet szerint az első és másod rendű görbék? Vitessenek ezek által öszrendesekre (coordinatae), 's adassanak elő főbb tulajdonságaik.

Beküldés' határnapjául 1840 mart. 25. állapítatott meg.

Az 1839-ben érkezendő szomorújátékok' megvizsgálásával Fáy és Schedius tiszt., Bajza, Czuczor és Vörösmarty r. tagok bizattak meg.

— A' kis gyűlések' javaslatára a' következő kéziratok ajánlottak nyomtatás végett az igazgatóságnak:

1. Számolási segéd. Irta Hradnay Ferencz. — Javalták Bresztyenszky Adalbert és Gáty István.

2. Hadtudomány' elemei. Németből *) ford. Kiss Károly. Első kötet. — Vizsgálták Baricz György és Szontagh Gusztáv.

3. Tibullus' Elegiái. Az eredetinek mértékén ford. Egyed Antal. — Ajánlották Horvát Endre és Kölcsény Ferencz.

4. A' Strategia' elvei, Károly főhgtől. Ford. a' francia kiadásra tekintettel Tanárky Sándor. — Vizsgálták Kiss Károly és Szontagh Gusztáv.

— Az *évkönyvi dolgozatokra* nézve a' kis gyűlés' ajánlatára azt határozta a' társaság 1) hogy azok' megbirálása ezentúl ne vegyes küldöttségre bizassék, hanem mindenkor az illető osztályra. Hogy pedig e' vizsgálat a' társaság' kívánatai és céljaihoz képest eszközöltethessék, az Évkönyvekbe szánt értekezések' beadása mindenkor legkésőbb július' végére határoztatott, hogy azok nagy gyűlésig az osztályok' helybeli tagjai' külön vizsgálatán általesvén, ekkor a' vidéki tagokkal is közöltethessenek; 's a' szokott évkönyvi küldöttség ne többé a' munkák' birálatával, hanem a' bírálók' írásbeli véleményeik egyeztetésével foglalkodjék. Azon esetre, ha a' bírálók' véleményei nem egyeznének meg, 's a' küldöttség a' felhordott motivumokban meg nem nyugodhatnék, magát az értekezést olvastatja fel, 's az osztály' 's a' maga ítéletét a' gyűlés elébe terjeszti. E' küldöttség' dolga lesz egyébiránt a' köz ülésben felolvasható darabok' kijelelése is. — 2) A' társaság' történeteinek, beszédeknek, valamint a' székfog-

*) Eredetiének czíme: Beiträge zum praktischen Unterricht im Felde.

láló előadásokon kívül, mellyek ezen tul, minden további vizsgálat nélkül, mindig felveendők lesznek, csak olly értekezések tartozandanak az Évkönyvek' körébe, mellyek vagy új tárgyat adnak elő, vagy ismeretes alapokon bár, de új vizsgálatokba bocsátkoznak, új összevetéseket, összeállításokat, nézeteket, következtetéseket foglalnak magokban; 's e' mellett tárgy- és nyelvbeli előadásra a' jelenkor' haladási fokának teljesen megfelelnek.

A' *Tudománytárba* iktatandó dolgozatokra nézve pedig megállapítatott, hogy ha ezek nem újak is tárgy- és felfogást tekintve: de korszerűek, tanulságosak, köz hasznuak, a' mivelt rendek' foghatóságához mértek legyenek, csinos és hibátlan nyelven; nem rekesztetvén ki mind az által olly, szorosan osztálybeli dolgozatok is, miket szerzőik, bármelly okból, nem az Évkönyvbe szántak.

— A' *köz hasznu tudományos kézikönyvek'* dolga *), tetemesben nem javulván a' mult év óta a' társaság' pénztárának állapotja, ez uttal sem vétethetett teljesítésbe.

— A' *játékszini küldöttség*, melly ez évben a' rendelkezése alá adott summából 198 ft. erejével a' magyar színműtárt ismét 18 darabbal bővítette **), újra meghagyatott munkálkodásában, számára a' mult évről fenmaradt 208 fthoz még 200 ft. kirendelése ajánltatott az igazgatóságnak; 's tagjaihoz, Csató Pál lt' Pestről elszakadtával különben is hézag támadván, Tóth Lőrincz és Vajda Péter ll. tt. csatoltattak.

— Következtek a' nagy gyűlési rendszeres küldöttségek' (l. 64. l.) tudósításaik.

1. Az 1837-ki *nagy jutalom'* ügyében munkált küldöttség oda nyilatkozott, hogy különben sem lévén a' nagy jutalom' ketté osztása példátlan dolog, jelenleg pedig egy szépliteraturai 's egy tudományos mű u. m. b. Jósika Miklós' Utolsó Bátorja, és Péczely Józseftől a' Magyarok' Történetei, vetélkedvén, hason joggal, az elsőségért: a' jutalmat köztük fel-

*) L. felebb 8—11. és 37. ll.

**) L. azok' sorát felebb a' 62. 63. lapokon.

osztatni ajánlja. A' gyűlés azonban, előre bocsátván, hogy a' nagy jutalom' felosztása sem az Alaprajzzal, sem az eddigi szokással nem ellenkezik; ez esetben mégis az osztályt azért nem találta helyén levőnek, mert azon kívül, hogy b. Jósika Miklós' említett regénye fényes, a' küldöttség' véleményében is bőven kifejtett érdemekkel bír, minden kor- és rangbeliekre egyiránt gyakorlott hatása által rendkívüli tünemény a' magyar literatúrában: Péczely József' historiája pedig, mint be nem végzett munka, az Utasító Határozatoknál fogva, csak jeles egész' nem léteben koszorúztathatnék. Ennél fogva a' nagy jutalom b. Jósika M. regényének ítéltetett oda. A' többi azon évi munkák közül, Péczelyén, Fényes Elek Magyarország-Statisticája II-d. kötetén, és Bitnicz Lajos' Magyar Nyelvtudományán kívül, mellyek' két elseje be nem végeztetésök, a' harmadik, mint újra dolgozás, minden érdemeik mellett sem jutalmaztathattak; a' küldöttség' véleményéhez képest is, a' következő munkáknak szavaztatott dicséret: 1. Bugát Páltól Chelius' Sebészsege, két kötet; és Tscharn'er' Temésztudománya, két kötet; 3. Nagy Károlytól: Számítás közönséges jegyekkel. 4. Vajda Pétertől: Tárcai Bende, regény 3 kötetben.

2. Az *Évkönyvekbe* szánt dolgozatokat vizsgált küldöttség' ajánlatára, Zsivora György' emlékbeszéde Petrovics Fridrik rt, — Bitnicz Lajosé b. Szepesy Ignác tt. felett, Guzmics Izidor Hellen-magyar dramaturgiájának egy újabb szakasza, a' jelen kötetben terjesztetnek az olvasó elébe. Kis János r. tagé pedig: „A' régi görög és romai classicusok' érdekességéről“ a' Tudománytárban közzé tétetni rendeltetett.*)

3. A' *köz ülés* tárgyai, a' küldöttség' ajánlatához képest rendeltettek el. L. ez ülés' jegyzőkönyvét alább a' — — II.

— Részvétellel fogadta a' társaság a' titoknok' jelentéseit a' *moldvai magyarok' ügyéről*, melly ez évben a' kis gyűlések előtt fordult meg. Ott terjesztetett t. i. elő P. Magni Károly Jánosnak, a' moldvai apostoli missio igazgatójának, Jászvásárt, oct. 31. 1837. költ levele, mellyben írja a' társaságnak, hogy minekutána egy része a' Moldvában lakó magyaroknak

*) Tudománytár, új folyam, Érték. rész, VII. köt. 183—198. II.

nemzeti nyelvéről megfeledkezvén, más része azt romlottan beszélvén, mindnyájan pedig mély tudatlanság' homályában tespedvén, némi művelődés' terjeszthetésére itt ott már iskolák keletkeznek, nem csekély hasznu dolog lenne a' gyermekeket oláhul irt magyar grammaticákkal ellátni. Minthogy pedig sokan a' tanítványok közül szegényebbek, hogysem magoknak a' szükséges könyveket megszerezhetnék, felszólítja a' levélíró a' magyar academiát, mozdítaná elő moldvai atyjafiai' ezen ügyét czélirányos munkák' ingyen küldésével. A' kis gyűlés ezen, egy részt gazdasági, tárgyban nem határozhatván, azt a' nagy gyűlés' útján az igazgatóság elébe kívánta terjeszteni; de a' helybeli tagok közt magányos aláírást nyitott, melly uton 106 fr. 50 kr. vált. folyván be (mikhez Jankovich Mik. tt. maga 50 fttal járult), a' moldvai magyarok' számára 30 péld. vásároltatott Maller' oláh-magyar nyelvtanából 's öt péld. deák-magyar-német-oláh szótár. Idő közben mindazáltal egy moldvai magyar lelkipásztor által figyelmessé tétetvén a' társaság az ottani magyarok' legújabb állapotjára, papjaik' üldöztetésére, 's P. Magni' felszólítása nem buzgóságnak, hanem inkább annak tulajdonítatván, hogy e' férfi vádlói ellen ellenkezőt bizonyíthasson; a' küldemény ideiglen visszatartatott, míg ezek iránt a' társaság biztos forrásból a' dolog iránt teljes felvilágosítást vehetne. Ez nagy gyűlésig megérkezvén, 's ebből csakugyan tanácsosnak ítéltetvén a' küldendőeknek más kézhez intézése: a' moldvai fejdelem' belső orvosa D. Viola József kéretett a' vásárolt könyvek' elosztására; egyszersmind az igazgatóságnak ajánltatott, hogy a' moldvai magyar fárákban alkalmazott olasz papok' számára Császár Ferencz' olasz-magyar nyelvtanából, az iskolamestereknek pedig Edvi Illés Pál' Közhasznu kézikönyvéből bizonyos számu példányok küldessenek.

— A' *könyvtár*' számára kifogadott szállás' *) felbutoroztatása munkába vétetvén; 's a' gr. Teleki-család' alapító ága az általa felajánlott könyvtár' átvételét sürgetvén, az illető küldöttség' (Jankovich; Schedel; Balogh, Kállay és Luczenbacher) javaslata' nyomán a' kis gyűlés a' nm. elnök gróf' befolyásával egy munkálatot készített, melly a' nagy gyűlés által is helyben hagyatván, ekkép következik:

*) L. felebb a' 42 l. IV. alatt.

M. T. T. ÉVK. IV. 1.

A' gróf Teleki-család' alapító ága által felajánlott könyvtár' átvételéről, ennek 's az academiáénak együtt felállítása- 's miképi használatáról.

I.

Átadás és átvétel' módja. 1) Az általadó egy a' mélt. család' részéről nevezendő biztos; az átvevők a' társaság' részéről a' könyvtárnok, 's egy museumi biztos; 's ennek kinevezésére a' nmélt. elnök gróf úr által a' fenséges főherczeg-nádor-pártfogó fog kéretni. 2) Az általadás tudományosztályonként történik illy módon: t. i. az átadó olvassa egyenként a' könyvek' teljes czímeit, elmondja azok' kötet- és lapszámain, formátumokat 's kötéseket: ezeket egyszerre két irtó írja; 's midőn így valamely osztály általadatott, a' két példányu sorjegyzéket egyfelül az átvevők, u. m. könyvtárnok és museumi biztos írják alá nyugtatványul, másfelül az átadó, ellen nyugtatványul, 's egymás közt kicserélik.

II.

Minden osztály' átadatása után a' könyvtárnok, a' nm. elnök' befolyásával készítenő utasítás szerint, a' könyvtár' *felállítását* eszközli, előre is megjegyeztetvén, hogy az egész gyűjtemény három fő részre osztatik, t. i. 1) *közönséges könyvtárra*, melly az egész külföldi literaturát foglalandja magában: 2) *magyar könyvtárra*, melly a' magyarul, magyarok által irt 's magyar ügyet bármiképen érdeklő könyvekből álland, ide soroztatván Cornides' bibl. hungaricája' minden nyomtatványai is; 3) *kézirattárra*, mellyhez a' nyomtatás' zsengei (incunabulák) is soroztatnak.

III.

Az átvételi és esztendőnként rendesen folytatandó, 's így a' könyvtárnak koronként mikép szaporodását is mutató *lajstrom*on kívül, még háromféle *lajstrom* készüljön: 1) egy *közönséges lajstrom*, melly betűrendben az egész gyűjtemény' minden nemű és nyelvű kötetei' teljes czímeit, a' kéziratokét és incunabulákét is ide értve, foglalandja magában; 2) egy *rendszeres lajstrom*, mellyet az osztályok egy előlegesen magok által felteendő 's a' gyűlés által helyben hagyandó terv szerint készítenek. Ennek nyomtatására a' könyvtárnok ügyel; egyszersmind pedig kéziratban folytatandó; részint az olvasók' folytonos használatára, részint hogy koronként pótló füzetekkel kiegészíthessék; 3) egy *helymutató lajstrom*, mellyben fő osztályok, szekrények és fokok szerint föl lesznek a' könyvek röviden, azaz a' czím' bélyegző 's utasító szavainál vagy sorainál fogva jegyezve. Minden könyv' táblájára szinte föliratik a' fő osztály, szekrény és fok' száma, a' helymutató lajstrommal egyezőleg; hogy így egyfelül ezen lajstrom' segédelmével azonnal meg lehessen találni bármely könyvet; a' táblán álló jegynél fogva pedig annak helyét.

IV.

Az academia' vétel és ajándékok által gyűlt könyvtára felállításban és lajstromokban összevegyítetik a' gróf Teleki-könyvtárral; eléggé meglévén a' kettő mind a' külön bélyeg, mind a' helymutató lajstromnak egy külön rovatába minden czímhez mellékelt T és A betűk által különböztetve.

V.

A' könyvtár évenként egyszer, és pedig a' tisztoztatási szűnidő alatt, vizsgáltatik meg, az alapítvány' értelme szerint a' museum, academia és alapítóktól nevezendő biztosok által, a' helymutató lajstrom' vezérlése szerint; — az elsőnek és harmadiknak befolyása csak a' gróf Teleki-tárra lévén. Gondja leszen pedig a' könyvtár-noknak, hogy vizsgálatra minden künn lévő könyvek okvetetlenül vis zakerüljenek.

VI.

A' kettős példányok' dolga mindig a' társaság' hozzájárultával intéztetik el; a' gróf Teleki-könyvtárhoz tartozók egyedül a' mélt. család' megegyezésével cserélthetnek ki vagy adathatnak el.

VII.

A' társaság ohajthatónak tartja, bár a' könyvvétel a' museum 's az academia' részére némi egyetértéssel történhetnék: hogy így egy munka, ha csak bizonyos tekintetek nem kívánják, többször meg ne vétessék, 's így ugyan azon summáért többet lehessen szerezni.

VIII.

A' *haszonvétele*re nézve határozottatott: 1) az elnök által rendelendő tisztoztatási szűnidőt 's az ünnep- és vasárnapokat kivéve, a' könyvtár a' tagok' számára minden nap nyitva álljon 11—12-ig; a' közönség' számára pedig kedden, szerdán és pénteken 9—12-ig, 's 2—4-ig télen, 3—6-ig nyáron. 2) Helybeli minden rendű tagok két hétre bármelly munkát haza vihetnek, kivéven a) igen drága pompás munkákat, b) ritka munkákat, c) kéziratokat. Erre nézve pedig egy kölcsönözési napló álland a' könyvtárban, mellybe a' kölcsönvevő az elvitt könyvet időrend szerint írja be; a' könyvtárnok pedig egy betürendű jegyzőkönyvbe czím szerint. 3) Vidéki t. és r. tagoknak hat hétre küldethetik könyv; levelezőknek csak elnöki engedelem mellett. 4) Helyben levő nem tagjai a' társaságnak szinte csak elnöki engedelem mellett kaphatnak ki könyvet. 5) Sértett, rongált, vagy bár mikép eldísztelenített példány a' kölcsönvevő által éppel pótlendő.

IX.

A' könyvtárnok mellé addig, míg a' felállítás 's a' lajstromok' készítése tart, szükséghez képest több kevesebb napdíjas adatik; azon túl 1) egy töle szigorúan füg-

gő rendes segéd, kiért a' könyvtárnok kezes; 2) egy hivatalszolga. Hogy pedig a' könyvtárnok, ki egyszersmind a' társaság' fizetett r. tagja, az átvételi, felállítási és lajstromozási munkákat győzhesse, míg ezek tartanak, minden rendestagi foglalkodásoktól fel fog mentetni.

X.

A' nemzeti Museum' felügyelősége az alapítvány' értelméhez képest csak a' gróf Teleki-könyvtár' épségben tartását tárgyzván; a' könyvtárnok minden egyéb kérdésekre nézve egyedül a' mélt. alapító család és az academia' igazgatósága-'s nagy és kis gyűléseihez utasítatik.

E' javaslat tudomásul 's illetőleg helybenhagyás végett, az elnök által a' fens. főhg-nádor-pártfogó elébe is terjesztetett.

— A' *természetiek' tárá*t ez évben D. Zipser András Keresztély beszteczébányai professor száz darab magyarországi ásványnyal nevelte; melly ajándékát folytatni igérvén, ohajtására az Zipser-gyűjtemény név alatt külön szekrényben őriztetni rendeltetett.

— A' társaság' *tagjai' sorában* halál által több hézag támadt ez év' lefolyta alatt. Név szerint b. Szepesy Ignác tt., Schuster János, Perger János, Kölcsey Ferencz, Nyíry István rendes tagok és Gelei József lt. hűnytak el, kiknek rövid életrajzaik alább láthatók.

Az új *választások* sept. 7. folytak: Először is a' tagul ajánlottak nevei, az ajánlások indító okaival egyetemben, olvastattak fel: 's a' választandó levelezők' száma nyolczra tétetvén, általános többséggel a' követező tudós hazafiak választattak el:

Flór Ferencz, orvos tanár, szülész mester, Pest városa' tiszt. r. orvosa, 's a' pesti orv. kar' tagja.

Fogarasi János, h. ügyv. és táblabíró Pesten.

Herepei Károly, nagy-enyedi ref. collegiumi hittud. prof. és predikátor.

Kossovics Károly, h. ügyvéd és tbíró Nyitra-Ivánkán.

Pulszky Ferencz, h. ügyv., táblabíró, 's a' romai archaeologiai intézet' l. tagja Eperjesen.

Szenczy Imre, praemonstrati szerz. kanonok és prof. Szombathelyt.

Tarczy Lajos, a' pápai ref. collegiumban természettan prof.

Viola József, orvos tanár, a' moldvai fejdelem belső orvosa és sarkantyús vitéz.

Kölcsey Ferencz' halálával üresség támadván a' nyelvtudományi osztály' vidéki tagjai közt, *Czuczor Gergely* történetírás-osztályi rt,

saját kérésére, oda áttétetett; az így megürült historiai helyre *Kossovich Károly* lt. választatott. Ugyan azon osztály' helybeli tagjául *Jerney János* lt; a' törvénytudományiba, mellyből Perger János halt ki, *Szalay László* lt; a' természettudományiba Schuster János' helyére *Frivaldszky Imre* lt. Továbbá, a' mathematicai osztályban egy helybeli rendestagi helyre fölterjesztettek az igazgatóságnak:

Vásárhelyi Pál lt.

Beszédes József lt.

A' törvénytudományiban egy vidéki helyre:

Zsoldos Ignác, lt.

Fabriczy Sámuel, lt.

A' gr. Festetics László által alapított hadtudományi rendes tagságra:

Tanárky Sándor lt., nyug. cs. k. őrnagy.

Kiss Károly lt., nyug. cs. k. kapitány.

Tiszteleti tagok' választására szólítván fel az elnök az ülést, a' titoknak e' nagy gyűlésen jelen levő minden tiszt. és r. tagoknak e' következő, az elnökökhöz szóló, fölírását olvasta fel:

Nagyméltóságu Gróf Elnök Úr! Méltóságos Gróf Másod Elnök Úr! A' magyar tudós társaság' tagjai gyakran sajnosan érzék azt, hogy kiket e' zsenge intézet legfőbb szerzőinek, folyvást legbuzgóbb pártolóinak vall, kiknek bölcs kormányok alatt zsenge élte nem sokára nyolczadik évét szerencsésen be fogja rekeszteni, 's kiknek e' szép virágzását legfőképp köszönheti: hogy azokat mind eddig nem mondhatta egészen, nem örökre sajátainak: hogy tiszteleti társaik' sorában Excellentiádnak, Méltóságodnak — hízeltetés nélkül mondjuk most és mindenkor — dicső nevei mind eddig hibáztanak. *)

Itt a' percz, Nagyméltóságu Elnök, Méltóságos Másod Elnök! mellyben régi aggodalmunkat eloszlathatjuk, mellyben örömünket Excellentiád és Méltóságod' vezérlete alatt academiai pályánkon járhalhatni, Excellentiád és Méltóságod teljessé, tökéletessé tehetik: ha t. i. kegyesek lesznek azo i egy fő zálogát tisztelő hódolatunknak, mellyel Méltóságtokhoz mindenkorra lebilincselteknek érezzük magunkat egyenként és egyetemben; ha azon egyetlen megtiszteltetést, mellyet mi annyi érdemekért, mikkel Méltóságtok

---

*) A' rendszabások szerint csak nyolcz igazgató lehetvén egyszersmind tiszt. tag, 's miután a' két elnök az első években e' tagságot más igazg. társaik iránti tekintetből elfogadni nem akarták, ezek száma már hétre menvén a' társaság' kebelében, választhatók nem voltak. B. Szepesy Ignác' halálával esett 1838-ban nyílás.

a' magyar literatura' egén ragyognak, nyújthatunk, 's melly mindenünk mit adhatunk, kegyesen elfogadni készek; ha Excellentiád és Méltóságod megengedik, hogy fényes neveiket tiszteleti tagjaink' koszorujába fűzzük; 's ha Excellentiád és Méltóságod e' választásunkat úgy fogadandják, mint szívünk' legforróbb hálája' örök kifejezését. — Pesten, sept. 7. 1838. *A' magyar tudós társaságnak e' IX. nagy gyűlésre összegyűlt minden tiszteleti és rendes tagjai.* (Következnek az aláírások).

A' társaság' érzései' e' kifejezését az elnök grófok köszönettel veték ugyan, de azon ohajtásokat nyilatkoztatták, mi szerint épen az ő személyeikre nézve ne állna el a' gyűlés eddigi gyakorlatától, melly a' nevek' előleges kifüggesztését és titkos szavazást kíván: mire azonban kijelentette az ülés, hogy e' választás régi feltétele 's ohajtása, hogy sem szükségnek, sem az elnökök' érdeméhez illőnek nem tartá ez esetben a' határozat' betű szerinti magyarázatát; 's ennél fogva tett választásától elállani nem hajlandó. Erre az elnök a' rendszabások által kívánt titkos szavazásra bízván a' kérdést, gróf Dessewffy József igazg. és tisz. tag vállalta el az elnökséget, 's megvizsgálván a' voksokat, a' választást egyetértőleg megtörténtnek hirdette ki.

Folytatólag még egy tiszteleti tag' választása határozatván, többséget nyert

Guzmics Izidor, bakonybéli apát és rt.

Ennek helyére végre, a' nyelvtudományi osztály' vidéki rendes tagjául

Nagy János, lt.

lön előléptetve.

— A' társaság' *külföldi viszonyai* ez évben öröndetes bővülést nyertek. Ugyanis a' tudományok' portugál kir. akademiája Lizabonban, valamint a' genfi természettudományi társaság is, megelőző felszólítást bocsátottak a' társasághoz tudományos közlekedés és munkáik' kölcsönös kicserélése iránt; az angol parlament' történet-empléki biztossága (a' Record-Commission) pedig az általa országos költségen kiadatott, eddig 105 kötetre terjedő angol régiség-, törvény- és oklevél-gyűjteményt küldötte be, mellynek részletes jegyzéke alább VIII. sz. alatt látható.

IGAZGATÓ TANÁCS' GYÜLÉSE.

KÉT GYÜLÉSSSEL, SEPT. 5- ÉS 8-DIKÁN, 1838.

Gróf Teleki József' előlülése alatt, jelen: gr. Széchenyi István másod-elnök; igazgató tagok: gróf Andrássy György, gróf Csáky Károly, gróf Dessewffy József, Péchy Imre, báró Prónay Sándor, Somsich Pongrácz; Schedel Ferencz titoknok (helyettes szavazattal), és Szalay László segédjegyző.

A' mult évi elnökválasztás' k. kir. megerősíttetését jelentő pártfogói leírás' kihirdettetése után, a' titoknok előterjeszté:

I. Az academia' közelebb lefolyt esztendei munkálkodásairól szóló jelentését, valamint a' pénztárhivatalét is annak azon évi bevételei, kiadásai és állapotjáról, mellyek szokott mód szerint az ország' törvényhatóságaival, 's hírlapok mellett a' közönséggel is, közölni rendeltettek.

II. A' titoknok a' társaság' tőkéjének az utolsó gyűlés óta a' következő adományok által lett szaporodását jelentette be:

1. *Perlaky Dávid* mosony-győri evang. esperest kerületében 101 váltó ftot gyűjtött.

2. *Acsády Sándor* h. ügyvéd „Magányos magyar törvény“ czimű munkájából, mellynek bolti ára 2 ft. cp, ötven példányt ajándékozott; valamint:

3. *Nagy Pál* nyug. kir. prof. „*Historia universalis gentium*“ czimű 2 kötetű munkájából húsz példányt; egynek egynek bolti ára 3 ft cp.

Másfelül a' társaság' évenkénti jövedelmei a' b. Szepesy Ignác pécsei püspök' 600 pengő ftnyi vitalitiumának az alapító' közben jött halála miatti elmaradtával, érzékeny veszteséget szenvedvén, az igazgatóság kérte a' fen. nádor-pártfogót, hogy annak, a' pécsei püspöki szék' betöltéseig, a' kamarai pénztárból folytatólagos kifizettetését, legfelsőbb helyen kieszközölné.

III. Szinte a' pénztárt illetőleg 1. olvastattak annak ez academiai évben kétszer történt elnöki megvizsgáltatásáról költ jelentések, mellyek szerint pénz, számoló könyvek és irományok rendben találtattak.

2. A' tiszti ügyész által megvizsgált 1837-diki számadások, vég átnézés végett, két igazg. tagnak (Andrásy György és Dessewffy József grófoknak) adatván ki, teljes rendben találtattak.

3. A' pénztár' jelen állapotját előterjesztő jelentésben összejegyzett kamattartozékok (4004 ft) behajtására czélirányos rendeletek tétettek.

IV. Három fizetéses rendes tag hunyván el ez évben, a' sor szerint utánok következők tétettek fizetésbe; név szerint Perger' helyébe *Sztrókay Antal* 500 fttal, f. évi junius' 1-től; Kölcsey' helyébe Horvát Endre, 's Nyíry' helyébe Horváth Cyrill 300 fttal mindenik, sept. 1-től.

V. 1. Az 1837-ki magyar munkák közt báró Jósika Miklós „Utolsó Bátor” című regényének ítéltetvén nagy gyűlés által az elsőség, annak a' 200 arany kiadatni rendeltetett. Szinte így:

2. A' törvény- és természettud. osztályok' 100 aranyos jutalmi, a' nagy gyűlés' ajánlata szerint, Kossovics Károlynak és Balogh Józsefnek.

3. A' nagy gyűlés által (l. felebb a' 78dik lapon) felterjesztett munkák' kinyomtatása is elrendeltetett; és pedig az első karbeli pályairatokon kívül, mindeniké két arany tiszteletdíj mellett ívenként.

Minthogy pedig a' hadtudományi rendestagi helynek betöltése elhatároztatván, ez által a' gr. Festetics László alapítványa' kamatainak öt hatoda, melly eddig a' mellék (vagyis nyomtatási) pénztár' segedelmére fordítatott, ennek többé ki nem járhat: nehogy az évi szükségek' növekedtével e' pénztár' ereje fogyjon, ezen 500 ftnyi summa ezentul a' fő pénztárból határoztatott abba áttétetni.

VI. A' nagy gyűlés' javaslatára a' *Tudománytárnak* ezentul havi füzetekben kiadása, 's az így szaporodó költségek' némi fedezésére árnak egy forinttal fölemeltetése határoztatott.

VII. A' *játékszini küldöttségnek* a' mult évről fenmaradt 208 ftja 400-ig pótoltatott.

VIII. A' *moldvai magyarok* közt lelkipásztorkodó olasz papok' számára Császár Ferencznek academiai költségen kijött olasz-magyar grammaticájából 10 —, az elemi oktatók' számára pedig Edvi Illés Pál Kézikönyvéből 30 példány rendeltetett D. Viola Józsefhez Jászvásárra küldetni.

IX. A' kamarai és udv. hadtanácsi levéltárakban levő régi magyar iratok' tárgyában (l. felebb a' 66 l.) a' pártfogóhoz felírás határoztatott.

X. 1. Két tagját vesztvén el az igazgatóság ez évben, u. m. gr. Plésházy Istvánt és b. Szepesy Ignácot, helyökbe titkos szavazással gr. Csáky Károly szepesi főispán és gr. Nádasdi Ferencz váci püspök választattak.

2. A' nagy gyűlés által rendestagi helyekre ajánlott levelezők közül, a' mathematicai osztályba harmadik helybeli rendes tagul *Vásárhelyi Pál*, a' törvénytud. osztályba vidéki negyediknek *Zsoldos Ignác*, a' gr. Festetics László által alapított hadtudományi helyre pedig, az alapító' törvényes hozzájárulásával, *Tanárky Sándor*, nevezettek ki.

3. Végre, az elnök és másod elnök letévén az alaprajz' kívánatához képest hivatalát, de abban egyetértőleg megmarasztatván; gr. Csáky Károly ig. tag kéretett e' választásnak, a' kir. helybenhagyás' kieszközlése végett, a' Pártfogó ő fensége elébe terjesztésére.

HETEDIK KÖZ ÜLÉS' JEGYZŐKÖNYVE.

PESTEN, A' NS VÁRMEGYE' NAGYÓBB TEREMÉBEN, 1838. SEPT. 9. DÉL ELŐTT 10 ÓRAKOR.

Elölülő: gróf Teleki József; jelen a' nagy gyűlésen voltak. Számos és fényes hallgató kar, nemzeti köntösben a' palotában, a' nélkül 's asszonyok a' karzaton.

1. Az *elnök* megnyitja az ülést. *L. a' beszédet alább IIIId. szám alatt.*

2. A' *titoknok* előadja röviden a' társaságnak 1837. november 20-tól fogva, 1838. sept. 8-ig folytatott munkálkodásait.

3. *Péczely József* rt. felolvassa értekezését a' nemzeti gazdagságnak a' nemzeti művelődésre befolyásáról. *L. a' II. osztályban VI. szám alatt.*

4. *Zsivora György* lt. emlékbeszédet tartott Petrovics Fridrik rt. felett. *L. azt alább IV. sz. alatt.*

5. *Kállay Ferencz* rt. a' tudós egyesületek és alapítványok' hasznairól olvasott. *L. az értekezést a' II. osztályban IV. sz. alatt.*

6. Czuczor Gergely rt. előadta *Bitnicz Lajos* rt. emlékbeszédét b. Szepesy Ignáczt igazg. és tiszt. tag felett. *L. a' beszédek közt alább az V. sz. alatt.*

7. Felolvassa a' *segédjegyző* az 1837-ki, 200 darab arany jutalomra érdemesített magyar munka felől, 's a' más dicséretes munkákról szóló jelentést ekképen:

Megvizsgálván a' társaság az 1837-ben megjelent figyelemre méltóbb magyar munkákat, örömmel tapasztalta mind a' tudományos, mind a' szépliteraturai dolgozókon azon haladás' folytonosságát, melyet a' mult évbeli elmeszüleményeken észrevelt; különös kitüntetést 's a' 200 arany nagy jutalmat még is a' következő cziműnek tartotta odaitélendőnek: *Az utolsó Bátorí, regény. Irta Jósika Miklós. Három kötet. Pesten, 1837.* Mert ezen regény nem csak minden kor- és rangbeliekre egyiránt gyakorlott hatása által rendkívüli tünemény a' magyar szépliteratúrában, hanem belső érdemeivel is az első rangu m. munkák' sorában áll. Benne ember és idő sajátágaikkal híven felfogva, egy nagyszerű compositio tanulságosan historiai alapra állítva; a' bonyolódások érdekesen szöve 's meglepőleg kifejtve; az egész saját, festői nyelven előadva.

Ehhez becsre közelítőnek még három munka találtatott, u. m.: *Pécze Józseftől* a' Magyarok' történetei, *Fényes Elektől* Magyarország' statisticájának II-dik kötete, 's *Bitnicz Lajos* Magyar nyelvtudománya; melyek közül a' két első csak be nem végeztetése, a' harmadik pedig mint nagyobb részt második átdolgozott kiadás, jelességek mellett is, a' megjutalmazottal nem versenyezhettek.

Ezen kívül dicsérettel említendőnek találtatott még a' következő öt munka betűrend szerint:

Bugát Pál, Chelius' Sebésztségének II.d. kötete.

Bugát Pál, Tschärner' Természettudománya, két kötet.

Jósika Miklós, A' könnyelműek, regény két kötetben.

Nagy Károly, Számítás közönséges jegyekkel.

Vajda Péter, Tárcsai Bende, regény három kötetben.

Költ Pesten, a' m. t. t. IXd. nagy gyűlése 5d. ülésében, sept. 4dikén, 1838.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

8. Olvassa ugyan az az 1836-ban kitett törvénytudományi jutalomkérdésre beérkezett pályamunkákról szóló, következő jelentést:

Az 1836-ki köz ülésben kihirdetett ezen törvénytudományi kérdésre: „*Honnan vette eredetét törvényeinkben az ősi javak' elidegenítésének korlátozása? mikép gyako-*

rolltatott az korszakonként, 's a' polgári társaságra nézve általában mik voltak annak hasznos és káros következései minden oldalról?“ négy felelet érkezett, melyek a' törvénytudományi osztály' három rendes tagja által megvizsgáltván, közülök ezen jelmondatú: *Friendship and virtue met each other in the street; the golden age returned, and hung over the town*“, mint egy, a' világ 's honunk' történeteiben, okleveleinkben 's törvényeinkben egyiránt jártas philosophus fő' lelkes előadása munkája, 100 arany jutalomra és kinyomtatásra méltónak ítéltetett.

Feltöretvén a' szerző' nevét rejtő pecsétetes levélke, nyilvánossá lön, hogy ezen pályafelelet' írója *Kossovics Károly*, Pozsony vmegye' táblabírája.

Költ Pesten, a' m. t. t. IXd. nagy gyűlése' 2d. ülésében, aug.' 31d. 1838.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

9. Hasonlókép az 1836-ki természettudományi jutalomtételre érkezett pályamunkákról a' következő jelentést:

Az 1836-ban kihirdetett ezen természettudományi feladásra: „*Készítsék bármely magyarországi 's hozzá kapcsolt tartománybeli vagy erdélyi terjedelmesebb vidék természettudományi leírása*“ három rendbeli pályafelelet adatott be, melyek között e' jelmondatu: „*Ollyan vagyok, ki édes hazámnak boldogulásán örvendeni, sanyargattatásától félni, veszedelmén irtózni tudnék*“, mely a' magyarországi szíkes vidékek' leírását célba vévén, tárgyára nézve fontos, a' honi szíkes vidékek' ismeretére világosságot hintő 's a' szíksóról hasznos tanításokat jó nyelven előterjesztő munka, ítéltetett a' 100 darab arany jutalomra méltónak.

Mire a' szerző' nevét rejtő levél felbontatván, kitűnt, hogy az első rangnak ismert pályafelelet' írója *D. Balogh József*, a' Kis-Kunság' rendes orvosa.

Költ Pesten, a' IXd. nagy gyűlés' 2d. ülésében, aug.' 31d. 1838.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

10. Következett az 1837—8-ki dramai jutalomtétel' mibenlétéről szóló jelentés:

Az 1838-ki dramai jutalomért vívott 18. vígjáték' vizsgálata azon sajnos eredményt nyújtá, mi szerint a' jelennen versenyzett írók' legnagyobb része még a' legszerényebb követeléseknek sem felelt meg. Majd nem mindnyájokat belső üresség, szerkezeti tökéletlenség, és csín nélküli formák bélyegzik. Ez okokból egynek sem ítéltethetett oda a' jutalom, de még a' tiszteletdíj melletti nyomtatás sem. Egyet mindazonáltal, melynek czíme: „*A' talány*, vígjáték 3 felvonásban“, a' vizsgálók némi figyelemre méltónak, 's az év' parlagsága mellett dicsérettel megemlítendőnek tartottak: minthogy szerzője egyes lélekállapotok festésében, valamint a'

dialogus dramai alkotásában némi ügyességet bizonyított, 's folytonos studium mellett e' nemből idővel többre mehetend.

Költ Pesten, a' m. t. t. IXd. nagy gyűlése' 6d. ülésében, sept. 6-kán, 1838.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

11. Következett az újonnan kitűzött jutalomkérdések' kihirdettetése (l. felebb a' 77. 78. ll.); mik után az elnök az ülést berekesztette.

A' jutalomkérdéseken kívül kiosztatott ez ülés' alkalmával: „A' m. t. társaság' igazgatóságának jelentése a' társaság 1837-beli munkálódásairól 's pénztára' mibenlétéről. Hetedik esztendő.“ Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1838. 8r. 44 lap. Ennek egy új pontja (F) alatt előterjesztetett a' tagoknak az academia' felállása óta 1837 végeig folyt magányos munkálataik' jegyzéke is, de, mint alulirt kénytelen volt megjegyezni, nem egészen teljesen, a' beküldött tudósítások' hiányos volta miatt.

D. SCHEDEL FERENCZ,
titoknok.

B E S Z É D E K.

I.

B E S Z É D,

MELLYEL

A' M. ACADEMIA' VI-DIK KÖZ ÜLÉSÉT, SEPTEMBER' 10-DIKÉN, 1837.

MEGNYITOTTA

AZ ELNÖK, GRÓF TELEKI JÓZSEF.

Tekintetes Társaság! Nagy érdemű Közönség!

A' nemzet' reményén épült köz részvétnek köszönheti társaságunk legelső alapját, a' köz bizodalom ápolta azt eddig elő, és csak a' köz megelégedéstől várhatja jövőendő fenmaradását és gyarapodását; a' közvélemény — ezen varázs erejű, emezt minden külső fénye mellett a' porba lesújtó, amazt minden üldöztetések' daczára az égis felemelő láthatatlan hatalom — szülője, éltetője, és gyámolója intézetünknek. Szükséges tehát vele megbarátkoznunk, természetét megismernünk, hogy buzdító kedvezéseit kellő háladattal fogadjuk, megérdemlett csapásait alázatos engedelmességgel tűrjük.

Sokaknak forog az száján, sokan használják azt elhatározó okúl állításaik' megállapításában, a' nélkül hogy annak eszméjéig fölemelkedhettek, vagy azt csak felfoghatták volna. „A' közvélemény már ezen tárgy iránt nyilatkozott, azt így vagy amugy már elhatározta“: majd minden-

napi közmondások, és még is melly kevesen tudnák megmondani mi ezen közvélemény?

Itt látok egy külső fénybe burkolt, világi hatalommal vagy nagy gazdagsággal felruházott urat büszkén, parancshoz szokott hangon hirdetni kedvencz elveit: az őt körülfogó, az ő kényétől függő szolga sereg alázatos engedelmisséggel elfogadja, kedvkereső készséggel terjeszti azokat; — ott egy nagy hirű, a' közönség előtt kedvességet nyert író gondolatjait szépen kidolgozza, mesteri ecsettel festi, varázs fényben állítja elő, és az olvasó község meglegedést, helybenhagyást tömjénezi neki; — amott egy köz tiszteletű, az emberi szívek' mélyébe hatni tudó szónok elragadó ékesszólással írja le, egymásból folyni látszó okokkal támogatja állításait, és zajos tapssal jutalmazza őt az elbájolt hallgatók' nagy tömege. De valljon alkot-e mind ez közvéleményt? Bizonyosan nem. Ennek egyfelül közönségesnek, minden hozzáértők' többsége által elfogadottnak; más felül megállapodott, valóságos véleménynek kell lenni; egy két, akármelly nagy tekintetű embernek állítására, az indulatok, a' pillanat' befolyása által feltüzelt közönségnek mulékony hiedelme ezen névre nem érdemes.

Az illy értelemben vett közvélemény közönségesen épen olly igazságos, mint kérlelhetetlen szokott lenni: ezt mondja a' mély értelmű deák példabeszéd isten' szavának. Jaj annak, kit ez megró; a' legnagyobb dicsőség várakozik arra, kit ez a' többek' sorából felmagasztal; a' polgári életben nem létezik azon magosság, mellyet ez elérni nem képes, nincs az a' nagy hatalom, melly magát az ellen óvni tudná; nincs az a' mélység, mellyből az kedvenceit kiemelni elég erős nem volna, ha mindjárt zsarnoki kézzel húzott korlátok kívánnák is elállani utját. Ti a' szerencsének érdemetlen fiai és leányai! azt reménylitek talán, hogy magos állástok, mellyet a' valóságos érdemnek letiprásával vívtatok ki, vagy a' más' kárával gyűjtött nagy gazdagságtok, vagy alattomos ferde céljaitokban annyiszor diadalmaskodott eszetek fog bennetek ótalmazhatni? Csába gondolat: felhat az még hatalommal, fénynyel körülfogott palotáitokba is, nem vesztegetheti azt meg marokkal elejébe szórt aranyotok, megszegényíti az találmányos eszeteknek legjobban kigondolt furfangságait, semmivé teszi legtitkosabb cselszövényeiteket. Ítéletet tart felettetek és minden cse-

lekedeteiteken, kemény és szigorú ítéletet: mellyet felebbhívni nem lehet, mellytől még a' kegyelem' útja sem menthet fel.

Csalatkoznánk azonban, igen csalatkoznánk, azt gondolván, hogy ezen rejtélyes és még is legnagyobb nyilvánosságu törvényszék csalhatlan. Emberek alkotják azt is, kik együtt véve épen úgy alá vagynak vetve minden gyarlóságoknak, mint egyenként. Vessünk csak egy futó tekintetet az emberi történetek' nagy könyvébe, és annak minden lapjain találunk olly férfiakat, kik életökben a' közvélemény által üldözöbe véve, elnyomatva, vagy, a' mi egyre megy, elmellőztetve, csak a' tisztábban látó jövőendő kor által emeltettek a' tisztelet, elismerés és megkülönböztetés' azon fokaira, mellyet érdemeik kijeleltek; míg mások az egykorúaktól nyert ál fénytől csak az utóidók' szigorú ítélete által fosztattak meg és taszítottak semmiségükbe vissza. Ki nem ismer közülünk ollyakat, kik iránt a' közvélemény' kedvezései vagy üldözései életökkel még nem szüntek meg, kiknek méltatlan megkülönböztetéseit, vagy rejtve maradt érdemeit, csak némelly beavatottak ismerik. És valóban, nem kisebb azok' száma, kiknek tettei, sőt még nevei is a' maradékra nem szállván, vagy ennek komolyabb vizsgálatát elkerülvén, érdemetlen fényüket háborítatlan minden későbbi megrovás nélkül is éldelgették, vagy méltatlan sanyarúságaik' emlékét sírjukba temették.

Természetesen következik mind ezekből, hogy a' közvéleményt, a' mennyiben ezt egyenes és szabad uton tenni lehet, megnyernünk, megtartanunk, nem csak szükséges, hanem mulhatatlan és szent kötelességünk, ha mindjárt érdemeink' elismerését, ügyekezeteink' méltánylását attól mindig biztosan nem reménylhetjük is. Az előnkbe tűzött és tiszta értelmünk által megszentelt célra mindig egyenesen és minden mellékes tekintet nélkül törekedve, elvállalt kötelességeinket a' legnagyobb szorgalommal és tehetségeink' megfeszítésével teljesítve, lépéseinkben sem az önelbizottság, sem a' rossz akarat' gáncsoskodásai, sem az éretlen sokaság' mulékony tapsai által meg nem tántorítva, bátran bocsáthatjuk magunkat a' közvélemény' ítélete alá; és ha ez az alattomos mesterkedés' titokba burkolt sugallásai, vagy a' szemtelenség' nyilvános rágalmai által félre vezettetett volna is, az indulatok' lecsillapodásával vissza fog térni, és igen kevés, ártatlanságunk' érzetében nyugodalommal türendő ki-

vételekkel, szinte csak akkor félhetünk tőle, midőn megrovatásainkra magunk adtunk alkalmat.

A' mi áll az egyes személyekre nézve, áll a' köz intézetekről is, sőt a' mennyiben ezek köz érdekűek, köz részvétet gerjesztők, a' közvélemény, mint egy szeretettel teljes anya ápolva veszi azokat pártfogása alá, és, ha kénytelen is néha elégedetlenségét kijelenteni, ebben semmi keménység sem mutatkozik; és a' hibáját megjavított gyermek előtt mindig nyitva vagynak a' szeretet' karjai; habár ezek felett is kénytelen ítéletet mondani, a' szigorúság mindig engedékenységgel van párosodva, a' sujtó vesszőt is jó indulattal teljes kéz vezérli.

Ezen esetben van a' mi még mindig zsenge intézetünk is. Az egész nemzet részvételre méltatta azt, a' jó indulat kétségtelen jeleivel hozott iránta ítéletet és mind eddig nem vont meg pártfogását tőle. Habár nem voltunk is mindig képesek a' köz kívánságnak minden részről eleget tenni, habár munkálkodásink fogamatja nem mindig felelt is meg a' lehetetlent is lehetővé tenni törekedő ohajtásainknak: a' jó szándék, az ügyekezetek' buzgósága elismerésre talált, és mi a' megnyilt bizodalomban jutalmat arattunk.

De nem akarom ezzel mondani, hogy nem találkoztak hazánkban gáncsolódók, hogy nem vettettek hibák szemeinkre, hogy ezek' elhárítására nem rovatunk meg több oldalról. A' mennyiben ezek a' jó indulat, a' köz jó' előmozdítására törekedő tiszta szándék' bélyegét viselték magokon, köszönettel fogadtuk, megfontoltuk, tekintetbe vettük azokat, és több tetteink, célirányos intézeteink, ezeknek köszönhetik lételöket. Azonban többek ezek közül, mint ezt nem minden hazafiui fájdalom és keserűség nélkül kénytelenítetem itt elismerni, mind tárgyakra és előadásokra nézve, mind a' gyár' tekintetéből, mellyben készültek, a' személyesség, a' megbántott hiuságból eredett bosszú, a' megvesztegetett rossz indulat' részint alattomos, részint nyilvános törekedéseit árulták el. Ezek épen olly váratlanok, mint kedvetlenek, és egyszersmind természetök miatt tekintetbe nem vehetők voltak reánk nézve, általok magunkat mun-

kálkodásainkban megzavartatni nem engedhettük, sőt állásunk' érzése és azon illedelem, mellyel a' közönségnek tartozunk, még azt is tilalmazá, hogy azokra feleljünk; inkább cselekedeteink, inkább a' tökéletesedés' elvét maga elejébe tűzött munkálkodásunk' bővebb kifejlődése, mint pusztaszavak és visszatörölt durvaságok, piszkok által kívánván azokat megczáfolni. Nem illet bennünket annak bővebb megvizsgálása: tettek e ezek benyomást az ügyünkben részt vevő községre? voltunk-e elég szerencsések csak kevés évekre terjedő csekély, de azért tőlünk kitelő buzgósággal folytatott munkálkodásaink által azokat ártalmuktól megfosztani? Azt még is mind magam, mind többi társaim' nevében bátor vagyok kinyilatkoztatni, hogy mi magunkat és minden tetteinket készek vagyunk félelem és tartózkodás nélkül a' közvélemény' hatalmas bírósága alá bocsátani, és most közelebbről az itt illy szép számmal összegyűlt jóakaróink és ezek által az egész haza előtt, esztendei sáfárkodásunkról számot adni.

II.

EMLÉKBESZÉD

GEORCH ILLÉS TISZT. TAG FELETT.

MONDOTTA

AZ ACADEMIA VI-DIK KÖZ ÜLÉSÉBEN, SEPT. 10. 1837.

PERGER JÁNOS, R. T.

Születés 's enyészet két elleniség a' nagy természetben: tenyésztő ereje által amaz örömvirányokat, 's gyönyörbájakat hint éltünk' futó napjaira; emez semmisítő hatalma által borzalommal tölti be a' rokon emberi szívet akkor kivált, midőn közülünk érdemes polgárt, munkás hazafit szemlélünk elenyészni. De hasztalan: a' folyvást rendes körben forgó nagy természet rendkívüli változást nem szenvedhet, kiváltságokat senkinek nem osztogat, 's így e' rémitő tüneményen mindnyájunknak által kell esni: egyedül az boldog, ki a' természet' e' mellőzhetetlen vad játékának nyugodt lélekkel, 's bátor szívvvel tekinthet elébe. Hogy azon magosult érzés tölthesse el a' halandó keblet, erények' érzetét kell magunkévá tennünk, mellyek kitűnő erkölcsi embert, 's nagy polgárt tüntetnek elé. Szép feladás, nemes rendeltetés, Tekintetes Társaság! 's hol ész és szív hía nincs, könnyen teljesíthető. A' magas erkölcsiségnek szép példáját adá az emberiség' nagy barátja, a' világszabadító, 's a' vezérfonalat annak tanításában kiki könnyen fellelheti; a' nagy polgárt honszeretet vezérli, melly főképen polgári munkásság és szorgalom által fejlik ki. Igenis, a' munkásság és szorgalom az, mellyel használhat a' hazafi polgár kedvelt honjának: ez varázsolja édenné a' kietlent, 's teszi

termékenynyé a' sivatagot; ez teremti, teszi dússá gazdaggá a' nemzetet, 's kellemessé a' hont; egy szóval e' nélkül nincs nemzeti, nincs polgári jólét. Hogy azonban a' munkásság és szorgalom az egész polgári testnek jólétét eszközölje, szükséges annak czélszerű használtatása, melly egyedül az egyes tagoknak lelki műveltetése, 's ez ismét a' tudomány 's művészet' honosítása 's ápolása által érethetik el. Mert bátran lehet mondani, hogy csak az olly ország lehet valódi boldog, hol a' tudományok' minden nemei virágoznak, 's az egyesek' munkálódását azoknak isteni fénye vezérli.

Nem czélom itt a' tudományok' minden nemeiről értekezni, sem egyiknek a' másik feletti hasznát vizsgálni, egyedül a' törvénytudományról, 's annak felszenteltjeiről akarok egy két szót mondani.

A' törvénytudomány mindenkor a' polgári társaság' boldogsága, vagy boldogtalansága' valódi légmérűjének tartatott: hol ez alá szállott, a' polgári jólét' enyészett; hol ez ismét emelkedett, annak virágzását mutatta. Természetből folyt tehát annak tiszteltetése a' hajdankor' férfiai által is, mert látták, miképen alapítatik azon az egész társaságok' 's egyesek' boldogsága; az őriz hatalmas' önkényétől gyengébbet; az eszközli a' békés háznépnek csendét, 's nyugalomát; özvegyek, árvák 's gyámtalanok annak paizsa alatt biztosítvák ez elnyomatástól; gonosz szívűt az rémit megkényesb érzete' nem létében, hogy ragadozó karját jámborra emelni ne merje. Ugy van! ám tárjuk fel törvénykönyvünk' emléktábláit, 's hasonlítsuk össze az ott foglaltakat honunk' akkori állásával, azonnal átláthatjuk, hogy leginkább azon időben virágzott a' hon, midőn czélszerű törvények ápolák a' nemzeti, 's polgári munkálódásokat. Mert ki tagadhatja azt, hogy sz. István, kinek szelid uralkodása alatt a' vitéz magyarok által rabságba ejtett idegeneknek szolgaságbékői honunkban megtágítottak; Kálmán, kinek bölcs kormánya alatt a' világszerte elterjedt babonás előítéletek oszlani kezdettek; I-só Károly és I-só Lajos, kik a' kereskedést, 's az azt előmozdító pénzlábat a' lehetőségig jó karba helyheték; Zsigmond, ki a' már nyomtatás alatti jobbágyságot ismét szabad embereknek lenni hirdette; nem különben a' városokat, 's ezzel együtt a' kereskedést virágzóbb állapotra emelte; Mátyás, ki a' polgári viszonyok' 's egymás iránti kötelezések' helyesebb irányát szabta ki, 's

az által a' köz hitelt nem kevésbé nevelte, 's több más királyok alatt nemde honunk' derülni akaró kora tűnik elénkbe? Nem értem azonban a' czélszerű nevezet alatt, hogy minden országok' törvényei hason szabásnak legyenek, mert már a' híres franczia tudós Montesquieu megjegyezte a' törvények' lelkéről irt könyvében, hogy minden törvény jó, míg a' status meg nem változtatja a' maga elveit, melly bölcs mondás arra mutat, hogy a' törvényeknek a' nemzet' polgári állásához, elkölcsi 's értelmi kifejléséhez kell lenni alkalmaztatva; valamint arra, hogy a' hol egyszer a' status megváltoztatta a' maga elveit, ott többé a' régi uton haladni nem lehet, különben a' társasági zavar 's összeütközés elkerülhetetlen. Mert valljon mi következesei lennének annak, ha a' vad indus, tatár, vagy más efféle miveletlen népnek azonnal szelid, 's a' miveltebb ársaságokhoz inkább illő, a' szabad francziának vagy brittnak pedig lelket zsibbasztó, 's rablánczokat zörgető törvények hozatnának? bizonyosan nem egyéb mint társasági szélvész, 's véres kicsapongás; ellenben szelidítessek meg előbb a' vad indusnak durva erkölce, 's czélszerű nevelés által fejtessek ki annak értelmi tehetsége, azonnal lehet tapasztalni, hogy az csak a' természeti igazon épült, nem pedig önkény szülte törvényeket fogja pártolni, sőt szabadságát már becsülni tudó nemzet, a' becsületérzés által is fog kormányoztatni.

Illyen hasznót szülvén tehát a' törvénytudomány, 's az abból eredő bölcs törvények, mi csoda, ha felszenteltjeit a' polgár mindenkor tisztetben tartá, 's fényes elsőbbségekkel tisztelé meg. Mert a' historiai adatok után, ki nem tudja azt, hogy már az ős kör' nagy férfiai, mint Solon 's Lycurgus, a' hellen köztársaságok' újjá teremtoi; Numa Pompilius, a' híres romai köztársaság' hatalmas alapítója; Justinian, szinte a' romai birodalom' híres kormányozója, 's a' romai törvények' rendbe szedője; a' Mutius Scaevolák, Porcius Cato, a' halhatatlan Cicero, Caius 's több számtalan törvénytudók minő megtiszteltetéssel koszorúztattak meg? Avvagy ki nem emlékezik maig is tisztelettel honunkban sz. Istvánra, ki felebb említett érdemein kívül mint egy másod Romulus a' magyarhont a' nemzet' tulajdon szokásaiból merített törvényekkel boldogítani, 's a' világ' nemzeteit özönvizeként elborító romai törvények bevételenek gátot vetni; a' hatalmasokat az önkény' gyakorlatától vissza tartóztatni, egy-

szóval az emberiséghez illő szelid kormánya által a' hazát századokra alapítani igyekezett. Hát halhatatlan Verbőczynkről, azon magyar Justinianusunkról, nem emlékezik-e tisztelettel minden magyar, kinek százados munkáját, mint az igazság' kiszolgáltatásának egyik remek kútfejét 's maradványát maig is tiszteletben tartja nemzetünk? de ezeken kívül számtalant tudnék felhozni, kik mint a' törvények' nagy érdemü sáfárjai honunkban köz tiszteletet érdemeltek, ha ideje nem volna, hogy már beszédem' főbb tárgyára által térjek.

A' polgári munkásság' és szorgalom' illy buzgó követője, 's a' törvénytudomány' illy érdemes felszenteltje volt tehát elhunyt társunk Ettorekarchai Georch Illés, több nemes megye' táblabirája, 's a' magyar tud. academia' tiszteleti tagja. Született ő Csallóközben Ettorekarchán 1772dik évben sz. Mihály hava 25kén nemes, de szegény szüléktől, 's ugyan azért a' polgári pályán tulajdon érdemei által kelle nékie kivívni azon megtiszteltetéseket, melyekre nem fényes születés vezeté, hanem egyedül érdeme emelé. Már korán nyomasztá a' szükség az érdemest, alig lévén szüleinek annyi értéke, hogy a' jó reménységű növendéket a' pozsonyi elemi iskolákban taníthatassák. Soká vívott a' szorgalmas ifju az élet' szükségseivel, mig végre a' jó fejedelem értesítetvén a' serdülő ifju' iskolai érdemeiről, már 12 éves korában kir. segédpénzzel ajándékozá meg. Ezen, 's némelly tehetős ifjak melletti tanítói szorgalmából szerzett csekély jövedelmének segítségével járta iskolai pályáját a' törvénytudományig, midőn is tetszett nékie magát az anyaszentegyház' szolgálatjára adni; de alig töltött ezen újabbi pályán két évet, más utat tüze ki végzete, 's társunk kevés idő alatt ügyvéddé leve. Gyéren mutatkozott eleinte a' fiatal ügyvédnek szerencséje, szomorú színben képezte magát előtte a' kétes jövendő, midőn pályájának hirtelen új időszak a' tüne fel előtte. Az Európára tolazkodni kezdő fergeteg tudniillik felriasztá a' nyugalomban szendergő nemzeteket csendes álmaikból; Hunnia' termékeny téréen is megszólalt a' hadra szólító kürt, 's a' nemesnek köz felkelés hirdettetett a' csendháborító ellen. Ekkor ébrede fel az érdemes polgárban is a' haza védelme, 's ment esküdni a' felkelt nemesség' zászlója alá, hol főhad-

nagyi ranggal tiszteltetik meg. Alig tölte azonban a' vitézi pályán fél évet, midőn a' köz felkelés' szüksége' rögtöni elenyésztevel, a' főhadnagyból magyar nyelvtanító lön a' pozsonyi iskoláknál. Csekély hivatalnak látszék ez kivált még azon időben, Tekintetes Társaság! 's nem kevés béketűrés kívántatott annak viselésére, de nemzetének ügye szíven volt ez érdeemesnek, 's tudta türni az azzal járó bajt. Mert borzadással emlékezik még most is minden józanon gondolkozó magyar azon időre, midőn a' közönséges tanuló házakban a' honi nyelv' magyarázóinak előadásait gúnykaczajjal neveté ki a' lelkében tompult szilaj ifjúság, vagy ha ezt nem tevé, legalább megvetette azt mint szükségtelent, nem gondolván meg mi szomorú következtetéseket von maga után a' nemzeti nyelv és szokások' megvetése 's kigunyolása? A' sir' szélén is állott már a' nemzetiséggel együtt a' nyelv, midőn a' honnak némelly nemesb lelkű fiai erős karokkal ragadák meg, 's adák vissza a' nemzetnek, hogy kincsét jövőre jobban megőrizze. Ti magasb lelkek! kik a' gyökeret vert előítéleteket kiirtátok, 's a' nemzetet halálos szunyadozásából felébresztétek, köszöni munkátokat a' háladatos nemzet. Több évig vivé csendeszen tanítgatásait az érdeemes tanító, 's azok mellett mint ügyvéd is dolgoztatott, mind addig, míg végre érdemei megismértetvén, előbb ugyan herczeg Albert ráczkevi urodalmi ügyészének neveztetik ki; — később ugyan azon urodalom' igazgatója lön; így érte több megyében táblabírói megtiszteltetés; a' magyar academiában pedig nyelvünkön irt munkáiért tiszteleti taggá választatott.

De mind ezen több rendbeli terhes hivatal 's foglalatosság nem gátlá a' munkás hazafit a' parlagon heverő magyar literatura' mezején is a' tudományok' istenasszonyának ollykor áldozni. Nem óriási, sem nem lángész szülte munkák ugyan azok, Tekintetes Társaság! mikről e' helyen értekezni szándékom, mindazáltal az akkori körülményeket tekintve még is olyanok, mellyek, mint elhunyt társunk' érdemeinek jelei a' később korban is ragyogó színben fognak a' nemzet' emléktábláin tündökölni, 's azok közt főbb helyet érdemel „*Honyi törvény*“ cím alatt 1804—1808-ig közre bocsátott munkája. Akkor adá azt ki a' szorgalmas hazafi magyarul, midőn a' tudományok honunkban részint latin, részint külföldi szint viseltek; akkor, midőn az elnemzetlenedés' kórságában senyvedő szittya

ivadék gúnyolá, sőt üldözé a' honi nyelven éneklő lantost, 's azon nyelven író tudóst; akkor adá, mondom, ki azon munkát, midőn még lehetetlennek tartaték mind azon eszméket honi nyelven kifejezni, mellyek a' tudományok' roppant birodalmában kifejlődnek. Idegenkedék, hogy ne mondjam irtózék, még akkor a' magyar a' honi nyelven irt munkától, mert tompa érzéketlenség szállá meg a' nemzetet, 's a' neveltetés, szoktatás a' holt nyelvhez, a' külföldihez utasító volt. Nem jöve még akkor kormányzésekétől magyar rendelet, nem minden bíró ítéle magyarúl; nem zenge még akkor szép ajkáról magyar szó; és csak a' miveletlenülül hagyott pórság hangoztatá olykor azon panaszos dalait. Önzés tehát 's haszonvágy csak a' szokott útra vezette volna a' közönségesebb férfit: Georch előtt töretlen pályáján világot hintő hazafiság sugárzott, 's behbizonyítá, hogy a' hajlékony magyar nyelv eléggé alkalmas a' törvénytudományban előforduló eszmék' 's műszavak' megmagyarázására, kifejezésére.

De minő befolyása volt azon szerencsés úttörésnek a' nemzeti ségre nézve is, bizonyítják a' mult országgyűlési magyar törvények, mert csak a' némelly hazafiak által kezdett régibb próbálatok, bár ha azok a' későbbiekénél hiányosabbak, 's tökéletlenebbek voltak is, tevék figyelmessé a' nemzetet arra, hogy magyarúl szóljon, írjon 's intézkedjék, 's hogy köz polgárai által is megérthető nyelven alkossa törvényeit, bölcs rendeleteit; csak azok figyelmezteték a' nemzetet arra, hogy nyelv nélkül nincs nemzet, nincs biztos nemzeti állás. Hibázna tehát az, ki elhunyt érdemes hazánkfiának ezen munkáját egyedül literaturai érdeménél fogva tekintené 's méltatná; nemzeti könnyebb kifejlésre, 's nemzeti állás' biztosbitására hata be annak villanyos szikrája. Mert ismeretes azon lélektani mondás: hogy nem történik semmi ok, 's egybefüggés nélkül a' világon. Sok a' mi korunkban történik, meglehet számtalan évek előtti munkálatok' szüleménye; valamint világ és nemzetek' sorsát határozó tünemények sokszor senkitől sem sejtett kisdéd forrásokból veszik eredetöket szintugy, mint viharokkal küzdő százados cserek csak egyes kéz által elszórt kisdéd magoknak köszönik lételőket. Adjuk meg tehát az egyes tudósnak is a' maga kisebb körébe intézett hatása' érdemét, 's ne bámuljuk egyedül a' fejedelmi nagyobb alkotásokat 's mive-

ket, mert meglehet ezek is század előtti csekély személynek századokra ható kisdéd munkálataiból veszik kezdetüket.

Egyébiránt az említett munkán kívül említést érdemelnek még szorgalmas társunknak több munkái is, 's nevezetesen: 1818-ban „*Magyarország' uralkodóinak származásokról, 's jelesebb tetteikről*,” — 1821-ben „*A' magyar helyesírás fő rendszabásairól*,” mely a' Marczi-bányi - alapítványból jutalommal koszorúztatott 1826 - ban: *Disquisitio critica dissertationis historicae Boero-Besserianae de ortu et nativitate Joannis de Hunyad*”; — 1833—34-ben „*Törvényes tárgyú értekezések*,” 's végre kéziratban hátra hagyott „*Fejtegetett honi törvényekről*” irt jeles munkái, 's más folyóiratokban kiadott tudós értekezései, melyek mindannyi tanubizonyosságai elhunyt társunk' írói szorgalmának, 's munkásságának: hiszem, elegendők arra, hogy elhunyt ősz tudósunknak, mint munkás és szorgalmas polgárnak, emlékezete a' hon' nemesb lelkü fiai által örökké tiszteletben tartassék.

Ennyi jeles munkálódásai, 's több terhes hivatal' folytatása után kezdve végre az ősz tudósban lankadni az erő. Először is látástehetségét ostromlá gyengeség, 's már már kész vala a' bal sors végkép elzárni az érdemes öreg előtt a' világot, de mind e' mellett a' fenyegető veszély sem rettentheté vissza benne a' hazafiui igyekezetet; ő tovább is mind végig munkás polgár maradott: akkor adá ő ki utóbbi felebb említett munkáját is, midőn már a' látás' kedvezéseitől majd ugy szólván megfosztatott. Valóban szánakozás, de egyszersmind örömmérzés fogta el olykor a' hazafi keblet, midőn az ősz tudóst az academiai ülésekbe, néha mások által vezetettve, szorgalmatosan megjeleni, 's a' tanácskozásokban élénk részt venni szemléltük. Ezen munkatüz 's közrehatni akarás buzgalma vezeté igen gyakran őt több köz intézkedés üléseibe is, melyekben véleményét jöllehet nem mindig köz tetszés, mindazáltal meggyőződése szerint bátran, szokta előadni. A' köz jóra való munkálás és figyelem vezeté tehát a' szorgalmas hazafi lépéseit mind addig, mig a' halál munkás életének véget vete.

Adjuk meg tehát, Tekintetes Társaság! közülünk elenyészett jeles társunknak a' végső tiszteletet, mert mi is lehet egy érdemes hazafinak, vagy szorgalmas polgárnak nemesb jutalom annál, mint ha polgártársai által elenyészte után is szívből tiszteltetik. Csak ez az egy dicsőség 's az egyedűli jutalom, mit az édes hon adhat szorgalmas fiainak: a' többi mind mulandóság 's hiú fény, nem pedig valóság!

III. B E S Z É D,

MELLYEL

A' M. ACADEMIA' VII-DIK KÖZ ÜLÉSÉT, SEPTEMBER' 9-DIKÉN, 1838.

MEGNYITOTTA

AZ ELNÖK, GRÓF TELEKI JÓZSEF.

Nagy tekintetű Gyülekezet! Tekintetes Társaság!

Az előttünk kitárt nagy világot, emberi gyengeségeink által korlátozott szemeinkkel és értelmünkkel vizsgálgtván, 's annak nagy rendszerét keresztül tekintvén, azt ugyan egy felsőbb, az egészet megismerető szempontból felfogni nincs hatalmunkban; de arról még is mindjárt és igen könnyen meggyőződünk, hogy annak minden egyes részei a' legszorosabb összefüggésben állanak némelly közönséges törvények, szabályok szerint, hogy annak főbb osztályai mintegy középpontját alkotják a' kisebbeknek, és ezek amazoknak alárendelve, fényt nyernek és mintegy egész lételöket kölcsönözik tőlök. Elég legyen itt említeni azon függést, mellyben áll a' hold a' földtől, ez pedig számos társaival a' naptól.

Igy találjuk ezt, ha a' kevésbbé ismeretes nagy világból leszállunk isméretesebb földünkre, itt a' természet' menetelét megtekintjük és szemünket annak akármelly munkálatjára vetjük. Hegyek tartóztatják a' mindent megfagylaló éjszaki szeleket, hogy a' vinczellér gonddal ültetett, ápolón mivelt szőlőjét egyszerre semmivé ne tegyék; a' terepély tölgy' árnyékába vonja magát a' szerény ibolya, hogy a' déli nap' hervasztó sugarai ellen oltalmat kapjon; a' gondos kertész' ápoló kezei alatt vidámab-

ban tenyésznek, bujábban nőnek, szebben virágzanak a' fák, a' csemé-
ték és virágok; mit csinál a' magával jóltehetetlen csecsemő, ha anyja
dajkálkodó kezeit levonja róla és őt egészen sorsára bízza?

A' mit e' szerint látunk a' természetben, ugyan azt tapasztaljuk az
erkölcsi világban is. Itt is a' nagyobbak, erősebbnek, tehetősebbnek
pártfogása alatt él, csak az által boldogul a' kisebb, gyengébb és tehe-
tetlenebb. Ezt minden viszonyban megvizsgálni az idő nem engedi, és ez
úttal kitűzött célunktól igen messze elvezettetnénk; csillapodjunk meg
tehát a' tudományoknál, melyeknek szent ügye különösen van intéze-
tünkre bízva, 's a' melyeknek szeretete vezérelte hallgatóinkat most
újabbban is e' terembe.

Hogy a' tudományok csak ott keresnek menedéket, csak ott virá-
goznak, hol a' nagyok, a' hatalmasabbak azokat, és kedvökért a' tudó-
sokat pártfogások alá vették, gondosan ápolták, amazok' szeretetét pél-
dájok által élesztették, terjesztették, gyarapították; ezeknek az életre mó-
dot, a' dolgozásra kedvet adtak: bizonyítják az emberiség' történeteinek
majd minden lapjai az ó világban, úgy mint az újabb időkben. Lehetett
volna-e valaha Athenae a' tudományok és művészetek, ezen örömeit együtt
növekedő ikrek', középpontja Pericles nélkül? Mire mehettek volna a'
tudományok Romában, ha nekiök a' sors Maecenásokat, Augustusokat
nem teremt? Dante, Boccaccio, Petrarca, az olasz újabb literatura' ezen
nagy hőseinek, nem maradnak-e minden ügyekezetei fogamat nélkül, ha
a' tudományok' további kifejlődésére a' Viscontiak, az Alphonsok, a'
Medicisek kezeket nem nyújtanak? Melly virágzásra juthattak volna a'
tudományok hazánkban, ha a' nagy Mátyás' pártfogói szelleme utódjaira
is átszáll!

A' tudományok' szeretete, ha azokat sikerrel kívánjuk mivelní,
nem kis áldozattal jár. Egész emberi élet kívántatik a' szükséges előisme-
reték' megszerzésére, kevés magányos embernek vagyona elégséges a' kü-
lönöző segédeszközök' előállítására; e' mellett a' jutalom, melly az illy
fáradozásokat követi, nem mindig felel meg az áldozat' nagyságának,

gyakran végkép el is marad. Hány tudós vállalhatja magára ezen terheket? A' nagyobb rész kénytelen volna más pályát választani, vagy a' megkezdettől lelépni, ha a' tudományok' tehetősebb pártfogói és kedvelői őket segedelmökkel nem gyámolítanak, nekiök fáradozásaik' folytatására módot nem nyújtanának, őket a' megkivántató és gyakran még a' legnagyobb áldozatok mellett is alig megszerezhető segédeszközökkel el nem látnák, és őket olly állapotba nem helyeztetnék, hogy a' messzire mutakozó jutalmat elvárhassák, nagy reményeik' megcsalatasán, vagy a' várt jutalom' tükéletes elmaradásán el ne csüggedjenek, kétségbe ne essenek, és jövődő bajtársaik előtt elijesztő például ne szolgáljanak.

Azonban a' tudományok' körében fáradozónak nem csak élelmi gondjai, nem csak a' munkálatra megkivántató eszközök' tekintetéből van szüksége, hatalmasabb, a' világ előtt tekintetben álló pártfogóra, hanem még szinte inkább a' tudományos köztársaság' elrendeltetése miatt is. — Ebbe a' nagyobb rész hír, és névvágyból véteti magát fel, ritkábban és alkalmasint a' nagy beavattak közül is csak némelyekben dolgozik, szolgál egyedül ösztönül, a' tudományok' tiszta szeretete. Igen soknak korlátozott tehetségei nincsenek illendő arányban hiuságával, és így azt a' mit kíván, ohajt, sőt mintegy követel, nem éri el: míg mások, kiket felfuvalkodásában kisebbeknek tart és megvetve lenéz, mellette elhaladnak és olly tetőre vergődnek, melly kevélységüket sérti, irigységet éleszt. Mások gyakran minden érdemök nélkül egyedül vak történet által nevednek a' közvélekedésben, és ezeket az érdemetlenül elnyert tetőn kevélység és a' mindent ingerlő gőg' szédelgése fogja el. Így a' hiuság, irigység és kevélység, minden társaságok' mételyei, a' tudományosság' köztársaságát sem kimélik meg, sőt abban több ingert, szabadabb mezt nyervén, még élénkébben munkálkodnak mint akárhol egyebütt. A' tollharczok — különben mint minden más surlódások az igazság' kiörlésének legbizonyosabb eszközei — épen ezért igen gyakran az illendőség' korlátait keresztül törik, és nem csak az egyes harczolók' nyugalmit, egész létezését kockáztatják, hanem nem ritkán velök együtt a' tudományokat is bal ítéleteknek, megvetésnek teszik ki.

Nevededik a' veszély, ha még a' tudatlanság is részt vesz a' megindult vitában; olyanok is magoknak tulajdonítják a' biróságot, kik a'

köztársaságba nem vétettek fel, és arra nem is érdemesek, hogy egy illy testület tagjai legyenek. Illy szomorú esetekben nem csak illetlen, mindenféle, még a' legügyetlenebb által is használható fegyverek vétetnek elő, hanem maga a' harcz' mezeje áttétetik a' polgári, sőt gyakran a' családi életbe; rágalmak rágalmakra halmoztatnak, és a' megcsalatott közönség igen gyakran kárhóztató ítéletet mond a' bűnösnek tetsző bűntelen' fejére.

Az ekkép támadott méltatlan üldözések közt az egyes tudósok elvesznek, a' tudományok megszegyenülve elhallgatnak, ha nem találkozik egy hatalmasabb, az éretlen, hogy ne mondjam rossz indulatú, üldözőknek, polgári állása által is gátot vetni tudó pártfogó, kinek szárnyai alatt megvonhassák magokat amazok, melegítő keblében menedéket, a' külső zivatarok ellen oltalmat találhassanak emezek mind addig, míg az összehozott irigység, hiuság, góg és tudatlanság' megalázására megint új erővel kiállhatnak a' csatamezőre, és így új fénybe burkolva kivívassák magoknak azon helyet, melly őket illeti.

Illy sok és különböző tekintetekből van szüksége a' tudósoknak, a' tudományoknak az őket szeretettel ápoló, részvételt oltalmazó pártfogókra mindenütt. Hazánkban pedig különösen még azért is, mivel itt még a' nemzeti tudományosság' alig virítani kezdő mezején, a' gyenge fejlődő bimbókat, még a' mindent elfojtó részvétlenség is új veszéllyel fenyegeti. Jól, igen jól, érezték ezt azon férfiak, kik tudományos intézetünket, az egyes tudósok' elkülönözött munkálkodásainak egyeztetése, egy célra vezetése, a' tudományok' meghonosítása, megnemzete-sítése végett felállították, annak törvényes létezését adtak; azért többféleképp kívántak annak pártfogásáról gondoskodni. Nem elégedének meg azzal, hogy azt maga a' nemzet vette fel melegítő keblébe, hanem különösen ajánlák azt akkori jó fejedelmünk' magas kegyeibe, kikérék ő cs. k. főherczegségének szeretve tisztelt nádorunknak pártfogását. A' hű nemzet' kérése nem maradt meghallgatás nélkül. A' legszebb, legbiztatöbb remények közt ültettetett el a' gyenge csemete; híven és gondosan

ápolták azt azok, kiknek kezeire volt bízva, és már szép bimbók mutatkoznak, némelly virányok fejledezének ki, midőn új veszélyek, fenyegető viharok tornyosodtak össze felette. A' zordon halál ragadá el első fejedelmi ápolóját, majd terhes nyavalya fenyegeté nagy pártfogójának minden igaz hazafi előtt tiszszerezen becses életét; a' hazafiság' szent leple alá burkolt irigyei és ellenségei támadtak, mellyek a' nemzet' jó indulatját elvonni ügyekeznek. Azonban fejedelmi ápolója helyett a' kegyeskedő végzés fiában, erényei' örökösében, támasztott egy új ápolót; a' kétségbeesett magyarok' siránkozásán megindult nemzeti nemtő körüllebegte magas kedveltjének halálos ágyát, és a' hű nemzetnek visszaadta imádott nádorát, nekünk pedig gondoskodó pártfogónkat: újított, erővel lépend majd köztünk fel, a' háládatos nemzet' javán fáradhatatlan munkálkodásait folytatandó 's a' magyar musákat újra védő szárnya alá fogadandó; intézetünk' gondatlan ócsárlói elnémúlnak, mihelyt a' nemzet' igazságszeretete, kímélő ítélete bennünk a' tiszta hazafiúi indulatot, a' minden mellékes czéloktól ment buzgó ügyekezetet elismérve, azt, a' mi talán nem egészen kívánsága szerint történt volna, inkább emberi gyarlóságnak, mellytől mi sem vagyunk mentek, mint a' jó akarat' hiányának tulajdonítja, és pártfogását tőlünk meg nem vonja. Ennek bizodalmas reménylése közt bocsátjuk egy évi munkálkodásinknak történeteit, mellyet a' titoknoki hivatal mindjárt elő fog terjesztetni, és munkálkodásaink' némelly mutatványait, az összesereglett jóakarók' ítélete alá.

IV.

EMLÉKBESZÉD

PETROVICS FRIDRIK RENDES TAG FELETT.

MONDOTTA

AZ ACADEMIA' VII-DIK KÖZ ÜLÉSÉBEN, SEPT. 9. 1838.

ZSIVORA GYÖRGY, L. T.

Ha igaz, a' mit évezredek' tapasztalatai kétségen kívül helyeznek, hogy a' historiának a' nemzetek' művelődésére, polgárisodására, erkölcsaire hatalmas befolyása van: úgy azon jelesek, kik a' régi történeteket nyomozni, azok' okait és következményeit kitapogatni, 's így a' múlt idők' homályát szétoszlatni törekeshetnek, nem csak kortársaik' becsülését érdemlik meg nagy mértékben, hanem arra is méltók, hogy emlékek fentartatván, életük 's hatásuk még a' késő unokának is például szolgáljon.

E' nézetből indulok ki, nagy érdemű gyülekezet, midőn feledhetlen barátom 's ezen tudományos társaság' egyik rendes tagja, az élete legszebb szakában, munkálódásának közepette, korán elhunyt Petrovics Fridrik Keresztély felett megszólamlom, hogy emlékezetét mind e' fényes helyen megújítsam, mind az utókornak általadjam. Melly czélomat úgy vélem leginkább elérhetni, ha a' boldogultnak életét, a' szónoki virágokra különben sem szorultat, röviden és egyszerűen adom elő.

Petrovics' bölcsességét nem magyar dajka ringatta; nem hallott ő gondos édes anyjától, nem gyermekkori játszó társaitól magyar hangot; mert azon tájakon, hol ő született, a' Kárpát' nyugati vidékén, a' Morva' mentében, nemzeti nyelvünk egészen idegen. De atyja, a' holi-

csi evangelica gyülekezet' köz tiszteletű lelki tanítója, szíven viselvén hazája iránti kötelességeit, mellyek között kétség kívül első helyen áll az — a' mi fájdalom! olly sokak 's nem ritkán magas állásuak által fel sem vétetik — hogy e' haza' gyermeke a' nemzeti nyelvet értse, beszélje, szeresse; szíven viselvén, mondom, e' szent kötelességet, fiát még gyenge korában elvivé csallóközi Somorjára, hogy ott a' magyar nyelvet, minden sajátságával együtt, tisztán felfogja, megtanulja, 's mintegyanyanyelvévé tegye.

E' cél' elérése után Petrovicsunk a' pozsonyi lyceumban folytatá tanulását, olly szorgalommal 's olly kitűnő előmenetellel, hogy midőn egy tanítószék halál által megürült, annak ideigleni betöltése köz akaratlan óréa bizatnék.

Ez időbe esik atyja' halála 's atyja' helyébe választatása a' holicai gyülekezet' legnagyobb része által; melly választáson azonban némelylek nehezen nyugodtak meg, őt, a' még nem is 21 éves ifjút, a' lelki tanítói terhes hivatal' viselésére, fiatalsága miatt, elégtelennek ítélvén. Ő tehát, hogy a' gyülekezet' egyetértését, mellyet minden testület' jólléte', virágzása' első kíványának nézett, rendítlen megtartsa, önkényt lemondott szótöbbség-adta jogáról, 's Pestre jött, a' királyi egyetemen törvénytudományokat hallgatni. Itt Schedius Lajos egyetemi oktatótól atyailag fogadtatott, 's nem csak szóval, tanácscsal, hanem tettel is tetemesen segített. Ennek pártfogása 's ajánlása által jutott gróf Teleki László' özvegye' házához, mint ifjabb gróf Teleki Lászlónak, most már e' társaság' tagjának, nevelője.

Szükség-e említenem, hogy a' minden jóért, szépért lángoló keblű Petrovicsra ezen új állása nagy befolyással volt? Vagy volna tán e' két hazában, ki az imént nevezett fényes házat ne ismerné, annak az emberiség, nemzetiség és tudományok körül szerzett kitűnő érdemeit ne tudná, 's ennél fogva állításom' valóságán kételkednék? Ha volna: annak, néhai barátom' gyakori hálás vallomása és saját legbensőbb meggyőződése szerint, nyiltan felelném ezt: igenis, Petrovicsra ezen új állásnak, míveltségi és kivált tudományos tekintetben, felette nagy befolyása volt. A' lángeszű és mindent tudni vágyó ifju eddigelé a' tudományok' minden ágában kívánt előre haladni; a' mi könyvet barátjai 's jóakarói-

tól kölcsön kapott, vagy a' mit csekély tehetsége megszerezni engedett, mind azt hő vágygyal olvasá, a' nélkül hogy a' tudás' valamellyik osztályát studiuma' fő tárgyává tette volna. Itt, e' fényes ház' jeles könyv- és kézirat-gyűjteményének megismerése után, e' tudományos társaság' nagyméltóságu elnökének atyai vezérlete, igazgatása alatt, nyere a' fáradhatlan szorgalmu ifju azon irányt, mellyben őt utóbb sikerrel látjuk haladni. Itt monda ő le a' sokoldalúságról, mellyre annak előtte vágyott, 's a' helyett a' legnagyobb buzgósággal és csüggedni soha nem tudó erős akarrattal fordítá minden erejét 's minden, hivatalos foglalatosságaitól üres, óráit nemzete' 's hazája' történeteinek és azon segédtudományoknak tanulására, mellyek nélkül a' történeti vizsgálódó magokból a' kútfejekből vagy épen nem, vagy csak zavaros ismereteket meríthet. Itt szerze a' külföld' mívelt nyelveiben annyi ügyességet, hogy azokat nem csak értené, de csinosan is tudná magát rajtok kifejezni. Itt irta Magyarország' történeteit időszakai táblákban, világosítva a' világ' egykorú történeteivel 's a' magyar királyok' nemzetségi lajstromival.

Az volt pedig e' munka' irásánál legfőbb czélja — saját szavai szerint is, — hogy a' dicső magyar nemzet' külső és belső polgári állapotját, a' mindennapi foglalatosságokban nyilatkozó míveltségének mivoltát, az ország' terjedelmének növekedését vagy fogyatkozását, 's a' szomszéd nemzetekkel való összeköttetését olly világosan adja elő, hogy az ember akármellyik időszakot egy tekintetre átláthassa. 'S e' szép czélt elérte teljesen! Mert, jóllehet ő volt hazánkban első, ki az előadás' e' nemét megkísértette, ámbár nem volt előtte példa, melly után indulhattott volna: mégis olly pontos, olly teljes e' munka, criticája olly józan és minden homályost, minden kétest, minden összefüggetlent annyira kizáró elejétől végig, hogy vele literaturánk' egy tetemes hiányát betöltettnnek bátran állíthatjuk.

Hát nemzeti pallérozódásunk' történeteiről, az időszakai táblák' toldalékáról, mit mondjak? Alig van köztünk valaki, ki nem tudná, miképen régibb történetiróink a' nemzet' belső és külső háborgásainak, 's az alkotmányos élet' kifejlődésének, szóval, az egymás után következett eseményeknek leírását tartván az ország' historiájának, a' tudományok', művészetek', mesterségek' és ipar' kifejlődéséről, 's az erkölcsök' emel-

kedéséről vagy hanyatlásáról mélyen hallgattanak. Petrovics volt az első, ki e' hiányt nemzeti nyelvünkön orvosolni igyekezett, hazánkban a' tudományok', művészetek', mezeti gazdaság', kereskedelem' és mesterségek' állapotját századról századra röviden előadván. Nem akarom ugyan állítani, mint ha ezzel már ki volna a' bő tárgy egészen merítve, sőt önkényt megvallom, hogy még tágas mező maradt műveletlen; de azért még sem fogja senki innepelt társunktól e' részben a' kezdés' dicsőségét megtagadni.

Ezek voltak Petrovics' ismert munkálatai az időben, midőn hazánk' számos nagylelkű fiai e' tudományos társaságot alapíták, 's ezek szolgáltak okúl arra, hogy ő mindjárt az első tagválasztás' alkalmával helybeli rendes taggá neveztetett a' historiai osztályba.

Ezentúl úgy látjuk őt, majdnem három évig, mint egyik legmunkásabb, legszorgalmasabb tagját e' nemzeti intézetnek, ki a' köz tanácskozásokban mindig buzgó részt vőn, véleményét, meggyőződését őszintén ugyan, de egyszersmind kímélve és szerényen adván elő.

Végre ütött az óra, mellyben bucsuznia kelle kedves hazájától, hogy a' külföldet növendékével bejárja. E' határozat nem egy óra' műve volt 's ő a' készülés' ideje alatt mindig örömmel nézett a' jövőendő elébe, mert mindig csak az volt szemei előtt, hogy a' külföld' híres könyv-, kézirat- és oklevél-gyűjteményeiben sokat lelend hazánkat illetőt, minek segedelmével képes leszen szétosztatni azon ködöt, melly kivált XVI. és XVII-dik századi gyászos történeteinket kétes homályba burkolja. És mégis, midőn beállt az indulás' órája, midőn a' kedves haza' határát átlépé, könyűk rezegetek a' férfiú' szemében, szívét bús érzés nyomasztá, — annak előérzése, hogy tőle a' külföld nagy adót fog kívánni, — annak előérzése, hogy ő e' szép haza' kies téreit, hegyeit, völgyeit többé látni nem fogja.

Útja legelsőben Cseh- és Szászországokon által Berlinbe vezeté, a' hol majdnem egy egész esztendőtt töltött; azután pedig Németország' minden más vidékét, Hollandot, Belgiumot, Franciaországot, Angliát és Schweitzot utazta be, gondosan vizsgálván mindenütt az országos és városi könyv- és levéltárakat, 's szorgosan jegyezvén fel mind azt, a' mi honunk' 's nemzetünk' történeteire némi világot vet. Gyűjtéseiről időről

időre tudósítá az academiát; sőt saját kezével is sokat lemásolt ugyan ezen intézet' számára, mellyek jelennen „Petrovics - gyűjtemény“ cím alatt őriztetnek a' tudós társaság' kéziratтарыában.

Milly vas szorgalommal, milly buzgósággal, sőt mondhatnám önfeláldozással járt el ezen önválasztotta munkában: annak szemtanúja voltam magam is Párizsban. — Mások e' — kellemeiről világszerte híres — városban, a' multságok' és szórakozások ezen örvényében, még a' ritkaságok' és nevezetességek' megszemlélésére is alig tudnak időt venni; Petrovics pedig itt is hív maradt elvéhez, 's fő célját, a' historiai nyomozódást, egy pillanatig sem veszté el szemei elől. Alig valának házi viszonyai elrendezve, legott el kezdé a' nyilvános könyv- és kéziratтарыba járni, 's ott naponként hat óráig, előbb a' lajstromok' átnézésével, azután meg a' céljára nézve nevezetesebb darabok' vizsgálásával, 's a' legérdekesebbek' kijegyzésével vagy lemásoltatásával foglalatostkodék. Később az országos levéltár lön feszített figyelmének tárgya, midőn annak fő őrtől az ott őriztetett historiai kincsek' használhatását megnyerte. De még ez sem volt képes tudásvágyát egészen kielégíteni; nyomába akadván ugyan is, hogy Tüköli, Rákóczy 's több más magyar nagyoknak, kik a' XVII-dik századi gyászos történetekben fő szerepeket játszottak, az őket izgatott francia kormány nyal vitt levelezéseik a' külügyek' ministeriuma' levéltárában őriztetnek, azonnal folyamodott a' nevezett ministerium' akkori fejéhez, 's nem csak megadatott neki, a' historiai oklevelekkel titkolódni nem szokott francia kormány által, a' kivánt engedelem: sőt Mignetben, a' francia forradalom' egyik jelesebb történetírójában, 's a' ministeriumi levéltár' főnökében, a' célba vett munka' könnyítésére és sikeresítésére segéd társat is talált. Azután e' társban, hol hazánk' gyászos zavarainak kulcsa letéve van, napestig dolgozott, 's midőn a' sors Párizsból távozni kényszeríté, csupán ez egyet fájlalá, hogy az imént érintett levelezéseket, az ugyan azon tárgyú francia követségi tudósításokkal együtt, úgy a' mint ohajtotta volna, le nem másolhatta.

Illy buzgósággal dolgozott Petrovics mindenütt, a' hol csak megfordult; illyent akart kifejteni Münchenben is, épen midőn hazájába visszatérendő volt: de itt áldozatja lett szorgalmának, áldozatja tudomány-

szeretetének; mert az országos levéltár' fagyos szobáiban, a' hol mármár hozzá fogott a' munkához, annyira átjárta a' hideg, hogy ideglázba esett, 's ez véget vete munkás életének, literaturánk 's kivált történetírásunk' tetemes kárára.

Igy tehát teljesedett bús előérzete! Istenei nem engedék még egyszer látnia e' kies haza' téreit, hegyeit, völgyeit; nem engedék ülelnie kedveseit; nem élő szóval közlenie 's rendszeres munkába szednie három évi vas szorgalommal gyűjtött, 's bennünket már a' távolból is olly sok szép gyümölcscsel kecsegtetett tapasztalatait. Elhunyt ő — 's tetemeit, mellyek e' hazáért annyit fáradtanak, szívét, melly e' nemzetért országért olly hön vert, — idegen föld' hantjai takarják: de a' szelíd, nyájas, igaz ember', hív barát' 's fáradhatatlan tudós' emlékezete fenmarad közöttünk, 's nevét még az utókor is tisztelettel fogja említeni!

V.

EMLÉKBESZÉD

BÁRÓ SZEPESY IGNÁCZ IGAZG. ÉS TISZT. TAG FELETT.

IRTA

BITNICZ LAJOS, R. T.

Placide quiescas, nosque ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis ad
contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, ne-
que plangi fas est.

Tacitus in vita Agricolae.

Egy ritka fényű csillag tűnt el hazánk' egéről: Négyesi báró Szepeszy Ignác, pécsi püspök, titkos tanácsos, sz. István rendé' középkeresztese 's e' nemzeti academia' igazgató 's tiszteleti tagja. Érzékeny csapás a' hazának, melly egyik legnagyobb fiát, érzékeny csapás az egyháznak, melly egyik legkegyesb püspökét, érzékeny csapás e' nemzeti egyesületnek, melly egyik legbuzgóbb tagját szereté, tisztele 's veszté el benne.

Igen, egy magas érdemű, a' honért 's a' hon' nyelvéért hévvel buzgott társat vesztünk, kinek hazafiúi nagy tetteiért vég tisztelettel áldozni 's dicső sírhalmára örökké viritó tölgykoszorújából vett néhány lombot tűzni, tágíthatatlan hálatisztünk. De mit akarunk. Emlékezetét megünnepelvén, nem sértjük-e inkább mint sem tiszteljük áldott szendergő porait, miután szerény végrendelete minden illy tisztelkedést nyilván eltiltott? — Bocsáss meg ritka férfiú, üdvezült nagy lélek! nem magasztalás végett tüntetjük fel fényes érdemeidet — ezeknek arra nincs szükségök; hanem mivel belőlök venni akarunk, mi által szívünk derékségre melegüljön. Vénenénk az emberi való nagyság ellen, ha dicső tetteidet szemlélvén, ki

nem emelkednénk a' mindennapiság' nyomasztó parányiságából; ha tanulni nem akarnánk tőled, ki ifjuságod óta inkább másoknak mint magadnak éltél; ha példád, a' nagynak szépnek és jónak követésére adott jeles példád által azon szent, azon erős eltökélésre nem buzdulnánk, hogy mi is törekszünk azok' háláját, szeretetét 's tiszteletét megérdemelni, kik utánunk itt maradnak.

E' gondolattól hevült lélekkel indulok üdvezült társunk' emlékezetét megújítani 's elhunytán bánkodó szívünk' érzeteit tolmácsolni; de megvallom, félve 's tartózkodva indulok, mert igen is érzem, hogy magas érdemeit illőleg áttekinteni, csak az enyémnél gyakorlottabb erőnek, 's méltólag festeni csak az enyémnél ékesben hangzó nyelvnek sikerülhet, azonban mivel a' való nagyság szónoki ékesítés nélkül is szívet 's lelket érdekel, reménylem, bocsánatot nyerek, habár csak néhány töredék gondolatra szorított gyenge vázlat lesz is a' mit nyújthatok.

A' Mátra hegyei közt Egerben, Heves megye' fő városában ringa Szepesynek bölcsője, hol a' múlt század' nyolczvanadikában születék. Elődeinek fénye környezé születését 's ápolá serdülő korát: olly környülmény, melly valamint egy részről hathatós ingert nyújt az ősök' nagy tetteinek követésére, úgy más részről új akadályt, új veszélyt gördít az erény' nehéz útjára, mert a' nemzetségi fény fáradság nélkül is tekintet-re segít, holott az különben csak érdem díja szokott lenni. Üdvezültünk belátván, hogy az ősöktől öröklött nagy név, ha fényt áraszt az unoka' érdemére, bizonyára hibáját sem mutatja gyengébb világításban, már élte' zsengejében korát megelőző komolysággal eltökélé, hogy mindig arra törekszik, mit tökélynek ismer, azért is mindig többet teszen, mint mennyit a' szoros kötelesség kíván — 's ez vala a' halhatatlanok' jelszava minden időben. Ez okozá, hogy mind alsó iskoláiban, mind miután egyházi köntöst öltött, a' bölcselkedési és isteni tudományokat az egri papnevelő házban tanultakor előljáróinak figyelmét magára voná, szeretetét különösen megérdemlé; ez okozá, hogy tanulásban volt szorgalma' gyümölcsét tapssal fogadá Pest, tapssal fogadá Bécs, 's amaz a' bölcselkedési, ez az isteni tudományok' doctori repkényét fűzé homlokára.

Iskolából kilépte után az egri papnevelő házban tanulásra ügyelő, továbbad érseki szertartó, azután titoknok, két év mulva pedig egri lelkész és alesperes lön; 's miután ezen való, mert lelki örömökkal termékeny, pályán három évet töltött, széles tudománya, fáradhatatlan szorgalma 's példás jámborsága miatt az egri főkáptalan' tagjai közé emelteték. Ezen főrendű egyházi hivatal nagyra termett lelkének magasb törekvés és fényesb érdemgyűjtés' pályája lön. Ha nyomon követhetném felvállalt fontos munkálatiban, említeném: mint szorgoskodék érseke' oldala mellett megyéje' ügyeinek elintézésében, 's mint készüle nagy mestere' vezérlete alatt: egyházi kormányzásra; említeném: a' szegények' egri intézeténél és a' Heves megyei árvák' biztosságánál elnök létére mint áldozá fel vagyónát, mint áldozá fel nyugalmát az ügyefogyottakért; említeném: midőn az egri főiskolában egyházi szónokságot visele, milly példája 's tüköre vala tanítványinak, milly szelíd ömledezésű nyelven szívtárogatá sziveikbe az örök élet' ígét, 's milly buzgón, sokszor milly szép jutalmat is osztogatva serkentgeté őket szorgalomra; említeném: milly csüggedetlen munkával szedé rendbe az egri jeles könyvtárt, melly mellett híven órkodék: de hiszem, szól ezekről helyettem Eger' csendes völgye, szól ama' sok szegénynek és árvának hálája, kiknek égető könyeit letörlé; azért azon időpontra térek, midőn ezen ritka tulajdonok, az egyházi és világi pályán szerzett eme' bokros érdemek arra bírák a' királyi kegyelmet, hogy őt 1820b. egyházi főméltóságra — a' gonddal 's munkával terhes erdélyi püspökségre, 's erről hét év mulva arra, mellyen hajdan Calanus, Cesinge és Klimó fénylettenek, a' pécsire, emelje.

E' magas tisztkörben nyílt neki tág mező, mellyen elméje' és szíve' tulajdonát teljes nagyságban mutathatá. Erdélyi és pécsi megyék' lelkes egyházi férfiai, kik szelid kormánya alatt legeltetettek az Ur' nyáját 's kik naponként látván és csodálván nagy tetteit, ezek' boldogító fényétől melegülétek minden nagyra és szépre, ti legyetek tanuim: mint ragyogó első rendű csillag gyanánt ezen valóban terhes, rémítő pályán; ti láttatok: mennyi áldozatot tön szent hivatalában, áldozatot az élet' csendéből, áldozatot az ártatlan örömök' kellemeiből, áldozatot még éjszakái' nyugalmaiból is, midőn edzett lélekkel 's fáradhatatlan szorgalommal, gyakran napjában tíz, tizenöt órát is munkának szentelve gyűjtögeté, ne-

velgeté azon ismereteket, mellyekkel hazáját boldogítani törekvék, vagy sok rendű foglalkodási közt is ritka serénységgel tanulá az illyr nyelvet, hogy pontosan megismerhesse mind azok' szükségzeit, kiket a' gondviselés kormánya alá bizott, ti láttatok: mint nyujtá oda vagyonát, néha a' szükségeseket is megvonva magától, hogy a' szegényen 's a' szigorú magányban nyögdelő özvegyen segéljen, és a' tudományok' csarnokát megnyissa azon szép elméű ifjaknak, kiknek szegénységen 's nyomorúságon kívül egyéb nem jutott osztályrészül; ti láttatok; milly apostoli buzgósággal jár meg megyéjét; mint igazítá el beható éles ítéllettel a' legszövevényesb dolgokat, mint nem ügyelt semmi nehézségre, semmi veszélyre, még egészsége' gyengébb állapotjára sem, hogy szent hivatalát, mint legifjabb segédeinek egyike, épületesen teljesíthesse; ti láttatok: milly pontosan vizsgálgatá a' falusi iskolákat, milly szelid leereszkedéssel édesgeté magához a' gyenge növendékeket, midőn nekik az isteni bölcsesség' tejét osztogatá; 's ilyenkor nemde neki melegült kebellet köté szívetekre, hogy ügyes lelkész vezérlete alatt a' kisebb tehetségű falusi mester is jó iskolát alapíthat, ellenben a' nevelés iránt hideg lelkész' kormánya alatt a' jeles tanító is minden esetre csak középszerű; ti hallátok szívbájló kenettel teljes ékesszólását, midőn híveit édes ömledezéssel szinte egekig emelve buzditá az erény' követésére, vagy midőn két élű palloshoz hasonlóná lett szavával szinte pokolig üzé a' gonoszt 's azt önmaga előtt is irtózat' tárgyává tévé; ti láttatok, ti hallátok mind ezeket, 's tudom: hálás kebellet őrzitek nagy püspöktök' szent emlékezetét, lelkesülve hirdetitek nagy tetteit, hogy azoktól jövőendő tisztársaitok is nemes lánggra gyúljanak, mert a' nagy tett nem hal meg, hanem századok múlva is tenyészik a' fogékony szívekben.

Püspöki fényes tisztének szép, de súlyos kötelességeivel legtisztább, legbuzgóbb hazafiúságot 's az embernemesítésben, ebben az egyházi előjáróknak jutott, valóban irigyelhető sorsban csüggedetlen lelket párosíta. Nyelv tesz csak nemzetet; azért nemzeti nyelv nélkül nincs haza, nincs hazafiúság. Érté ezt az üdvezült, 's ámbár nyelvünk 's literaturánk nem vala egyenest beszöve az ösvénybe, mellyen ő indúlt: tudá mindazáltal, hogy nemzetiségünk' e' gyámolat neki mint magyarnak, mint előkelő magyar család' sarjadékának, mint magyar főpapnak emelkedésre segélni,

pedig teljes erőből segíni mulaszthatatlan szent tartozása. Ezen hazafiúi érzés lelkesíté azon észgyőző fontos szavakra, melyekkel az országosan egybegyült honfiak előtt nyelvünk' terjesztését 's köz divatba hozását sürgette *); ez bírta arra, hogy társaságunk' alapítóitól, kiknek törekvését nevelje a' magyarok' istene, adjon nekik erőt a' haza iránt több érdemgyűjtésre, mert Seneca' mondásaként a' hazának soha sem tehetünk eleget: hogy mondom azon örök dicsőségű férfiktől az igazgató tanács' tagjai közé számláltatva, azok' roppant áldozatában részt vegyen 's egyesületünk' pénztárát évenként hatszáz pengő forinttal öregbítse; ez indítá, hogy bokros foglalkodásaitól meggazdálkodott idejét anyanyelve' tudományos tanulására fordítva, készüljön magyar írónak. Becsülte ő a' latin nyelvet, mint tudomány' és egyház' nyelvét, írt azon, midőn tárgy és körülmény kíváná, mert ki nem ismeri Kámánházi László váci püspök' halotti ünnepekor mondott szép gyászbeszédét, vagy ama' valóban apostoli buzgósággal ömledezőt, mellyel az erdélyi papsághoz beköszöntött? Ki nem ismeri egyházi törvénykönyvét, mellyet az Erdélyben 1822b. tartott egyházi gyülekezet' következtetésében írt megyéje' részére? de szerelme' egész erejét arra, mellyen éltében először szólott, édes anyanyelvünkre függeszté. Bizonyítja ezt az „Istent imádó keresztény“ nevezet alatt Erdélyben közre bocsátott imádságos könyve, bizonyítja a' nép' helyesebb oktatására Pécsen írt „A' keresztény tudomány rövideden“ című rendszeres derék munkája, bizonyítja azon szógyűjtemény, mellyel, mint mindjárt az első nagy gyűlésben választott tiszteleti tag, legfontosb munkálatunk' előkészületeit gyarapítá, bizonyítja végre a' szentírásnak jegyzetekkel bővített magyar új kiadása. Egyházunk' férfiainak, miután Káldi György' kincsenek magyar új fordítása a' magyarázattudomány' mostani állásától kívánt javításokkal tökéletesítve 's mind a' hasznos olvasást segítő bevezetéssel, mind a' homályos kifejezéseket világosító jegyzetekkel gyarapítva, tisztább, csinosabb, kényelmesb alakba öntve, de Káldinak tagadhatatlanul hű fordítását 's tiszta

*) Demissa opinio de opportunis mediis propagandae atque omnibus regni Hungariae et partium adnexarum incolis pedetentim citra coactionem notae reddendae linguae Hungaricae. Az 1822/23 országgyűlésen.

magyar ajakról szedett szólásait, mennyire lehetne, megtartva, jőjön napfényre. Ezen elvet követé Verseggy azon töredékek' fordításában, melyeket a' pozsonyi egyházi gyülekezetnek 1822b. például bemutatott 's a' haza' tudósaival nyomtatásban közlött. Derék példák, ha nyelvbeli különködéseivel nincsenek elárasztva! Üdvezültünk igen tudá, mennyi tehetséget, mennyi tudományt és erőt kíván e' tömérdek vállalat; tudá, mikép e' szent könyvek' fordítójának finom izléssel mély érzést és nagy ügyességet kell párosítania, hogy a' legegyszerűbb elbeszéléstől szinte a' legfellengzőbb zsoltárig mindegyiknek saját hangját, saját színét visszaadhassa; tudá, mikép ismernie kell nyelvének minden finomságát, különféle fordulatait 's legkényesh árnyékozatit, hogy művének azon könyvnyűséget 's azon szép hangzatot kölcsönözhesse, melly a' hallást kellemesen érdekli 's az emlékezetnek segítséget nyújt; tudá 's érzé e' nehézségeket, de tőlök vissza nem ijedve, bátor lélekkel kezde Káldi' művének átnézéséhez és kijavításához. Felszólíta e' végre az erdélyi és pécsi megyékből némelly egyháziakat, megosztá közöttök a' munkát, begyűlt dolgozataikat szigorú vizsgálat alá vevé, a' bármelly tekintetben nem kielégítőnek más dolgozót rendele, sőt néha harmadszor maga teljesen újra dolgozá, 's miután mindannyit a' helyesírás' egyenlő szabályaira vette, hat nyolczadrétű kötetben kinyomató 's ajándékul a' hazában szétküldözé. Nincs ugyan e' dolgozat fogatkozás nélkül: hiszen, ez közös sorsa az emberi műveknek; mindazáltal szerzője' fáradhatatlan szorgalmának 's a' magyar egyház' szükségeit pótolni törekvő nagy lelkének mindig dicső emléke maradand.

Ennél sokkal dicsőbb emléke hazafiuságának az, mit a' nevelés' és tanítás' szent ügyében tőn nemzetünk 's az emberiség' javára. Századunk' egyik legüdvösb eszméje a' népnevelés. Hála az emberiség' jótevő szellemének, meg vagyon már időttünk ismerve az ember' méltósága; meg vagyon ismerve, hogy az szunnyadozó tehetségeinek kifejtésére egyenlő joggal bír, testét akár darócz akár bíbor fedezze; meg vagyon ismerve, hogy a' köznép nem salakja, hanem egyik igen hasznos, igen érdemes része a' polgári társaságnak, 's még is fájdalom! milly tudatlanságba, mennyi babonába és előítéletbe merülve sinlődik nemzetünk' ezen osztálya, mert kinek nagyrészt tanítania 's vezérlenie kellene, a' falusi mester, majd

nem hasonló tudatlanságtól, hasonló babonától 's előítélettől elfogultan senyved. A' nagy püspök áthatva tiszte' legfőbb 's legnemesb nézetétől, érezvén: mit vár tőle a' haza, mit a' kor' szelleme, 's belátván, hogy a' józan felvilágosodás' terjesztése, az alapos műveltség' elősegélése az egyetlen korszerű eszköz, melly által a' fattyú felvilágosulásnak 's a' belőle sarjadzó féktelenségnek utját be lehet vágni, gyökerét ki lehet irtani, Pécssett tanítóintézetet állíta, összegyűjté megyéje' falusi mestereit 's oktatattatá őket, mint fejtegetessék a' gyenge nevendéknek: mi az ember, mire van szüksége, mi emeli, mi alacsonyítja, mi erősíti, mi erőtlentíti?; mint adják értenie: mivel tartozik hazájának, királyának, urának; mint világosítsák fel, hogy tudjon 's pedig helyes okoknál fogva tudjon megelégedni sorsával — a' középszerűséggel; mint ismertessék meg vele a' nagy természet' tárgyait és tüneményeit, 's így mint irtsák a' babonát, mint rakjanak gátot az előítéletnek, szóval: ismereteit mint nevelgessék, mint tökéletesítsék. — De üdvözültünk' fenkölt gondolkozása még tovább terjed. Oda hagyák Pécsset a' keblébe nem régen szállított felső rendű tudományok, 's környéke' ifjai, kik azokra vágytanak, vagy messze helyekre nagy, néha el is vesztegetett költséggel utazni, vagy a' költséget nem bírván, szép tehetségeik' kifejtését elmulasztani lőnek kénytelenek. Látá és sajnosan érzé ezt a' tudományoknak élt nagy püspök, látá: miképen a' közel órködő atyai szemeknek könnyebb megóni, nehogy némelly lengébb ifjak rút hanyagságba merüljenek vagy vad érzékiségbe sülyedve ifjú erejüket elöljék, látá: mennyit nyer megyéje, ha nevendékei már fejlődésük' első korában megszokják a' szoros egyházi fenyítéket, ha papjai felső tudományok' tanítására alkalmaztatva, több oldalú műveltségre juthatnak, látá 's mintegy ihletve Eger' hajdani nagy püspökének, gróf Eszterházy Károlynak, lelketől, száz ezer pengő forintot áldozva, hogy a' bölcselkedés- és törvénytudományt ismét Pécs' kies vidékére édesgesse, 's ott állandóan megtelepítse. Díszes csarnokot emele e' végből, rendszeres fizetéssel jutalmazott tanítókat rendele 's minden szükségessel felkészített intézetét a' haza' nevendékeinek megnyitá. Folyának a' tanítások 's a' tanulók' száma egyre szaporodék; azért kevés idő múlva intézetét tetemes költséggel vásárlott 's ujjlag rendbe szedett, nagy tervéhez alkalmaztosb és kényelmesb más lakba szállítá, 's hogy semminek se legyen hiával,

mi tudományüzésre szükséges, könyvnyomó sajtóval is megajándékozva, előbbi épületébe pedig egyik nagy tiszti elődének intézetét, a' püspöki könyvtárt helyezé, 's jeles művekkel gazdagítva, ismét köz haszonvételre átengedé. E' ritka léleknek köszönheted tehát, Pécs! a' nagy király alatt volt tudományos fényednek legalább egy részben újra derültét 's állandó megalapítását, e' ritka léleknek, ki nyugalmat nem engedvén soha magának, jótévő szellem gyanánt ápola téged 's épületeidben is nevelé becsedet, nevelé díszedet. Hálás szívvél vallod te ezt, örök áldással tiszteled érte boldogítód' nagy nevét, 's maradékról maradékra zenged azon sok nevendékkel együtt, kik intézetében oktatást és nevelést nyernek. De mit szólok? Hiszen, míg élni fog magyar, élni szívében törvénye, törvényét az idő le nem törli, e' törvény folyvást hirdetendi, hogy ezért Szepeynek a' haza is örök hálával tartozik.

Szerencsésen indulásba hozott intézetét, szíve' gyönyörét, mind-egyre szorgoskodó kézzel ápolá sokféle foglalkodásai mellett is, mint hajdan boldog atyáink, néha néha a' haza' reményei közé lépe, tudományos vetekedésbe ereszkedék velök, 's majd szívéhez szóló atyai biztatással, majd ajándékkal ébresztgeté szorgalmokat, sőt halála' esetére is szíven hordozá kedvelt intézetét, ezt 's a' könyvtárt rendelve vagyona' örökösének. Ime úgy pazarlá a' püspök, ilyenekre költé dús jövedelmét 's édes rokoninak nem hagyá egyéb örökséget, mint magas érdemeit. Azonban csak kevés ideig örülhete szép művének; tüdőbajban már régóta szenvedő teste nem bírhatván többé nagy lelke' törekvéseit, elhanyatlék. Julius' 16-dikán estve, embereitől elválva, épen szobájába vonúla, midőn hangzék a' béke' angyalának szava, 's a' nagy lélek egypár sohajtás után földünket elhagyá.

Elhúnyt tehát a' nagy püspök hazánk', egyházunk' 's nemzeti akademiánk' élénk fájdalmára. Elhúnyt; de ritka fényű példája lobogó szövétnek gyanánt világít előttünk, hogy, mint ő, fáradhatatlanul munkálkodjunk 's folyvást gyarapodjunk ismertetben és tapasztalásban; hogy, mint ő, szilárd élettervet alkossunk magunknak 's azt állandóan kövessük, mert élte' tanúsága szerint az ember véghez viheti, a' mit akar; 's hogy mint ő, hévvel fogadjuk 's örömmel teljesítsük mind azt, mi ha-

zánkra díszet hoz és boldogságát tenyészti. — Üdvezült nagy lélek! te jól 's dicsően végzed pályádat, 's ott a' jutalom' helyén ama' boldogabb hazában bírod már a' nem-halandók' bérét, tekints le hozzánk, fogadd kegyesen e' parányi áldozatunkat 's nemzeti őrszenteinkkel egyesülve kérd a' mindenhatótól, hogy a' jó hazafi 's a' jó példa közülünk soha ki ne fogjon.

É L E T R A J Z I T O L D A L É K

A'

M. T. T. TÖRTÉNETEIHÉZ.

Azon idő alatt, mellynek academiai történetét e' kötetben előterjesztettük, a' társaság hét tagját vesztette el. Rövid életrajzaik itt következnek, a' gróf Illésházy Istvánét kivévén, mint a' kinek életéről az V-d. kötetben megjelenendő emlékbeszéd kimerítőleg szól. Előre bocsátott a' gr. Kornis Mihályé, ki még 1835-ben halálozott meg, de életrajza, adatok' hiánya miatt, az Évkönyvek' elébbi kötetében elmaradt; és Berzsenyi Dánielé, kiegészítésül az elébbi kötetben állott emlékbeszédhez.

G. KORNIS MIHÁLY,

igazgató tag.

Született Dézsen, aprilis' 24d. 1796. fia g. Kornis Ignácznak, unokája gr. Teleki Károlynak. Tanulmányit Kolosváratt 1815. végezvén, augustusban a' kir. kormányshéknél irnokul eskütt fel, de törvénygyakorlás végett egy évnegyed múlva Maros Vásárhelyre ment, a' kir. táblához, hol ritka szorgalommal töltött két év után a' törvényes censurán kitűnő szerencsével esett által. Következett évben, augustusban, a' királyi kormányshék mellé fogalmazónak neveztetvén, innen 1821. november' végén az erdélyi udv. cancellariára vitetett udv. fogalmazónak, de már 1823. decemberben a' kormányshék mellett titoknok, végre 1831. végén

a' kir. kincstartóságnál tanácsos lett. Ezek mellett a' Felség által 1826ban Kővár vidékének, 1828ban pedig Kolos vmegyének főispáni helytartójá-vá neveztetett ki. Állandó egészsége' első csorbáját a' choleravész' járvá-nyakor szenvedé, egy veszedelmes meghülés' következésében; 's ez lön csirája kora kimúltának is. Tüdejének baja t. i. 1832ben már súlyosodott, de ismét engedvén, magát nem kímélve folytatá K. referens tanácsnoki dolgait; sőt az először is Kolos vmegyétől az ő elnöksége alatt sürgetve kért, közönségesen várva várt 's 1834ben össze is hívott országgyűlésre is felment, polgári koszorúkat aratandó. Meg is nyerte csak hamar társai' bizodalmát; a' rendek' elnökségére a' catholicus kijelelték közt az elsőség neki jutott, 's tagja lett azon országgyűlési követségnek is, mellyet bol-dogult fejedelmünk Brünnben fogadott el. Kornis, közelebbről egy ke-mény láz által nagyon elgyengülve, 's tüdőbajának újra mutatkozó kórje-leivel is egész lélekkel elfogadta a' rendek' bizodalmát, megindult a' ve-szedelmes útra, részt vön az ismeretes audientiában, de visszatéret Bécs-be, nyavalyája annyira megsúlyosodott, hogy nem sokára az orvosok le-mondanának felgyógyulhatása iránti reménységükről. Testi kínok, 's sze-retetre méltó családja' körében lelki gyötrelmek közt folyt le még egy hosz-szu év, melly éltének utolsója lön. Halála Szebenben történt november' 27d. 1835; eltemettetése Dézsen a' ferencziek' sírboltjában, g. Teleki Ká-roly mellett. Kornis' egész pályáját hivatalbeli példás serénység, valamint fogyhatatlan hazafi buzgóság bélyegezték; e' mellett igazság-szerető, nyá-jas, kitünő miveltségü, mellynek gondos nevelés vete alapot, folytonos szorgalom 's 1822ben Europa' classicus földén tett utazás öregbítették. Mind ezért, mind a' honi literatura iránti vonzódásaért vette fel őt a' m. t. társaság' négy első alapítója mindjárt 1830ban az academia' igazgató taná-csába; mellynek gyűléseiben mindazonáltal, hivatalos elfoglaltatásaitól gátolva, részt nem vehetett.

BERZSENYI DÁNIEL,

rendes tag.

Született nemes szüléktől 1776. majus' 7d. Hetyén, Vas várme-gyében; tudományos nevelését Sopronban vette, hol a' Kis által alkotott

magyar társaságnak tagja volt. 1796-tól fogva, atyai házában, csendes visszavonulásban, a' tudományoknak élt, folytonos levelezésben Kissel és Kazinczyval, kik reá a' legkedvezőbb hatással voltak. Versei kéz alatt elterjedve, az értők közt csodálást gerjesztettek, 's ennek következtetésében történt, hogy b. Prónay Sándor 1812, midőn gr. Teleki Lászlót Somogy vmegye' főispáni helytartó székébe iktatná, Berzsenyit, mint díszét a' m. Parnassusnak üdvözléné, g. Teleki pedig táblabíróvá nevezné. Verseit Helmezy először 1813ban, másodszor 1816ban adta ki Pesten. Az orthologusok' megtámadásai dicsőségét csak emelhették. Későbbi esztendeiben a' musának ritkábban, leginkább aesthetikai és philosophiai studiumoknak élt; miért az academia' igazgató tanácsa is 1830 nov. 17d. a' philosophiai osztályban tevő vidéki első rendes taggá. A' m. t. társaság' Évkönyvei' I. kötetében „Poetai Harmonistica“ czímű értekezése áll, kézíratai közt pedig a' mezei gazdaság' akadályairól szóló elmélkedése találta-tik. Halálával, mely 1836. febr. 24d. történt, a' haza nagy író-t veszített.

GELEI JÓZSEF,

levelező tag.

Született december 6. 1754ben, Alacsán, Borsod vmegyében, hol atyja ref. pred. volt. Iskoláit Miskolczon és Sáros-Patakon végezte. Épen ekkor költ fel a' magyar világ' hajnala; őt lelke a' nemzeti ügyben köz munkálkodásra hívta. Így Esztelneki Szacsvai Sándorhoz, ki 1787-ben *Magyar Kurirját* inditá meg, állott segédül, 's az e' mellett fenmaradó óráit, azon kor' szükségeihez képest, áttételekre fordította. Még ez idő alatt jelent meg tőle Pozsonyban, Landerernél: 1. *Ifjabbik Robinzon*, íródott a' gyermekeknek gyönyörködtető és hasznos magok mulatságokra, fordítódott Gellei József által. 1787. 8r. 479. lap. — 2. *Hallónak boldog estvéje*. Németből fordította Gelej József. 1788. 8r. I. szakasz 365 l. II. szakasz 433 l. Magára vonván ekkép munkássága által Kazinczy Ferencznek, 1786. óta a' kassai kerületben a' nemzeti iskolák' királyi ügyelőjé-

nek figyelmét, ennek, 's általa gróf Török Lajos ugyan azon kerületben főigazgatónak buzdítása 's pártolása mellett, szerencsésen kiállott concursus után, melly akkor német és latin dolgozatokat kívánt, noha reformatus volt, a' jászberényi gymnasiumban királyi professor lett. Az idők' változtával azonban Geleit a' kúnhalasi ref. iskolához látjuk átvándorolni, innen S. Patakra, hol 1807-ig tanított. Ez idő alatt irta a' tiszamelléki ref. superintendencia' rendelkezéséből e' munkát: 3. *Az ásványok' országa*. Készítettett a' s. pataki ref. hum. oskolák' számára. Patak, 1811. 8r. XVI. és 199 lap. — Nyugalomba tétetvén, Miskolczon élt, hol a' magyar tudós társaság, melly választásaiban mindig a' mult idők' munkás és érdemet szerzett férfaira is vissza szeret tekinteni, az ügy régi bajnokaiban magát az ügyet tisztelvén, őt felkereste, 's sept. 1. 1832. lev. tagjai' sorába iktatta. Visszavonult életét martius' 1. 1838. végzette, nyolczvan-négy éves korában. *XVI. Lajos és hitvese élete* fordítmánya az academia' kéziratárában tartatik.

SCHUSTER JÁNOS,

rendes tag.

Született Pécsen, május' 7. 1777. hol grammaticalis iskoláit, valamint a' philosophiát 's törvényt is elvégezvén, változtatott szándékkal Pestre jött orvostudományt hallgatni, 1796—1800, 's itt 1802. febr. 10. a' chemia' tanítójának állandó segédévé neveztetett, martius' 16. pedig orvostanári koszorút nyert. 1804ben Németország' academiáit látogatta meg, legtovább Berlinben mulatván, 's ez idő alatt ismertette meg a' külfölddel Winterl pesti vegytan-professornak nézeteit az életműtelen természet' alkatrészeiről (J. J. Winterl's Darstellung der vier Bestandtheile der anorganischen Natur. Aus dem Lat. Jena, 1804. n4r. 46 és 528 lap.) Haza jövéen, 1806ban a' gyógyszeres nevéndékek mellett correpetitorkodott 1808-ig, 's ekkor vette tőle a' tudós világ, Winterl' rendszerét is (System der dualistischen Chemie des Prof. J. J. Winterl. Berlin, 1807. 8r. két kötet, 510 és 320 lap). Tudománya 's munkái' tekintetéből 1808. sept. 26. a' kolosvári lyceum mellé vegy-, ásvány- és bányásztudományok'

tanítójává, majd dec. 20. a' pesti egyetemhez különös természettörténet' professorává neveztetett, mellyhez tartozólag, hallgatói' számára kiadá a' füvészi műnyelv' rendszerét (Terminologia botanica. Buda, 1808. 8r. 118. lap, 2d. bővebb kiadás, u. o. 1815. IV és 148 lap.) Alig lépett új hivatalába, mi 1809. febr. 9. történt, Winterl halálos betegségbe esvén, azonnal átvette a' vegytan és füvészet' tanítását, 's az orvosi kar' természettárgyi gyűjteményei' rendezését is. Végre 1811. Winterl' székét elnyervén, tanította ama' két tudományt 1817ig, midőn a' füvésztan az elsőtől elválasztatván, ő már most csak a' vegytant adta elő mint r. prof. egész 1838-ig, de idő közben mint helyettes, hol egyet, hol mást az említett tudományok közül is. E' mellett sokáig jegyzőséget, 1811—1813. dékánságot, 1821—2ben rectorságot viselt, 's ez utóbbi évben a' karnak al-öregbikévé is lett. A' felebbieken 's számos álnevű kisebb és nagyobb munkakon kívül még ezeket adta: Geschichte der Stadt Pesth, még 1806ban nyomtatva, de csak 1816ban kiadva, Hartlebennél; 8r. VII és 140 lap; 's P. Orfila's Rettungsverfahren bei Vergiftungen und dem Scheintode. Aus dem Französ. übers. u. vermehrt. Pest, 1819. n8r. XII és 184 l.; ő adta ki Kitaibelnek többnyire kéziratbeli anyagait is honi vizeink' történetéhez: P. Kitaibel Hydrographica Vngariae, praemissa auctoris vita edidit. Pest, 1829. n8r. 2 köt., 's 1830ban egy általa feltalált chemiai kézi készület' ismertetését közlőtte. Továbbá tőle van: 1. *Egy magyarnak észrevételei Marcel de Serres ausztriai birodalomban tett utazásai iránt.* (Tud. Gy. 1817. V.), 's 2. *A' keletindiai cholera* (Orv. Tár, 1831. I.); de fő érdeme, literatúránkat illetőleg, a' magyar vegytani műnyelv, mellyel bennünket e' hivatalos irományban: *Gyógyszerek' árszabása*, (Buda, 1829. 4r.) ajánlékozott meg, 's melly azóta az orvosi és természettani írók által különbség nélkül elfogadtatott; valamint azon buzgóság, mellyel gyógyszeres nevendékeink közt nyelvünket behozta, úgy hogy közülök a' magyar ajkuak a' magisterium-tételkor nem németül, mint az előtt, hanem már 1826tól fogva, magyarul értekezének szóval és írásban, sőt ő ezeknek 1829ben kiadását is megindította illy czímmel: *Gyógyszeres értekezések, mellyeket a' kir. magy. tud. mindennességben Schuster János kir. oktató vezérlése alatt a' m. nevendék gyógyszeresek, kiszabott készítmények' előállításakor közönségesen elmondottak.* (Pest, 1829. 8r. 174 l.) Ebbeli ér-

demei, valamint a' szorosban úgy nevezett természeti tudományokbani nagy jártassága' tekintetéből nevezte őt ki a' m. tudós társaság' ajánlatára az igazgatóság harmadik helybeli rendes taggá a' természettudományi osztályba, febr. 20. 1831., mellynek ügyeiben részt veve mind addig, míg elhatalmazó tüdőbetegsége által nem gátoltatott. De ennek tartása alatt is szakadatlan buzgósággal vezérlette tanítványait a' tőle megnyitott ösvényen, úgy hogy a' fentebbi gyűjtemény kötetekre növekednék, 's általa a' chemia 's pharmacia' nyelve minden ágaiban kimíveltetnék. E' mellett nagy tűzzel folytatá a' magyar 's főleg keleti nyelvek körüli hasonlító vizsgálatait, mellyeknek rendezése és szerkesztésében mindazáltal megelőzte a' halál majus' 19. 1838. Tanítványai egész a' sírhelyig vivék saját válláikon, mellyet egy magyar feliratu emlékkő jegyez, a' váczi gát melletti sírkertben, közel Kisfaludy Károly' nyughelyéhez.

PERGER JÁNOS.

rendes tag.

Született május' 15. 1791. Nagy-Váradon, hol atyja a' cath. nemzeti iskola' igazgatója 1801ben meghalván, anyabátyja Drágosy Miklós egyes. görög püspök' befolyásával, majd Hajdu Ferencz mostohaapja' valóban atyai vezérleése alatt gondos nevelést vett; 's a' gymnasiumi, philosophiai 's törvénytudományi oskolákat végezte. Anyavárosából törvényes gyakorlat végett Pestre ment, hol 1813 évben a' királyi tábla mellé hit-es jegyzővé, 1814-ban pedig h. ügyvéddé eskütt fel. Peres dolgai mellett is folyvást szeretettel viseltetvén a' tudományokhoz, következő munkálatival járult a' literatura' előmozdításához: 1. *Bevezetés a' diplomaticába, vagyis az oklevél-ismeret' tudományába Schwartner ut.* (Pest 1821. n8r.). 2. *Verbóczy István' magyar törvénytára. Magyarostotta 's némelly jegyzékekkel megrvilágosította.* (Pest, 1830. fol.). 3. *A' magyar és hazája régenten.* (Pest, 1831. 8r.). 4. Törvényes és diplomaticai czikkelyek az 1832ki Tud. Gy. ben, a' Közhasznu Esmeretek' tára'

2—5. részeiben 's Szemlélőben. Amazok' tekintetéből választá őt a' m. t. társaság, első nagy gyűlésében, 1831. febr. 17. levelező, 's az igazgatóság, 1832. sept. 3. helybeli rendes taggá a' törvénytudományi osztályhoz; 's e' helyét még azon évben foglalta el egy, a' *hűbéri rendszerről* írt értekezés' felolvasásával, melly azonban meg nem jelenhetett. Az utóbbi időkben, a' társaság' megbízásából a' *Törvénytudományi műszótár*' szerkesztésével foglalkodott, de e' munkálata közben, a' budapesti árvíz' alkalmával megbetegedvén: rövid szenvedés után elhunyt, Pesten, máj. 25. 1838. Kéziratban maradtak tőle 's az academia' levéltárába tétettek: 1. *Értekezés a' jobbágyokról.* 2. *Magyar törvények' fordítása a' XVI. század' közepeig.* 3. *Emlékbeszéd Georch Illés t. t. felett,* megjelenendik az *Évkönyvek'* IVd. kötetében. Táblabíróssággal Heves, Gömör és Tornában tiszteltetett meg.

B. SZEPESY IGNÁCZ,

igazg. 's tiszteleti tag.

Született Egerben, augusztus' 13. 1780, hol végzé nagyobb részt tanulását is. 1795ben az ottani papnevelő intézetben egyházi pályára lépett, 's miután Pesten a' philosophiában 's Bécsben a' theologiában tanári koszorút nyert, 1803ban papnak felszenteltetett. Még ez előtt valamivel, 's azután, is az egri seminariumban tanulmányok' igazgatója, majd érseki szertartó és titoknok, 1808nak végén kanonokká neveztetett, 's mint ilyen érsek-udvari titoknok, borsodi főesperes, az egri szegények' intézete', az árvákra ügyelő Heves vmegyei biztosság' elnöke, lyceumbeli egyházi szónok, az egri köz könyvtárnak, mellyet rendbe szedett, felvi-gyázója, végre kisprépost: míg, 1820. april' 9d. Egerben, ugyan azon egyházban, mellyben kereszteltetett, püspökké avattatott; mire Erdélyben nyolczadfél évig viselé az egyházi kormányt, egyszersmind kormány-széki 's belső titkos tanácsosi méltósággal. Itt tarta 1822ben papi gyűle-kezetet, mellynek következtében Kolosvárt a' megye' részére latin nyel-ven törvénykönyvet bocsáta közre *Statuta* czímmel, magyarul pedig

„*Istent imádó keresztény*“ imádságos könyvét. 1828ban pécsi püspökké neveztetvén, nem sokára újra megnyitá a' philosophia' és törvény' iskoláit, azokat bőkezűen megalapítá, nyomtató intézettel bővíté, mire az még halála előtt, Ő Felsége által lyceummá emeltetett. Szinte Pécssett, a' nép' helyesebb oktatására e' munkát írta: *A' keresztény tudomány rövideden* (Pest, 1832. n8r.); 's majd több munkás egyházi férfiak' segédelmével a' Káldi György' bibliája' átnézéséhez 's javításához látván, azt ama hosszú 1832 6diki országgyűlés alatt, melyben ő folyvást élénk hazafiúi részt vett, saját költségein ki is adta illy cím alatt: *Szent irás, vagyis az ó szövetségnek szent könyvei, magyarul Káldi György után, a' közönséges diák fordításból az eredeti betűre is figyelmezve, jegyzetekkel. Négy kötet. Pozsony, Belnay' bet. 1835—6. n8r.* — *Új szövetség, két kötet U. ott, 1834—5.* 'S e' roppant költséggel előállított munka' példányait kötve, majd mind ajándéku'l küldé a' hazai püspökmegyék' számos egyházi férfiúinak. A' magyar nyelv és nemzetiség melletti mindenkori buzgósága' tekintetéből 1830. az academia' igazgató tanácsába, tiszteleti tagúl pedig mindjárt a' társaság' első nagy gyűlésében vétetett fel, febr. 15. 1831., melly bizodalomnak ő nemcsak a' nagy szótár' készületeihez járulása által felelt meg, hanem 1832től fogva az academiai jövedelmeket is 600 ft. évi segedelemmel öregbíté. 'S folytonos munkásság 's főleg pécsi főiskolája' gondjai közt, a' jámbor szívű, szent érzésű, lángoló honfikeblű férfiút, a' halál, Pécssett, jul. 16. 1838. estveli 9kor hirtelen ragadá ki az élők közül: az egyház', az academia', az egész haza' nagy fájdalmára. — Felebb említett munkáin kívül még két latin beszéde látott világot: egy Kámánházi László váczai püspök felett, más az erdélyi papsághoz, midőn püspöki székébe beköszöntött.

KÖLCSEY FERENCZ,

rendes tag.

Született Szó-Demeteren, Közép-Szolnok vármegyében, aug.' 8d. 1790., 's tanulmányait a' debreczeni ref. collegiumban végeze. Már itt

barátkozott meg teljesen a' classica régiség két nyelvén kívül a' francziával és némettel, 's az ottani válogatott könyvtár' segedelmével ezeknek jeles íróit nagy buzgósággal tanulta; a' magyar literaturát Kazinczy' munkái kedveltették meg vele. 1809, Pesten a' kir. táblához jegyzőnek eskütt fel, 's itt szövé Szemerével azon meleg barátságot, melly őt egész sirjaglan kísérte. Első, poetai, dolgozatai Horvát István' Dámák' kalendáriumában 's az Erdélyi Muzeumban jelentek meg. 1815ben következett Kazinczy mellett a' *Felelet a' Mondolatra*, 's 1817ben Csokonai, Kis és Berzsenyi' munkáik' *birálatai*: mellyek amaz ingerlékeny korban neki annyi kellemetlenséget okozának, hogy valamennyi régi 's új költőink' szándéklott birálásával felhagyna, 's több évi hallgatás után is csak *verseket* adna az Aurora, Hebe, Aspasia és Koszorúban, mellyek felett az olvasók elfeledvén a' szigorú criticust, benne a' költőt szerették meg. 1826ban jelent meg tőle a' kassai Minervában az *Ilias'* I. könyvének fordítása, 's ekkor vonatott be Szemere által a' *Muzáriorion'* szerkesztésébe is (Pest, 1826, 7, 9, négy kötet), melly a' m. aestheticai literaturába nem csekély befolyással volt. 'S noha 1828ban Szatmárban tiszteleti, majd rendes főjegyzővé 's 1832ben ugyan azon megye' részéről országgyűlési követé választatott, melly pályán is országos tisztelet' tárgyává lön, mégis folyvást dolgoztatott, név szerint Bajza' Aurorája 's Kritikai Lapjaiba, Szemere' Aurorája 's a' Muzáriorion' új folyamába (1833), és utóbb az Athenaeumba is. A' m. academia' igazgató tanácsa őt a' literatura körűli érdemei 's ritka tehetségei' tekintetéből 1830. nov. 17. a' nyelvtudományi osztályba vidéki második rendes taggá nevezte, 1835ben pedig a' tiszteleti taggá választatott Kisfaludy Sándor helyébe elsőnek, fizetéssel. A' halál őt egy heti betegség után Csekén, Szatmár vmegyében aug. 24. 1838. ragadta ki családja' karjai közül, mind azoknak, kik őt mint író, hazafit és embert ismerték, élénk fájdalmára. A' m. t. társaság' Évkönyveiben tőle Kazinczy és Berzsenyi feletti emlékbeszédei állanak. Számos, philosophiai, törvényes, aestheticai, szónoki és költői munkái közül, életében csak lyrai dolgozásai szedettek össze 's jelentek meg: *Kölcsey Ferencz' munkái*. Kiadta Szemere Pál. Első kötet. Versek. Pesten, Hartlebennél, 1832. n8r. Ellenben halála után összeálltak némelly baráti, 's valamennyi munkái' öszves kiadását határozzák el, mellyből eddig két kötet meg is jelent

illy czímmel és tartalommal: *Kölcsey Ferencz' minden munkái*. Szerkesztik b. Eötvös József, Szalay László és Szemere Pál. Első kötet: Poetai munkái; Második kötet: Elbeszélései és vegyes beszédei. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1840. 8r. Az egész hat kötetet teend. Ugyan ezen évben jelent meg: *Kölcsey Ferencz' gyermek- 's ifjúkori életrajza, 's néhány eredeti levele*. Jegyzésekkel kiadja Kállay Ferencz academiai rendes tag. Pesten, Trattner-Károlyi' tulajdona. Év nélk. 16r.

NYÍRY ISTVÁN,

rendes tag.

Született Átányban, Heves vmegyében, majus' 9. 1776., hol atyja ref. predikátor 's az eperesti sz. szék' tanácsosa volt. Tanulását S. Patakon kezdte, 's azt az ottani főiskolában, egy évet időközben a' német nyelv' gyakorlása végett Lőcsén töltvén, be is fejezte. Gyenge ifjuságában szenvedélyes barátja a' költészetnek 's a' classica literatura' szorgalmas tanulója, számos költeményeket irt, mellyekkel azonban soha fel nem lépett. A' mennyiség- és természettudományokat Barczafalvi Szabó Dávid', a' híres neolog' lelkes előadásai után kedvelte meg először, a' philosophiát az akkor nagy hirű Szentgyörgyi István alatt. E' komolyabb tanulmányok nem tompíták el Nyíry' hajlamát a' szép iránt, 's így őt olly előmenetellel látjuk a' festészetet is űzni, hogy 1797. az új fő curator Vay József befolyásával felállított rajztanítói helyre meghívatnék, miután e' célra gyakorlás, és különféle készülétek közt Kassán egy évet töltött. De már 1798. a' tiszta mathesis' rendkív. tanítójává levén, a' rajzolásnak csak anynyiban maradt tovább is gyakorlója, mennyiben a' mathesissel, nevezetesen annak alkalmazott részével, főleg a' föld- és égabroszok és felső építészeti tervek' készítésével függött össze. 1806-ban juliusban mint rendes prof. a' mennyiségtudomány' tanítását egész terjedelmében vette által 's nem csak annak elemei körül játszadoxva, hanem felsőbb ágaiba is igyekeztvén hallgatóit beavatni. E' mellett is időt tudta nyerni 1810-ben, prof. Sipos Pál kiléptével a' természettudomány' oktató székét is ellátni, míg az arra

készülő Kézy Mózses 1813ban a' külföldről visszatérvén, azt elfoglalta. Ez idő alatt készítette Nyíry első munkáját: *A' dynamica physica' kezdete* (1811), mely azonban kéziratban maradt. A' physica Schelling' természet-philosophiája' tanulására vezette, 's ez új és önálló studiumokra ébresztvén mély elmű szellemét, az *önhatók' tudományát* alkotta, melyet e' czimű munkájában terjesztett elő: *Prima elementa matheseos intensorum*. Kassa, 1821. 8r. 111 lap, 's mire csakhamar *A' számvetés' tudományának kezdete*, a' köznép és az alsóbb oskolák' számára, S. Patak, 1822. 8r. 85. l. következett. Ez időben történt, hogy Nyíry, óhajtása ellen, kedvelt székéről leszólítva, a' statistica, földirat, műtan és neveléstudomány' tanításával bizatnék meg; 's ámbár ez önkény mélyen sértette: ő még is lelke' teljes reá szánásával igyekezett e' rendeltetésnek is megfelelni, 's leczkéi' számára Europa' statisticáját latinul 's a' *Neveléstudományt* magyarul kidolgozta (KI. 1822). E' helyzet két év múlva ohajtásához képest változott, midőn Rozgonyi' halálával, 1824. a' philosophia' tanítószékébe tétetnék által, melyet majd halálaig dicséretesen betöltött. Ez idő alatt következő munkái jelentek meg: *Conspectus philosophiae empiricae Lockii, scepticae Humii, criticae Kantii, transcendentalis Fichtii et Schellingii ad suas categorias relati. Cum primis elementis intensorum philosophice propositis*. S. Patak, 1824. 8r. 194 lap. — *Disquisitio philosophica de causis sermonis latini, grammaticis philosophiae categorias, philosophis grammaticam explicans*. S. Patak, 1827. 8r. 72 l. — két emlékezés: *A' halál' philosophiája*, phil. prof. Rozgonyi József felett, S. Patak, 1823.; *A' vigasztalásról* való beszéd prof. Lácza Szabó József felett. S. Patak, 1828; — egy programma: *De statu Graeciae*, S. Patak, 1827. 8r. 20 l., 's több apróbb *értekezéseken* kívül a' Tud. Gyűjtemény és F. M. O. Minervában, e' fő munkája: *A' tudományok' összessége*, I. k. *Közönséges tudománykör*, 's *nyelvtudományi osztály*. 1829. 8r. 366 l.; II. k. *A' historiai segédtudományok*. 1831. 371 l., III. k. *A' tulajdon' historiai tudományai*, szinte S. Patak, 1831. 556 l. — a' IVd. kötet: *Mennyiségtudomány*, 1836. készült el, 's maig is kéziratban van. Ennyi érdemek magokra vonván a' m. t. társaság' méltató figyelmét, mindjárt annak első nagy gyűlésében levelező taggá választatott; a' másodikban, 1832. az igazgatóság által a' mathesis' osztályába vidéki második rendes tagul, míg

1836. sept. 2., saját kérésére, a' philosophiai osztályba első, fizetett vid. rtagul tétetnék által. Academiai pályáján Nyíry a' következő munkákkal lépett fel: 1. *A' fa- és kőhid' ereje*, székfoglaló, Évk. I., 2. *A' vizek' belső részeinek tudákos ismerete*, Évk. III., 3. *Nőjogtan*, v. a' szépnem' természeti jusairól, U. o.; 4. *A' tapasztalati lélekismeretből lehozott széptudomány*, Ttár, I., 5. *A' Halley-üstökös' eloszolhatása*. Ttár, VI., 6. *A' földrengés' tudományos ismertetése*, Ttár. VIII., 7. *Az álom' philosophiája*, Ttár. X., 8. *Az ipar' és népszaporodás' számalapjai*, néhány hitel és adósság-törlő kérdés' megfejtésére. Ttár, új folyam, érték. rész. I., 9. *Az 1835-ki külf. philosophiai munkák*, tudományrendszeresen, Ttár, új folyam, literat. rész, I., 10. *Az angol műipar' philosophiája*. Ttár, új foly. ért. rész, III. — 1838ban, a' mellvízkór' kínjai közt, mellyek őt egy éven keresztül szakadatlanul csigázták, fejezte be saját philosophiai rendszerét előadó munkáját: *A' mathesis intensorum' alkalmazása a' philosophia' tudományaira*. Kevés hetekkel ezután, augustus' 27., hűnyt el, 's valamint élve közönségesen becsültetett, halálában számos tisztelői és tanítványai' fájdalma követte. (*Ormós László' tudósítása szerint.*)

Schedel Ferencz.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

1838-BAN, AZ ÚJ VÁLASZTÁSOK ELŐTT.

PÁRTFOGÓ.

Ő CS. KIR. FENSÉGE AZ ORSZÁG' NÁDORA.

ELŐLÜLŐSÉG.

G. Teleki József, előlülő.

G. Széchenyi István, másod előlülő.

IGAZGATÓ TANÁCS.

G. Andrásh György.
Bartal György.
Hg. Batthyány Fülöp.
G. Cziráky Antal.
G. Dessewffy József.
B. Jósika Miklós.
G. Károlyi György.
G. Keglevich Gábor.
Kolosvári Sándor.
Mailáth György.
B. Mednyánszky Alajos.
Nagy Pál.

Péchy Imre.
B. Perényi Zsigmond.
B. Prónay Sándor.
G. Reviczky Ádám.
Somsich Pongrácz.
Szegedi Ferencz.
G. Széchenyi István.
G. Teleki József.
G. Vay Ábrahám.
Vághy Ferencz.
B. Wesselényi Miklós.
Két üres hely.

TITOKNOK.

Schedel Ferencz.

TISZTELETBELI TAGOK.

G. Andrásh György.
Bene Ferencz.
Budai Ézsaiás.

G. Dessewffy József.
Döme Károly.
Fáy András.

Gombos Imre.
Jankowich Miklós.
G. Károlyi György.
Kisfaludy Sándor.
Kolosvári Sándor.
Kopácsy József.
B. Lakos János.

B. Mednyánszky Alajos.
Ragályi Tamás.
Schedius Lajos.
Szalay Imre.
Vass László.
B. Wesselényi Miklós.
Öt hely üres.

RENDES TAGOK.

Helybeliek.

Vidékiek.

1. Nyelvtudományi osztály.

Vörösmarty Mihály.
Szemere Pál.
Balogh Pál.

Horvát Endre.
Guzmics Izidor.
Fábián Gábor.
Egy hely üres.

2. Philosophiai osztály.

Döbrentei Gábor.
Kállay Ferencz.
Szilasy János.

Horváth Cyrill.
Három hely üres.

3. Történetírási osztály.

Bajza József.
Luczenbacher János.
Egy hely üres.

Kis János.
Czech János.
Czuczor Gergely.
Péczei József.

4. Mathematicai osztály.

Győry Sándor.
Vállas Antal.
Egy hely üres.

Bitnicz Lajos.
Nagy Károly.
Két hely üres.

5. Törvénytudományi osztály.

Sztrokay Antal.
Két üres hely.

Szlemenics Pál.
Stettner György.
Szász Károly.
Egy üres hely.

6. Természettudományi osztály.

Gebhardt Ferencz.
Bugát Pál.
Egy üres hely.

Horváth József.
Balásházy János.
Két üres hely.

LEVELEZŐ TAGOK.

I. Honiak.

Angyalffy Mátyás.
Antal Mihály.
Árvay Gergely.
Barabás Miklós.
Bárány Ágoston.
Baricz György.
Bártfay László.
G. Benyóvszky Zsigmond.
Beszédes József.
Bolyai Farkas.
Brassai Sámuel.
Bresztyenszky Adalbert.
Buczy Emil.
Csapó (Túnyogi) József.
Császár Ferencz.
Csató Pál.
Csoma (Körösi) Sándor.
Csorba József.
Deáki Zsigmond.
G. Dessewffy Aurél.
Dóhovies Vazul.
Egyed Antal.
B. Eötvös József.
Fabriczy Sámuel.
Farkas Sándor.
Fényes Elek.
Ferenczy István.
Filinger Leopold.
Frivaldszky Imre.
Fülepp József.
Fülöp (Deáki) Sámuel.
Gaal József.
Gáty István.
Gegő Elek.
Gévay Antal.
Gorove László.
Gyurikovics György.
Hegedűs Sámuel.

Hetényi János.
Hoblik Márton.
Hoffner József.
Horváth Zsigmond.
Illés (Edvi) Pál.
Jakab István.
Jászay Pál.
Jerney János.
B. Jósika Miklós.
Kacskovics Lajos.
Karácson Mihály.
Kassai József.
G. Kemény József.
Kerekes Ferencz.
Kiss Károly.
Klauzál Imre.
Kovács Mihály.
Kovács Pál.
Krajner Imre.
Lassu István.
Magda Pál.
Márton József.
Mátray (Róthkrepf) Gábor.
Méhes Sámuel.
Nagy János.
Péterfi Károly.
Podhradczky József.
Pólya József.
Sárvári Pál.
Schoepff Auguszt.
Somossy János.
Szalay László.
Székács József.
Szenvey József.
Szilágyi Ferencz.
Szontagh Gusztáv.
Tanárky Sándor.
Tasner Antal.

G. Teleki Domokos.
G. Teleki László.
Tessedik Ferencz.
Thaisz Endre.
Tóth Lőrincz.
Udvardy János.

Vajda Péter.
Vásárhelyi Pál.
Walther László.
Warga János.
Zsivora György.
Zsoldos Ignác.

2. Külföldiek.

Babbage Károly.
Beudant F. S.
Bowring János.
Bright Richard.
Feszler Ignác.
B. Hammer-Purgstall.

Kriebel János.
Mezzofanti József.
Palacky Ferencz.
Pertz Henrik.
du Ponceau Péter.
Schelling Fridrik.

TISZTVISELŐK.

Levéltárnok és segédjegyző. Szalay László.

Pénztárnok: Helmeczy Mihály.

Ellenőr: Bártfay László.

Tiszi ügyész: Bertha Sándor.

Leirók: Kecskeméthy Csapó Dániel és Lohonyay Pál.

Nyomtatási javító: Matics Imre.

Megbízott könyvtárosok: Eggenberger József és fia.

A' TÁRSASÁG' GYŰJTEMÉNYEI

SZAPORODÁSA AJÁNDÉKOK ÁLTAL 1836. SEPTEMBERTŐL 1838. SEPTEMBERIG.

I.

KÖNYVTÁR.

*A' csillaggal jegyzettek a' kedveskedők' saját munkáik.

A. TESTÜLETEK' ÉS INTÉZETEK' KÜLDEMÉNYEI.

AMERIKAI PHILOSOPHIAI TÁRSASÁG. *Transactions of the American Philosophical Society held at Philadelphia, for promoting useful knowledge. Vol. V. new series. Part. III. Philadelphia, 1837. 4r.

BERLINI KIR. TUD. ACADEMIA. *Abhandlungen d. königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus dem Jahre 1835. Berlin, 1837. 4r.

— — *Bericht über die zur Bekanntmachung geeigneten Verhandlungen d. k. preuss. Akad. d. Wiss. zu Berlin. Monat Mai 1836 — M. Juny 1837. Berl. 1836—7. 8r.

CSEH KIR. TUD. TÁRSASÁG. *Abhandlungen der königlich böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Neuer Folge vierter Band. Von d. Jahren 1833—36. und Fünfter Bd., von d. Jahre 1836. Prag, 1837. 8r.

EDINBURGHI KIR. TUD. TÁRS. *Transactions of the Royal Society of Edinburgh. Volume XIII. part. II. Edinb. 1836. 4r.

— — *Proceedings of the Roy. Society of Edinburgh. 1836. Nro. 9. 8r.

MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET. *Gazdasági tudósítások. Kiadja a' Gazdasági Egyesület. Bizottsági ügyelés alatt szerkeszti Kacs Kovics Lajos. Első évi folyamata I. füz. Budán 1837. II. füz. Pest, 1837. Második évi foly. I. II. füz. Pest, 1838. 8r.

MÜNCHENI KIR. TUD. ACADEMIA. *Denkschriften d. kön. Akademie d. Wiss. zu München. XIII. Bd. vagyis: Abhandlungen der Mathematisch-Physikalischen Classe d. kön. bayerischen Akademie d. Wiss. 2ter Band, die Abhandl. v. d. Jahren 1831—36 enthaltend. — Der Denkschriften XIV. Bd. vagyis. Abhandl. d. hist. Classe d. kön. bayer. Akad. der Wiss. 2ter Bd. erste Abthlg. München, 1837. 4r.

— — *Gelehrte Anzeigen. Herausgegeben v. Mitgliedern d. k. bayer Akademie d. Wissenschaften. Zweiter bis fünfter Bd. Juny 1836—Dec. 1837. München, 1836—7. 4r.

PESTI NEVENDEK PAPSÁG' MAGYAR ISKOLÁJA: *Munkálatai a' pesti nevendék papság' magyar iskolájának. III-d. köt. Pest, 1836. 8r. IV és V-d. köt. Budán, 1837—8. n8r.

RECORD COMMISSION (ANGOL ORSZÁGOS LEVÉLTÁRI BIZTOSSÁG). *Domesday-Book. Seu Liber Censualis Willelmi primi regis Angliae, inter Archivos regni in domo capitulari Westmonasterii asservatus. Vol. I — II. — 1783. fol. — Indices. Accessit Dissertatio generalis de ratione huiusce libri. — 1816. fol. — Additamenta ex codic. antiquiss. Exon' Domesday. Inquisitio Eliensis. Liber Winton'. Boldon book. — 1816. fol.

— — *A catalogue of the Manuscripts in the Cottonian Library deposited in the British Museum. — 1802. fol.

— — *Calendarium rotulorum patentium in turri Londinensi. — 1808. fol.

— — *Taxatio ecclesiastica Angliae et Walliae auctoritate P. Nicholai IV. circa A. D. 1291. — 1802. fol.

— — *Calendarium rotulorum chartarum et inquisitionum ad quod damnum. — 1803. fol.

— — *Rotulorum originalium in curia scaccarii abbreviatio. Vol. I. temporibus regum. Hen. III. Ed. I. et Ed. II. 1805. Vol. II. tempore regis Edwardi III. — 1810. fol.

— — *Calendarium inquisitionum post mortem sive Escaetarum. Vol. I—IV. temp. regum Hen. III. usque Ric. III. cum appendice de quamplurimis aliis inquisitionibus a regno Hen. III. usque Jac. I. nuper repertis. — 1806—28. fol.

— — *Nonarum inquisitiones in curia scaccarii. Temp. regis Edwardi III. — 1807. fol.

— — Testa de Nevill sive liber feodorum in curia scaccarii. Temp. Hen. III. et Edw. I. — 1807. fol.

— — *A catalogue of the Harleian Manuscripts, in the british Museum. With indexes of persons, places and matters. Vol. I—IV. — 1808—12. fol.

— — *The statutes of the realm. Printed by command of his Maj. King George the third, in pursuance of an address of the house of commons of Great Britain. From original records and authentic manuscripts. Vol. I — IX. (10 köt. 1235 — 1713). — 1810 — 22. fol.

— — *The chronological index to the statutes of the realm, from Magna Carta to the end of the reign of queen Anne. — 1828. fol.

— — *The alphabetical index to the statutes of the realm. etc. — 1824. fol.

— — *Placitorum in domo capitulari Westmonasteriensi asservatorum abbreviatio. Temporibus regum Ric. I. Johann. Henr. III. Edw. I. Edw. II. — 1811. fol.

— — *Inquisitionum ad capellam domini regis retornatarum, quae in publicis archivis Scotiae adhuc servantur, abbreviatio. Vol. I — III. — 1811 — 16. fol.

— — *Rotuli Hundredorum temp. Hen. III. et Edw. I. in turr. Lond. et in curia receptae scaccarij Westm. asservati Vol. I — II. — 1812—18. fol.

— — *Registrum magni sigilli regum Scotorum in archivis publicis asservatum. A. D. MCCCVI—MCCCXXIV. — 1814. fol.

— — *Rotuli Scotiae in turri Londinensi et in domo capitulari Westmonasteriensi asservati. Vol. I. temporibus regum Angliae Edwardi I. Edwardi II. Edwardi III. 1814. Vol. II. temporibus regum Angliae Ric. II. Hen. IV. V. VI. Ed. IV. Ric. III. Hen. VII. VIII. — 1819. fol.

— — *The acts of the Parliaments of Scotland. (Az első kötet még nem jelent meg). Vol. II. — XI. A. D. MCCCCXXIV — MDCCVII. — 1814—24. fol.

— — *Foedera, conventiones, litterae, et cujuscunque generis Acta publica, inter reges Angliae et alios quosvis imperatores, reges, pontifices, principes, vel communitates; ab ingressu Gulielmi I. in Angliam A. D. 1066. ad nostra usque tempora habita aut tractata. Ex autographis, infra secretiores archivorum regiorum thesaurarias, asservatis; aliisque summae vetustatis instrumentis, ad historiam anglicanam spectantibus, fideliter exscripta. Primum in lucem missa de mandato Ser. Pr. Annae reginae; cura et studio Thomae Rymer, Historiographi, et Roberti Sanderson, armig. Denuo aucta et multis locis emendata, jussu Ser. Regis Georgii III. accurantibus Adamo Clarke, LL. D. S. A. S. et Fred. Holbrooke, e soc. int. templ. S. A. S. Vol. I. P. 1. 2. II. 1. 2. III. 1. 2. ab anno 1066—1377. — Londini, 1816—30. fol.

— — *Placita de quo Warranto temporibus Edw. I. II. et III. in curia receptae scaccarij Westm. asservata. — 1818. fol.

— — *A' catalogue of the Landsdowne Manuscripts in the British Museum. With indexes of persons, places, and matters. — 1819. fol.

— — *Ducatus Lancastriae. Pars prima: inquisitionum post mortem etc temporibus regum Edw. I. usque Car. I. Pars secunda: a calendar to the pleadings etc in the reigns of Henr. VII. Henr. VIII. Edw. VI. queen Mary and Phil. and Mary. 1823. — Vol. II. Pars tertia. Calendar to pleadings, depositions, etc. in the reigns of Henry VII. Henry VIII. Edw. VI. queen Mary, and Philip and Mary; an to the pleadings of the first thirteen years of the reign of queen Elizabeth. 1827. — Vol. III. Pars quarta. Calendar to the pleadings from the fourteenth year to the end of the reign of queen Elizabeth. — 1834. fol.

— — *Inquisitionum in officio rotulorum cancellariae Hiberniae asservatarum, Repertorium. Vol. I — II. — 1826 — 29. fol.

— — *Calendars of the proceedings in chancery, in the reign of queen Elizabeth; to which are prefixed Examples of earlier proceedings in that Court, namely, from the reign of Richard the second to that of queen Elizabeth, inclusive. From the originals in the Tower. Vol. I. II. III. — 1827—32. fol.

— — *The parliamentary writs and writs of military summons, together with the Records and Muniments relating to the suit and service due and performed to the king's high court of parliament and the councils of the realm. Or affording evidence of attendance given at parliaments and councils. Collected and edited by Francis Palgrave. Vol. the the I. Vol. II. Division I. II. III. with alphabetical digest and index. — 1827—34. fol.

— — *Rotulorum patentium et clausorum cancellariae Hiberniae calendarium. Vol. I. Pars I. Hen. II. — Hen. VII. — 1828. fol.

— — *Rotuli litterarum clausurarum in Turri Londinensi asservati. Accurante Thoma Duffus Hardy. Vol. I. ab a. 1204—1224. — 1833. fol.

— — *A general introduction to Domesday Book; accompanied by Indexes of the tenants in chief, and under tenants, at the time of the Survey: as well as of the holders of lands mentioned in Domesday anterior to the formation of that Record: with an abstract of the population of England at the close of the reign of William the conqueror, so far as the same is actually entered. Illustrated by numerous notes and comments. By Sir Henry Ellis, principal librarian of the British Museum. Two volumes. — 1833. nSr.

— — *Valor ecclesiasticus temp. Henr. VIII. auctoritate regia institutus. Vol. I—V. 1810—25. Vol. VI. appendix et indices. — 1834. fol.

— — *Rotuli selecti ad res anglicas et hibernicas spectantes, ex archivis in domo capitulari West-Monasteriensi deprompti. Cura Josephi Hunter. — 1834. kir. 8r.

— — *Proceedings and ordinances of the privy council of England. (1386—1443). Edited by Sir Harris Nicolas. 5 vols. — 1834—5. kir. 8r.

— — *Rotuli litterarum patentium in Turri Londinensi asservati. Accurante Thoma Duffus Hardy. Vol. I. part I. ab a. 1201—1216. — 1835. fol.

— — *Rotuli de oblatiis et finibus in Turri Londinensi asservati. Tempore Regis Johannis. Accurante Thoma Duffus Hardy. — 1835. kir. 8r.

— — *Rotuli curiae regis. Rolls and Records of the court held before the king's justiciars or justices. Edited by S. Francis Palgrave. 2 vols. — 1835. kir. 8r.

— — *Rotuli Normanniae in Turri Londinensi asservati, Johanne et Henrico Quinto Angliae regibus. Accurante Thoma Duffus Hardy. Vol. I. de annis 1200—1205, nec non de a. 1417—1835. kir. 8r.

— — *Fines, sive pedes finium: sive finales concordiae in curia domini regis: ab anno septimo regni regis Ricardi I. ad annum decimum sextum regis Johannis, A. D. 1195. — 1214. Edente Josepho Hunter. Vol. I. — 1835. kir. 8r.

— — *Excerpta e rotulis finium in Turri Londinensi asservatis, Henrico tertio rege, A. D. 1216—72. Cura Caroli Roberts. Vol. I. A. D. 1216—46. — 1835. kir. 8r.

— — *Reports from the commissioners, appointed by his Majesty to execute the measures recommended in an address of the house of Commons, respecting the public records of Ireland: with supplements and appendixes. — 1810—15. fol.

— — *The sixth, seventh, eighth, ninth and tenth Reports from the commissioners etc. respecting the public records of Ireland. With supplements and appendixes. — 1816 — 1820. fol.

— — *The eleventh, twelfth, thirteenth, fourteenth, and fifteenth reports. 1821 — 25. — fol.

— — *Record Commission. Scotland. Correspondence of C. P. Cooper Esq. secretary to the board with Thomas Thomson, Esq. deputy clerk register. — Memorial of Robert Pitcairn. — Reports of the deputy clerk register from 1822 to 1831. — London, 1835. nSr.

— — *Public Records. The public advantages of entrusting the records of the exchequer belonging to the offices of the lord treasurer's remembrancer, and clerk of the pipe, M. T. T. ÉVK. IV. 1.

to the irresponsible custody of the kings remembrancer, determined by the present condition of that officers own records. In a letter, addressed to the secretary of the Record Commission. By a member of the temple. — London, 1834. n8r.

— — La Commission des Archives d' Angleterre (Record Commission) aux savans et antiquaires francais. — Paris, 1834. n8r.

— — Memoria da Commissao dos arquivos da Gran-Bretanha dirigida aos cartorarios, bibliothecarios, e antiquarios de Portugal, pelo que respeita aos trabalhos, e exames da mesma commissao. 1834. — Lisboa, 1835. 8r.

B. EGYESEK' AJÁNDÉKAI.

Acsády Sándor. * Magányos magyar törvény. Pest, 1837. n8r.

Andrásy György. gr. Rozsnyai egyházi töredékek, VI-d. füzet. Kassa, 1836. 8r.

— — Az utak készítéséről, Gr. Andrásy Károlytól. Rozsnyó, 1837. 8.

— — Hollók Imre: Egy pillanat a' dézsmákra. Rozsnyó, 1837. 8.

Bárány Ágoston. Matthaei Wesenbecii quaestiones de studio juris instituendo. Lipsiae, 1585. 8.

— — Georgii Vinterii, de re equaria. Norimb. 1703.

— — Több rendbeli alkalmi nyomtatvány.

Beöthy Zsigmond. *Koszoru. Pozsony, 1836. 8r.

Bitnicz Lajos. *Magyar nyelvtudomány. Két rész. Pest, 1837. 8r.

Blackwell J. A. *A Few Remarks on our Foreign Policy. London, 1836. 8.

Böszörményi Lajos. Mausoleum potentissimorum regni apostolici regum. Norimbergae 1664. fol.

Bugát Pál. *Természettudomány Tschärner után. Két köt. Buda, 1836. 8r.

— — *Sebészi eszköztár. Buda, 1837. 16r.

Cherier József. *Enchiridion Juris Ecclesiastici. 2 köt. Pest, 1837—8. 8r.

Chorin A. *Igereth Elsassaph. Prag. 1826. 8r.

— — *Der treue Bothe. Prag, 1831. 8r.

— — *Hillel. 3 Abhandlungen. Ofen, 1837. 8r.

Cooper Károly. *Substance of the speech of Ch. Purton Cooper Esq. as counsel for the rev. Ch. Wellbeloved, in the suit of the Attorney General versus Shore, instituted in the High Court of Chancery, respecting Lady Hewley's foundations. London, 1834. n8r.

— — A letter to Ch. Purton Cooper Esq. on the appointment of a permanent judge in the court of chancery in the place of the lord chancellor, and a change in the appellate jurisdiction of the court of chancery and the house of lords. By Causidicus. London, 1835. 8r.

— — A second letter to the same stb. by Causidicus. London, 1835. 8.

Csicsmanczay József. Kohári versei. Buda, 1720. 4r.

— — A' m. szentek élete latin nyelven.

— — Castellionak sacr. dialog. LL. IV.

Czech János. Tristram Shandy. 2 köt. Basil. 1792. 8.

— — M. Palingenii Zodiacus vitae. Verteutsch durch J. Spreng. Frankf. 1563. 12.

— — Icones virorum illustrium. Argentor. 1587.

- — Magazin f. Geschichte, Statistik u. Staatsrecht der Oester. Monarchie. 2ter Bd. Götting. 1808. 8.
- — Brunner, das Leben eine Pilgrimschaft zum Grabe. Ofen, 1834. 8.
- — A' haza szeretete. Irda Vedres István. Szeged, 1809. 8.
- — Több régi apróbb nyomtatványokat.
- Czente István.* *A' bölcsekedő magyar polgár. Kassa, 1838. 8r.
- Czilchert Robert.* *Sziács. Pest, 1838. 8r.
- Czirák János gr.* *Assertiones ex universa Jurisprudentia. Budae, 1838. hozzá járul: Danielis Cornides: Vindiciae Anonymi Belae regis notarii. Budae, 1802. 4r.
- Dercsik János.* *Sermo dum R. Universitas Hungarica Bissecularem memoriam natalium suorum celebraret. Budae, 1836. 4r.
- Desjardins Károly.* *Karte von Europa am Schlusse der Völkerwanderung.
- — *Europa zur Zeit Karl des Grossen.
- — *Europa's Mittelalter.
- Du Ponceau Péter.* *A memoir on the history of the celebrated treaty made by William Penn with the Indians 1682 by Du Ponceau and Fischer. Philad. 1836. 8r.
- — *A discourse on the private life and domestic habits of William Penn. Philad. 1836. 8r.
- — A defence of the System of solitary confinement of prisoners adopted by the State of Pennsylvania. By G. W. Smith. Philad. 1833. 8r.
- — Medical statistics, by G. Emetson Philad. 1831. 8r.
- Egyed Antal.* *A' megváltó. Esztergom, 1836. 12r.
- Gasparics Kilit.* *Egyházi beszéd a' budapesti özönviz napjai után. Pest, 1838. n8r.
- — Paulus Fabriciusnak különféle apró deák munkái a' 16-d. századból.
- — Meisznische Land u. Bergchronika. Dresden, 1590. fol.
- — Krakai házi és irni való kalendárium. Pozsony, 1729. 1731. 1732. 1733. 4r.
- Gebhardt Ferencz.* *Útmutatás az orvosi gyakorlásra. Pest, 1826. n8r.
- — *A' különös orvosi nyavalya és gyógyítástudomány' alapvonatai, 2 kötet. Pest, 1828 és 1838. n8r.
- Gévay Antal.* *A' gyarmati és szőnyi békekötés czikkelyei. Bécs, Két füz. 1837. 4r.
- Guzmics Izidor.* *Egyházi Tár. IX-dik füz. Pest. 1837. 8r.
- — *Jób. Pest, 1836. 8r.
- Győrfi Ferencz.* Kajoni János egyh. énekes könyve. Új kiadás. Csíksomlyó, 1805. 4r.
- — Leges sodalium B. Mariae. Csíksomlyó, 1835. 8r.
- György József.* *A' természeti testeknek lépcsőnkénti kifejlődésekről. Pest, 1836. 8r.
- Gyurikovics György.* Különféle alkalmi apróságokat.
- Helmeczy Mihály.* *Jelenkor és Társalkodó 1836. — Pest, 4r.
- Hoblik Márton.* *Enchiridion legum urbarialium. Eszék, 1837. 8r.
- Hodor Károly.* *Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése. Kolosvár, 1837. 8r.
- Hohenlohe Sándor herczeg és kanonok.* *Memoires et experiences dans la vie sacerdotale. Paris, 1836. n8r.

- Hollók Imre.* *Egy pillanat a' dézsmákra. Rosnyó, 1837. 8.
- Horváth Cyrill.* *Kuthen, kún király, szj. 5 felv. Szeged, 1838. n12r.
- Horváth József.* *A' testi gyermeknevelés. Pest, 1830. 8r.
- — *A' hideg víz derék munkálatjai. Pest, 1834. 8r.
- — *Tanácsadó az elhálás előtt, alatt, és után. Pest, 1829. 8r.
- — *Az orvos mint házi barát. Pest, 1830. 8r.
- — *Az aranyérről. Pest, 1830. 8r.
- — *A' bujakórság, vagy is venusi nyavalya a' maga egész kiterjedésében. Pest, 1830, 8r.
- — Politicai philosophiai okoskodás szerint való rendes életnek példája. Lőcse, 1674.
- Hrabowszky Dávid.* *Utazási rajzok. Két kötet. Kassa, 1837. 8r.
- Illés (Edvi) Pál.* *Ékes házi oltár. Imádságok. Pest, 1833. 8r.
- — *Vallási türelem példái. Pest, 1826. 8r.
- — *Gyónók' katechismusa. Pest, 1837. 8r.
- — Kettő hiján száz keresztény kérdések Cassai András által. Bártfa, 1643. 4.
- — Fontinaliák, irta Szakonyi Mátyás. Győr, 1830. 8r.
- — Hadriani Beverlandi de fornicatione cavenda admonitio (Londini, 1698.) 16.
- Jónás József.* Szepeszy Ignác pécisi püspök bibliája 1—IV. köt. Pozsony, 1834—6.
- Jósika Miklós.* *A' könnyelműek. 2 köt. Pest, 1837. n18r.
- — *Az utolsó Bátor. 3 köt. Pest, 1837. n18r.
- Kacs Kovács Lajos.* *A' kisedővő egyesület évkönyve. Pest, 1837. 12r.
- Kapó István.* Nyelvészke. Sárossy Gyulától. Kassa, 1837. háránt 4r.
- Karacs Ferencz.* *Magyarország' földabrosza.
- Karacs Teréz.* *Játékszini terv. Szinj. 5 felv. Pest, 1838. n12r.
- Katona Elek.* *A' kereskedéstudomány' tanítókönyve. Bécs, 1838. 8.
- Kazinczy Gábor.* *Malvina. Regények' könyve. I-ső köt. Pest, 1838. n12r.
- — Altes Grab eines Heerführers unter Attila, entdeckt bey Merseburg. Halle, 1832. fol.
- Kecskeméthy Dániel.* Igazság paissa Melianus Gnaterethől. Miaburg, 1741. 8.
- — Gelei Katona István postillája, 1647. 4r.
- — Le Géographie manuel par Expilly. Paris, 1777. 8r.
- Keresztes József.* Abbildung von zwei alten Mosaiken welche im Jahre 1823 zu M. Váshely im Hunyader Comitát entdeckt worden. Hermannstadt, 1825. fol.
- Kiss Károly.* Ausführliches Polnih-Deutsches Wörterbuch, kritisch bearbeitet von Chr. Coelestin Mrongovius. Königsberg. 1835. 4r.
- — Ephemeridum medico-physis, decuria 2-dae annus nonus. Norimb. 1691.
- Kolosvári Sándor.* Haiszler György orvosi munkája 3-ik dar. Veszpr. 1837. 8r.
- — A' népnevelés ügyében, Beke Kristóf által. Veszpr. 1833. 4r.
- — Veszprém vármegye 1838-ik június 18-kán tartott közgyűlése alkalmával köz hirre tetetett tudósítások és jegyzőkönyvi kivonat. fol.
- Kopczky Ferencz.* *Világ közönséges historiája. I. II. köt. Pest. 1837. 8.
- — Anicius Manlius Torquatus V könyvei. Kassa, 1766. 8.

- — Klein, von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in Ungarn. Leipzig u. Ofen. 1789. 8.
- Körmöczy Imre.* *Az igaz hazafiuság' alapvonalai. Pest, 1837. 8.
- Kovács Ferencz.* Egy irlandus utazása az igaz vallás' felkeresése végett. 2 köt. Nagy-Várad, 1836. 8.
- Kovács (Nagyajtai) István.* *Erdélyország történeti tára. Első köt. Kolozsvár, 1827. 8.
- Kovács Pál.* *Alveare. Méhkas. 1837. IV köt. 1838. II köt. 8.
- — Conspectus almae dioecesis Quinque-Eccl. pro 1836. Pozsony. 8.
- — Schematismus V. Cleri dioeces. Nitriensis pro anno 1838.
- — Költőmívek Ponori Thewrewk Józseftől. Pozsony, 1836. 8.
- — Theater Journal von Johann Bruno. Pozsony, 1838. 8.
- — Christus am Oelberge. Oratorium von Beethoven. Pozsony, 1836.
- — Urbar ad Giriho Palkovice. Pozsony, 1838. 8.
- — Základ od Fedrowati Kr'estan. Pozsony 1838. 8.
- — Különféle alkalmi nyomtatványok.
- Kún Pál.* Anti-Lucretius, sive de deo et natura libri IX. Lipsiae, 1748. 8.
- — Puer centum annorum, hely és év nélkül. 8.
- — Hungarus Tymbaules. h. é. n. 8.
- Kutsera Lőrincz.* *Értekezés a' rövid útú visszatételről. Pest, 1837. 8.
- Ladányi György.* Beringii Florus danicus. Otthiniae, 1698. 16.
- — Saavedrae Symbola christiano-politica. Bruxellae, 1649. fol.
- Magda Pál.* *A' mezei gazdaság' philosophiájának szabásai szerint okoskodó gazda. S. Patak, 1833. 8.
- — *Az embernek eredeti formájáról, programma a' szarvasi evangel. luth. gymnasiumban. Pest, 1837. 4.
- — *De schola, quae genio saeculi obsequitur, splendidissima, quae eum emendat optima, programma. Pest, 1827. 4.
- — Pozsonyi kert Lippay János által. Győr, 1753. 4.
- Major Pál.* Virágfüzér a' soproni magyar társaságtól, Sopron, 1837. 8.
- Mátray Gábor.* *Budapesti hangász-egyesület' szabályai. Buda, 1837. 8.
- Matusik András.* *Alphabetum et orthographia universalis. 3 péld. Rosnaviae, 1837. 8.
- Mease Jakab.* *Observations on the penitentiary system, and penal Code of Pennsylvania with suggestions for their Improvement. Philad. 1828. 8.
- — *Additions to the articles: Steam Engine, Steam Boat in the Philadelphia. Philad. 4.
- — Description of some of the medals. Hely és év nélkül. 8. Kolosvár. 4.
- — Introductory lecture to a course of lectures upon comparative anatomy. Philad. 1814.
- — Report of the committee appointed by the horticultural society of Pennsylvania. Philad. 1831. 8.
- Méhes Sámuel.* *Hiradó, Vasárnapi Újság, és Társalkodó 1835.

- Méhes Sámuel.* *Közönséges Arithmetika az alsóbb iskolák' számára. Kolozsvár, 1833. 8.
 — — Arithmetika, írta Méhes György. Kolosvár, 1833. 8.
Messetics Mihály. Verbőczy Tripartituma latin és magyar nyelven. Bártfa, 1643. 4.
Mészáros Imre. *Egyházi beszéd. Pozsony, 1838. 8.
Miskolczy István. A' szegedi hangászat-oskolának alapszabályai. Szeged. 8.
Mittrowsky Antal gr. csehországi főcancellár. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae Antonii Boczek. Tomus I. Olomucii, 1836. 4.
Molnár Sándor. *Honi vezér 1837-re. Pest, 4.
Nagy János. *A' jó lelkipásztor. Pest, 1835. 8.
Nagy Károly. *Elemi algebra. Bécs, 1837. 8.
 — — *A' kis számító. Bécs, 1837. 8.
 — — *A' kis geometra. Bécs, 1838. 8.
Nagy (Bélteki) Zsigmond. Erdély historiájának rövid átnézése egy táblán. M, Vásárhely. 1837. fol.
Nagy Pál. *Historia pragmatica regni Hungariae. 2 köt. Pest, 1823. 8.
Némethy Pál. *Magyar- német nyelvtudomány. Kassa, 1836. 8.
Nieszner István. *De Pneumonorrhagia. Pest, 1837. 8.
Nyíry István. Keresztyén erkölestudomány Zsarnay Lajostól. S. Patak, 1836. 8.
Ordódy Tivador. Magyar országh Decretomynak Sommaya Weres Balás által magyarázva. 1565. 4.
Ormós László. Parthenon. II-dik kötet. S. Patak, 1837. 12.
Paal Gergely. A' legfőbb jóról, ford. Szenczi Molnár Albert. Lőcse, 1630. 8.
Pap (Szoboszlai) István. *Dietai predikációk. Debreczen, 1828. 8.
 — — *Cholera predikációk. Debreczen, 1831. 8.
Pawlovics Tódor a Maticza Serbska által kiadott szerb munkák 58 kötetét.
 — — Serbsky Narodni liszt 1835 és 1837-iki folyamátát.
 — — Serbsky Ljetopisz 1838 első és második füzet. Budán. 8.
Péczely József. *Magyarok' történetei. Debreczen, 1837. 8.
Peregriny Elek. *Életből szedett képek. Pozsony, 1837. 12.
 — — *A' magyarok' történetei. Buda, 1838. 8.
 — — Einige Worte über den Nutzen und die Nothwendigkeit des Turnens. Basel, 1835. 8r.
Perlaky Dávid. *Történeti adatok költészeti todalékkal. Pest, 1837. 8.
Pintér Mihály. *Örömdal a' Pesten épült m. színház' megnyitása' alkalmával. Pest, 1837. 4.
Podhradzky József. *Sz. László királynak és viselt dolgainak historiája. Buda, 1836. 8.
 — — *Szlavoniáról, mint Magyarország' alkotmányos részéről. Buda, 1837. 8.
 — — Romanorum principum effigies a Joanne Hutichio confecta, aucta et castigata opera Joannis Sambuci. h. n. 1552. 8.
Polczer. Nuovo metodo di stenografia di C. Narducci. Lodi, 1838. fol.
Pólya József. *Observationes de herpete. Pest, 1837. 8.

- Pongrácz Lajos.* *Érzemények. Pest, 1838. 12.
- — *Kárpát. uti zengemények. Buda, 1838. 16.
- — Friedrich v. Hagedorn's sämmtliche poetische Werke. Wien, 1765. 12.
- — Xenocrat. Ein Gedicht in 7. Büchern. 1787. 8.
- — Napoleon en Egypte par Barthélemy et Méry. Stutgart, 1830. 8.
- — Magyar gyász. Pest, 1792. 8.
- — De populatione etc. disseruit Joh. Fejes. Pest. 1812. 8.
- — Historia literarum bonarumque artium in Hungaria. 8r.
- — Trója veszedelme. Dugonics Andrástól. Pozsony, 1774. 4.
- — Magazin für Geschichte der österreichischen Monarchie 1. B. Götting. 1806. 8.
- — Mauritius császár, szomorujáték; ford. Kereskényi Ádám. Kassa, 1767. 8.
- Puky János.* Károli Gáspár bibliája. Visol, 1590. fol.
- Pusztay Sándor.* *Soteria Josephi Palatini. Posonii, 1837. 4.
- — *Victoriae Augustae britan. reginae etc. inaugurationis solemnii sacrum. Posonii, 1838. 4.
- Réczey Imre.* *A' húdhólyagkómorzsolás. Pest, 1836. 8.
- — *A' sebészi műtan' alapvonaljai. Budán, 1838. 8.
- Róder Alajos.* *Egyházi énekek a' ker. kath. hívek' számára. Buda, 1837. 8.
- Ruchietl Mihály.* Monoszlai munkája a' képek tiszteletéről. Csonka.
- Rumy Károly.* *Populäres Lehrbuch der Oekonomie. Wien. 1808. 2 köt. 8.
- — *Kurze Anleitung zum Bierbrauen. Wien, 1826. 8.
- — *Ujonnán felfedezett módja a' lóétetésnek széna nélkül, magyar. és német. Kassa, 1833. 8.
- — Biblische Perlen, von Kornfeld. Bécs, 1826. 8.
- — Szentírás' értelmére vezérlő magyar Lexicon Bod Pétertől h. n. 1746. 4.
- — Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat. 1811. 1812. 1818. Bécs. 4r. 6. kötet.
- Salamon József.* *Erdélyi predikátori Tár. VII. és VIII. k. Kolozsvár, 1837. 8.
- Sárvári Ferencz.* *Világosító és rendszeres előadása az 1836-ik urbéri törvényeknek. Pest, 1837. 8.
- Sasku Károly.* *Tanítás' alaptudománya. 3 rész. Pest, 1837-8. 8.
- Schams Ferencz.* *Magyarország bortermesztését és borkészítését tárgyzó folyóirat. 2-ik füz. Pest, 1837. 8.
- Schedius Lajos.* *Magyarország' földabroszának 7 újabb tábláját.
- Schuster János.* *Gyógyszeres értekezések. 2 köt. Pest 1833-6. 8r.
- Sebestyén Gábor.* Magyar nóták Ruzsicska Ignác által. 15 fogás. hár fol.
- Spányik Glycér.* *Oratio ad Patres S. P. Vacii congregatos stb. Buda, 1838. 4.
- Szalay Imre.* *Egyházi beszéd Sz. István király felett. Bécs 1837. 8.
- Szalay László.* *Majthényi Sándor emléke. Budán, 1836. 12.
- Szálé Lajos.* Selectiora adagia latino-hungarica. Studio Petri Kis-Viczay Bartphae, 1713. 8.
- Szaniszló Ferencz.* *Pesti árvíz alkalmával mondott egyházi beszéd. Pest, 1838. 4.

- — *Memoria Josephi Vurum. Pest, 1838. 4.
- Székács József.* *Egyházi beszéd a' budapesti vizözön után. Pest, 1838. 8.
- Szenczy Ferencz.* *Mikós László b. emléke. Kőszeg, 1838. 4.
- — *Egyházi beszéd melly Sz. Mártonban a' sz. Domokos rend bebozatasának kétszázadik évfordultán tartatott. Kőszeg, 1838. 8.
- Szentes Sámuel.* Rerum hungaricarum historia, auctore Gasp. Ens. Col. Agr. 1604. 8.
- Szép Ferencz.* *Bács vmegye évszázadai. Újvidék, 1837. 8.
- Szerguel János.* Salmasii defensio pro Carolo I. h. n. 1652. 12.
- Szilády Károly.* Petrarchának 1624beli kiadását, 46.
- Szilágyi *Ferencz.* Klio. III-ik köt. Kolozsvár, 1836. 8.
- Takács Éva* *Munkái. 2 kötet. Buda, 1829. 8.
- Tatai András.* *Tiszta mathesis kezdete. II köt. Pest, 1836. 8.
- G. Teleki József.* Sketches on the Danube in Hungary and Transylvania. By George Hering London, 1838. nfol.
- Thassy Mihály.* Lugdunumi deák biblia. 1515. 4.
- Tóth Lőrincz.* *Szivhangok. Buda, 1838. 16.
- — *Olympia. Pest, 8r.
- Tóth Mihály.* *Gyászoló elmélkedés Szilassy József felett. Pest, 1836. 4.
- Török János.* Politica para corregidores y sennores. Barcelona 1616. 2 rész.
- — Chronica Seraphica del. . . . S. Francisco de Assis. 3. 4. 5. Madrid, 1719. fol.
- — Historia general de Espana. Madrid, 1650. 2. k. fol.
- — Soledades de la vida y desenganos del mundo. Madrid, 1713. n8.
- — El hijo de David mas perseguido Jesu Christo. Madrid, 1676. n8.
- — El rey penitente. . . . Historia sagrada. 1674. n8.
- — Introducion del simbolo de la fe de Luis de Granada (1—5 part.) Lerma, 1619 fol.
- — Origen de las dignidades seglares de Castilla h. n. 1618. fol.
- — Autos sacramentales, alegoricos y historiales del . . . don Pedro Calderon dela Barca. Madrid, 1717.
- — Perseguido David: parte 1. 2. 3. Madrid, 1675. n8.
- — El Parnaso Espanol. Barcelona, 1703. 4.
- — Leon de Mendoca en Toledo. 1618.
- — Code Napoleon, ou code civil des Français. Paris, 1806. n8.
- — Rabi Moysis Aphorismi. Basileae. é n. 8.
- — Beschreibung des Schlosses Esterház. Pressburg, 1784. 4.
- Vállas Antal.* *Egyetemes számtudomány. Pest. 1836. 8.
- — Valkó Béla Lipolt munkái. Első kötet. Közöns. számtan. Eszterg. 1835. 8.
- Vass László.* Mémoire historique sur la Bibliotheque dite de Bourgogne. Bruxelles, 1809. 4.
- — Buda és Pest' tájleirása gr. Vasquez Károlytól. fol.
- Veszerle Gáspár.* *A' religio behatásáról. Eger, 1836. 8.
- Vogt Vilmos.* *Lehrbuch der Pharmacodynamik. 4te Auflage. Giessen, 1838. 2 köt. n8.

- Vörösmarty Mihály.* *Marót bán, szomorujáték. Buda, 1838. 8.
Weiss Fridr. Sámuel. Lethenyi István, Zvonarics István és Zvonarics György magyar postilája. Csepreg, 1628. 4.
Zeyk János id. *Munkái. 2 köt. N. Enyed, 1831—3. 8.
Zsoldos Ignác. *Nevelésünk hiányai. Buda, 1836. 12r.
 — — *A' honi közbátorságról. Pest, 1837. 8r.

II.

KÉZIRATTÁR.

- Blackwell J. A.* (Londonban) Copy of a Manuscript in the British Museum, Harleian MSS. 7314. containing an account of the 16th century. 8r.
Csicsmanczai József. Barclaius Argenisének magyar versekbe szedett első könyve.
Csorba József. *Rövid észrevételek a' choléráról a' közönség megnyugtatóására. 1831.
Deáki Zsigmond. Kampus Sándor római magyar poenitentiarius' beszéde Mezzofanti Józsefhez mint új biboroshoz.
Gorove László. Authographumok gróf Aspermont János Goberttől.
Király Antal. 1. Leopold királynak 1695ben költ eredeti leírása Csongrád vmegye' rendeihez a' forintok' beváltása' ügyében.
Kolosvári Sándor. Néhány magyar levél a' XVI-dik századból.
Kölcsey Ferencz. Gróf Bercsényi Miklós 1703ban költ eredeti levele.
Lugosy József. I. Rákóczy György fejedelemnek Gyula Fejérvártt 1642. jul. 10. a' borosjenői ötvösöknek adott eredeti kiváltságlevele hártján.
Noy Caesar. * Osservazioni Geologiche sulle Terre e sulle Montagne metalifere della Lombardia. Venezia, 1837. n4.
Olgyai Gáspár. Articulusok, melyek a' magyarországi hazájok szabadságáért öszve szövetkezett Statusok és Rendek, e' folyó 1707. Esztendőbeli pünköst havának 16ik napjára haladt, és az Onod táján levő mezőben tartatott közönséges gyűlésében concludáltattak és végeztettek.
Perger János' *halála után fenmaradt kéziratai (átadva Ensel Sándor végintézet-teljesítő által);
 *Magyar törvénytár, melly magában foglalja az Árpád királyi házból lévő királyoknak törvénykönyveit, magyarosította 's némelly jegyzékekkel fölvilágosította P. J.
 — — *II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinand törvénykönyveik 1543-ig.
 — — Conspectus Urbarii.
 — — *Értekezés a' jobbágyokról.
 — — *Megeszmértetése a' közhasznu Esméretnek tájának, törvényes és diplomaticai tekintetben.
Rácz József. *Conspectus aegrorum in clinico chirurgico practico .R. Scient. Universitatis Hung. manucente Francisco Eckstein. 1819—1821. négy kötet. 8.
Szenczy Ferencz. Egy XV. században Sz. Ilona' napján költ deák oklevél, mellyben Vitézfi László Sz. Illéshegyi elhagyott szőlejét haszonbérbe engedi. Hártján.
 M. T. T. ÉVK. IV. 1.

Szidor Antal. Nemzeti dalgyűjtemény ajándéku a' barátság és szeretetnek. Gyűjtötte Mindszenti Dániel 1832. 8.

Tahy Gáspár. Több rendbeli régi magyar levelek.

III.

PÉNZGYŰJTEMÉNY.

	Arany.	Ezüst.	Réz.
<i>Beke Kristóf.</i>	—	—	45
<i>Birkés Endre.</i>	—	30	45
<i>Egyed Antal.</i>	—	—	3
<i>Fülepp József.</i>	—	65	31
<i>Hollók Imre és Vojtanek András.</i>	—	4	3
<i>Maurer László.</i>	—	—	8
<i>Messetics Mihály.</i>	—	36	74
<i>Miske György.</i>	—	1	—
<i>Prikkel Lajos.</i>	—	3	—
<i>Rácz Alajos.</i>	—	17	24
<i>Ruchietl Miklós.</i>	—	—	6
<i>Szálé Lajos.</i>	—	10	17
<i>Széchenyi István gr.</i>	1	—	—
<i>Szerguel János.</i>	—	10	4
<i>Udvardy János.</i>	1	—	4
<i>Vásárhelyi Pál.</i>	—	—	18
<i>Vass László.</i>	3	50	13
<i>Viczmoth János.</i>	—	—	12
<i>Zsarolányi Márton Ferencz.</i>	—	8	10
Öszvesen:	5	234	317

Beke Kristóf és Gorove László. Nehány régi római fegyver darabot. *Tatai János* egy régi jász munka (?) cserépkorsót.

IV.

TERMÉSZETIEK' TÁRA.

Birkés Endre. Több rendbeli ásvány darabokat 's egy mesterséges madárfészket a' nagy-anyai pusztáról Esztergom vmegyéből, melyet a' köznép kanálnyelü madár' fészke'nek nevez.

Horváth József. Egy nevezetes emberi monstrosus foetust.

Tatai János. Néhány kőületet.

Zipser András. Száz darab magyarországi ásványt (lásd róla a' 84-dik lapot.)

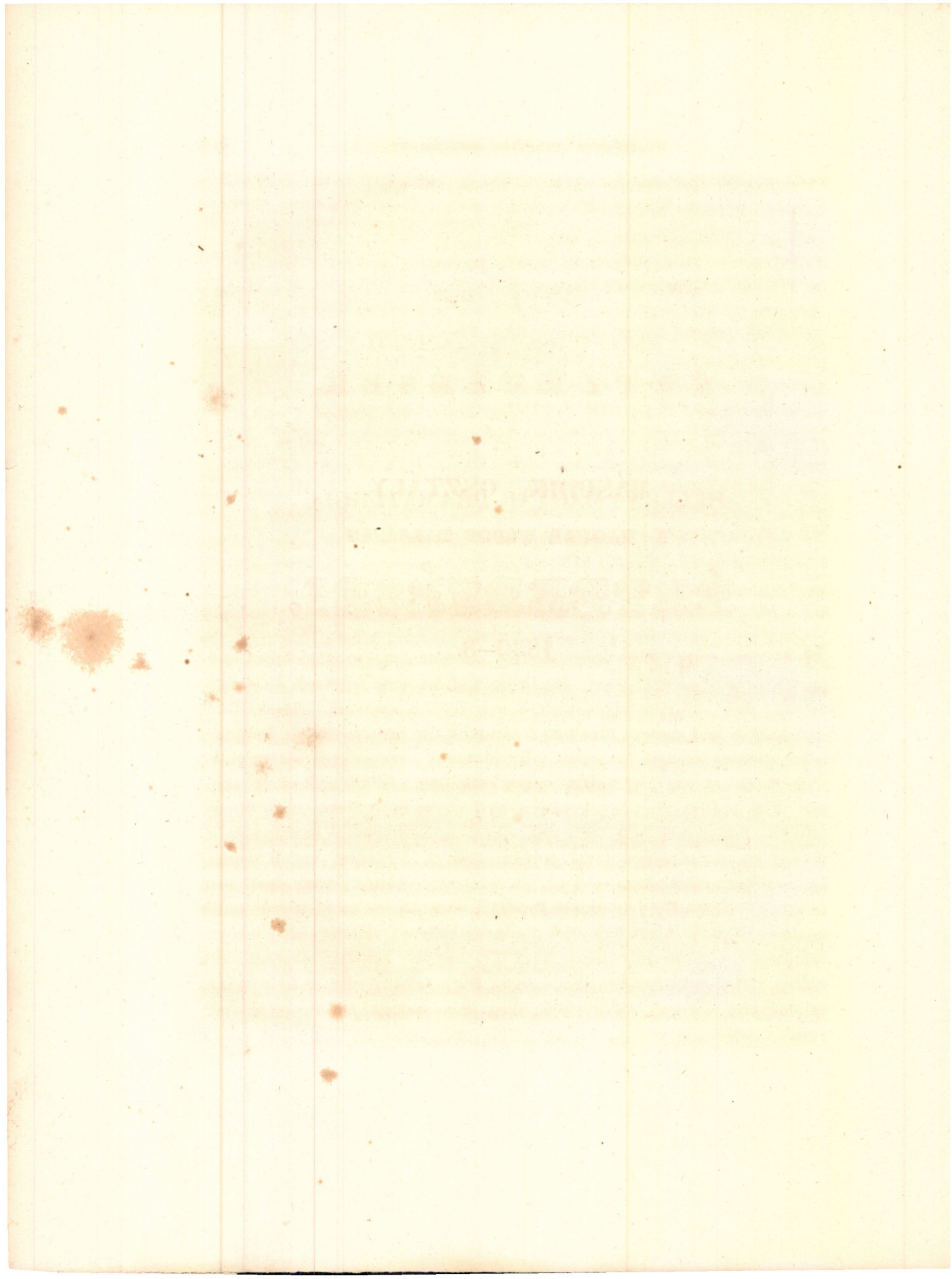
MÁSODIK OSZTÁLY.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

ÉRTÉKESZÉSI.

1836—8.

I.

NYELVTUDOMÁNY - OSZTÁLYI

É R T E K E Z É S E K.

I.

HELLEN - MAGYAR DRAMATURGIA.

GUZMICS IZIDOR R. TAGTÓL.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Melly nemzetnek nincs megállapított műszíne, mely századokra ígér-
jen tartóságot 's emelkedést: annak színművei sem lehetnek akár szá-
mosak, akár, mi még kívánatosb, 's még inkább hiányzik, jelesek. Okát
ennek nem kell messze távolban keresnünk: a' nemzet' jelesb költészei
nem örömet szánják magokat olly művekre, melyekről bizonyosak,
hogy céljokat vagy épen nem, vagy csak félig meddig érik el. A' szín-
műnek fő célja, vég rendeltetése a' nyilvános és tetteges előadás. A'
színmű olvasva csak holt test, neki életet és szellemet a' mutatvány, a'
műszín nyújt; olvasásra jóval többet érnek a' költészet' egyéb nemei,
különösen az elbeszélők. — Tudva a' költész e' hiányt, vagy épen nem
ír színművet, mely vele omolják porrá, vagy ha ír, minden erőfeszítés
mellett sem fogja ő azt úgy adni, miként kellene, mindig előtte lebegve
művének szomorú jövődjé, hogy az, minden tökélye' daczára, élet
nélkül siet a' semmiségbe. És ez oka, hogy nekünk olly csekély számú
színműveink, 's még csekélyebb, igen igen csekély számú jó színmű-
veink vannak.

De kell tudnunk, hányadán vagyunk színművészségünkkel. — Első tekintetre azt vélhetnők, hogy nincs könnyebb, mint beszélgető és cselekvő embereket állítani elé, papiroson vagy színpadon, 's papiroson tán még könnyebb, mondom sokkal könnyebb, mint színpadon, 's színművet írni, mellyben az élet' viszontagságait hozza át a' művész a' valódi világból a' színvilágba, mellynek nyelve is épen olly mindennapi legyen, millyen a' köz életé. 'S mi könnyebb ennél? kivált, ha az új izlés', legalább türes' kedvezéséből folyó beszédben, minkeblünkben könnyen folyó szerelmeket, mindennapi kalandokat írhat a' költész? — Ez a' képzelt 's örömet hitt könnyűség lehet oka, hogy nálunk is, mint egyebütt sokan érzik magokat a' színművészetre, kellene mondanom, a' komédiacsínálásra hivattnak, kik aztán azon üres, mosdatlan, kendőtlen fecsegéseket, éretlen, ugyancsak mindennapi elmésségeket, hiu, alacsony, kaczer szerepeket, valóban nevetséges körülményeket, fonják szövik össze, mellyek inkább fonó, szövő, mint színházakba való. — De nem úgy van: a' művészetben semmi sem könnyű, és nincs a' költész' térerén mű, melly annyi ismeretet, olly finom izlést és ítéletet, annyifelé ágazó gondot és műgondot kívánjon magára 's még nyelvére is fordítatni, mint a' színmű; valamint semmi hivatal nem kíván embert olly teljes értelemben szépet, mint a' színészet. — És

Habet comoedia tanto

Plus oneris, quanto veniae minus —

mond Horátz; nincs is kényesebben érdeklő hiba, mint az életben és életrajzban ejtett hiba, mellyet aztán nem egyes olvasó néma falai között, de tömege az életet ismerő 's élni tudó embereknek, a' színház' mindenfelé zúgó és hangzó 's mindünnen viszhangzó köztérén ítél meg, kik közé a' melly író nem tartozik 's színművet írni még is bátor, lehetlen hogy többször nevetséges hibákba ne essék. Itt a' legcsekélyebb botlás, mellyre egyes olvasó, mellyre maga a' művész nem fogna soha figyelni, tétetik nyilvánossá, mert sok szem sokat lát 's a' különféle izlésű és nézetű nép előtt semmi oldala, legcsekélyebb vonása sem marad a' műnek figyelem nélkül. 'S a' nyilvános, nem különben művészi előadás! ez maga legszigorúbb bírása a' színműnek, mellyből annál kitlenebbül rí ki a' költész' hibája, minél tökéletesebb színésznek esik hatalmába műve, mert: művészileg jól csak a' művészileg jól lehet adni.

Jelen értekezésemnek az lévén kitűzött czélja, hogy fejledező honi dramaturgiánkat az ókor' vagy hellen' tökélyei szerint, az ujnak nem javalható kicsapásai ellen óvjam; vagy inkább, a' hellen' komoly-vidám képének kimutatása által ezt, mellyre minden későbbi világ aggató saját nemzeti színeit, ezen újabb idegen színektől, mellyeket mi olly zavartan mázolgatunk át, külön véve, lássák honunk' színművészei, miképen kell és lehet arra a' honi színeket, egyedül a' honiaikat, illeszteni; hogy tegyük azt, mit amazok tevének, de tegyük tisztán, tegyük közvetlenül, szabadon és függetlenül. Mindenkor dicsőbben fog hangzani egyegy honi színművészünknek im e' dicsérete: *Szophoklessz*, *Eüripidesz* volt előképe; mintsem emez: *Shakespeare*, *Corneille*, vagy *Goethe*, *Schiller* példáján indult, mert:

Maiores longinquo reverentia —

's aztán *Shakespeare*, *Corneille*, *Goethe* és *Schiller* nem különben a' hellenek' tanítványai valának, pedig

Dulcius ex ipso fonte bibuntur aquae —

's mikor a' magyar újabbak közül tűzött ki magának egyet, nem tudva is hellent tűzött ki, de már átváltozottat a' közvetlen tanítvány' keze alatt 's áthonosítottat; ki a' mester' sajátosságaihoz, mester akarván lenni maga is, 's gyakran mestere fölött mester, önsajátosságait, a' hellen arczhoz önnemzete' színeit illeszté; 's most a' hellen- némethez például, járul a' magyar! 's ennyi vegyület, nem tudom mi szépet, mi jót szülhet, ha szép, ha jó a' tarka — kivált ha a' közvetlen példánynak, például a' németnek — előképe nem hellen, hanem hellen-francz. — Legyen tehát, miként egyebütt volt, nálunk is a' színművészet' alapja a' hellen, 's erre vitessenek át a' magyar színek: így a' hellen classicai idomot nyujtand színműveinknek, 's megnevesítendi a' honit, minden harmadik és negyediknek közbejötte nélkül.

De itt hatalmasan zúg az ellenoldalon, 's beszédem' csendes folyamát szertelen alkalmatlankodásával szakasztja meg: „Magyar színek hellen testre! mi idomtalan idomu kép lenne ez! bizonyosan tévedt a' hellenizáló író, ki talán hellen színeket akara magyar testre ajánlani, de tolla megelőzte gondolatját. De minek nekünk ez is? magyar arcot magyar szín diszíthet csak jól, az idegen csak ferdítené, csufítaná azt, valamint a' magyar testet idegen köntös. Magyar, tisztán eredeti magyar

kell nekünk, kik szabadok vagyunk, soha senkinek nem szolgáltunk, senki' majmai — servum pecus — nem voltunk, 's lenni soha nem akarunk. Van Dugonicsunk stb 's ez elég. Vagy ha már szükségesek idegen példányok, az ujak jobbak is, számosabbak is, kik a' fölvilágúlt, művelt kornak lévén emberei, közöttük az utolsó első lehetne a' sötét ókor' félig vad félig művelt költészei között."

Hallom 's szinte remegek e' hatalmas nemzeti büszkeség előtt, 's csak ezt merem rebegni előtte: tisztán eredeti, tökéletes műve egy művésznak, egy nemzetnek, még az én kedves hellenemnek sem volt soha; 's a' tizenkilenczedik században ez már tisztádan tisztán lehetlen is, habár száz és ismét száz Dugonics verdezze füleinket.

Csakhogt rosszul ne értsenek hazám' fíjai, kik már olly sokat és sokszor értettek rosszul, azzal enyhítem a' tán szigorú, könnyen külöködésről vádolható ajánlatomat, hogy világosabban mondjam ki azt, mit mondani akartam. Én tehát magyar színeket ajánlok a' hellen, nem testre, mintha a' hellen történetből vagy mythológiából kívánnék a' magyar színműnek akár kellemet akár anyagot vetetni, hanem művészi szellemre magyar színeket. A' mese, vagy történet, akár honnan vetesék az, a' színműben pusztá váz, 's arra, minő és mihoni, földi-e vagy mennyei legyen az, legkisebb a' gond; fő itt a' szellem, mellyet a' pusztá vázba a' színművész öntendő, 's egyedül ez a' szellem, 's a' mód, mellyel ezt önteni ügyeskedik a' művész, 's a' színek' keveréke, mértéke és aránya, határozza meg a' művészet' és művész' művészi becsét:

Cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo.
Singula quaeque locum teneant sortita decenter.
Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
Primo ne medium, medio ne discrepet imum.
Ex noto fictum carmen sequar, ut sibi quivis
Speret idem, sudet multum frustraue laboret
Ausus idem: tantum series iuncturaque pollet.

És ez a' szellem, nem a' történet, nem a' mese' vagy tan' szel-
leme, hanem a' művészi, a' classicaí szellem. Ez a' szellem pedig,
tudtunkra legeredetibb, legtisztább, legvidámabb a' hellen színművé-
szetben. Valami ezen kívül van: anyag, kellem, karakter, csak a'
szellem' kitüntetéseért van, csak színei ezek a' szellemnek, mellyekben

ez megtestesülve jeleng felénk. Megjelenhet tehát ez a' szellem magyar testben, magyar köntösben; magyar nyelven, magyar szófüzésekben szólhat hozzánk; egész külseje nemzeti, ő maga, a' szellem átlános, egyetemes, nemzeti különséget nem ismer, de mindenütt képes megjeleni mint nemzeti; tehát külön és tulajdonlag nem is hellen az, de hellennek azért nevezzük, mert tudtunkra először Hellaszban, hellen köntösben és színekkel elborítva jelent meg, a' gyönyörű, tiszta, vidám gyermek-szellem. Azóta több helyeken jelent ő meg, mindennek mindene lévén, olasz az olasznak, britt a' brittnak 'stb. 's most, a' századok' végén jeleng köztünk is, ajánlkozólag, ha hogy fölvennők őt; kész, sajátsága' sérelme nélkül, felölteni a' magyar köntöst, szólani hozzánk saját nyelvünkön, csak legyenek, kik szólássák és értsék őt, kész nemzetivé lenni közöttünk és honosivá, kész bajuszt is venni föl; csak csinos legyen az, magyar tánczra kelni, ha rend és szabályszerű az, 's ha a' hangászatot is rokon szellem lelkesíti. Talán ezzel már elég értelmesen szólottam, 's a' kinek értelmesen, annak bizonyosan elégtévőleg is.

Mi a' másikat illeti: nem azt akarám mondani, hogy minden idegent, a' hellenen kívül száműzzünk színműveinkben; ez rút vétek volna a' mai külföldiek ellen, rút minnen színészetünk ellen. Sőt inkább tanuljuk, becsüljük a' mai külföld' jelesb elmeműveit; nagyok ők, kik olly tökéletes műveket adának, mellyekkel méltán dicsekhetik az általok dicsőített nemzet; millyeneket, nem ugyan színművészi tekintetben, de a' hellennek honosításában, a' színeknek remek vegyítésében, maga Hellasz sem adott 's az időben nem is adhatott. De soha ne feledjük, hogy mind ezek az új nagyok Hellasznak voltak tanítványai! Az ujaknak — ki tagadja ezt? — nagy tökélyeik vannak, de vannak fekélyeik is; a' helleneknek mérséklettebb mindenük, mert mindenük természetesb, erőltetés nélkül, mert a' mit erőszak nélkül ki nem vihettek, meg sem is kísérték, szemeik előtt tartva mindig azt, mit az ő példájokra később ajánlt a' már hiún csapongó övéinek Horázt:

Et quae

Desperat tractata nitescere posse, relinquit.

'S ha mindenben a' hellenek fölött állanának is az ujjabbak, egyben folyvást alattuk állanak 's ez: a' természeti szép és egyszerű fönség. Ezt

az igen művelt, sokat tanult aggkor el már nem érheti, jobban: vissza hozzá nem térhet, valamint a' bokros gondú férfiú vissza nem idézheti letűnt gyermekkorának édes örömeit, gondtalan álmait.

Tanuljuk tehát az újakat fáradhatlanul; hozzuk át minél nagyobb mennyiségben, minél művészebb kezekkel az ő szépségeiket saját műveinkre: csak ne hibáikat is, bár milly fényesek legyenek ezek; hibáka magunk is fogunk elkövetni tudni, gyakran 's tán leggyakrabban csupa hazafiuságból. — 'S tegyük ezt — 's ide megyen minden javalamat — tegyük ezt szabadon, tegyük teljes öntudattal. Tanuljuk előbb a' hellent 's aztán az új remekeket; lessük ki, miként használák ezek azokat; mi hellen ezekben, mi nem az; miként elegyíték az ó és új színeket, hogy a' művészet' átlanos szellemét, mellynek nincs saját sem kora, sem tére, sem nemzetisége, saját korukba saját honukba varázsolták át, reá illegetve saját nemzeti színeiket; nézzük itt is ott is a' bánás', a' vegyítés' és különzés', az összeillesztés és elhadás' módjait; ezeket tegyük egészen sajátainkká, 's aztán költsünk; csak szavakat és szófüzéreket ne költsönözzünk, mert ez lopás, 's a' mi e' helytt még rosszabb, épen koldulás. — Az, a' ki mondá: o imitatores, servum pecus! — És — mit egykor a' jó Rajnisnak, utóbb a' merész Kazinczynak olly rossz neven tudának venni józan lelkű honosaink —

Libera per vacuum posui vestigia princeps:
Non aliena meo pressi pede. Qui sibi fidit,
Dux regit examen —

Épen abban az értelemben szóla így, a' mellyben én szólok; épen azt tevén, mit én javalok, ki a' rómaiak között először volt bátor hellen szellemben lépni föl, sőt még köntösben is, magát a' tátongó latin nyelvet kényteté hellen finomság' és illem' karjai közé simulni. És nemde Rajnis és Kazinczy fordítók valának? Horátz pedig imigy folytatja, a' római gőgöt megtagadva:

Parios ego primus iambos
Ostendi Latio, numeros animosque secutus
Archilochi, non res et agentia verba Lycamben.
Ac ne me foliis ideo brevioribus ornes,
Quod timui mutare modos et carminis artem,
Temperat Archilochi musam pede mascula Sappho,
Temperat Alcaeus.

Ő mondá:

Respicere exemplar vitae morumque inbebo
Doctum imitatore, et veras hinc ducere voces.

Tehát nagy a' különbség: a' *servum pecus* és a' *doctus imitator* között!

Ő mondá:

Vos exemplaria graeca
Nocturna versate manu, versate diurna.

'S mit nem monda még ő ez értelemben! mit mi tudunk, jól vagy rossz-
szul, vagy épen nem tudunk? 's ha a' mi jó Dugonicsunk ezt jól tudja,
nem fog annyit, fonóházaknak és csárdáknak írni. És még is, áldás
hamvainak! ő irt, 's majd egyedül ő, csak úgy is, akkor, 's akkor kik-
nek írjon nem úgy? De kik ma is csak úgy, vagy közel úgy, vagy még
úgy sem, és még is irnak, valljon kiknek irnak ezek?!

Scribimus indocti, doctique poemata passim!

Horátz pedig, a' *doctus imitator*, egyetlen a' romaiak között művészi
szépségre, 's azért egyetlen, mert a' mire másokat serkente, ő maga
fáradhatlanul tevé azt; ő a' legnagyobb szépségü, mert legkevesbbé ere-
deti Horátz, az egészen hellen szellemü latinusz.

Köztünk — absit invidia vero! — köztünk a' színiköltészetet
megdicsőíteni — béke Kisfaludy' hamvainak, ő sem dicstelenül költözött
tőlünk — Vörösmarty kezdé. Ő legközelebb áll a' hellenekhez, 's a' hel-
lenek' legjobbikához (a' kor' és hon' szükséges színeit levonva) Szophok-
leszhez; ő könnyen az lehet nekünk a' mi Shakespeare a' brittnék, Schil-
ler a' németnek leve, ha tudjuk mi őt úgy becsülni, miként azokat becsülik
az övéik; csak több színműveket és csak színműveket írjon, a' Bujdosók'
nagy szellemü szerzője! Műgond' műve-e ez őbenne, ki studiumává tette
légyen a' helleneket, vagy a' természeté, nem tudom; de hogy benne
műgond munkál és természet, 's hatalmasan munkál, látom, örvendem.
E' kettő együtt, illy mértékben köztünk nem jutta még kettőnek.

Mielőtt a' dramaturgiában tovább ereszkedjem, két fontos kér-
dést kell ügyeleltre vennem, mellynek egyike úgy mint másika azon ta-
pasztalásból ered, melly honunkban maiglan tagadhatatlan, hogy t. i. a'
színművészet nálunk, minden heves és zajos hazafiuságunk, színház-

építési, színműköltészi buzgalmunk mellett is, köz kedvelést, egyetemes részvétet nem nyerhet, sőt nagy részben megvetést, ellenszegülést kénytelen tapasztalni. Pedig, ha kíváncsós, fárasztó és aggasztó munka között a' közbevetett pihenés; napi gondok, aggalom és boszuságok között a' parányi feledés; a' szilaj kicsapongásokat, vad, nemtelen és mocskos vétkeket fékelő, irtogató, szívet lelket képző, nemesítő főntebb rendű, inkább elmét mint testiséget foglalkoztató mulatság, gyönyör és kedvtöltés: én a' színészetnél e' czélokra jobbat, nemesebbet nem ismerlek; haki ismer, keljen föl és szóljon 's én hallgatni fogok, 's őt fogom hallgatva hallgatni. Mi oka tehát: innen a' részvétlenség- és megvetésnek; onnan az ellenszegülésnek? —

Ha nem az a' közönséges bajunk, melly kisebb nagyobb mértékben mindnyájunkat nyom, mellyről már tettem szót, szólótamban a' hellen-magyar költészetről ezen Évkönyvek' II. kötetében, hogy mi, gyermekség előtt és nélkül megaggott nemzet vagyunk, kikben még emléke sem maradt fön a' szép gyermek-kornak; kik azért nem is eléggé vagyunk fogékonyak és képesek ártatlan, gondtalan és nemes örömekre: ha mondom, nem ez a' közönséges baj oka a' színészetre olly szomorú kettős jelenetnek, ez okot vagy a' színművekben és színészi előadásokban, vagy egyes és mellékes eszmékben, nézetekben és előítéletekben kell keresnünk; de ha csakugyan ezekben van is a' kettős jelenetnek közvetlen oka, a' fő- és alap-ok mindig ama' közönséges, mellyet nem tagadhatunk, fog maradni. Mutatja ezt az a' mindennapi tapasztalás, hogy még azok is, kik a' színészethez barátai, még pedig szenvedélyes barátai, még ezek is a' víg, a' kacagató, egész az alacsonyságig nemtelen, hitvány játékokra sietnek, a' főntebb szellemű, valóban nemes menetű és irányzatú hősművek iránt töbnyire hanyagok; mert ezek is, miként mondogatják, inkább nevetni mint sirni akarnak; mintha a' komoly hősművek csak ríkatásra valók volnának! — Tudom én azt, mit Jean Paul megjegyzett, hogy minél komolyabb a' nép' karaktere, annál hajlandóbb a' vigra és nevetségesre, 's megfordítva; de a' nélkül hogy ezt tagadjam, sőt egészen el ne fogadjam, tudom azt is, hogy nem csak a' helleneknél, kik vidám szelleműek lévén a' komolyabb mutatványokban lelték kedvüket, de a' komoly britteknél is hosszínmű-költészé maiglan az első koszorú. — Miként izlelhetnők meg a' hosszínműveket? röviden

felelek: mert az ízlés erőszakot nem tűr, 's ha színészeink a' nagy tömeg ellen törendnek, éhezni fognak és szomjúzni: lassanként illik a' nép-ízlést javítnunk: mindig kevesebb lumpaciusokat; ezekről gyakran térjünk át Kisfaludy által mutatott példányok szerint jól készült nemesb szeszélyű vigakra, mellyekre ne vessenek, de itt ott illetődjenek is egykicsit; olykor olykor adjunk Bujdosókat, Várnászokat, Iréneket és Átkokat, mellyekre bámuljanak, rezzenjenek, emelkedjenek; de soha ne Stiborokat! ilyenekkel a' művészet sem fog megbarátkozni soha, és az iszonyatos hamar fásít bennünk, valamint az utálatos undorít, 's fásultság, undor nem lehet czélja a' művészetnek.

Honunkban is, miként másutt, de nálunk most még inkább mint másutt, nagy részben mutatkozik idegenség a' színészet ellen, innen az ellenszegülés, az akadályok. Midőn tehát az egyik rész erkölcsiség' — a' másik erkölcs telenség' iskolájának tartja a' színházakat; az építeni, szaporítani, ez akadályozni, pusztítani törekszik azokat. — Mellyik résznek van igaza? ítéletem szerint, mind a' kettőnek, és sem egyiknek sem másiknak, miként maga a' tárgy különféle oldalról mutatkozik és nézetik. Egyaránt távol jár az igaztól, az is, a' ki minden tekintetben barátja, az is, a' ki minden tekintetben ellensége a' színészetnek; mert: áll közepett az igaz, 's közepett járdallani biztosb. — Ennél fogva igaza mindkét részről annak leszen, ki a' tárgy' becsét nem egyedül a' mi-től, hanem és főleg a' millyen-től függeszti föl. Kik ezt teszik, ki fogják találni a' közepet 's benne az igazat, 's itt, egyik innen, másik onnan találkozva, barátságosan fognak kezét, 's én ott állok köztük a' harmadik.

Mindenben, 's itt főleg eszméi és ténylegi (alkalmazotti) mivoltát kell a' dolognak tekintenünk. Az első nézet magában a' dologban, a' dolog' elveiben és lényeges elemeiben, a' másik annak alkalmazásában 's gyakorlásában áll; 's ez vagy megfelel a' dolog' eszméjinek, vagy félreüt azoktól. Az kérdést sem szenved, hogy ennek becse, érdeme attól függ, mennyire felel meg az eszméknek: minél közelebb áll ezekhez, annál tökéletesb, minél távolabb esik tőlük, annál tökéletlenebb, mint minden, mi emberi e' világon. Van rossz színmű? prédikátzio is van rossz; vannak az életben jó rossz társaságok? a' színésziek között is vannak jók rosszak. 'S a' jót ülelni, támogatni, a' rosszat távolítani,

irtani kötelessége embernek társas életben, mindenütt, mindenkor és mindenben.

Tulságokba merülten eszméllett akkor Platon, mikor bölcs és boldog köztársaságának eszmei világából egészen kizárá a' költészeket, mint erőnyrontókat. Nemde, a' nem különben bölcs és erőnyös, 's tán tanítványánál is bölcsőbb 's erőnyösebb Szokratesz becsülé Eüripideszt, 's ennek színművei' előadásakor megjelent a' színben, nyilvános például arra, hogy nincs oka a' bölcsnek, átalán minden színművet 's műszint kárhóztatni? — De hát boldogult-e a' túlzó bölcs magast röpdező eszmei országával? jött-e az létre valaha az emberek között? Nem tagadom a' nagy ideál' némi hasznait 's jótékony befolyását az emberiség' nemesülésébe; de soha nem léteztetése, sőt meg sem kísértése azt hiteti el velem, hogy az nem embereknek való, 's a' mi ilyen, azt erőltetni, hasztalan munka. Egyik részét az emberi természetnek országakünn kell vala hagynia Platonnak, hogy az embereket abba bevihesse, 's benne megtarthassa, 's ha nem a' jobb, bizonyosan szebb részét annak. Azt nem mondom, hogy a' hol költészek vannak, ott nincsenek vétkek; de azt bátor vagyok mondani, hogy a' hol költész nincs, vétkek szinte még is vannak, azzal a' különséggel, hogy amott a' vétkek finomabbak 's kevesebbé ártalmasok; emitt szilajabbak, durvábbak, azért dülők is és pusztítók. Ki mellyiket válaszsza, ám lássa! én, minden tétovázás nélkül az elsőhöz járulok. Azt hiszem, hogy ha Platon életében többször nem volt költész, ez egyszer, ezen eszméjének szültében költész volt.

Mit teszen a' szépművészet' komor ellensége szigorú, akár idegenkedésével akár ellenszegülésével, ha már egy nemzetben, ha már egy kis világban annak szerelme fölgerjedt? lehet-e csak parányi reménye is, azt elnyomhatni, akár részvétlen veszteglésével, akár ellenszegülésével? vagy inkább attól kell tartania, hogy illy magaviselete még lobbantja a' vágyat, feszíti az erőket, egyesítve, mit legkevesebbé akart, létesíteni szerelmük' tárgyát? Nem nevetséges erőlködés volna-e a' hegyről rohanó zápornak magát gátul vetni? hiszem, bölcsőbb leszen, előle kitérni és neki szabad omlást engedni, ha vele sodratni nem akarunk esztelenek; és még bölcsőbb leszen, ha kártékonyosságát előre sejtve, neki idején olly irányzatot adunk, ha adni tudunk, melly szerint kevesebbé legyen kártékony. Így itélek én a' korszellem' mindennemű ágáról,

melly ha egyszer megindul, egészen elnyomni akarni, haszontalan erőlködés, nevetséges tusakodás, valamint más részről, azt hanyagon nézni, rombolni engedni, 's magát kényeként vele sodratni, csupa gyávaság volna; igen, ha valóban ártalmas, intézni, csinján vezetni, 's hogy önkényt simuljon, vele kezét fogva barátkozni, a' vágányba, mellyből folyvást kicsapong, nyájas és bölcs kezekkel visszaillesztgetni, hogy az illemes irányt, mellyet neki adni akarunk, önkényt fogadja el, 's magát arra vezetetni örömet engedje. — Jóval okosabban cselekszenek tehát a' színészet' ellenségei, ha ellenségek lenni megszűnnek, sőt ha barátságukkal iránta figyelmet mutatnak, hogy hami rossz mutatkozik annak körében, azt gyengéd kézzel irtogassák, irtogató szándékuknak helyes okait világosan tudatva, hogy még azok is, kik a' rossznak, akár gondatlanságból, akár hiú vonzalomból heves barátai, még azok is, föleszmélve lássák az örvényt, mellyet kerülni, betapasztani tanácsosb, mint vakon rohanni neki, 's benne visszafordulhatlanul eltemettetni. Korunk okulni akar, 's csak okulva, tudva akarva javulni; okulni pedig csak világosság' és meggyőződés' útján lehet.

Szükséges, hogy a' társaságnak mindenkor legyenek őrjei, erkölcsi őrszemei, oktatóji, feddőji és fenyítőji, 's akkor legszükségesebbek ilyenek, mikor a' nép új fejlődésének megyen elébe, hogy a' fejlődés és képzet el ne ferdüljön. De ez öröknek csak igen is bölcseseknek illik lenniök. A' bölcsesség javálja, hogy ahhoz, kinek erkölcséibe, életmódjába, egész szellemi lényegébe akarunk munkálva avatkozni, épen ne ellenséges, visszalökő göggel, mindent rosszaló ránczos homlokkal tegyük munkánkat, sőt minél nyájasb, szeretettel és résztvevő buzgalommal minél teljeseb árczot mutassunk; ez vonz, amaz eltaszít; ez lágyít, amaz makacsít; ez szabad engedelkenységre simítja hozzánk a' tanítványt, az kemény ellentállásra ingerli. — A' bölcsesség javálja, hogy egy fejlődésének indult gyermek-nép' kedvelt bábjaikat, bármilly hiúknak látszanak azok a' bölcs' szemeiben, necsak ki ne tépjük erővel kezeiből, sőt magunk adogassuk azokat elébe, magunk is játszadozzunk azokkal, hogy szeressen bennünk' érettük a' gyermek 's a' részvétért, mellyel játékába elegyedünk. Nem helyén bölcs az, a' ki mindig és mindenütt szigorún bölcs, 's a' csak magának bölcs, nem használ semmit a' közjónak. — Milly könnyű dolog játék közben intézni a' gyermek'

gondolatait, érzelmeit és cselekveteit! milly könnyű a' bábnak, a' magában hiúnak, irányzatot játszva adni, millyent mi akarunk, ha szeretve, ha mintegy mást téve teszszük azt! miként örvend a' szeretett gyermek tőlünk tanulhatni, az őt ölelő nyájas karok között, az őt csókolgató ajkakról, a' vele játszadozó kezekből játszva vehetni át a' jobb irányt, melyre sem magától, sem semmi erőszakos hatalomtól kényszerítve nem fogott áttérni! — De még kevesbülhetnek is így a' hiú bábok; az alacsony és nemtelenek' helyét föntebbiek és nemesebbek foglalhatják el, nem reá tolvá a' gyermekekre, mi közönségesen sükernélküli és hálátlan munka leendne, kivált ott, hol egy nagy gyermektömegről vagyon szó; hanem inkább kívánva, megkedvelve a' gyermektől, ki örömet lép nemesebbre, fejlődése' fokenkénti menetében, ha ez a' nemesebb nyájasan, könnyeden lejt feléje. Alig van fonákabb valami, mint szigorú kátói homlokkal riasztani vissza a' gyermeket.

De mit fecsegek én itt gyermekről? nem eléggé koros-e, ha csak európai újra születésétől számítunk is, a' magyar nemzet? — Oh, igen, csak igen is koros ez a' mi nemzetünk, egész a' közelgő ősz vénségig koros, koporsójába dülendő, ha meg nem ifjudik! — De azt kérdezem, volt-e ez a' ma már agg nemzet, volt-e ez valaha gyermek? gyermek, a' szónak innen szép hellen, onnan szelíd, alázatos keresztény értelmében? Vagy, ha volt, tud-e az időre, e' szép korra visszaemlékezni? felénk lebeg-e e' gyengéd kor' távol árnyalata, hogy pihenhessünk, hogy mosolyghassunk nézetében, hogy feledhessük alatta csak kis időre is az aggasztó kor' komor bajait, hogy simuljanak homlokunk' ránczai tükrében?! — —

De, hová gondolok én, balga? A' Krisztus után már kilencz százados keresztény magyarok! és, a' Krisztus előtti pogány hellenek! 's gyermekké születni, annyi tapasztalás, annyi tanulás után! Visszaléphet-e az agg ember, a' különféleképpen képzett, művelt, komoly és komor agg ember a' képzetlen gyermekkorba? nem vagyunk-e mi már eléggé filozophusok, még pedig keresztény filozophusok? 's most visszaforduljunk, rákmenést téve, még pedig — átok a' gondolatnak! — még pedig egy pogány nép' bohós gyermekkorára! — így szólnak Nikodémusaink; de én, bizva ügyembe 's tisztára hozását reménylven, mindenek előtt ez utamba gördült akadályokon kívánok áttörni. Mihezképest:

Egyes ember ugyan — bár miként szeressük e' hasonlítást, melly több tekintetben gyönyörű is, igaz is — egyes ember nem fog visszaléphetni aggkorából a' fiatal korba, hanemha máguszi vessző által; de csak ugyan gyakran, a' munka és gondok között érdemtelenen elaggott emberre szépen sugárzik vissza az eltűnt gyermekkor' fölleg 's borútlan gyönyörű ege, annak szelíd, tiszta esthajnalára, melly hasonló az ifjuság' kelő hajnalához, 's mellyben az aggember második gyermek. Csak az a' baj, hogy e' remegő fény korán letűn az örökség' oceánjába. — De egy egész embertömeg, egy nemzet, szinte mint az egész nagy emberiség, folyvást él uj 's uj növendékeiben, 's tagadhatatlanul visszaléphet a' gyermek' és ifju' vidám korába, 's egészen átváltozhatnak. A' hellen nép sem Homér' idejében született először; de fejledezett, tisztult régi és agg vadságából, 's így születék újra, gondtalanul játszadozó gyermekké, vidáman serdülő ifjává, a' Músák' lantja mellett és a' Khariszek' karjain. És mik voltak csak négy öt század előtt is a' frankok, a' germánok és brittek, 's mikké lettenek szemeink előtt, a' kebelükbe tért szelíd és szép művészetek által? 's nem kezdünk-e mi is néhány tized óta változni, kivált mióta a' széphalmi, a' sümegi és miklai lantok 's ezeknek gyönyörűbb rokonaik zengedeznek füleinkbe?

Mi philozophiánkat illeti: ezzel ma még — hála érte az egeknek! — nem igen dicsekhetünk, bátor iskoláinkban a' külföld' feszes, redős philozophiáját korábban kezdék velünk ismertetni a' compilátorok, semmint minnen saját magunkat. Maiglan sem tudtuk, szomszédaink' bármi csillogó, csábító példájukra sem tudtuk azt megkedvelni. 'S talán épen azért nem, mert gyermekek soha nem valánk; talán épen azért mi a' művészetnek még csak egy ágában sem teremténk remeket; 's hami közepszer-fölöttit találánk meglátni, vagy meggúnyoltuk, mert nem ismertük, vagy megcsudáltuk, mert — ismét csak azért mert nem ismertük — mint rendkívülit. És — csak valljuk meg, ha bár egy kis pirulással is — nem rég nálunk csak az volt magyar, az nemzeti, 's ezzel büszkéek valánk 's hangosan dicsekvénk, a' mi szilaj, durva, darabos volt, mint szinte útaink, 's szídtuk a' finomabb olaszt, franczot és németet. Mert mi a' természet' nyájás, egyszerű fönségét soha sem tudók megkedvelni, bájkellemű szépségeit soha szépen nem érezni, 's tanultak, igen tanultak, de igen fások is voltunk, 's az Aiszthesziszt,

ezt a' gyönyörű szép istennőt maiglan sem értjük, maiglan sem érezzük. 'S ez nagy baj, de benne az vigasztal, hogy szó, nem megvetendő kivétellel, a' nagy tömegről van ma már, melly naponként vékonyul, bátor intézeteink, mellyekben tisztuljon, emelkedjék a' tömeg, még ma is gyéren léteznek. — 'S mert fásultak valánk, a' roppant elmeműveket sem értünk, mindenre érzéketlenek! Vádszavaim' igazságát kiáltozzák rendetlen, szennyes városaink, földfölötti vagy alatti barlangu füstös faluink, irgalmatlan rossz útaink, bűzölgő mocsáraink, teljes nyárban is kopasz fejű erdeink, csak igen is pusztá pusztáink, szabad, szabályatlan áradozásu folyamaink, de leginkább az, hogy mind erre süketek, climánkra, kenyereinkre 's borainkra elég büszkék tudánk lenni, 's diadallal mondani: Extra Hungariam non est vita; de a' szózat külföldről soha vissza nem hangzott, hogy irigyletet gerjesztett volna. Ma színház után kiáltozunk, 's ha nyitva áll előttünk, bele menni vonakszunk, 's ha megyünk, csak erőltetett (mert így ma a' divat) hazafiuságból megyünk, 's csak nevetni akarunk. És így vagyunk mi maiglan az Aisztheszisz' országában, így minden képző, minden hasznos intézeteinkkel: ébrengünk, de föl egészen még sem ébredtünk; felfellobbanunk, 's lelohadunk, hevülünk 's elhülünk, égünk 's megfagyunk; sokat is beszélünk, de keveset teszünk, 's e' keveset is töbnyire rosszul, mert előre vagy épen nem, vagy hibásan számítunk, 's ritkán tudjuk, mit, 's ezt mikor 's hol 's miként kezdjük 's végezzük; azért sokszor a' munkának közepette fönsülünk; erőt oszlatunk 's vesztegetünk, mert egyezni 's egyesíteni nem tudunk; gyanakszunk, ócsárlunk, irigykedünk, vállat vonítunk, a' kész és ügyes kezet visszataszítjuk! — A' színészetről ma sokan, sokat, sokféleképpen irtak és irnak. Mind jó, de nekem az tetszik, ki előbb színészeket ohajt képzetni, 's csak azután színházat építtetni: a' jó színész, jó színművel mindenütt helyén van, a' rossz mindenütt helyén lehet, csak színházban nem.

De mi keresztények vagyunk, 's nem balga kívánság-e az, hogy mint ilyenek gyermekekké, még pedig pogány gyermekekké legyünk? — Vajha, uraim! vajha a' keresztény színészet volna olly tiszta, olly feddhetetlen, saját vallási és erkölcsi elveivel olly egyhangu, híven egyező, millyen a' hellen volt! volna, miért ne ellenezze, sőt miért még ohajtani is tudja a' színészetet még a' komolyabb vallásu és erőnyű

ember is! — A' hellen vallás már bölcsűjében költészi vala, nyájas gyermeke a' vidám phantasziának. A' hellen nemzet e' sokszínű, sokbohó-zatu vallásnak karjain nevedett, játszadozott mint gyermek, örvendő a' természet' szellemített képeiben, vigan ugrándozva faragott istenkői körül. Majd a' komolyabb philosophia, de még elég vidám arcczal vevé ölébe a' gyermekkorból ifju korába lépett népet, minden ugrás, minden erőszak nélkül, sokat meghagyván még neki gyermeksege' bábjaiból, 's a' phantasia' teremtvényeit el nem ölvé egy lehelettel, sőt még mindig éltetve azokat, főntebb irányt, nemesebb czélt tűzve ki az előbb szilajon csapongóknak, 's egységre hozni iparkodva a' merészen zavart 's szétszórt tömördek képeket, eszméket kapcsolva velük össze, a' nemesen fejledező ész' gazdag tárából. Ilyen volt a' szokrateszi és platóni komoly-vidám philosophia, mellyben a' gyermek phantasia még folyton szépen tükrözé vissza magát. Segíté e' munkálatban a' philosophiát a' most legszebben virágzó költészet, jelesen a' műszíni költészet, legjelesebben Eüripidesz' keze által. — És nézzétek! ez az előbb játszi gyermek, majd a' komolyabb, de soha sem komor arczu ifju, korának férfias teljében, unva ott a' phantasia' játékait, itt a' soknézetű ész' mindig elvonultabb, mindig szövénesebb eszméit: első veté magát az eléölövelt keresztény religio' kebelébe, mellynek gyengéd, szelíd szellemét még egy nemzet' emberei sem fogák föl olly tisztán és elevenen, miként épen e' hellenek, 's a' magokat ezek után képzett rómaiak; ezek közül valának az első keresztény századok' legjelesb keresztény bölcsői és hősei.

Mi oka e' ritka, e' szembetűnő tüneménynek? az egy istenség' hitében nevelt, ígéretekkel, jövődölésekkel táplált, csudákkal erősített, az idvezség' igéjét először és egyenest magától az igazság' mesterétől hallott zsidóság nehezebben, gyérebben vevé föl a' keresztény hitet, mint a' magára hagyott, sokistenű, hiú vallásu, bizonytalan tanulmányu, inkább színházakban mint, akár akademiákban akár templomokban nevelkedett hellen nép? — Én ugyan — imádva az isteni bölcsesség' csuda titkos utjait — legközelebbi okát e' tüneménynek a' két nemzet' fejlődésének ellenkező elemeiben 's menetében lelem. A' zsidóság, még mielőtt nemzetté alakulna, szolgálai járom alatt sinlódék Egyiptben, hol közel vala ősi vallásának, a' teremő egy isten' hitének feledéséhez.

Ebből az isteni bölcsesség' kiszabadítá Mószes' hatalmas keze által, 's hosszú vándorlásai után bevezeté Kanaan' téjjel mézzel folyó birtokába. Veszekedés, pártoskodás, szakadás vala polgári létének egész folyamata, majd ismét szolgaság az igen rövid virágzatu jobb lét után. 'S ezzel vége szakadt a' nemzeti függetlenségnek. Ez a' nép tehát, melly soha vidám gyermekkornak nem örvendhete, az ifjuság' szabad 's hősi munkásságának gyümölcsét csak alig izlelheté; bajok 's zaklatások között vénülvén meg, nem birt elég szellemi 's erkölcsi erővel a' keresztény religiónak főséges, tiszta szelleméhez fölemelkedni. Szüntelen' éneklé zoltárait, olvasá prophétáit, de csak külkérgen rágódott, a' magas fogalmakba soha nem hatott alatt járó elméje; a' töbnyire raboskodó, zaklatott szolgai nép egyedül földi jólét, külfény után sovárgott, szellemi 's erkölcsi jólétről, millyennel őt a' keresztény religio kínálgatá, fogalma sem vala. Valamint ma csak hiú nyerekedésre vagyon szeme füle, úgy akkor csak külsőség, esztelen, buta uralkodás után szive, vágya, mellynek midőn épen ellenképét látná Jézusban, megveté, megölé benne a' szebb, nemesebb, szentebb, a' valóban isteni élet' tökéletes előképét, mellyben az előbb pogány vallásuak csak hamar istent imádának!

Ellenben a' hellen és római nép' lelkét még ekkor is eleveníté a' nem rég letűnt fiatal kornak vidám szelleme, melly a' költészet' virágos karjaiból a' nem különben vidám philosophiának karjába lépe át, melly philosophia (a' szokratiko-platonicit értem) a' keresztény hitre térteknek is kedvenczük maradt jó sokáig, 's mellynek némelly eszméi 's szemléleti elvei, úgy erkölcsi szabályai, közel állának a' keresztény religio' elveihez és szabályaihoz. Így a' hellen nép a' phantaszia' szép országából lépett az értelem' és ész' vizsgálódó és elmélő körébe, ebből pedig a' szent hit' legfőségesb országába tért át, egészen a' természet' ugrásnélküli rendje szerint. A' hellen és romai maga érzé, a' philosophia által okulva, vallási vastag nemesedéseit, pirulva most már gyermek-bábjai, hiú istenkéi miatt, 's önként sieté az azokat oszlató, feledtető tiszta fényü, igaz szellemü 's erőnyü religio' karjába; 's mert tudva 's akarva tevé a' mit tevé, jól is tevé azt, mit szabadon tevé. — Mennyire sülyedt ez a' mint keresztény is sokáig szépen virágzó nép a' bekövetkezett borús idők 's egy későbbi vad járom alatt! Föl fog-e ez, a' mi napjainkban magát uj szabadságra, saját ereje által kivivta nemzet, haj-

dan szépsége' és dicsősége' egére emelkedhetni? — Most éli ujraszületése' első szakát, haladásának az idő fog tanúja lenni.

Mi pedig elmélkedve a' mondottak fölött, győződünk meg arról, hogy a' szépnek, igaznak és jónak elvei nemcsak nem zárják ki egymást, sőt összolvadva teszik a' tökéletes harmoniát, az embert egyedül nemesíthető, boldogítható leggyönyörűbb rendszert; győződünk meg arról, hogy a' ki avatlan egyiknek titkaiba, az a' másik kettőnek országában is jövény, bár mennyit tudjon egyikről is másikról is beszélni, irni; győződünk meg arról, hogy a' keresztény religio, valamint a' józan philosophiát szereti maga körül látni, hogy magas szellemét világítsa, 's követőit holmi előítéletektől, balgatagságoktól óvja: úgy szereti a' nyájas, vidám, nemes költészetet is a' testvér művészetekkel együtt, mellyek szilárd, komoly homlokát vidámítsák, követőit az aggalmak 's komorság' fellegei között derítsék, vigasztalják. A' szépnek képeiben vonzóbb az igazság, 's a' jó, a' szilárd erőny kellemesb, ha a' szépnek, melly mindenkor 's elválhatlan társa, fakadoz izzalmaiból érzelme. Győződünk meg végre, hogy a' színészet, ha czélszerűleg intéztetik, nem erkölcsstelenség' sőt erkölcsiség' iskolája, 's könnyen engedi magát, sőt kívánja, tekintve fő elvét 's eredeti rendeltetését, mellyről folyton fogunk szólni, azzá alakítani.

És most tekintsük magunkat. Hogy mi, a' most rajzolt két nemzetnek mellyike' fejlődése 's képzettsége' történetéhez állunk közelebb, hiszem ezt ha nem mondom is, mindenki világosan látja. Legyen elég megjegyeznem, hogy Ásiából ide vándorlott őseink a' keresztény hitre majd minden előkészület nélkül térítettek; legalább tudunkra, köztük sem prophéták, sem költészek, sem philosophusok nem támadtak, sem a' föntebbi művészeteknek nem akadunk nyomukra; tehát sem képz-erő, sem értelem eléggé kifejtve nem volt, nem, csak a' közepszerűség is művelve. 'S mit és mennyit tudunk 's milly forrásokból, ősi religiojukról? — tehát, ép ugyan és erős de nem művelt természettel léptek egyszerre, lóról és csatatérről, a' legfűnségesb eszmék' és igazságok' országába! igaz, mit tüstént bővebben fogunk látni, a' keresztény religiónak az a' része, melly embert képez és nemesít, melly a' szép, jó és természeti igaz' elveit és szabályait adja elé, 's a' mód mellyel ezt teszi, olly egyszerű, olly világos, emberhez annyira alkalmazott, hogy

a' még műveletlen, de ép és tiszta, el nem fogult embernek is könnyen megfogható; igaz, hogy a' föntebb rendű igazságok is, emberi vizsgálódás' körét meghaladók lévén, inkább gyermeki hitet mint közvetlen átlátást és fölfogást kívánnak, 's az együgyű, tudatlan ember könnyebben hiszen bár mit is, mint a' félig vagy teljesen kiművelt: de az is igaz más oldalról, hogy az együgyű tudatlan ember csak külkérgen rágódik, föntebb szellemébe, átlános és részletes összefüggésébe, irányzatába az egésznek hatni nem képes; és hite, milly sötét, milly ingadozó a' műveletlen embernek! 's annak is, mit jól hiszen, milly zavart, milly értelem- és érzelem-nélküli benne fogalma! hát a' mit nem jól hiszen? értem az előítéleteket, a' balvéleményeket és hiedelmeket, a' babonákat és balgatagságokat, millyenekkel tömve a' műveletlen embernek hite, egész religioja. Igaz, a' keresztény religio, ha ez saját szellemében, eredeti tiszta színeiben adatik, maga legalkalmasb ama' balgatagságokból kiemelni embert; de, fájdalom! e' szellem, e' színek, soha úgy tévesztve a' keresztény világban, a' köz életben nem voltak, mint épen az időben, a' magyar nép' kereszténynyé létének idejében, azon sötét századokban, hol minden, nyelv- természet- észtan, minden művészet és műveltség parlagon feküdt vagy zavarban. És meddig tartá fogva e' sötétség Európa' népeit! a' mi nemzetünk pedig még akkor is, mikor a' többiek emelkedni kezdének, egy vad hatalommal, egy mindent dúló, pusztító csordával, mellynek fanatizmusa minden szépet, minden szentet szétszóra, zúza maga előtt, vala sokáig küszdeni kénytelen, gyakran 's nagy részben kietlen igája alá hajlani. Vélhetnők tán, hogy a' XVI. századi reformatio segített rajtunk! de midőn egy részről a' hit' alapjait megrendíté, és még is hitet, száraz hitet, 's mind csak hitet hirdete és parancsola; más részről, a' religio' szebb részét elemeitől megfosztá, a' képészet' és hangászat' már már éledezni kezdett műveit templomaiból kitiltá, üldözé és pusztítá; az észnek szinte mint a' képzerőnek fakadozó csiráit ismét és nagy részben elölé. De épen a' reformationnak e' visszás és fonák indulata ébreszté föl, előbb ugyan a' kétkedés' lelket, majd az emberiség' szentséges jogainak visszakívánása' vágyát a' kor' embereiben, melly vajha illó határait túl ne hágtá volna! 's épen amaz elveknek daczukra indult meg és sebes léptekkel haladott a' képzerő és ész munkálni, és született a' szépművészet és philoszophia,

de melly utolsó, a' szomszéd németeknél, ismét határon túl culminálva, a' feneketlen örvényü speculatióban mereng. Mi minket illet: ma már azon a' fokon áll nyelvünk és literatúránk (a' philosophia maiglan elemi-burkaiban szenderg) melly minden szépnek, igaznak és jónak képes eszközlő műszere lenni.

Mi tehát, a' mondottakhoz képest, átugorva a' játszi szép gyermek' és a' vidámkomoly ifju' korát, egyszerre lépénk a' sok aggalmu és baju férfiui korba át. De épen most állunk ott, hol a' hellenek legszebben állanak: a' költészet' egészen kifejlett virágzatának és a' philosophia' hajnalhasadtának korában; mert a' színészet koronája a' költészetnek. De mi visszafordulva oda, hova azok egyenes haladtukban jutának; 's ezek egy a' phantaszia által képzett szép de igazságnélküli religoval, mi ollyannal, mellyre az istenség és a' művelt emberi ész egyaránt nyomák az igazság' szent bélyegét. Hogy tehát az állásnak ugyan az egy pontján a' gyermeki szépre még sem vagyunk azokkal egy fogékonyságuk, e' kettőben, vagy e' kettőnek egyikében kell okát keresnünk. És én csak az elsőben találok azt, egészen másnak látván a' természetes és egyenes menetet, 's a' visszafordulást: az játszva, mintegy tudta nélkül történik embernek; ez nagy erőlködésbe kerül 's csak nagy unszólások, ütközetek, botlások, esések 's isméti fölkelések által sükerülhet, és igen sokáig csak kevesek érzik az elfásultak között, a' magát előttük távolból mutogató istennőnek deli arczát, lebegő kegyes szellemét.

'S tehát fönséges, isteni szellemü religionk nem tiltana bennünket gyermekileg játszadozni, miként a' hellenek játszadoztak? Igen és nem: ha mi, mindnyájan, vagy majdnem mindnyájan gyermekileg hitünk, éreztünk és szerettünk volna; úgy ma már ott volnánk a' férfiui kor' tökéletes teljében; belőlünk, szép gyermekekből, nyájas vidám ifjakból szép, nemes férfiak váltak volna, hasonlók az istenemberhez, kinek szeliden dicsó szelleme, az istenség' és emberség' egyesült szelleme egészen áthatja religionkat, áthatandó ebből minket is, ha fölfogni képesek vagyunk. Hogy tehát minél többen, minél tökéletesebben azok lehessünk, gyermekeknek kell lennünk; de nem hellen, hanem keresztény gyermekeknek, 's ez az elválasztó különbség. Nézzük csak át a' keresztény religio' saját eredeti szellemét!

A' keresztény religiót már eredetében az istenség' szent igéje, főséges szelleme, örök igazsága ölelte. Ennek szerzője, az isten-ember, már tizenkét esztendő's korában a' templom' falai között bölcselkedett; holott Orpheusz, a' hellennek' képzője, hűves barlang' árnya alatt játszadozott héthangu lantján. Annak szelleme, a' legtökéletesebb főész, a' legtisztább szentség' tiszta szülöttje, a' hit', szeretet' és remény' karjain szálla alá a' halandók közé, eget 's földet, a' végtlen erkölcsi világ' egyetemét egyesítendő. — Már csak e' fő eszme szerint is tehát, mi mindnyájan gyermekek vagyunk, gyermekei egy atyának, a' menyneinek, a' legtökéletesbnek! mi ugyan, miként a' hellenek, azok az érzéki természet' csalfa szégyenyt nem ismerő hű gyermekei, a' természet' nagy képeit és jeleneteit, a' phantasia' merész játékait, nem szellemíthetjük, nem isteníthetjük; nem faraghatunk magunknak istenkéket, hogy játszadozhassunk azokkal: de lehetünk a' teremő atya által megszentelt természetnek, 's ebben magának a' teremőnek hű, szép gyermekei, kikre ha már csekélyebb érdekléssel hat a' természet' mindennapi külszine, annál hatalmasabban munkál előttünk megnyílt titkos tára, az erők' és törvények' örök rendszere, az ezer és ezer világok', 's ezekben a' különféle lények' csuda harmoniája, csak tekintsünk bele, 's tanuljuk azt; 's itt nyithatjuk meg annak roppant tára előtt tiszta keblünket, hogy benne a' teremő atya' szeretetére, dicsőítésére szikrát kapván gyuladjunk, iránta gyermeki bizalommal elteljünk. — És, ki kívánta valaha tanítványaiban úgy fölgerjeszteni a' gyermeki szép érzelmeket, természet és teremő iránt, miként a' mi religionk' isteni szellemü szerzője? ki festé egyszerűleg szebben 's igazabban a' természetet, mint az, ki a' mezőre utasítá övéit, hogy vizsgálják annak liliomit, elvonva őket a' vakító hiu külfény' tiszteletétől, mellyben Salomon, mellyben a' mesterkelt főség szeret hiún ragyogni, 's melly annál kevesbbé szép, minél ragyogóbb; hogy vessék szemeiket a' hig légre föl, mellynek gyengéd öblén kájukra lebegnek az ég' madarai, 's aggalom nélkül veszik el a' menynei atya' nagy tárából eledelüket; hogy elvonja övéit, a' testet lelket bilincselő, öldöklő szertelen aggalomtól, mellyel a' csupa test', has' és pénz' emberei, kik élnek hogy egyenek, kinezva magokat, zsarolva embertársaikat, minden gondjukat annak keresésére fordítják, miként élhessenek holtukig, miként csalhassák a' halált, a' folyvást halálos rettegésben hal-

doklók, feledve, örökre tévesztve az embernek szebb és nemesebb' részét, a' valódi élet' tiszta forrását! 'S nemde ő mondá: „Hanemha a' kisdedekhez lesztek hasonlók, be nem menendetek isten' országába? — ő tehát, az isteni bölcs, a' leggyengédebb gyermekbarát, nem bölcseket (hideg, fás philosophusokat, pedántokat) kívánt országába, sőt inkább hő keblü, derült elméü, szelíden vidám kedvü, egyszerű kisdedeket, kik érezni tudjanak, de tudjanak bölcssek is lenni; bölcssek, vidám arcczal, derült homlokkal, mindig tiszta nyílt kebellet, az ártatlan, tiszta, szelíd örömeknek, szeretet- 's bizalom - teljessel isten, ember és a' természet iránt, hogy a' mennyei atya' roppant házában, a' természet' nyílt színén, miként egy atyának engedelkeny, egymást a' közatyában hiven szerető gyermekei lehessenek. — És az imádság! mellyet ő monda, mellyre ő tanítá övéit! van-e abban csak egy vonás is metaphyszikai subtilitással, transcendentalis vagy idealis merengéssel, elmét feszítő, keblet szorító, szívet öldöklő komorságban adva? Egészen a' szelíd isteni bölcsesség' és szentség' szelleme lebegi azt át; a' tiszta szeretet és gyermeki bizalom' özönében gondtalanul 's bizton hullámozó szív' szabad ömlengése az, az egyszerű természet' hangjain. Így csak az egészen gyengéd érzelmü, tiszta szerelmü, bizalmu és hűségü gyermek tud fölimádkozni a' legjobb atyához; így még nem imádkozott bölcs; így imádkozni nem tud, a' ki gyermek lenni nem tud; minden más szájban, ez az imádság, egyegy szentségtörés. — Végtlen; a' keresztény religio hit' és szeretet' religioja, 's úgy hinni, úgy szeretni, miként ez a' religio kívánja, csak a' gyermek érzelmü ember tud, lelkének, szívének, értelmének és akaratjának, szabad ugyan de teljes átengedésével; kinek lelke tiszta, szive hő, akaratja kész és engedelkeny, minden kétkedés, bizalmatlanság, önhaszon' szertelen vágya és gondja nélküli; ki a' hideg enyém 's tiéd szavakat nem értvén, kész társával mindenét megosztani, feleiért áldozat lenni. Illyent talál a' keresztény ember tökéletes előképének minden vonásaiban, kinek, miként a' megtestesült mennyei bölcseségnek, gyönyörűsége az emberfiakkal jótévéleg társalkodni; kinek gyönyörű vonzó szavait: Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívü — minden lépte, minden tette igazolja. Kik e' szellemben bölcssek, azok nem az iskola' búskomor bölcsei, szelíd vidám bölcsei ők az életnek.

Tehát csakugyan gyermekeknek kell lennünk, nemcsak, mit elsőbbször vitattam, hogy a' színészetet tudjuk megszeretni, de azért is, hogy keresztény religionk' eredeti saját szellemében éljünk. De ha keresztény szellemben kell gyermekeknek lennünk, színészetünknek is keresztény szelleműnek kell lennie. 'S ez az, mit kimutatni jelenleg akarok. Elválunk tehát egészen a' hellen színészet' szellemétől? sőt még közelebb járulandunk hozzá, jelesen mi a' fő fogalmakat és a' művészet' lényegét illeti. A' különzet egyedül, 's ez nem csekély, abban vonul össze, hogy az ottan főszerepet viselő phantasia' képeit, itt az észnek eszméi, mellyeket a' keresztény religio megszentelt, váltják föl; helyt adva egyszersmind, de már nagyobb mérséklettel, és az örök eszmék alá rendelve, a' phantasia' képeinek is. Két fő dolgot veszünk itt vizsgálat alá: a' színészet' vég célját 's eredeti irányzatát; és az emberi viszontagságok' fő elvét, melly a' hellen színészetben téveszthetetlenül fönléleg, 's minden körülötte és alatta mozg. Befejezzük értekezésünket a' hellen színészet' erkölcsi oldalainak átnézetével, és a' miénknek, ahhoz tartva, megítélésével.

Arisztoteles, a' színművészet' elvont theoriájának atyja, a' tragödia' fő céljául az indulatok' tisztulását teszi. Plutarch pedig, erkölcsi gondolatai között, azt mondja, hogy a' hősszínmű a' végre találtatott föl (jobban: irányoztatott), hogy az embereket figyeltesse az élet' viszontagságainak mellőzhetlenségükre, és megtanítsa (jobban: indítsa) őket azoknak békes és türelmes viseletükre. Hagyjuk most Arisztotelest és az indulatok' tisztulását, mint különben is természetes és szükséges eredményét a' czélszerű hősszínműnek; vizsgáljuk Plutarch' derék mondatát.

Ha ez igaz — igaz pedig, nem mert a' philosoph mondta, hanem mert mondatát magából a' hellen színművészet' legfönsőbb fokon állásának korában irt és adott színművek' szelleméből vonta el — ha, mondom, ez igaz, ugy én nem látom, mi áll az egész többistenségü régiségből közelebb a' keresztény religio' elveihez, mint épen a' színművészet' itt kimondott szelleme. A' platóni nézetek és eszmék nem állanak ezekhez olly közel, 's még távolabb állanak a' Stoa' szigoru erkölcsi elvei, mellyek a' bajokat nem annyira türelmesen viselni, mint inkább makacs göggel megvetni, a' végzetet és isteneket daczolni parancsolák,

's nem, miként a' színművészet festi előttünk, emberi csendes lélekkel, alázatos és szelíd szívvel, hódolólag föntebb hatalomnak. Ha e' gőgben látjuk Äszkhülosz' embereit, például Prometheüsz't föllépni, káramlani, rettenetes kinjaira érzéketlenül, Zeüsz't és istentársait; hát Szophoklesz' és Eüripidesz' szelídebb szelleme kibékelteti az emberiséget a' színészet-tel, kiknél a' fölállított elvvel tökéletesen egyező személyeket találunk. — A' keresztény religio' szelleméből pedig mi kitünőbb, mint épen az, mit a' színművészet' főczéljául tüze ki az utólag nem előlegesen, a' hellen színművészetnek előtte jelengő szelleméből, nem egyedül az elmélő ész' eszméiből 's elveiből indult philoszophusz? t. i. az élet' viszongásai-nak és bajainak béketürelmes viselete. És az, ki erre szóval tanítá, serkenté követőit, legtökéletesb példányául adta magát az emberi erőny-nek, életében és halálában; olly példányul, mellyhez nem volt, nincs előkép, millyent nem nyújt az emberiség' nagy története, mellynél szebbet, nagyobbat és dicsőbbet nem képes előnkbe képzeni az emberi képzerő. És ez Jézus, a' bűnökkel és gyalázatokkal terhelt igaz a' kereszt-fán, majd dicsóúlten föltámadt 's egekbe szállt isten - emberhős. 'S ez nem rege.

De egy nagy különzetet nem szabad itt elhallgatnom, melly azonban nem művészi, hanem dogmai tekintetben fontos, 's ez az: a' sokistenség' emberei fatumot (*Μοιρα, Τυχη, αναγκη*) könyörületlen, kikerülhetetlen buta végzetet hittek, melly ellen, a' különben szabad kéjü és önkényü istenségek, maga a' nyilaiban hatalmas Zeüsz sem óvhaták sem magokat, sem a' halandó embereket. Maga Heraklesz, Zeüsz' gyermeke és kedvencze, alá volt vetve a' végzet' vasvesszejének, 's csak ennek nagy lélekkel türt és viselt csapásai által emelkedheték az istenek közé. Nem saját vétke ölé meg őt — ezt Zeüsz eltörölteté vele a' rab-szolgaságban — hanem szövetsége Deianeirával, melly a' végzet' munká-ja vala, 's Deianeira, a' jó és bölcs nő, akartlan ölé meg a' hőst. — E' mellett voltak isteni végzetek is: ezeket nem különben kikerülhetle-neknek hívék ugyan, de még is bizonyos föltételekre, péld. áldozatok-ra, engesztelhetőknék. — És a' végzet ugyan bünt bűnre gyűjt, akara-tunk ellenére is, és vért vérrel boszul (*Eürip. Medéa.*) Itt tehát a' bé-ke-türelést szükség parancsolja: türnöd kell, mert nem kerülheted! Milly

keserű! és még is az önszerzett bajok keservesebbek (*Ödipusz a' király*).
Milly nemes érzés!

Ellenben a' keresztények egy mindent bölcsen, atyailag kegyesen intéző isteni gondviselést hisznek. Ezek tehát nem, miként amazok, bizalmatlanul, nem szükségből, nem szolgai hódolatból, de gyermeki bizalommal teljesek, a' mindent bölcsen, kegyesen intéző atyai gondviselés iránt, melly alatt semmi buta sorsnak nincs helye, 's a' rossz, melly a' jókat éri, atyai látogatások, nem meggyőzhetetlen kísértések lévén, fiui hódolattal, bizalmas erővel viselhetik azt, föltekintve, mit nem tehete a' hellen, gyönyörű előképükre, az emberiségért, isteni végzet szerint ugyan, de egyszersmind szabadon engedve és szeretetből, ártatlanul szenvedő, de majd dicsőséggel elborított igazra, az isten emberre. — És, a' mit csudálhatsz, a' hellenek, még ama' magában bús, leverő állapotnak is tudtak vidám színt és képet adni, miért? mert azok vidám gyermekek valának; mi elaggott, magunkat elbúsult öregek vagyunk, hiszem én, 's nem élünk eléggé fönséges religionk' tiszta szellemében. — De lássuk a' hellen végzetet, mellytől a' színművészetben minden függött, közelebből.

A' hellen színművészeknél, legjelesebben Szophoklesznél, a' halandóság nem egyéb, mint kísértési élet és átmenet. Az élet' pályája tömve viszontagságokkal, és vagy önként szerzett, vagy a' végzet által tudtunk 's akartunk nélkül reánk árasztott tévedésekkel és bajokkal, mellyeken küszdve, de küszdés között is béketüréssel megyen át, folyvást tisztulva, nemesülve, valamint tapasztalva is és okulva, de soha nem csüggedve, habár kis időre elkésérülve és jajdulva, a' halandó emberhős. Ki alávétve magát a' nem mellőzhető végzetnek, el nem nyomja, sőt folyvást gerjesztgeti magában a' vigasztaló, erősítő jótékony sejtést, hogy bajteljes pályája enyhülést és tágulást nyerend egykoron, mellynek eszközlésére minden erejét összeszedi, minden hatalmában álló szereket megkísért, 's csak a' lehetlenségnek hódol meg.

A' végzet szakadatlanul van befűzve az emberi életbe, munkálatai szoros és szükséges összefüggésben vannak ember' egyes cselekedeteivel, oda hajtatra ezek azok által, hova a' végzet akarja, mellynek teljesednie kell. E' szoros összefüggése a' végzetnek és emberi akaratnak, melly kettő között a' csupa eseménynek épen nincs helye, tévesz-

teti velünk az emberi szabadságot, mely itt a' szükségesnek egészen föl-
áldoztatni látszik; hanemha a' szabadság abban látható, hogy a' végzet
alatt bajlódó ember önként, elszánt nagy lélekkel viseli bajait, híve ma-
radva a' kötelességnek és erőnynek, bajaiban, szenvedéseiben a' mérsék-
letnek, szerénységnek és béketüresnek, de a' mely erőny ismét isteni
ajándéknak tartaték. (*Eüripid. Oreszt.* 682. v.) Azonban tagadhatatlan,
hogy Szophoklesznél és Eüripidesznél csak mintegy távolból és csende-
sen munkálva hat a' végzet az emberi életbe, egyes cselekedetekben rit-
kán látszik erőszak, sőt teljes szabadsággal teszi ember azt, mit a' vég-
zet és nem ő akar, sőt mit ő, ha tudná, hogy a' végzetet teljesíti, te-
endő nem volna; sokszor szoros kötelességét teljesítve, a' végzet által
kitüzött 's kijelentett bűnt, rút tettet kerülni akarva, megyen a' kelep-
czébe, természetes összefüggésben állván az egyes cselekedetek. — Né-
zések Ödipuszt, a' böles férfiut, a' népét atyailag szerető, derék erőnyü
királyt, elborítva olly bűnökkel, melyek nemcsak közvéleményben, de
valóban legundokabbak, mert természet elleniek, melyeket hogy elkö-
vetend, előre intve volt Apollon által, 's a' melyeket épen akkor kö-
vete el, mikor kerülni leginkább iparkodék. Egész élete, láncza a' vég-
zet által reá mért tévedéseknek és bajoknak. Már atyja Lajos meginte-
ték; hogy saját fija leszen gyilkosa, ha fiat nemzend. Ő még is nemze;
de hogy a' jóslatot kijátsza, a' kis Ödipuszt megöletni parancsolá. Ödi-
pusz azonban Korinthba vitetik, 's Polübosz királytól sajátja gyanánt
neveltetik. Apollón jóslá neki, hogy atyját leszen megölendő, 's anyjá-
val nőszendő. Hogy ez utálatos bűnököt kerülje, szorgosan kerülé az
atyainak vélt házat, 's épen így ütközék, mint vándor, atyjába, kit,
mint az utból kitérni nem akarót, véletlenül megöle. Most hírül veszi,
hogy a' fejedelmetlen Thébét inség nyomja, nem szünendő, mig Sphinx'
rejtélye meg nem fejtetik; ide siet az emberbarát; megfejtí a' rejtélyt és
nőül veszi az özvegy királynét, vele gyermekeket nemz, nem tudva,
saját anyjával, a' boldogtalan! boldog még is, ha mind ezt meg nem
tudja. De a' végzet semmit sem hagy félig, és az ő intésére mindig kész
istennők, kik semmi bűnt, semmi illetlent, semmi rend- törvény- és
mértékellenit nem hagynak boszultlan, bár legjobb akarattal, legalább
rossz akarattal nélkül történjenek azok, nyomába estek a' vélt- és vétlenül
bűnhült Ödipusznak. Új mirigy és vész borong Thébe és vidéke fölött,

melly kiüríteni fenyegetőzik a' várost és tartományt lakosaiból. Ödipusz, a' népét atyailag szerető király, mindent elkövet, hogy azt megmentse. Megkérdezteti Apollont; az isten Lajos' gyilkosát parancsolja elékeres-
tetni, 's vagy száműzetni, vagy megöletni. Ödipusz esket eskszik, meg-
tenni mit isten parancsol, és buzgón jár el kötelességében. Hasztalan
tartja elébe Teirésziász, a' vak jós, a' jövődőnek Ödipusz' saját fejére
vészt sugárzó tükrét; hasztalan eseng, rimánkodik a' rettenetes dolgo-
kat már sejtő anya és nő: Ödipuszt ragadja a' szent kötelesség: „Ment-
hessem e' várost, egyéb gond nem feszít“, — és ragadja a' végzet, vesz-
teni őt és házát, saját erőnye és keze által.

És ez a' végzet, melly az egész hellen színművészen át villog és
munkál. A' melly családot üzőbe vett, azt üldi az utolsó csemetéig:
bünt bünre, bajokat bajokra, vért vérre halmozva. Így vész Ödipusz'
háza Eteoklesz és Polüneikesz fijaiban, kik egymást ölik meg párviadal-
ban, Thébe' falai alatt, és Antigone leányában, ki testvére iránti köte-
lességből hal meg. Így dült 's veszett Priamosz' fényes családja Polüxé-
nében, kit Akhileüs' árnyékának áldozott meg a' hellenség; és Polüdó-
roszban, kit, a' ház' utolsó gyermekét, Polümesztor, a' hajdan hű ba-
rát, most Polüdór' gyámatyja öle meg, hogy nála biztosított kincsét bir-
hassa. Így Kreón és mások. De sehol nem olly rendszeres, a' sürű
szövény' kifejlésében sehol nem olly világos és természetes menetű, mint
a' király Ödipuszban, mellyet azért a' színművek' példányának tartott
Arisztoteles; valamint az emberi gőgnek és mértékfölköttségnek legke-
gyetlenebb boszulója Ajászban, hol legelevenebben látni, miként hajlik
meg a' legjelesb embererő a' végzet alatt: Itt mutatkozik Athéne' irigy-
lete' 's gyűlöletének pusztító ereje. De Ajasz már testére is nagyobb
volt mint illet, lelkére pedig daczos és gőgteljes az istenség ellen. —
Többször a' bünt bünnel bünhíti 's törli el a' végzet. Klütämnesztra,
az utálatos asszony megöli férjét, Agamemnont; Klütämnesztrát saját
gyermekai ölik meg, boszulandók atyjok' halálát, Oresztesz és Elektra.
E' kettőt a' nép megkövezni határozá el; de ők, Püladesz' a' hű és áll-
hatatos barát' tanácsából és segítségével Helenét, Menelaosz' nejét, a'
hellenek' utálatát valának megöleendő, 's színre meg is ölék, így boszu-
lók Menelaosz' részvétlenségét 's keresők a' nép' kedvét. Hermionét
pedig, Menelaosz' és Helene' leányát fogva tarták, megöleendő, ha Me-

nelaosz el nem áll boszujától. E' műve Eüripidesznek közel legszöve-nyesb, mellynek kiegyenítésére Apollon jelen végent meg, kijelentőleg, hogy Klütämnésztra ellen ő bószíté Oresztest, Helenét pedig fölvivé Olýmpra.

Illy hatalma lévén a' végzetnek a' gyarló emberiségen, nem vala nehéz a' hellen színművészeknek, bűnökkel terhelt még is büntelen és jó, nagy férfiakat és nőket állítani elé 's távolítani, a' művész' ecsetére és izzalmaira méltatlan gonoszt; valamint azt sem csudálhatni, ha a' tévedt ember a' végzetben vagy egyegy istenben lelé tévedése', bűne' és bajainak eredeti okát, ellent nem állhatva a' hatalmasb erőnek.

Vajmi utálatos, erőnyt és szabadságot tipró vala tehát ez a' végzet, szinte mint magok az istenek is, kik a' jó szándéku de aránylag gyarló, öntehetlenségükben csüggedező embercséken olly kegyetlenül mint kéjkényen üzik hatalmukat! — De a' hellenek ezt nem így vevék. Ők ugyan a' végzetet változhatlannak és kérlelhetlennek hívék, de nem sem oktalannak, sem igaztalannak, sőt igen is ok- és czélszerűnek, igen is igazságosnak, azért szükségesnek is és jótékonynak mind erőnyre, mind boldogságra nézve. Átalan mondók már, hogy a' végzet és az enpek szolgálatában álló istennők különösen a' gógöt, minden rendszer- és mértékfölöttit és alattit, minden alacsony és rútát, szóval valami emberhez illetlen, üldék és bűnhíték. Mennyi bölcseség volt, tekintve az időt 's a' félig vad és szilaj nép' csapongni, mindent dúlni, mindenben hatalmaskodni rohanó indulatát, e' magában bármilly zavart és alaptalan képzetben! Kit féljen, kinek szavára hajtson az önerejében vakon bizó, törvényt csak saját kéjkényében ismerő vad szilaj emberfaj, ha már isteneiben is hasonló kéjkényt teve föl, 's hitt korábbi költészei után? az egy végzet, halandók és halhatlanok fölött vasvesszővel lebegő végzet lehele 's volt egyedül, melly őt korlátozza, a' rend, szer és illem' határai közé simítsa a' hánykolódó, daczos és makacs gyermeket. E' szerint emberedés' iskolája volt a' végzet' e' fogalma, a' helleneknek. 'S ezt én mondom; mit mondandó vagyok, azt a' hellenek mondatják velem.

Tudva az élet' viszontagságai között bukdácsoló emberhős a' végzetnek illy befolyását, küszdve száll azokkal szembe, de küszdés között is folyvást emlékeny, mérsékletre és béketüresre. Így törve át

azokon, folyvást tisztulva, simulva, nemesülve, valamint tapasztalva is és okulva, halad a' célhoz. Elszántan vetve magát a' nem mellőzhető végzetnek alája, el nem nyomja, hogy csüggedjen, sőt folyvást gerjesztgeti, táplálja magában, hogy állhatatosan álljon, a' vigasztaló jó-tékony sejtést, hogy rejtélyes és bajteljes pályája enyhülést és tágulást nyerend egykoron, mellynek eszközzésére minden erejét összeszedi, minden hatalmában álló szereket megkísért, 's csak a' lehetlenségnek hódol. Bátor pedig a' végzetet olly komornak, milly kérlelhetlennek hívék 's festék a' hellenek, melly ellen erőtlen minden emberi erő, melly alatt csak hiú, bitang minden földi fény és hatalom 's gyönyör; még is az alázatos hódolat, az istenek iránti tisztelet erőt ad a' bajnoknak csendes és férfias türesre, reményt az őt környező bajok közül végten kivergődhetni, az enyhítő, jutalmazó célhoz, az élet kelleméhez, mérséklett éldeletü gyönyöreihez. Azért semmit nem iparkodtak a' hellen színművészek kedvesebbé, szeretetre méltóbbá tenni a' halandók előtt, mint a' közepszerűséget, a' kevés és képesiveli megelégedést, az öröm- 's gyönyörrel mértékletes élést; semmit nem inkább utáltatni, mint a' gőgöt, hiu ragyogvást, előre tolakodást, a' tulzást és telhetlenséget. Innen a' góg 's megátalkodott makacsság, onnan a' gyávaság és elpuhultság a' rosszat még rosszabbá teendőnek tartaték; ellenben a' szerényen szilárd, önerejével egyezőleg küszdő, bajait sem nem a' góg daczával, sem nem a' csüggedés gyávaságával, hanem szerény erőny' csendes állhatatosságával viselő, vágyait 's önmagát megtagadni tudó 's kész lélek dicsérteték, melly majd enyhülve, majd még dicsóúlve is rekeszsze bajos pályáját.

Ez elvnél fogva, a' helleneknél semmi, még az erőny sem megyen tulzásig; minden az illem' és mérték' határai között tartózkodik; valami e' fölött 's ezen túl megyen, gőgnek tartaték 's telhetlenségnek, melly istenek és emberek előtt egyaránt gyűlölt; valami alúl marad, gyávaságnak és tehetlenségnek, melly istenek és emberek előtt nevetség' és megvetés' tárgyává bélyegeztetik. Csak a' bajok számosak és sulyosak: ezekben bizonyos nemesb rendü gyönyört látszattak a' hellenek találni, mellyekkel megvívni, legyőzni mi bennük legyőzhető, nemesen és békén tűrni, mit le nem győzhetni, szépnek, istenileg hősinek dicsóítotték.

Annak, ki az élet' bajait, a' végzet' csapásait türhetlenül viselte; ki azokat kerülni, azoktól menekedni, erőszakos, igaztalan 's alacsony utakon törekvék; ki magát góggal emelé az emberek, vagy a' mi még kábább vala, a' végzet és istenek fölé; ki hiu ragyogásban, öröm- 's gyönyörökben elmerülten tapodá az igazság', szerénység', illem' és mérséklet' aranytörvényeit: inába voltak a' minden tulzást, rend- szer- és mérték-ellenit üldő istennők, a' Nemeszisz, Dike, és Eümenidák; annak kimenete csufos, rút, nevetséges vala. Ellenben a' szerény és mérséklett lelkü, szivü 's életü halandót, a' béketűrőt, gyáva panasz; zugolódás és átkozolódás nélkül szenvedőt — az illyent gyámolák a' kegyes istenek; neki a' küszdések és szenvedések között erőt, vigasztalást, enyhülést nyujtanak; ennek bármilly bajos pályája, tiszta, szelíden ragyogó, boldog és dicső véggel koszoruztaték, hol kikelve az élet' bokros gond-'s bajok' szövényes tömkelegéből, enyhülten tekint vissza, életének föllegeiből kiderült alkonyáról, a' kiizzadt tövises pályára, mellyen annyi ügygyel 's bajjal, de lélekkel csüggetlennel vergődött át, és teljes egy szép reménynyel, az emberek között maga után hagyott örök emlékek, mellyben tisztelje, kövesse munkás lelke' erőnyét a' hű utód, 's az istenek között el soha nem virulandó halhatlanságnak reményével költözik át, a' már neki árnyékként letünő életből, a' viszontagságok', kísértetek', csaták 's bajok' téréről.

És ez a' hellen színészet' főirányzata: megtartani az élet' viszontagságai, örömei és bajai, kényelmei és szenvedései között az egyensulyt, a' lélek' szerénységét, a' sziv' nyugalmát, a' mérsékletet; az öröm' és gyönyör' rózsáit nem tépni marokkal, de józan mérséklettel szedni és tiszta szerény kézzel; a' szerencsében, fény, erő 's erőőyben, góg és fönhejázat nélkül, szelíden 's nyájasan mosolygni, emberül munkálni, nem tespeskedni, az emberek' szeretetét, hódolatát a' jótekonyság' szarvával, nem gyűlöletét és utálatát keresni megvető lenézéssel, a' zsarnokság', önkényü uralkodás' vasvesszejével; a' bajokkal küszdeni csüggetlenül, a' lehetőségig, a' mi ezt fölmulja, békén türni. És, mert mind ez a' végzettől és istenektől jön közvetlenül, telvék a' hellen színművek vallásos és erőnyös érzelmekkel, istenek iránti tisztelettel, az örök végzet iránt pedig egészen vak hódolattal. Mind ennek, ha hogy istengyűlölő, jog-'s erőnytapodó, törvénytörő vagy rendbontó szerep is jön szín-

padra, szilárd védője mindig a' kar, a' közvéleménynek szinte mint a' költésznek személynöke és tolmácsa. Ez intézi tanácsával, intésével a' szenvedő, bajlódó hőst, hogy az illem' és mérséklet' határain túl ne lépjen, hogy őrizze szíve' tisztaságát és lelke' szerénységét; ez feddi, dorgálja a' félre lépőt, védelmezi, tiszteletben tartatja az isteneket, az istenek' jósait, papjait, templomait és oltárait, 's így vezérli a' néző tömeg' ízlését és ítéletét, 's ez különösen az, mi a' hellen színházat erkölcsiség' iskolájává tevé; ezért ohajtanám én vissza a' kart színészetünkbe, melly finomabb ízlést, erkölcsi nemes érzelmeket gerjeszsen a' mi nagy közönségünkben, melly mind a' kettőnek hiányával látszik lenni maiglan, melly hiányt a' legteljesb irányzatu színmű sem fogja könnyen betölteni, mert benne az a' nagy tömeg csak a' külszint nézi, azt mi mulat és gyönyörködtet, csak az érzékeket csiklandozó anyagira ügyel, a' szellemire nem figyel, hanemha más által ébresztetik.

És most térjünk vissza Ödipuszhoz. Még egyszer állítja őt elé Szophoklesz, Kolóni Ödipusz cím alatt, hogy megdicsőítse az iszonyukat szenvedt, igen boldogtalan jó királyt; hogy a' végzet és szabadság, a' szerencsétlenség és erőny között helyre állítsa a' fölötte megzavart, bomlott rendet, hogy dicsőítessék a' sokáig kétes becsű, elnyomott erőny, az ő hű barátjában 's épüljön az emberiség az érdemnek kitüntetésében. — Számúzve, miként maga átkozá el véltlen' magát, Kreon és gonosz gyermekei által Thébéből, bujdosóvá lőn e' földön, utálatá mindennek, a' bűnökkel és gyalázattal terhelt ember, leányától, a' szép és hű szívű Antigonétól vezetve a' vak hős, Athéne előtt látjuk őt e' második színműben, kegyesen fogadva Theszeüsztól, 's dicsőíték őt az istenek, jóslati tehetséggel tisztelve meg őt, az előbb természetszerű bölcs férfit, mi a' helleneknél fő dicsőségnek tartaték, mert a' jós istenek' kegyencze. Mint ilyen előre megmondja közelgő átköltözését 's a' helyet, mellyen az történni fog; megjósolá dicsvágyu hálátlan fíjainak egymástól adott és vett halálukat a' párviadalban, elégtétül a' kegyetlenül számüzött atyának; megjósolá Theszeüsz' családnak és országának szerencsáját, jutalmul az istenektől, mert Ödipuszt barátságosan fogadák. Miután mindent elmondott és végzett, mit mondandó vala és végzendő; érkezett Zeüsz' villámló és dörgő jelentése, hogy végnapja, megváltásának és dicsőületének órája itt vagon. Elmegyen tehát most már, az

Eümenidák, ugyanazon istennők által vezettelve, kik őt üldeni látszának, 's vezetve ő, a' vak Ödipusz, Theszeüsz és két leányát (e' dicsnapra Iszmene is megérkezők) a' helyre, hol pályáját vala végzendő, 's a' végezettel kibékülendő. Itt leült; ölébe vevé leányait, gyengéden bucsuzva tőlük, 's Theszeüszt ajánlva az árvákat, eltünt minden tusakodás, zördülés és jajdulás nélkül, tisztultan és dicsőülten kisenvedt viszontagságaiban.

Mert őt sem isten' tüzlángja
Dörögve nem zuzta el, sem forgó szél
Tengerből emelkedve nem ragadta el,
De egy isteni követ; és a' föld' mély
És fénynélküli küszöbén,
Melly nyájasan nyílt meg,
Nem sohajtva, sem nyavalygó jajok között
Kinlódva, simult át 's csudálatosan.

Kar

(a' leányokhoz.)

Halljátok, oh gyermekek' legjobbikait!
Mit isten redele,
Türjétek csendesen. Igen
Föl ne hevüljétek,
De a' fájdalmat nem kárhoztatom.

Theszeüsz.

Enyhüljön jajsztatok! ne, gyermekek,
Ne zokogjatok!
Őt isten' kegye rejté föld' országába.
Istentelen volna itt a' jajgatás.

Nem igaztalan tehát, habár kemény és megtörethetlen is a' végzet: mert midőn gőgöt üld és sujt, szerénységre, saját gyarlósága' komoly megismerésére inti, serkenti és vezérli az embert; üldve, ember' állhatatosságát, béketűrését, erőnyét kísérti, melly ha megtörik a' gyávéban, erősödik, szilárdul és nemesül a' hősből, az őt megrohanó csapások között; végten, ha a' türetlen gyáva dicstelenül dől semmiségébe, győzelmesen áll a' nem lankadt bajnok és dicsőül. Ödipuszban nem téveszthető a' gőg, melly őt merényekre ragadta, mellyekben könnyen veszti magát a' szilaj és heves ifju; nemes vala ugyan e' gőg, elme' és lélek' erejének öntudatában alapult, de a' mellynek éppen azért kelle fenyítetnie,

hogy az illem' és szerénység' határait tul ne lépje, mellyek között, miként mondók, az erőnynek is illik tartózkodnia, hogy szépen és jótévőleg legyen emberi. És a' bajok között, nemcsak a' képzett színvilágban, de a' valódi életben is bukdácsoló emberiségnek jeles példák szükségesek, mellyekből életszabályokat vonjon el, hogy erőnyét állhatatosság és béketűrés által mentse meg. Ezen példák között a' hellen világban legjelesebb Ödipusz.

Mi még is a' hellen színészetben legjelesebb az, hogy majd minden egyes halandónak szenvedései a' közjóra, a' hon' dicsőségére és, csendességére háborgások után, jólétére és boldogságára bajok és inség után, voltak irányozva. Hol a' közjó szólott, hallgatni kelle mindennek, semmi áldozat sem tartaték nagynak, mellyen az megszeresztethetett. Ödipusz, az önátok' gyermeke, kínoknak adatik át, 's a' város tisztul inségéből; Iphigeneia megáldoztatik, 's a' veszteglő hellen had szabadon evez Ilion alá; Eteoklesz és Polüneikesz egymás' kezétől vesznek el, 's a' két ellenhad barátságosan oszlik föl, kímélve a' tömérdek embervér és mentve a' remegő város. Semmi sincs itt nagy és a' színmű' hőse' személységén túl emelkedő cél nélkül. Ebben tisztelteték a' végzet, melly csapásaiban ugyan rettenetes, de fűnséges és tiszteletre méltó céljaiban; védetik a' bajos hős, ki nem annyira saját bűneiért lakol, alacsony módon, sőt a' közjó, rend, szabadság és boldogság végett szenved nemteleneket nemesül; dicsóítetik végten a' szenvedő hős' hona és nemzete. E' gondolattal vala tele minden nemesb hellen kebel, 's a' mit Iphigeneia, a' hősleány monda, fölötte siránczó anyjának vigasztalólag:

Nem magadnak, egész Hellasznak szülél engemet
Oh anyám!

minden szépszellemű hellennél visszhangra talált. Ebben, szenvedni, halni a' közjóért, találák ők legfőbb dicsőségüket, 's e' dicsőségben legfőbb boldogságukat:

Adjátok át Hellasznak testemet;
Öljetek meg! dőljön Ilion örök emlékemül;
Ez magzataim, ez menyekzöm, ez leend koronám.

És itt vagyunk véletlenül, a' vérengző, kegyetlen végzetnél! lehet-e ennél utálatosb? emberáldozat! 's miért? itt, hogy a' veszteglő hellen had jó szelet nyerjen vitorlázhatni Ilion alá, igaztalan háborút

vinni egy békes nép' nyakára, egy hűtelen nő miatt, 'stb. ott, Hekabében, hogy az elhalt Akhileüs' árnya dicsőítessék, megöletik az ártatlan Polüxéne stb. — Szivemből utálatosnak vallom én is e' vad szokást; de hát hol a' nép, melly vadságában ezt nem tette? a' hellenek között még is a' műveltebb rész épen úgy utálta, kárhoztatta ezt, miként mi; de a' nép' megrögzött szokását és előítéleteit csak az idő 's fokenkénti műveltség irthatja ki. De milly gyönyörű kharakterek fejledeznek ez undok szokás' alkalmával, az áldozatra szánt személyből, a' színművész' ügyes keze alatt! És a' színművészetben már az istenek sem annyira boszusok és vérengzők, millyeneknek Homérban látjuk őket 's még, az első színművészen; sőt nyájas részvevők, vigasztalók, baj- és bú-enyhítők nagy részben. Apollon Ödipuszban csak a' végzet' mellőzhetetlen folyamat mondja ki, ő maga szives tanácsolni, enyhíteni; Artemisz Iphigeneiát megmenti 's papnéjává teszi, 's ismét szabadon engedi őt és saját képét ellopni Tauriszból Oreszt és Püladesz által.

Végten: minden diadalmas gonoszság, minden rossz akarat, bárkiben mutatkozzék az, érzékenyen rovatik meg, netán diadalmában megkedveltessék. Jokaszte' isten- és jóslat- elleni gúnyszavai, Agamemnon' határozatlansága, Menelaosz' rosszlelküése és fortélyai így rovatnak meg. Antigóné, mert kegyes volt testvérje Polüneikesz' tettei iránt, eltemetvén azokat Kreon' tilalmának daczára, véghez vitetik a' kimondott ítélet; de a' különben jó, itt hideg törvényszerűségből kegyetlen Kreont utálat követi. Ajasznak isteneket daczoló gőge érzékenyen bűnhődik; a' kor e' csapást igazolja ugyan, de miután átment, elrontva az erős embert, kibékel árnyékával, megsiratja szomoru halálát; Agamemnont pedig és Menelaoszt, kik neki temetést sem akarának engedni, mint rossz és kegyetlen embereket vádolja.

Igy tudák a' hellen színművészek a' magában bús, kietlen buta végzetet befonni az élet' szövényeibe, igazságot szerezve neki és jótekonyságot, 's ez által tiszteletet és hódolatot a' halandók' részéről, melly midőn magában minden szabadságot és erőnyt elnyomni látszék, a' szabadságnak ugyan intézőjévé, az erőnynek pedig ébresztőjévé, kísértve erősítőjévé, állhatatosságában dicsőítőjévé lőn. És így leve a' végzet valódi művészi, a' színművészet' legtermékenyebb anyja, mellynek midőn sem ártatlan, tiszta és világos erőnyűek (hanemha áldozatként),

sem nyilvános gonoszok vagy alattomos, csavargó czinkosok, sem gyáva ön- vagy orgyilkosok hősei, főszemélyei nem lehetnek; a' magokban ugyan tiszta, de színre vagy véletlenül nagy bűnökkel terheltek, azért is sulyos és számos, egymásra és egymásból eredt kietlen viszonytagságok (mellyek között főbbek ama' bűnök) és csapások alá vettettek: ezek a' hősszínműnek valódi fő személyei. — Mondta 's ismét mondta Vörösmarty: „Ha gonosz viszi a' főszerepet, legyen neki fényes oldala is, péld. bátorsága“. — Én bátor gonoszt, kiből a' bátorság erőny legyen, már csak a' valódi életben sem fogadhatok el; szellemi és színi világban pedig nem tudnék fölállítani, mert pszichologiai fogalmam nincs róla. Én a' gonoszt csak gyávának, mert öntehetlenné tudom gondolni, vagy külhatalmában elbizottnak és fölfútnak, kegyetlennek, vakmerőn dühöngőnek, kinek vége kétségbesés. Hogy az ilyen tragikai, hősszínművi lehessen, 's én annak lenni higyjem, minden fogalmamat a' színművészetről váltig le kell tennem.

És olyanokat ugyan ama' végzet alatt számtalanokat teremthetnek, állíthattak elé a' hellen színművészek, tekintve regényes előkorát is a' hellen népnek, melly forrása lehetett és volt a' legmeglepőbb jeleneteknek. Teremthet-e ilyeneket a' keresztény gondviselés alatt a' keresztény színművész? ha a' két eszmét egymás' ellenébe állítjuk: a' hideg, kénykéjű, kegyetlen és változhatatlan végzetet és a' kegyes, igazságos ugyan, de igazságában is atyai örök gondviselést; kérdésbe sem hozva itt, mellyiknek felel inkább valódiság meg; minden kétkedés nélkül, elfordulva az elsőtől, mint észet és erkölcsi érzelmet egyaránt sértőtől, az utolsó alá simulunk, mint remegő szívünknek bizalmat és nyugalmat ömledező forráshoz. De itt az a' kérdés: nyújthat-e ez alatt a' kegyes atyai gondviselés alatt a' valódi világ anyagot a' színvilágnak? Ha a' kegyes atyától méltán azt várjuk, hogy gyermekeit, egyaránt szeretve vezérelje az élet pályáján, óva azokat minden rossztól, erőnyt 's boldogságot veszélyeztető jelenetektől; ha az igazságostól szükségképen megkivánjuk, hogy csak a' gonoszt sujtsa, ezt is inkább atyai, mint bírói komolysággal, igazulása és javulása lévén nem bűnhítése az elvetemültnek, czélul a' kegyesen igaz intézőtől kitűzve, a' jót pedig és jámbort óvja minden baj és szerencsétlenségtől, sőt kegyeivel ápolja és jótekonyságaival tetézzé: illy irányzatú és intézetű gondviselés alatt tragi-

kai jeleneteket ki várjon? vagy gonosz boldogtalan lépend itt előnkbe, 's ez, miként mondók, nem tragikai, vagy jó boldog, 's ez még kevesbé tragikai. De valamint a' hellen színművészek tudták a' szükségést a' szabadsággal elegyíteni, a' bajokat és erőnyt összebarátkoztatni: úgy mi keresztények e' kettőben semmi nehézséget sem látván, religióknak pedig egy gyönyörű elvét tekintvén, a' bajokkal küszködő erőnyt 's az ebben állhatatos jó és nagy ember' boldogságát, igen is szoros egységben tudjuk gondolni. A' gyönyörű elv ez: a' jelen élet' viszontagságai és bajai mulandók, a' jövő élet' boldogsága pedig tökéletes és örök. És ime ezen irányban vezérel bennünk' a' jó és kegyes atya: nem könnyen élő, munkátlan gyermekeket szeret ő, de bajokkal küszködőket; azokat szereti, 's az örök élet' háborítlan örömeit azoknak tartja fön különösen, kik tűnnek, szenvednek állhatatosan az erkölcsi országban, az igazságért, szeretetből isten és az emberiség iránt, bizalommal teljesek, hogy a' kegyes atya, az erkölcsi szinte mint az anyagi világ' bölcs és hatalmas intézője őket elcsüggedni, örökön elveszni nem hagyandja, ha szilárd és állhatatos bajnokai leendnek az igazságnak; sőt inkább az így vívóknak nyitandja meg a' diadalmi kaput 's nyujtandja az igazság' koronáját. És illy küszdésnek, illy diadalomnak, illy megdicsőítésnek örök példája áll előttünk Jézusban, kire az atya maga raká tömegét a' bűnöknek és gyalázatoknak. A' keresztény eszme tehát nem fosztja meg a' keresztény költészt tragikai anyagtól és jelenetektől, sőt minél szentebb, igazabb és vigasztalóbb az atyai gondviselésnek fogalma, a' kérelhetlen végzeténél, annál nemesebb, annál valószínűbb fog lehetni az e' szellemben költött színmű; és minél biztosb alapon áll itt az erkölcsi szabadság, 's az erőny és dicsőítés közötti viszony, annál érdekesebbek, annál bizonyosb hatásuk lehetnek a' keresztény szellemben költött színművek, 's annál valódibb értelemben mondathatnak a' keresztény színházak erkölcsiség' iskoláinak.

Igaz, mit nem szabad itt elhallgatnom, a' keresztény színművek nem emelkedhetnek a' külfény' és roppantság' azon fokára, mellyen a' hellenek állának: itt a' végzet, az istenek szembetünőleg (szemfényvesztőleg) munkáltak, jóslatok, jelenetek által, de a' mellyek talán épen azért veszték korán becsüket és érdeküket, mert szemfényvesztők voltak és mindennapiakká váltanak. A' keresztény intézetnek is, tekintve

eredetét, 's a' mi még előbb álla, 's mellyből a' keresztény indult, a' régibb mószesinek is voltak, még pedig jóval tökéletesb csudás jelenetei és jóslatai, mellyekben az istenség közvetlenül munkált az ember-világban; de ezek ritkábbak, csak rendkívüli, nem annyira egyes emberek', mint ott egy egész nemzet', itt az egész emberiség', nem idő- és térszerű, de szellemi örök jólétét, boldogságát tárgyazók, millyenek már csak e' nagyszerűségök miatt sem alkalmaztathatók a' színészethez, melly egyes ember' ritka ugyan, de nem természet és rendkívüli viszongásait állítja előnkbe. E' mellett, a' mai kor költve sem tür illyeket, hatán a' régi-eket tiszteli, és mint religioja' rendülhetlen alapjait hiszi is, de a' mellyek épen azért nem színészet' tárgyai. — E' roppantság' hiányát azonban pótolja, magának az eszmének, a' keresztény értelemben előbb rajzolt isteni gondviselésnek atyai kegyes természete és igazsága, melly jól értve és érezve ellentállhatlan vonja magához a' hű lelkeket és hő kebleket. Ide járul, hogy a' keresztény eszmében csak titkon és láthatatlanul munkáló gondviselésnek számtalan utjai lehetségesek már csak a' természet' rendje szerint is, mellyek közül a' legjelesebbeket választ-hatja hőse' erőnyének kitüntetésére a' színművész; ezek közé keverhet rendkívüliek helyett álmokat, előérzéseket, egy egy ismeretlen személy-nek, mint a' gondviselés' angyalának megjelenését, a' szerencsének, melly itt nem különben eszköz a' mindent intéző gondviselés' kezében, hirtelen és csudaszerű fordulásait, 's több e'félét. — Ezekhez képest a' keresztény színművésznak legyenek részemről a' következő javala-tok ajánlottak:

Kelemét vegye a' keresztény, legközelebb a' magyar világból, akár történeti legyen az, akár költészi egészen: mert a' honi érdekel legközelebbbről, az idegen iránt hidegek töbnyire sziveink; de ha az idegen egyetemes emberbarát, nem egy nemzet' de az egész emberiség' sajátja, tekintve munkássága' körét és sükerét: az illyenhez minden nemzetnek van joga, van kötelessége őt dicsőíteni, példányul adni övéi-nek. Legyen a' kelem minél távolabb koru a' jelentől, mert

Maior e longinquo reverentia, —

's a' csalódás, melly főleg szükséges bélyege a' színműnek, biztosítottabb. Bármelly korból legyen véve a' történet, a' színművet mindenkor annak színe folyja át, az abban uralkodó szokások, vélemények, előítéletek

'stb. csak a' nyelv ne, melyet úgy sem tudna a' költész teljes sajátságában eléállítani, egykét sajátsága pedig csak folt lenne és nevetséges folt az ujszerű nyelvben.

Legyen a' színmű' hőse tiszta, komoly és szilárd lelkű, tele erővel, elszántsággal a' szellem-erkölcsi szinte mint a' polgári világban, állhatatosan állani hitében, bizalmában és szeretetében, tünni a' reá mért, nem távolítható csapásokat; eléggé elmés és okos fölszámítani az erőket és ellenerőket, semmi bizonytalanban, még az isteni gondviselésben sem bizni vakon, mely mindenkor erőnkhez szabott munkásságot kíván; de szerény is, szembe nem szállani tagadhatlanul föntebb erővel. Vezesse át hősét a' költész minél több, minél súlyosb bajokon, de ezek minél természetesebbek legyenek és összefüggők, egymásból folyva vagy rokon forrásokból. Meglepő, érzékeny bajain eljajdulhat a' hős, itt ott szenvedhet elme- és szívtvédedéseket; de soha ne jajgasson miként gyermek; és akarata legyen mindig egy és állhatatos. Végten, békéltesse ki hősét és a' részvevőket a' bajokkal, a' természetet és szabadságot a' szükségessel és a' gondviseléssel, a' színes bűnöket az erőnnyel; dicsőítse hősét, hősében az erőnyt és gondviselést, hogy az elágozott különféliség, az ellentétek és ellenerők egységben állapotjanak meg, mely valamint a' természetnek, úgy az egyes ember' tehetségeinek és vágyainak, miképen a' társas életnek lelke és eleme. — Eléadása alatt mozogjon a' költész hőse' korában és körében, művén hőse' korának lengjen szelleme, de tisztultan, csinosultan és nemesülten, a' hellen művészet' és a' keresztény religio' szellemében, diszesülten nemzeti és nyelvészihoni színekkel. Így leszen műve művészi, vallásosan erkölcsi és nemzeti. És így leszen a' színészet azzá, a' minek lennie kell, a' társas élet' tükre és példánya, az erkölcsiség' iskolája, melyben minden jó örömet vesz részt.

Nézzük rekesztőleg át a' hellen és mai színművészetnek erkölcsi oldalát, hogy lássuk, a' mainak mit kelljen adnia, a' mit eddig vagy épen nem, vagy csak gyéren adott; mit hagynia, a' mit eddig nem jól és nagy mértékben nyújtott. És a' hellennek ugyan erkölcsi oldalát már nagy részben kimutattuk: állhatatosság a' nem akart, nem teljes szabadsággal elkövetett bűnök és bajok fölötti diadalom' kivívásában, békétürés a' bajok' elviselésében, illem és szerénység jóban rosszban; tiszt-

telet és hódolat a' végzet és istenek, 's minden iránt mi ezekhez tartozék. Ezekhez járulnak kitünőleg: barátság a' rokon szellemü ifjak között 's ennek állhatossága halálig. Ennek legkitünőbb példája Eüripidesz' színművében Oresztesz és Püladesz. Halljuk e' kettőnek gyengéd érzelmeit. Oresztesz, az anyagyilkos, lélekismerete' háborgatásai és a' halál' aggalmai között megpillantván az érkező Püladeszt, imigyen kiált föl csak látásától is örökre ragadtatva:

Ott látom őt, az emberek' becsesbikét,
Püladeszt, ki Phókiszból sietve jön felém.
Oh látomány! veszélyben a' hű ember az,
Mi a' hajónak vihar után a' tengeri csend.

És folytában Püladesz a' barátságnak bélyegeit festi:

A' hű barátoknak közös minden.
Barátnak adni, bús dolog, bocsánatot.
Egy hű barát több mint ezer rokon.

Halljuk a' kettő között váltott igen derék beszédet:

Oresztesz.

(halni készülten Elektra hugával.)

Püladesz! te légy a' haldoklók között bíró.
Te tedd a' halvány testeket le díszesen.
Atyánk' porával a' miénket egyesítsd,
'S élj boldogul! Én már dologhoz látok, élj!

Püladesz.

Megállj! az egyben még bűnös vagy, hogy hiszed,
Élendni tudnék én, ha megszünsz élni te?

Oresztesz.

'S együtt miért kelljen, Püladesz! halnod velem?

Püladesz.

Ezt kérdezed? 's élhetek-e én tenélküled?

Oresztesz.

Anyát, miképen én, nem öltél hisz' te meg.

Püladesz.

Söt öltem, egyesülve a' tettben veled.

Oresztesz.

Atyádnak add vissza magadat, 's ne halj velem.
A' baj föloldta már szövetségünket itt;
Neked rokonod én nem vagyok, sem te nekem.

Légy, oh szerettem Püladesz, kedves barát,
Légy boldog! ám te még lehetsz, nem én tovább.

P ü l a d e s z.

Tehát nem értéd, a' mit én mondék előbb?
Be nem veendi véremet, sem az anyaföld.
Sem a' világos légkör, én ha tégedet
Elhagyva, önmentten te' árulód leszek.
Hogy a' boszúban társ valék, tagadhatlan,
És a' miért lakolsz, tanácsomból tevéd:
Meghalnom illik hát veled, 's e' lánynyal itt,
A' szűzet értem, kit teremre jegyztem el.
Mi dics maradna fön nekem, ha még szabad
Vagy, híved én, boldogtalant hagynálak el.

Különben már jól ismert dolog volt, hogy a' szerencsétlenségben ritka barát állhatatos:

Légy boldog! inségben barátid nincsenek.

(Eüripid. Phönicznők.)

„Mert — Klütämnesztra' szavai Elektrában — hatalmas az anyai vér! rossz téte után sem tudja gyűlölni gyermekét: — a' gyermeki gyengéd szeretet is szülék, kivált leánygyermeké atya iránt, ha jó, 's még ha nem legjobb is ez. Legkitünőbb példa erre Eüripidesz' auliszi Iphigeneiája a' 633 verstől folyton a' 677ig; ki még akkor is védelmezi anyja ellen atyját, mikor már tudva előtte őt megáldozó szándéka (1369 és 1454—56. v.); és Antigone, Eüripidesznél ugyan inkább gyönyörű szavaiban, Szophoklesznél inkább tettekben. — Iphigeneiát ismerhetitek; a' szép keblü Antigonét halljátok először Eüripidesznél, lássátok majd Szophoklesznél. — Halva fekszenek már: Jokaszte, és a' két fitestvér, kiknek egyikét, Polüneikeszt temetni akarja Antigone, Kreón parancsnoknak ellenére, mit ha teend, hálnia kell; különben a' parancsnok' fíjának eljegyzendő. Antigone temetni akar, lemondva a' fényes szerencséről, aztán számüzött atyját, ha szabadulhat, kísérendő.

Kreón.

Nőbőrsileg ugyan! ám bolondság e' merény.

Antigone.

Értsd hát: atyámért én tudok meghalni is.

Ödipusz.

Oh gyermek! illy lelket ki én nem állhatok.

Antigone.

Hát nőszni hagysz, 's bujdosni egyedül fogsz, atyám?

Ödipusz.

Légy boldog és maradj; nyugodtan tűrök én.

Antigone.

'S ki gyámolítand téged, oh atyám, vakot?

Ödipusz.

Hol esnem a' végzet hagyandja, alszom ott.

Antigone.

'S hát hova lön Ödipusz, a' rejtélyoldozó?

Ödipusz.

Letünt! föl egy nap emele, és egy veszte el.

Antigone.

Hát én ne osztozzam bajidban, oh atyám?

Ödipusz.

Szegény, vak atyjával leánynak bolygani.

Antigone.

Nem, oh atyám! sőt szép 's dicső az, vélem én.

Ödipusz.

Vezess anyádhoz most, hogy érinthessem őt.

Antigone.

Itt íme! érintsd őt kezeddél, oh atyám!

Ödipusz.

Oh anya! oh hitves! te 's én boldogtalan!

Antigone.

Szegény anyám! a' rosszak' egyeteme gyült reád!

Ödipusz.

'S hol fekszik Eteoklesz, és hol Polüneikesz?

Antigone.

Itt, itt kinyujtva nyugszanak most békesen.

Ödipusz.

Érintni óhajtom kezemmel arcukat.

Antigone.

Itt íme! meghalt gyermekidre tedd kezedet.

Ödipusz.

Oh kedves elhunytak! bajos atya' bajfiai!

Antigone.

Oh nékem is kedves Polüneikesz' neve!

Ödipusz.

Most már jer; oh lányom, ha kedved a' vakot

Vezetni van, 's megosztani vele csapásait.

Antigone.

Induljunk, nyomorú vándoruton
Nyujtsd ide nekem a' kedves kezet,
Oh agg atyám! vezetendlek én,
Miként hajót a' biztos fuvalom.

Ödipusz.

Ime! induljunk leányom!
Légy te, oh szegény! légy te gyámolyom.

Antigone.

Leszek, atyám! leszek én
A' thébei szüzek'
Legboldogtalanabba!

Ödipusz.

Hová teendem remegő léptemet?
Nyujtsd, leányom, ide a' botot.

Antigone.

Ide, ide lépj nekem;
Ide, ide tedd lábodat. —
Oh, 's erőd álomgyengeségű!

Ödipusz.

Hajh, hajh! a' boldogtalan
Bujdosás! az agg kiüzetik honából!
Hajh, hajh! szörnyüket szenvedek én!

Antigone.

Mit nyögsz? mit nyögsz?
Diké nem nézi a' rosszakat,
Emberi bohóságokra nem ügyel.

Ödipusz.

Én vagyok, kinek a' musa
Szép diadalmat ada. Mennyei volt az,
Hogy a' szüzlány' rejtélyét megoldám.

Antigone.

Oh ne gondolj ama' boldog napokra!
E' bajokra ügyelj inkább:
Számüzve a' honból, honkül
Halni meg, oh atyám! —
Könyük között hagyám oda
Szeretett szüz társaimat,
Messze távozandó a' hontól,
Nem leányilag utazandó.

Ödipusz.

Oh nemes, nemes lélek!

Antigone.

Atyám' szenvedéseiben

Dicsőülend meg egykor a' nevem. stb.

És most nézzétek az itt szépen beszélőt, hősileg munkálni Szophoklesznál. Több részeit járva már be Hellasznak, helyről helyre vezetve az ügyetlen agg atyát, vele miuden keserűt 's a' legkeserűbbet, az emberi kemény szívtelenséget, utálatot, gúnyt megosztva, 's mind ezt gyermeki jó szívvel, némi gyönyörrel és édes föláldozatával téve mind annak, mi az életben, reá nézve becses és kecses lehete: ott látjátok őt, a' gyengének, miként maga mondja szerényen, gyenge támaszát, de szeretet- és hűséggel teljes gondú 's szorgu őrangyalát, kit birva még, a' legboldogtalanabb férfiú benne boldognak tudja magát érezni — ott látjátok őt Athéne előtt, a' titkos és szentségteljes berekben, emelgetni, rakogatni, egyengetni az erőtelen atyai lábakat, minden vágyát, óhajtasát az atyai szívnek kilesni és teljesíteni; ott látjátok őt, siránkozva, rimánkodva esdekleni a' kétes hajlamu nép előtt, hogy venné föl a' mindenütt üldözött boldogtalant; ott látjátok őt a' mármár átköltözendő atyának végülelései között, vele mintegy összeolvadni, 's majd az eltűnt után hasztalanul terjengetni karjait, fájlalva, hogy tovább nem gyámolíthatja a' nehéz de édes terhet, 's utána sohajtva, hogy vele egyesülhessen. És ez a' gyermeki szeretetnek hellen remek példánya.

A' hellen honszeretetre térünk át. Ez ott kevés, de erőteljes szavakban adatik elé. A' hon! ezért, ennek jóléteért és dicsőségeért minden áldozat csekély volt, 's annál édesb minél dicsőbb. „Nincs semmi dicsőbb embernek a' honnál“. (*Phönicznők*). Itt Menoikeüsz, Kreon' fiját, Teiresziasz, az agg jós halálra kívánja, a' végzet' nevében, hogy Thébe' városa a' végpusztulástól menekedjék. Kreón, fija' életét mentendő, neki minél hamarábbi megszökést parancsol. — Menoikeüsz szinre engedelmességet ígért atyjának, 's csak annyi időt kíván, míg Jokasztétől bucsuzhatik. Magára hagyatva azonban, halálra szánja el magát, a' városért nagylelkűleg:

Inségbe hagynom Thébét int atyám, ha hogy

Megszökni tudnék lenni gyáva én. Neki

Tán megbocsáthat aggkora; nem úgy nekem,

Ha megtagadnám a' hazát, az éltetőt.

Tudjátok hát: a' városért váltságul én
 Elmenve, a' honnak föláldom éltemet.
 Rút volna mert, ha kik, nem intve isteni
 Jós által, a' halált nem irtóztan, paist
 Ragadva és dárdát, elhullnak a' honért;
 És én, tagadva hont, atyát, testvért, az ő
 Városból illanám silány kislelküleg.
 Az így megőrzött élet undok bár hol is.
 Nem így, Zeüszre! nem, reád dicső Aresz!
 El van-tökélve: életem (nem dicstelen
 Zálog) tiéd oh városom, megmentve így
 Általa lesz inségéből e' hon.

Milly lélekkel mond le az életről, a' neki olly igen kedves, milly szépen viruló életről Iphigeneia a' honért, mellynek szeretete, 's a' dicsőség, azt dicsőíthetni, miként felejtet vele mindent, hogy érezze és éreztesse nemes halálának édességét: már hallhatatok, olvashatatok, csak azon szavait ismétlem itt, mellyekkel a' magát szabadítására följajnló Akhilleus felel:

Elszánva mondom: nincs kire 's mire néznem itt:
 Elég vitéz fog halni még a' sok kecsü
 Szép Tündarisz miatt. Te ám, dicső Akhil!
 Érettem el ne halj, se meg senkit ne ölj.
 Megtartatom Hellaszt, ha tőlem függ, bocsáss.

És az illy nemü halálban helyzék Hellasz' szebb lelkei a' legföntebb dicsőséget, 's ezt kivivhatni, volt leghatalmasb vágyuk.

A' nőszemérem, kivált leányban, 's a' férfiúi szerénység átalán, különösen a' nőszemérem' kiméltében, tiszteletében és sértlenségében, legfőbb disze a' hellen színművészetnek; innen annak fekélytelen tisztasága, legalább a' két legjelesb színművésznél, Szophoklesznél és Eüripidesznél, kiket egyedül tartok soha nem tévesztő példánynak, mellyet kövessen a' színművészetnek indult ifjuság. Már az életben is kitünő volt ez a' gyengéd erőny a' hellenek között, mellyre, hogy körömnül ne csapjak, csak azt említem például, hogy színszerepet nőszemély nem viselt, 's a' nőszerepeket is férfiak vivék nőszeméremmel. A' főnmaradt színművekben igen gyönyörű példája a' leányszeméremnek Iphigeneia, a' férfiúi szerénységnek Akhilleusz. Oresztészben Elektra elmondván, miképen gyilkolá meg Klütämnesztra, a' hűtelen nő, férjét,

okát a' rút tétnek akarva hallgatja el, mert ollyannak elbeszélésétől tiltja őt a' leányi szemérem. — Hekabében Polüxéne, miként a' hírnök beszéli, halálában is oda fordítá főgondját, miként düljön le illemmel. Szebb ez a' jelenet, semhogy el tudnám vonni olvasóm' figyelmétől. — Ott áll a' egész hellen had Akhil' sirja körül, kinek dicsőítésére vala az ártatlan szűz megáldozandó. Ekkor kezénél fogá őt Akhil' fíja és fölvezeté az áldozati oltárra. Válogatott hellen ifjak kísérek az őz-szüketlüt szűzet; a' hősfiu pedig szólítva hősatyja' árnyékát, kivonja aranykörzetű kardját, 's szemével int az ifjaknak megfogni a' szűzet; de ez sejtve az intést, imígyen szól:

„Oh danaok! kik által ejtve dült városom,
Meghalni szabadon szándokom. Hozzám azért
Ne nyuljon itt egy is. Szabadon áll im nyakam.
Az istenekre! szabadon halmom hagyjatok.
Hősárnyak' országába rableány szerün
Fejedelmi szűznek menni le, gyalázatos“. —
'S hogy a' parancsnok szóla most, leöltve ő
Vállairól a' ruhát csipő- és köldökig,
Kitünteté nyakát, melyét 's ugy álla fön
Mint szépeded istenkép. 'S a' földre térdele,
Legszivrepesztőbb szókat adva ajkiról:
„Nézz ide, oh ifju hős! ha kedved döfni van,
Döfd e' kebelbe kardodat; ha nyakra vágysz,
Előtted e' nyak is lefödve készen áll“. —
Akartan és akartlanul, mert szánta őt,
Fejét nyakáról szegte le vasával az.
Ő oda dül, és halálba dültén is az egy
Főgondja: illemmel terülni 's szorgosan
Födözni azt, mit férfi szemnek rejt a' nő.

Átalan, a' hellenszínművészek főtárgyul szerelmet nem választának; csak mellékleg érintetik az, vagy szomorú eredménye szolgál anyagul. Így Klütämnésztra' bűnös szerelmét Ägisztoszhoz elbeszéli Oresztész, hogy anyagyilkosságát igazolja. Így beszéltetnek el Eüripidesz-nél Medéa, Helena, Ion 'stb. czimű színművekben régi és új szerelmek, többnyire a' prologban, mindig kiméló szerénységgel, hogy soha nem valának ama' nyomorú intésre szorulni kénytelenek: castis omnia casta, mellynek ringyrongy leple alatt annyi undokság fér el, mennyit csak akarhat a' rég megromlott, javulni, tisztulni maiglan nagy részben ma-

kacs izletű jelenkor! De magokban a' hellen színművekben hizelgő, csábító, érzelő, kéjelgő, sohajtozó, pityergő 'stb. szerelmi szerepek meg nem jelennek, főntebb tárgyakra lévőek függesztve a' hellen színművészek' szemei. A' boldogtalan Phädra — ez az egy szerelmes tárgy színműve Eüripidesznek — nőhősileg küszd a' benne Küprisz' irigy boszúja által gyújtott láng ellen; mono- és dialogjai nemesek, tisztán erkölcsiek. Hippolüosz' nevét dajkája mondá ki véletlenül, 's csak untató hizelgései tudák az örök hallgatásra kárhoztatott titkot kicsalni a' szerencsétlen nóból, ki utolján is, a' gyalázat és halál között, ez utolsót választá. Különben itt is Küprisz' boszúja, melly hogy az őt megvető Hippolüoszt megrontsa, Phädrát is föláldozta, volt a' színmű' főtárgya. — Szophoklesz maga a' szerelemben csapongó volt, színművei tiszták a' legcsekélyebb szeplőtől.

A' férfiúi szerénység, színészi tétekben mutatkozik, kevés egyszerű szóban nyilatkozik; ha góg hallatja magát, rögtön megrovatik.

„Ne kívánj mindent!

Lám mindent kívánva éltedben elveszél“ —

mondá Kreon Ödipuszhoz.

„Mennyivel főntebb minden jók fölött a' szerénység?“

kérdé Teiresziász; Kreon felele:

„Mennyivel, hiszem a' bohóskodás legrosszabb“. —

„Hatalom nemze zsarnokot,

Hatalom, a' mellyel csak hiun puffad

Azokra, mik nem jók, nem illők“.

„— Haki magasan kezével

Vagy szavával főnhejazva jár,

Nem félve Dikét, sem a' szent

Istenek' lakát tisztelve:

Őt a' rossz Moira veszítse el“ — stb.

(Ödipusz a' király.)

„A' hasztalan testet leinti — mond a' jós — Őrvénybe az istenség, mikor az ember halandóságában a' halandóságon túl tekint“.

(Ajasz.)

„Mit rosszul merünk, csak rosszul süllhet el.“

(Elektra.)

„A' heveskedés még sohasem munkált igazán, a' csendes beszéd mindenkor legtöbbet végez.“ (Phönicsznők.)

„A' hatalmas szó, hatalmas csapásban meglakol végtlen, lázdübe miatt, 's későn tanít eszmélni.“ (Antigone.)

„A' méltatlan bánás méltatlanra tanít.“

(*Elektra.*)

Az igazság és törvényszerűség 's a' kettő iránti tisztelet és hódolat nagy mértékben sajátja a' hellen színművészetnek. E' kettő alá hódol minden.

„Csak a' mi igaz, áll szilárdan.“

Nincs hát igazság, mert te vagy boldogtalan?“

(*Medéa.*)

„A' jól születtnek a' hazug név

Mindig disztelen kín.“

A' törvények között első a' természet', majd az istenek', végten az emberi törvényszerű hatalom' törvényei.

„A' természet szentebb a' bölcsnek mint a' törvény“

(*Oresztesz.*)

„Hatalmasok ugyan az istenek, de hatalmasb a' törvény“

(*Hekabe.*)

És Menelaosz hiszi (Oreszteszben) hogy Phoibosz, parancsolva az anyagyilkosságot, nem tudja, mi szép, mi igaz.

„Ha szabadon élni akarok, kell hallanom, mit akar az uralkodó.“

(*Elektra.*)

De mindenek fölött Szophoklesz' Elektrájában és Antigónéjében nyilatkoznak a' legfőbb erkölcsi törvények, legmagasb és rettenetesb méltóságban. Eszközül két leányszerep választva, legteljesb joggal, mint olyanok, kik az érzéki természettel sokkal szorosb kapcsolatban állanak, mintsem áll a' férfiú nem; egyszersmind a' szelíd és finom erkölcsi érzelem élénkebb a' kegyesb lelkű, gyengédebb szívű nőkben. Nem férfiulag bánik, miképen némellyek hiszik, a' költész e' nőszemélyekkel, hanem őket a' nőnem' legmagasb és szentebb jelentésű dicsőségében mutatja. Elektrában ez tulzásnak látszhatik, de Elektrának atyja mellett kelle küszdenie, egy magát minden erkölcsi törvényeken túl tett gonosz anya ellen. Itt az erőny közepszerűséget nem tűr: az atya és anya iránti természeti szent ösztönök, törvények és kötelességek ütköznek itt egymással: gyűlölnünk kell azt, kit a' természet szeretnünk kész, parancsol; kegyetlenkednünk egyik ellen, hogy a' másik iránt kegyesek lehessünk; a' szeretett, tisztelt meghaltnak áldoznunk, a' nem különben szeretett, de most rútsága miatt gyűlölt élőnek vérével. Ez nagy beltusába, nagy erőlködésbe kerül. Ellenben Antigone' gyönyörű

lelkében, hol törvényes királyi parancs és erkölcsi érzelm 's törvény. iránti engedelmisség küzd, könnyebben győz az első az utolsó fölött, a' kegyes erkölcsi és a' kemény emberi fölött. Itt nem ész és érzelm, de az erkölcsi érzelm és az érzéki, a' haláltóli félelem állanak csatában egymás ellen; csak az utolsón kelle erőt venni, 's a' győzelem bizonyos és dicső. 'S e' fölött egy hellen hősleány nem sokáig küszde magával, miként tüstént látni fogjuk.

Dics és tisztelet, fő jónak tartaték a' hellen színvilágban, de csak az, melly szép, nemes tétekből sugárzik ember felé. És ez szükséges is volt olly nép' erőnyének táplálatára, melly a' sírontúli halhatlanságot és boldogságot csak különös isteni kegynek tartá, melly csak egyegy isten' kegyenczének lehet osztályává. Különben a' földalanti sötét világ, melly várá komor karjai közé a' halandót, nem épen vala 's lehele kívánatos. Ennél fogva a' dicstelen és tiszteletnélküli életnél többre becsülteték a' dicső halál. Példák erre a' hősleányok: Antigone, Iphigeneia, Polüxéne, sőt, némi tekintetben és bizonyos pontig, a' szerencsétlen szerelmü Phädra is. Látván a' hellen hősök, hogy a' halált becsüllettel nem kerülhetik, megsiratván gyengéd panaszbán az életet és kellemes fényt, melly az alvilágban nem lengend feléjük, nagy lélekkel mentek a' halálba, az abból reájok sugárzó dicsóséget tartva szemeik előtt. — A' halál végten nem vala legnagyobb rossz, sőt a' rosszaknak még legjobbika, mond Hekabe Eüripidesznél. Innen az öngyilkosság, nagy bajok között 's a' gyalázat' távolítása végett, nem vala bűn; az emberáldozat, e' nézetből, föntebb jónak esetében, gyakorlott, nem titkolt ellenérzésükkel még is a' jobbaknak.

Igen rossz kharakterü szerepek átalán a' hellen színművészetet nem mocskítják; az erőny nem annak ellentétében mutatkozott, mint inkább, miként már mondók, az élet' viszongásainak, a' végzet vagy istenek által küldött csapásoknak férfias és békes viseletében, megvívásban vagy türésében, az erőny' sérelme nélkül, sőt ennek szilárd állhatosságával és végteni dicsóításával. A' csalárdság azonban, és a' keseredés boszuvágy legközönségesb emberi gyengeségek, itt 's ott még a' hiu uralkodási vágy, de mellyek között az első és utolsó rögtön megrovatik, a' középsőben mérték és szerénység ajánltatik. A' hiu uralkodási vágy a' két testvér Atridákban, Agamemnon- és Menelaoszban (*Eürip. aulizsi*

Iphig. és Oreszt.) Szophoklesz- és Euripidesznél a' két testvér, Eteoklesz- és Polüneikeszben legnagyobb. A' családtság' példánya Odüsszeusz többekben, de legutálatosabb Philoktétben Szophoklesznél, hol játékot űz a' fiatal Neoptolemosz' erőnyéből, 's minden gonoszt kész eszközül használni kitüzött célja' elérésére. A' boszuvágy férfiakban is nagy ugyan, de hasonlíthatlanul nagyobb a' nőnemben, mellynek fő példánya a' főnő, Küpris, ki hogy az őt göggel megvető Hippolitoszon boszút álljon, mert ezt a' végzet ellen különben nem teheté, tisztelőjének, Phädrának is halnia kell. (*Eurip. Phädr.*) Nagy a' boszuvágy Medeában is, ki azonban sajnálatunkra számíthat inkább mint utálatunkra, Euripidesz' művészi keze alatt, 's a' kar' ítéletében is, Jazon méltán bűnhődött.

Az új kor' színművészetéhez térünk vissza, mellynek átlán csak azon oldalát tekintjük, mellyről az köz kedvezést és javalatot maiglan sem tud nyerni, 's nem nyerhet, míg ez az oldal nem tisztuland, bár a' művészet' főpontjára emelkedjék különben. — Ha a' hellen színművészetnek nem ok nélkül gáncsolják a' műbirák és műbarátok egyszínűhangu- és oldaluságát, mellyben örökön az örök végzet, vagy egyegy boszús istenség intézkedik, jóslatok játszanak, és hősök, meglehetősen egyszerűségben és egyformaságban vajudnak és viaskodnak, a' reájok eresztett bajokkal és csapásokkal, egyhangulag jajognak és panaszkodnak; a' kar egy hangon pengeti morálját 'stb — a' különben sokszínű, hangu 's oldalu jelenkornak sem könnyen megbocsátható hason vétke annyiban, hogy majd valamennyi színművész egy tárgy körül művészkedik, 's ez a' szerelem, majd boldog, majd boldogtalan, de mindig érzelő, epedő, majd képzelgő 's ábrándozó, majd szomorgó és kesergő egész halálban és halálig; ha különben, hát csapodár és kaczer. Elmondhatjuk sőt, hogy az új korban szerelem az egész költészi világnak bálványa, 's a' szerelem az itt, mi a' végzet hajdan vala; ennek ott, annak itt hódol minden, és miképen hódol itt annak igen sok! Mi az érzelő románkor' szennyjeiből olly nehezen tudunk tisztulni! 's tán az úgy nevezett vígjátékokban ez még — csak hogy itt is kedvesebb kaczer-sággal, 's nagyobb illemmel — türhető volna, kivált a' bohó szerelem' nevetséges oldalainak kimutatásában; a' hősszínművekben szerelemnek vagy soha nem kellene a' főszerepet viselnie, vagy csak igen fontos és szükséges befolyás' esetében. Azért a' nőszemélyek nem fognak gyéreb-

ben megjelenni a' színpadon; hanemha az a' balvélemény tartja fogva korunk' embereit, hogy nőszemély az egy szerelem' szerepében képes fölléphetni! Milly dicsőn jelentek meg azok a' hellen színpadon! Nincs-e a' keresztény nőknek olly dicső, sőt még dicsőbb kharakterük, rendeltetésük, hatékonyságuk és munkakörük? Van-e szebb, nemesb és dicsőbb, mint egy művelt lelkű, finom érzelmű és izletű némben az ő saját körében, házi foglalatosságaiban? Milly szépen fejledezhetnek, tündökölhetnek a' némben jeles erőnyők, bár milly tárgy és irányzatú hős-színműben, egész a' csudálásig! a' leányi szemérem, szerénység, gyengédség, szülék, testvérek iránti szeretet, bizalom és engedékenység, anyagi tiszta vidámság; a' női méltóság, férj iránti hűség, gondoskodás, gyermekek és egész család iránti szeretet, anyai édesség; a' köz jólét, meglegedés, béke és boldogság' föntartása, körülárasztása mindenekre, és a' mennyei csendes türelem, az övéiért titokban szenvedt fájdalmaknak hősi viselése, a' lassu áldozat! —

Hát a' mód, mellyel az örök szerelmek és szerelmeskedések adatnak, a' végetlen hizelgések, csók, ölelkezések, térdelések, csúszmászások, a' férfiúnak teljes lealjasításával, a' jobbizletű, nemesb erőnyű férfiúnak és nőnek egész undorával, a' gyengébbeknek botránkozásával, a' könnyelműeknek és vérűeknek pótolhatatlan kárával stb. 'S aztán csudáljuk, hogy gondosb szülék, előljárók mind magok ovakodnak, mind gyermekeiket, nevendékeiket óvják a' színházaktól; csudáljuk, hogy a' szilárdabb erőny, a' gyengédebb és finomabb erkölcsi érzelem remeg a' színi előadásoktól, hogy egyedül maga a' jobb izlet utálattal fordul el tőlük! És hogyan is ne? mikor ott olly dolgokat viszünk véghez, millyeneket, nem mondom köz helyeken, de csak kis társasági körben is pirulna véghez vinni, pirulna látni a' nem épen elvetemült kharakterű ember! Azt vélik-e színészeink, hogy csak magok vannak a' színházban, mintha a' nézőket ignorálni kellene? Valóban ez kissé messzevitt fogalma a' színi, különben szükséges csalódásnak!

Az erkölcsiségnek és társas életnek még majd vesélyteljesebb jelenetek az epedő, emésztő és gyilkoló szerelmek, mellyekben, midőn egy részről semmi igazság nincsen, más részről nagy és vonzalmas az erő és hatás, a' különben is szenvedélyes, ábrándozó fiatal lelkekre, kikben nagy a' hajlam, hősileg küszdeni és halni meg, 's ha

szerelmesek, szerelem-hősileg tenni azt, mire az illy mutatványok ragadó példák, 's okot reá a' köz élet is könnyen nyujt, még könnyebben költ pedig 's mintegy erővel szerez magának a' fölhevült phantazia, melly a' fölingerlett szenvedélyeket szomoru játékaivá teszi.

De ha a' szerelmet kitiltjuk színműveinkből, mint hidegek félre tétetnek — kiáltanak színművészeink; ha szerelmes jeleneteket nem adunk, üresek lesznek most is ritkán tömött színházaink — jajdulnak, maiglan balsorsu színészeink. — És, fájdalom! meg kell vallanunk, igazuk van; mi ismét csak azt bizonyítja, hogy nálunk a' művészi izlet maiglan hiánzik; mi ismét annak szomoru jele, hogy fölötte érzékiek és csak igen kis mértékben szellemiek korunk' emberei. Ha különben, miért nemesb 's föntebb szellemü színműveink vagy éppen nem, vagy csak igen igen ritkán, ekkor is majd minden részvét és érdek nélkül jelennek meg színpadainkon? De hát örökön így tartson ez? ha így, magam is a' még csekély számu színházak' lerontására, a' színész társaságok' föloszlatására szavazok; inkább semmi, mint erköles- és izletrontó színészet! — De nem: én bizom; az izlet naponként kezd emelkedni honunkban, a' honestum decorumnak folyvást szaporodnak barátai, terjed, szilárdul országa, melly erkölcsi érzelmeinket is tisztítja és nemesíti. 'S hogy ez minél többeket, minél hamarább hódítson zászlója alá, főleg a' ti dolgotok költészek és színészek, kiknek azonban elsőnek kell ott lennetek, ha másokat oda vonzani akartok. Adjatok, csak ne örökön, szerelmes műveket és mutatványokat, de ne soha szívrontókat és életdulókat; adjatok az illem és szerénység' határai között gyégeden és nemesen virágzókat, a' keresztény szellem által tisztultakat és megszentelteket. Ha már a' többi regényes istenkéket megszüntünk imádni, miért bálványozzuk az egy Küpriszt, istenítve, miként nem illik, a' hiu szerelmet? Higyjétek el, ez az istennő is csak ama' szertelen rendszerbe illhetett, azonkül nem tömjényezhetni neki illemmel. A' keresztény tisztább és föntebb nemü szeretet, mellyet isten álda és szentele meg, lépett közünkbe amannak helyette, mellynek keresztény kegytársai a' hit és remény. E' nemes eszme, mellyen túl vinni a' nemi szerelmet, keresztényelleni bűn, emberi méltóságot alázó, test, szív- 's lélekvesztő hiuság, azért tisztult józan ész-elleni is; pedig ti, századunk' gyermekei, ti szerettek és embereknek neveztetni! Lássátok a'

hellen színműveket, milly tiszták, milly nemesek azok e' tekintetben, bátor köz életben a' hellen elég csapodár volt és szédelgő; de épen azt tartá a' hősszínművész legszentebb kötelességének, népe' erkölcsére tisztítólag, nemesítőleg hatni; azért itt is, miként mindenütt, mértéket, illemt és szerénységet tűzött ki szerepeinek fő irányzatul.

Nem nyujtom tovább ez anyagot, az értelmeseknek mindent mondtam e' kevésben; és bátor több volna még színművészetünkben gáncsolható és javítható, mert mind azt az idő, műveltségünk megindult folyama nálam nélkül is eltörlendi, tisztítandja: csak egy átlános nézetet még keresztény religion' szellemére és zárandom különben is hosszúra nyult értekezésemet.

A' keresztény religio, valamint minden önkénynek és szilajságnak, törvénynélküli- és elleniségnek ellensége; ugy szelleme az, innen a' törvényeken alapult hatalomnak, onnan a' törvényes szabadságnak, szóval, szelleme az erkölcsi szabad önmunkásságnak; de szelleme egyzersmind a' mértéknek, illemt és szerénységnek, a' szilárd, de nem kemény, vad és durva erőnyűségnek, a' szelid türelemnek. Az isteni gondviselést mindig lehet, sőt kell örök végzetnek nevezni, mert az ő, 's utjai nem különben titkosak és megfoghatatlanok; csak ne feledjük, hogy az általa és benne intéző, bölcs, igazságos és szent atya, kinek, reánk nézve, a' síron túl is terjednek nézetei. — Ti, keresztény színművészek! ne adjatok angyalokat, hit- és vér-tanukat, fátyolozott szüzeket, zsákba öltözött remetéket — —; adjátok az igazság', az erőny', az emberszeretet' és türelem' bajnokait, valódi keresztény szellemben, mindig a' kor' színeiben, és a' művészet' egyetemes tökélyében; 's ti lesztok az izlet' tisztítói, az erkölcsiség' tétleges mesterei, az emberiség' szépítői, boldogítói és dicsőítői.

Előttünk a' két eredeti magyar példány: A' bujdosók és Iréne. Jöhettek azóta, hogy e' kettőt példányul választám, ezekhez hason becsüek, jöhettek jobbak is, a' nélkül hogy ez előbbieknél becsét legkevesebbé is szállítanak; a' magában jó jobbak között is jó fog maradni, 's az utánzó jók törpék volnának, ha elődieiknél jobbak lenni nem tudnának.

És a' Bujdosók ugyan gyakran kitünő keresztény szellemben saját kora', a' 15-dik század' színei alatt: nagy és súlyos bajok, küszdések,

állhatatosság, törvényszerű szabadlelkűség, megtörhetetlen és türelmes erőny; föltekintés, majd fájdalmas kétségek között, majd a' halhatatlanság' erősítő reményével a' mindent intéző gondviselésre, melyet szükségnek, szerencsének, sorsnak, időnek, emberi igazság' vagy igaztalanság' említésével nem ront el a' költész, miután mind ezek a' gondviselés' eszközei keresztény nézet szerint. És ez erőnyök Kontban, a' főszerepben tündöklének. Kont nagy mértékben tökéletes férfiú, kiben fő a' törvényszerűség, ez alá rendelve benne minden, jelesen fejedelem iránti hűség és honszeretet; azért Kontban nincs semmi túlzás, minden a' szükség szerint jól megfontoltan mérve és téve, ezentul nem megyen bátorsága, melly mindig szerény és illemes; e' határokon túl csak egyszer engedi magát ragadtatni, a' fejedelemnek nejeveli illetlen bánása által, mikor az erőny diadalmasan küszd a' hatalommal. Gyönyörűen tündöklék ki Kontnak, erőnyös neje iránt szeretete, nem tántorgó 's nem tántorítható bizalma és hűsége, gyengéd kímélése; fija iránt aggalmai és gondoskodása, barátai iránt szilárd állhatatossága. Őt nem saját, de szeretteinek bajai törik meg; ő nála csak ez egy a' kérdés: „Mi jobb hazánknak?” Kinek

Erőt adott és bátorságot a'
Kemény természet.

'S e' bátorságát csak a' fájdalmas nő' könnyűi gyengítik; kinek a' halál nem legnagyobb rossz; ki az örökre bucsuzó nőt jövődjé viszonzatással biztatja. — Az egészen több jeles színek, meglepő, fölkapó és leverő jelenetek és beszédek ömlenek el, én két hellen és egy keresztény szellemű jeleneteket hozok olvasóm' emlékébe vissza.

Rózsá' hellen szellemű panasza:

Jer, jer, szerencse hagyta kis fiam,
Jer félre innen, itt nincs gyámolod.
Oh most, mi van még hátra, melly erő
Hoz engem helyre? Kont elvesztelek,
És ég föld többé vissza nem ad nekem.
Jaj! gyermekem, jaj jaj! mért szültelek!
Koldús anyáddal a' világ előtt
Csúfságnak itt maradtál, és igaz
Könyvedbe mérget önt a' büszkeség.
Ah! mért magányban nem hervadtam el,
Előtted méhem zárva nem maradt,

Hogy a' napot ne látnád, a' nap tégedet
 Ne látna, Kontnak árva gyermekét.
 Ki mondja majd: jer édes kis fiam,
 Ülj asztalomhoz, játszáls és örülj!
 Nem, nem, te féreg! azt mondják neked,
 'S moslékot adnak, mint kit undokúl
 Veszendőben buják nemzetteinek.
 Jer gyermekem, le, lásd szegény apádat:
 Apád' hazája föld alatt vagyon."

Vesd ezzel össze a' leányaitól bucsuzó király Ödipuszt, 's látni fogod
 nem az utánzót, hanem a' hasonszellemű teremtt.

Kont' ülén neje és fija.

Rózsám, szerelmem, hallgass avval el.
 Minden szavad tör és halál nekem.
 Hallgass el és figyelmezz jól reám.
 Borulj ölembe Rózsa, így borulj;
 Simulj hozzám kesergő kis fiam.
 Lássátok, a' boldogság' karja közt
 Így élni, minden véges idő rövid,
 És század, mint pillantat elröpül.
 De jőjön bal sors, és felhői közt
 A' jobb reménynek hunyjon csillaga,
 Század lesz akkor a' percz 's minden óra,
 Kísértő, gyótró, hosszadalmas éj.
 Ezért ohajtsa vissza napjait,
 Ki más örömben éle, hogy midőn
 Alig vehet részt pillantatnyi jóban,
 A' bánat' és baj' századán epedjen.

Rózs a.

Oh jaj ha elhagysz, melly isten segít meg,
 Melly ember adhat enyhülést nekem!

Kont.

Hagyd a' panaszt, édes nő. — — —
 Ne sirj, ne sirj, te lelke' jobb fele.
 Ne zokogj, ne búsíts Rózsa, jőj szívemre,
 A' messze költözőnek karjain
 Pihenj utószor, add rá csókodat,
 Hogy kedves emlékül azt elvigye.

Imre.

Atyám, kezemre forró víz esett.

Kont.

Csak víz? töröld le. Oh itt vér lobog. — —
 Ki vagy te gyermek? lásd orczádon is
 Viz áradoz. Mikor bennünket áld
 Az ég vagy megver, akkor ád esőt. — —
 Mosdjál meg a' keserv' árjában, az
 Nem fogja csuffá tenni Kont' fiát. —
 De jer közelb, jer nézd meg jól apádat,
 Meg fogsz-e emlékezni gyermekem,
 Hogy Kont magyar volt és te vagy fia? — stb.
 Azért jegyezd meg, a' mit most beszélek,
 A' mit magyarnak tudni, tenni kell:
 Imádj istent, de embert ne soha.
 Élj a' hazáért, és ha halni kell,
 Halj a' hazáért, a' becsületért.
 'S az igazság előtted mindig szent legyen. — stb.

Itt hellen és keresztény szellem együtt van. — Különben e' színmű gazdag különféle kharakterekkel; képét találjuk benne a' gógdaczosnak, hizelgőnek, a' változékonynak és félénknek, a' gyávának és makacsnak, a' szeplőtelen erőnynek és a' legutálatosb gonoszságnak; olykor tulzásokig vive; de ha már a' köz életben is vannak túlzó emberek, a' színmű' szerepei között is lehetnek ilyenek, jóban, roszban, csakhogy rögtön bünhödjék a' rossz, 's a' tulzásig jó ne boldoguljon, sőt gigászi merészletéért szégyenüljön is valamennyire, miként itt Laczfival történik. Nem bírálát lévén kitüzött czélom, az alsóbb rendű szerepeknek, még a' jóknak is olykor határon túl vitt pajkosságokat elhallgatom; de egy irtózat, undok jelenetet szeretnék e' nagy és komolyszerű műből örökre száműzve látni; inkább ezer, kegyetlen gyilkolást vitessünk véghez a' közönség előtt, mint egy illy természetet undorító erőszakot. — Végtén, az üldözött 's áldozatul dült erőny tökéletesen van dicsőítve abban, hogy előtte a' legnagyobb emberi hatalom is meghajlott, 's akkor leginkább, mikor már szemeink elől eltűnt. Szilárd árnyéka előtt ott remeg a' rideg hatalom, önboszujának csúf áldozata.

Midőn a' Bujdosókban csudáljuk, a' szilárd nagyságot, komoly mélységből, rettenetes méltóságban emelkedni; hévvel öleljük Irénében a' nem különben állhatatos, de gyengéd szelíd erőnyű hősleányt, ki hon iránti szeretet- és kötelességből martalékul adja legdrágább kincsét,

első gyengéd szerelmét, az atyai szeretetet, a' nép' jó véleményét, 's magát a' szertelen szerelmű rettenetes hatalomnak veti viszonszeretetének karjaiba, hogy honját, hogy népét idvezítse. Kétes becsű karakter, melyet nem a' szilárd igazságu ész, csak a' szűz' szép és ünnepélyes elszántságát istenítő szív igazol. Azért a' művész' részéről is vészteljes vállalat vala Iréne; de a' nehéz csomó abban van föloldva szerencsésen, hogy utóbb veszedelmes erőnyű áldozatának hiúságát maga is átlátja Iréne, 's azt egy szeplőtelen dicső halálban tisztítja és szenteli meg; és most az előbb boszankodó ész engesztelten fog kezét Iréne' tetemei fölött a' szívvel. Iréne nagyszerű, ünnepélyes mű, teli nemes és főséges eszmékkel, nemes, gyengéd és ragadó érzelmekkel; dús gyönyörű képekben, melyek a' beszédnek tiszta, vidám zengzetű folyamában hullámozva lejtnek le. Itt a' kereszténység' szelíd, hitében és bizalmában szilárd, erőnyében állhatatos, szabad szelleme áll szemközt a' vad, változékony, önkényt és zsarnokságot lehelő, rablánczokat pengető, iszonyu képű vallás' szellemével. Ez pusztult országokon, rombolt városokon, rablánczra fűzött népeken tombolva emeli föl vérrel festett zászlóit, és vad örömek között üli a' pusztításnak — a' szép és dicső Hellasz' vég pusztulásának — iszonyu ünnepét; az busongva, kisírt szemekkel, tévedező lábakkal támo lyog honjának, vallásának, nemzeti dicsőségének romjain, 's rémítő csendben ünnepli a' roppant nagy halál' sötét ünnepét. Leonak eme' fölkiáltásában: *Oh haza!* fekszik minden, mit illy körülményekben csak érezhetni, ki nem mondhatni. Lássunk egykét jeles előadást. Az első felvonás prolog egyszersmind, és kezdete a' színműnek, szophokleszi ügyességgel, eüripideszi bőséggel és édességgel. Nagy hasonlat az első jelenet és Ödipusznak Athen előtti megjelenése között; de nagy különzet az Athen vidéki nép és a' rabló törökök között.

A' nagyság' romja.

Agenor.

Itt állok én, gyökértelen törzs,
Szabad polgár előbb, bolyongó
Árnyék most, itt az omladék között
Sötétség mindenütt körüllem.
Kietlen az élet, pusztá partjain
Öröm többé soha nem virágzik. —
Rabláncz csörg, ősz fejem már görbedez,

Hull a' kereszt, átkot kiált
 Létemre minden perczenet, 's szívem'
 Minden verése elválásra késztet.
 Rejtsétek el tehát dicső
 Oszlopok, ékes fejeiteket sűrű
 Bokrok közé! tövises nőjenek
 E' nagy váras' helyén! sápadt kigyók
 Lakozzanak a' pusztá paloták között!
 Mérges lehelettel a' levegőt rontsák,
 Hogy a' vándor rettegve a' helyet
 Kerülje és ne számlálhassa vesztünk'
 Esztendeit, 's Konstantinápoly'
 Gőzlepte halmain az enyészet
 Ülje diadalma' ünnepét!

I r é n e

(sejtve a' halál' óráját imádkozik.)

Csendes ihlet!

Te a' halál' követje vagy,
 Oh értelek; lefolyt az óra, menni kell.
 Oszolj sötétség, végy fel karjaidba
 Mennyei atyám! azon világos
 Országba vedd fel árva lyányodat,
 Hol az örökkévalóság' szárnyain
 Örök nappal virít. — Zulima!
 Az élet távozik. — Ti édes
 Helyek! most el kell válnom, egy titkos
 Érzés bucsuzni kénytet tőletek.
 Zulima jer! — stb.

I r é n e' vége.

I r é n e

(átdöfelve Mohammedtől)

Óh egek! — Mohammed! köszönöm.
 Kíméld atyámat, légy kegyes,
 Irgalmas, nemzetemhez — oh Mohammed!

M o h a m m e d.

Itt fekszik vérében, ki tőletek
 Elvett! Im a' mindenhatónak
 Szent végzetlensége most karomból
 Így omlik vissza. Most csodálj világ!
 Halandó ezt nem tette. Im, örök
 Dicsőségért hamvába dőlt

E' földi jónak minden foglalatja,
A' szépség' hódító hatalma.

I r é n e.

Atyám! Leo! az ég nyilik —
Boldog vagyok — meglátlak bennetek —
Ott — ott — Leo! (meghal.)

Honom' színművészei! ilyen hőseket, ilyen szerelmeket, ilyen
halálokat mindig adjatok. 'S ti honfiak és honleányok! mindig ill yene-
ket kedveljeteK!

II.
PHILOSOPHIAI - OSZTÁLYI
É R T E K E Z É S E K.

II.
A' PHILOSOPHIAI RENDSZEREK' MÉLTATÁSA.

OLVASTA,
MIDŐN RENDESTÁGI SZÉKÉT ELFOGLALNÁ,
A' M. T. T. NAGY GYÜLÉSÉBEN, AUGUST. XXXI. M. D. CCC. XXX. VII.

HORVÁTH CYRILL

---

1. §.

Van bizonyos ösztön az emberben, melly őt kisebb vagy nagyobb hatással ugyan, de mindenkor nemesítőleg inti egy teljesen összehangzó léthez. Rajta nyugszik az ő végiránya: és még is számtalanok az életben szabad kifejlődésének akadályai. Ezekhez számolhatni egyfelül az érzéket, midőn tompító szórakozással teszi foganatlaná, mit az értelem egységre dolgozva megesküszölt; sőt másfelül, valahányszor ez az értelem kizáró hatalomig jut, 's majd pusztán elvont határozatoknál vesztegel, majd véges czéloktól elfogultan egyedül a' hasznos után indul: önmaga lelketleníti meg saját munkálkodását. Lehetetlen, hogy az illy elhajlások valódi megnyugtatót szülhessenek; mert egyoldalúságaikban épen olly erőket látunk tévelyegni, mellyek az iménti ösztön' szabad kifejtésére gyámolúl adattak. Mindazáltal, uralkodják bármi rögzötten ferdeségük, irthatatlan marad ő, 's közepette a' legámítóbb éledeledeknek is föl fog villanni vagy mint feddő vagy mint józanító sugarlás.

És íme itt azon belső meghasonlás, melly háborgó irányzataival életünk' legfontosb érdekeit is olly ártalmasan szokta megrázkódtatni. Tanú erre a' történetírás. Sőt ha vizsgálatunkat a' természet' osztályira fordítjuk, bizonyosan még ott is megvalósúlnak találjuk őt. A' melly kútforrásból fakadott az élet: ugyan azonnál érlelődnek az enyészet' magvai is; és minél tisztább 's minél dicsőbb sajátságot fejtend ki amaz: annál zavaróbb ellenmunkálást alapítand meg emez. Önmaga szólal föl ezek mellett az élők' sokasága, szükségtelen tehát: hogy itt tettdolgok idéztessenek. És valóban, ha mélységét 's ama' különb oldalu változásokat átgondoljuk, mellyek az illy belső, 's épen azért úgy boldog, mint boldogtalan lét módunkra nagy befolyásu meghasonlásból előtolakodnak, csodálni alig lehet: hogy a' vizsgálódó lélek még akkor sem szűnik meg titkainak nyomozgatásától, midőn tudási vágya méltatlan akadályokkal is küzködik. Honnan ez a' mindenütt feltűnő, 's még is titokkal teljes meghasonlás? Miért van, hogy ennél a' szabad lénynék is egyiránt kell osztakozni a' természet' szükség alá vetett állapotjában? Vagy talán épen ez a' szabadság az, melly bizonyos irányzatokban kiművelve képes őt az iránt megnyugtatni?

2. §.

Legbiztosabban válaszol ezekre az újabb speculatio, mellynek ha elfogultság nélkül méltatjuk eszközeit, úgy jelenik meg az ellenmondás, 's ellentétel, mint olly tünemény, melly mindenkor egy teljesen összehangzó igazra mutat. Továbbá, mivel földünkön egyedül az ember az, ki e' mélyen ható viszonyt megésmélheti, czáfolhatatlanul bizonyos: hogy ő fel is tud emelkedni azon igazhoz, mellynél, mint egyesítő középpontnál, kívánt megnyugtatóst reménylhetnek az élet' háborgó irányzatai. Ezt nyomozza végső támaszúl az elme, midőn a' közvetetlenség' változatait szemlélgeti; ez után törekedik az akarás is, melly nélküle szabadsága' birtokában sem látszik eléggé szabadnak. Bizvást ítélhetni tehát: hogy ehhez sürget azon hiányérzet is, mellynél miután szórakozásiból föltrezen az ámult lélek, megnyílik eszméletének a' mindenség, 's minél inkább gazdagúland tárgyakra, 's minél derültebbé válik belátásra nézve, annál kevesebbet nyugodhatik meg a' tétovázó mindennapiságon.

Mihelyt pedig ennek korlátin túl verekedik, 's a' több oldalról elfogúlt elme szabadabban hat, mélyebb vizsgálatot fordítand az élet' sok irányu tartalmira is. Mindazáltal a' még mindig töredékelt gondolás, legyen az egyébiránt akármilly tág körü, 's a' nézetek' szövesztésében akármilly forгатag, képtelen azt, mi a' dolgoknál egyedül igaz, kívántan átérteni.

A' rendszeres tudományok, mellyekhez alapítottabb ismeret' okáért folyamodik, sokkal gyümölcsözőbb pályára vezérlik szorgalmát. Keresztül is hat segedelmök által mind a' természet', mind a' történetek' birodalmain, 's miután még a' legellenkezőbb változatosságban is csodálni volt kénytelen a' bölcs elintézés, álmétkodással sejtí a' világ' szellemi oldalát.

És ez ama' méltóságához illő fordulat, melly tisztább elmélkedés után saját kebelében találattja fül vele a' mindenség' titkait hatalmával együtt a' végetlent tükröző észnek. Valamennyi tehetsége közt ez avatja be őt az ideák' országába, honnan azután a' gondolat és lét' olly buzgón keresett frígyében minden munkálkodására lelkeség ömledezend. Ez kölcsönözi azt a' titkos erőt, melly meggyőz, ha igazat fürkésznünk, belszükségű alapossággal; ez nemesít meg, ha jót gyakorlunk, állandó magassággal; és nyájasan ez varázsol körül, ha szépet alkotunk, összehangzó elevenséggel. Ezeknek birtokában valósúl meg végre azon fölséges nyugalom, melly az észt dicsóítí, miután az szétosztatván a' botlasztó ellentételeket, képessé válik, hogy a' mindenségben önmagára ismerjen.

3. §.

Bizonyos, lelkünk' mélyéből fakadó vágy sürget ezek után ama' tudományhoz, mellyel a' világ' bölcsei, gerjesztve mind saját, mind az emberiség' boldogságától, kitetszőleg iparkodtak az említett' megesszközlésén. Itt valóban a' bölcsesség már maga lényegénél fogva várattja velünk, hogy legalább határain belül, meghasonlástól tiszta pályához juttunk; azzal kecsegtetének az iméntiek is: ámde valamint egyébűtt, úgy itt sem találhatni mást elhajlásoknál. Vannak tudniillik a' bölcsék között, kik emberi gyarlóságokon kelletténél inkább aggódván, lehetetlennek állítják a' fölebb ígértet; mások ellenben, miután a' viszonyosság' rendszerétől csaknem minden igazságot megtagadtak, teljesen valósíthatónak

ítélik; találkoznak végre, kik közép utat tartván a' szélsőségek között, ama' fölséges irányt ideának veszik, melyet emberi álláspontból teljesen megvalósítani ugyan nem, de tudományos élettel még is megközelíteni lehetséges.

A' mi ezekben mondatott, fontossága miatt is érdemli már, hogy itt se maradjon érintetlenül; de sokkal inkább mint felvilágosító pont a' következőkre nézve.

Tudományos életünk' végső alapját az ész teszi, melly amannak több oldalu szerkezetében csak önmagát fejti ki. Tudásunk' tárgya a' lét, mellynek képviselője bennünk ismét az ész. A' lét álladékos nyilatkozásban képzelve önmagából kölcsönözi a' tárgy' különb osztályozatit: hasonlólag az ész szabad kifejlődése' másfokain önmagából a' formákeit. Külön váltan nem egyebek puszta elvontságoknál; ámde midőn a' tárgy és forma, belül az eszmélet' határain, egymást kölcsönösen áthatják, 's egy összehangzólag eleven egészszé olvadnak, megszülemlik az idea, melly esetékes oldalakkal föltűnve, a' többi közt, tudományt 's műdarabot alakít. Hogy ezeknek kisebb vagy nagyobb tökélye az idea' többé vagy kevésbé célirányos tisztaságától függ, a' józan critica rendíthetetlenül bizonyítja.

Továbbá, mivel a' véges tartalmu tudományok, minden önállási bélyegök mellett is, mintegy önkényt ajánlkoznak önhiányaik' kölcsönös kiegészítésére, kétségbe hozhatatlan: hogy mindenik lényeges tag egy nagy egészben. És ez ama' pont, melly ha vizsgább fölfogásra érdemesítenék, koránsem kellene a' tudományos világban olly fonák egyoldalúságokba ütköznünk. Sőt az ész' álladékos emelkedése iránt sem divatoznának annyi méltatlanságok. Fontoltassék csak meg a' dolog egy kissé velősebben, 's azonnal világos lesz: hogy épen azok a' kölcsönös kiegészítést váró hiányok, 's épen azok az ellentételek, mellyek minden véges tárgy ismerethen lappanganak, szükségképen okozzák: hogy az ész sehol meg nem szűnhetik önmagát tovább lendíteni, valameddig az általános tárgyat mint tiszta létet 's az általános formát mint tiszta gondolatot megragadván, saját mélyébe nem száll, hol miután a' lét' törvényeit azonoknak ismeri a' gondolatéival, képessé válik öumagát a' mindenségben föltalálni.

És ez teszi fő feltételét azon biztos álláspontnak, melyről az általány minden ellentételt szétszlató ideáját megésmélvén, kieszközli a' philosophiáét is, melynek eleme az általány' megismerésében áll.

4. §.

Hogyan, így szólal közbe itt is, mint mindenütt, hol az ész tisztán határoz, a' félszeg tapasztalás, hogyan, philosophia-e azon tudomány, mely az általány' megismerésével valódi megnyugtatót eszközhessen? Nem látjuk-e, hogy ómaga is tárháza a' legbotlasztóbb ellentételeknek? Van-e csak egy a' rendszerek között, mely köz értékűnek találtnék? Alig tűnik föl itt egy, tüstént fölkerelkedik amott a' másik is, hogy az előbbit sarkából kiüsse. Még elvben, kezdetpontonban, sőt fogalomra nézve sem határozottak még meg a' philosophiák, hogyan lehetne tehát nekik elsőséget tulajdonítani a' többi tudományok fölött?

Igy a' tapasztalás, mely ítéletével nyilván mutatja forrását is. Ha tudniillik a' philosophia' története lelketlenül, vagy is az idea' nyilatkozatában belső lényeges összefüggés helyett csupán esetékes oldalakra ügyelve fogatott föl, nagyon természetes: hogy az illy útféli álláspont divatra vergődhetik. Erről ered azután ama' nézet, mely szerint a' philosophia nem egyéb, mint meghasonlottan ingatag vélemények' pályaköre. Erről származik amaz ócsárló fölszínesség is, melynek harapozó kárát eléggé láthatni a' létel' különben állandékos, de a' philosophiátlan ismeretektől szinte megelketlenített tartalmainál.

Bizonyos ugyan, hogy a' philosophia is, mint minden élő, csak küzdés által fejlődhetik ki, ámde gáncs helyett ez adhatna épen egy magasabb álláspontból kívánt fölvilágosítást. A' felvilágosodott belátás pedig szükséges föltétel a' valódi megnyugvásra. És valóban, ha lelkesülten átfontoljuk, hogy ama' belénk oltott ösztön, melytől egy teljesen összehangzó léthez sürgettetünk, philosophia nélkül a' várt tükélyig soha föl nem juthat, továbbá, ha szemügyre fogjuk a' befolyást, mellyel a' társasági viszonyok' bölcs elintézésére munkálhat, valamint azon rendszerező alaposságot is, mely által az ismeret' más tartományait való becsre segíti, czáfolthatatlan: hogy őt csupán magasabb álláspontból lehet illóleg méltatni.

Erről itélve a' philosophia csak egy, mint ideája; a' koronként támadozó rendszerek pedig ugyan annyi formák, melyekben az idea megnyilatkozik. A' philosophia' ideája az általány' teljes megismerését teszi föl, a' mi emberi álláspontból lehetetlen lévén a' rendszerek is csak fokonként emelkedhetnek. Innen van, hogy mindenik sajátosságában viseli már azon hézagot, mely egy szerencsés vizsgálat által kiemelve 's kiegészítve, magasabb álláspontnak, vagy új irányzatnak, és így egy új rendszernek fog alkalmat nyújtani.

5. §.

És ez ama' lelkes, valamennyi lépést étellel fölfogó, 's mind a' lényeges mind az esetékes oldalt czélszerűleg méltató alapnézet, mely mióta elfogadtatott, szűnik a' philosophián dúlakodó egyoldalúság. A' mit úgy kell nézni, mint csalhatatlan bélyegét észszerűségének. Lehetetlen is másunnan kihozni azt, mi világosan következteti: hogy nincs philosophiai rendszer, mely valódi becs nélkül szűkölködnék. De ki van egyszersmind általa mutatva, mi vakmerő bizakodást követ el, ki a' philosophiát és rendszereit útféli álláspontból méltatja.

Ha tehát ezt, mint napi renden lévő, körülményesebben átgondoljuk, nagyon korszerűnek fog látszani a' próbálat, mely bizonyos tárgy' kiemelése helyett egyengető vizsgálatot fordítand ama' módra, mellynek hiánya 's fonáksága mind tudási, mind akarási szempontból ingatag 's lelketlen fölszínességet-, bírása 's helyes alkalmazása ellenben szilárd alapú törekedést szokott gyümölcsözni. Hogy pedig ezen mód nem lehet más, mint a' philosophiának még változékony rendszereiben is illő méltatása, az előadottakból szükséges eredmény gyanánt következik.

Az illy sajátágu méltatás, mellyet általányos értékűség díszesít, az el nem fogultak között, egyedül a' rendszerek' valódi becsén nyugodhatik. Továbbá, mivel azt, a' mi valódi, sem a' méltató' mulékony érzelmeitől, valamint ama' nézetektől sem lehet okosan felfüggeszteni, mellyeket az értelem egyoldalúlag megfásított, látni való: hogy itt nem alanyi, hanem tárgyilagos becsről van szó. Ezt kell tehát czélirányosan meghatározni, a' mi csak critica által történhetik. Ámde a' rendszer olly egész, mellynek részei egymást kölcsönösen föltételezik, követke-

zóleg philosophiai criticát előre küldött tisztán teljes fölfogás nélkül adni lehetetlen. Hogy ezeknél fogva sikerültebben kitessék, mi legyen a' philosophiai méltatás, szükséges arányszerű világosságra hozni lényeges oldalait, vagy is: I. a' philosophiai felfogást; és II. a' philosophiai criticát.

6. §.

I. Érdeklőbb valamit alig találunk a' tudományos világban, mint ama' meghasonlás, mellyre bizonyos philosophiai rendszer nyújt alkalmat, ha feltüntével nevezetes fordulat okoztatott. És nem ok nélkül. Mert a' mellett, hogy ilyenkor az új álláspont, vagy irányzat az eddig megvitatottnak kényelmeit megháborítja, méltó kétséget is támaszt, ha vajjon az igaznak állított ismeret túl van-e határain az egyoldalúságnak. Sokan, kik az új rendszerben saját nézetöket egy magasabb álláspontról kiegészítettnek vallják, javalólag tapsolnak; míg mások különb, de nem mindig ajánlatos okok miatt, ellenkező pártot alkotnak. Így ered meg azután a' vitatkozások' időszaka, mellynek Kant óta leginkább tapasztalhatni következteit a' mélyen ható németeknél.

Kant egy azon ritka férfiak közül, kik a' fölséges nyugalmat, az alapított tudománynak azt a' valódi gyümölcsét, mind életökben, mind munkáik által dicsőleg kijelentették. És valóban, ha Kant fáradhatatlan szorgalommal írt munkáin a' tőle választott álláspontról keresztülhatott, nagy természetességgel mondható: hogy criticái a' philosophia' haladását bevégezték. A' mi tudniillik benne, ki a' scepticismus' nyugtalanságait eléggé tapasztalta, olly fölséges nyugalmat tudott megalapítani, azt vélte ő, hogy azon szigorú vizsgálattal épített tudomány képes lesz a' philosophiai szakadásokat is kibékíteni. Egészen máskép történt. Már élete tanúja volt a' tőle okozott forrongásnak. Halála után pedig egymást érték a' criticákban gyökerezett, még is ellenkező irányzatok.

Többen vállalkoztak eddig, kik e' tartalomban dús időszakot átfontolván, elhajló irányzataira függeszték leginkább figyelmöket. Mi nagyon sok hasznos, 's az ész' szabad nyomozásait tekintve, mi sok tanulságos jöve így napfényre, csak az a' történeti álláspont' tisztább kiemelése is eléggé bizonyítja, mellyről most a' józanabb rész a' philosophiai tüneményeket vizsgálhatja. Azonban, mivel az igazságot csupán

tévedés' útján lehet kifejtteni, szükséges volt minél határozottabban átérteni: hogy a' philosophiában szinte, mint mindenütt, puszta ellentételeknél vesztegleni, káros egyoldalúság. Néha Kantból ugyan azon helyek váltak tárgyaivá a' magasztalásnak, mellyeket mások, mint legveszedelmesebbeket, kárhoztattak. Sőt némellyik, ugyan azon gondolat-sorban tűzte ki a' legvastagabb tévedést, mellyben mások legkitetszőbb bélyegét csudálták az igazságnak. Nem természetes-e, ha illy nemű tévovázás közt önként tolá magát előre a' kérdés: hol rejteznék ezen az igazság' baráti között olly visszadöbbentő meghasonlásnak végső gyökerei?

7. §.

Sokféltre akadt a' nyomozó, de még is leginkább szembe ötlőnek találtatott az egyoldalú felfogás, melly akárhol mutatkozzék, lehetetleníti az illó méltatást. Néha megrögzött nézetek, másszor meg elhajló különösségek okozák, hogy majd silány értékűnek, majd üres eszeskedésnek tartatott, valami csak Kant' munkáiban személyes tetszésre szert nem tehetett. Melly igen botlasztó méltatlanságokra vetemedheték ilyenkor a' méltató, azt az elfogultság' természetéből is gyaníthatni. A' külön fogott oldal, történjék bármi rendszernél, soha sincs hiány nélkül, melly szükséges kiegészítést a' többitől vár; úgyde mivel épen azokra nem fordítatott összetartó meggondolás, nagyon következetes: hogy az elszigetelten birt oldal' hiánya miatt az egészre is csak méltatlan ítélet mondathatott. Mi különb módot követett ebben Leibnitz! Ő minden más előtt azon ügyekezék: hogy teljes fölfogással ne csak a' rendszer' főbb részeinek, hanem birtokára jusson ama' pontoknak is, mellyeknél a' tagok egymást kiegészítik, 's kölcsönösen föltételezik az egész' organismusát. De nem is lehet máskép a' rendszer' szellemébe behatni, holott pedig csak ez mutatja, mint keljen a' betűből származható ellendmondásokat megnyugtatólag feloszlatni.

Teljesség a' tudomány' egyik fő bélyege; Leibnitz' észszerű bánásmódjából ítélve ugyan az teszi célirányossá a' felfogást is. Tudományban a' teljesség fokenként alapuló haladásban nyilatkozik, hasonlólag a' felfogás is, hogy szabad legyen, az előbbi hézagoktól, tisztán, vagy is belszükségű pontossággal iparkodjék a' rendszert magáévá tenni. És hogy' eszközölhető vajjon ez? Bizonyára nem máskép, mint ha a' föl-

fogó a' lehető legnagyobb hűséggel át tud helyezkedni a' philosophus' szellemi életébe. Az illy képességtől függ: 1) a' felfogás' tárgyszerűsége, melly magával hozza, hogy a' rendszer' sajátása valamennyi elemével együtt birtokává legyen; 2) csak ez nyújthat módot, melly által a' tudás' állapotja mellett azokat is kinyomozhassa, mellyek a' tudás és nem tudás közt előfordúlnak. Mivel pedig az, mi a' tudás és nem tudás közt előfordúl, nem más, mint a' tévedés, vagy is az igaz' részletes megismerése, világos: hogy a' teljes fölfogás még ennek szakadékaira is vizsgálatosan kiterjeszkedik.

8. §.

Philosophiai rendszerben az észnek élete ábrázoltatik. Ennek oldalai közül némellyek czáfolhatatlan világosságra hozva, többen magyarázva, mások félig homályban marasztalva, sőt néhány elem csaknem egészen a' sejdítésre szokott bizva lenni, úgy mindazáltal: hogy valamennyi lépés tudtával essék a' kieszközlendő iránynak. A' szerint tekinthetni tehát a' rendszert, a' hogyan egy organismust, melly számtalan elemet elfogad, de valódilag csak azokat sajátítja el közülök, mellyek lényege' megvalósítására szükségesek. A' mi, ha nyomadékosabban átgondoltatik, önként nyílik meg a' philosophiai fölfogás' mélysége. Valamint a' rendszer' alkotásakor, úgy itt is az ész látszik nagyobb vagy kisebb fokozatú munkásságban. Ez tehát azon tehetség, melly fölfogáskor pontos hűséggel tartozik megújítani ama' nyomokat, mellyeken haladt, midőn a' philosophiai eszmét szükséges kifejlődésénél fogva megvalósította.

Az érintett eszme több lényeges oldalt fejt ki, az ez által nyilatkozó szükségesség pedig több fokot tesz lehetővé. Ugyan is, a' főlebb mondottak szerint, csak akkor tűnhetik föl az eszme, ha az idő- 's térbeli esetékekkel megvegyűl, azért világos: hogy több álláspont mellett több irányzat is lehetséges. Mihez képest a' rendszer olly tudományos alakulat, mellyben a' philosophia' eszméje bizonyos álláspontról esetékesen megvalósítatott.

Két szempont ajánlkozik e' magyarázatból, nevezetesen a' fölfogásra nézve, mert kölcsönösen föltételezik tiszta teljességét. Egyikből a' rendszer, mint tudományos alakulat, másikból meg amaz okok tár-

gyaltatnak, mellyek miatt illy, 's nem más sajátságú állapotban jelenhetett meg. A' mi nyilván mutatja, hogy a' philosophiai felfogás is két irányzatra oszlik: A) a' belsőre, és B) a' külsőre.

9. §.

A) Ha vajjon a' philosophia tudomány-e, vagy nem, az iránt, mint sok másban, elágaznak az idegen szempontu vélemények. Találkoznak, kik azt mesterségnek, vagy olly közvetetlen fölfogásnak itélik, melly más viszonyok között más eszméire terjeszkedik az észnek. Mindazáltal, mivel az illy vélemények többnyire czélszerűtlen próbálatokból erednek, 's mivel a' philosophia' történetírása mindenütt törekedést mutat a' tudomány' eszméjéhez; nem lehet többé józanúl kételkedni. Azonban, mihelyt kérdés támad a' közte, 's más tudományok közt lévő különbségről, ismét elhajlásokba ütközünk. Némelylek inkább formája, mint tárgya által kívánják a' többtől megválasztani; mások ellenben tárgyra nézve is. Annyi bizonyos, hogy a' philosophiai tudást egy neki tulajdon összefüggés bélyegzi. Azon felül, hogy ez szorosan tudományos, nem szokott különös tárgyszályhoz csatlakozni, hanem kiterjeszkedik a' tudás' egész tartalmára.

Ezekhez képest a' felfogás belső irányzatában is két dologra tartozik ügyelni: a) a' tartalomra; és b) a' formára.

10. §.

a) A' philosophia, mint tudomány, az által nyeri tartalmát, ha a' szellemi munkálkodás tárgyára vonatkozik, 's az illykép gyűjtött ismereteket rendszerbe iktatja. Hogy a' philosophia igazságot nyomoz, az iránt nincs kétség; ámde az igazság épen azon mély titok, mellynek mivoltát fölötte nehéz meghatározni. Az újabb 's tudományosan ismételt vizsgálatok szerint valódi, 's minden tétovázástól csak úgy lehet szabad a' philosophia, ha tárgyúl az általányt veszi. Azonban még ennek fogalma is különb fokozatokra, 's az álláspontok' különbsége miatt ismét más elhajlásokra vezet, mellyek a' helyett, hogy kiegészítést mindenkor elfogadnának, kölcsönösen szokták egymást ostromlani. És ezen tétologból akarák némelylek a' philosophiának, mint tudománynak lehetlenségét kihozni; de csak az előbbiekből is láthatni már: hogy ez a'

meghasonlás, és hogy ez a kölcsönös ostromlás nem azt illeti, a' mi a rendszerekben lényeges, hanem a' mi esetékes.

Ez pedig a' philosophia' kifejlődéséből szükségképen származik. Elkerülhetetlenül megkívánja tudniillik ez, hogy midőn az, a' mi úgy a' testi, mint a' szellemi világban egyedül igaz, lényeges tisztaságra emel-
tetik, lerontassék egyszersmind az esetékes, és puszta véleményhez tartozó.

Maga a' gondolatok' összefüggése sürgeti, hogy itt említés legyen az álláspontok' lánczolatáról, mely az esetékes oldalak' kisebb vagy nagyobb tömegétől kitetsző mértékben módosítatik. A' magasabb álláspont szükséges következménye az alsóbbaknak, és ezekből úgy fejlődik ki, ha az esetékesek' lerontása által a' lényegesek tisztább összehangzásban fogatnak föl: tehát a' magasabb mindig magában foglalja az alsóbb fokúakat lényeges oldalaiknál fogva.

Mihez képest két oldal tűnik föl a' rendszer' tartalmában is: c) az állító; és d) a' tagadó.

11. §.

c) Ha vizsgálat alá vesszük a' philosophiai criticákat, többféle módjára lelünk az állító rész' fölfogásának. Ollykor mint egyedül biztosító, csak az előadási rend ajánlatik. Ez a' tartalomra nézve nem egyéb átnézetnél, mely szabadon összetartó belátás nélkül szűkölköd-
vén, inkább előkészület, mint valódi fölfogás. De még kevésbbé követ-
hető azon példa, mely minden egyesítő támaszpont nélkül ragadja meg a' külön részeket. E' mód szolgailag tapadoz a' betűhöz, képtelen tehát arra: hogy a' rendszer' szellemét átértse; pedig csak úgy lehet tisztán teljes a' fölfogás, ha magára az eszme' belszükségű kibontakozására ügyel. Illyenkor a' lényeges oldalak közül majd ezt, majd am azt talál-
hatni határozott pontossággal kiemeltnek, mely, ha uralkodó irányza-
tot alakít, megesszükli egyfelül az egésznek sajáttságát is. Ama' kétes zavar, melybe ez által a' criticák bonyoltatnak, szükségessé teszi: hogy itt a' fölfogás különös gonddal történjék. Minél fogva emeltessenek ki határozottan 1) az alap- vagy is olly gondolatok, mellyek bizonyos rendszerben uralkodók gyanánt kivive tetemes fordulatot, vagy haladást szül-
nek a' philosophia' kifejlődésében; 2) gyűjtessék szerkezeten össze, va-

lami csak külön részekben, más viszonyok közt ezen alapgondolatokról mondatott.

Szükségtelennek látszhatik ez; mert jól bevégzett rendszernél mindenik alapgondolat megkapja a' maga helyén célirányos magyarázatát; de korántsem fölösleges még e' miatt az iménti tanács. Úgy kell itt tekinteni a' fölfogást, mint szükséges föltételét az alapos criticának, melly pontosan meg tartozik határozni, ha vajjon az alapgondolatok' elemei összehangzólag vitettek-e ki, vagy nem. Tudva van, mi sokat módoltatott Kant' criticáinak méltatása, midőn az értelem, és ész' fogalmai eltéréseikkel együtt átvizsgáltattak.

12. §.

Továbbá bizonyos még a' tapasztalásból az is, hogy mindenik alapgondolatnál több alpnézet 's mindenik alpnézetnél több irányzat lehetséges. Fölötte nagy különbség támad ezekből a' rendszerekre nézve, a' mi, kivált ott, hol méltatásról esik szó, csak úgy nem okozandó této-
vázást, ha megismerjük: hogy philosophiai törekedésnek csupán az igazság' szeretete szolgálhatott valódi ösztönül.

Minekutána valamennyi alapgondolat az előadottak szerint teljese-
sen, 's tisztán megismerhetett, nyomadékos gond legyen az uralkodó-
ra. Meg kell ennél határozni az alpnézetet, úgy szinte az irányzatot
is, melly a' rendszert mindenkor egy neki saját fő eredményhez vezérli.

Mivel pedig akármilly alapgondolat 's ennél akármelly irányzat'
segedelmével valósítassék meg a' philosophia' eszméje, bizonyos: hogy ez
több álláspontból történhetik. Ugyan ezért: 1) határoztassék meg egész
alaposságában az, mellyről a' rendszer alkottatott; 2) emeltessenek ki
azok, mellyeket, mint alfokúakat, magában foglal; 3) világosan értes-
sék meg azon tulajdonság, mellyel ezeknek hiányai kiegészítettek.

Továbbá ügyelni kell az esetékes oldalakra is. Forrásaik a' phi-
losophálók' sajátosságaihoz képest különbek lehetnek. Legyenek azonban
bármi forrásból merítve, szigorún határoztassanak meg okaikkal együtt
ama' részek is, mellyek miatt a' kölcsönözés, vagy fölvétel történt.

És csak az illy mindenkép vizsga figyelmeztetés juttathat eléggé föl-
készülten ama' tagokhoz is, mellyek a' rendszerben lényeges tisztaságra
polemia által emeltettek. Sőt, ha még a' philosophia' ideája rendszeres

terjedtségig ki nem bontakozott, mint például Jacobinál, megtörténhetik, hogy az állítólagos oldalt is csupán a' tagadólagos segedelmével lehet kíváncsan megismerni.

13. §.

d) Valódi rendszert, alkottassék bármilly álláspontról, tagadólagos oldal nélkül nem gondolhatni. Lehetetlen is, hogy alapos megismeréséhez jusson az igaznak, ha előre meg nem veti a' talpkövet, mellyen az egész biztosan nyugodjék. E' miatt gáncsoltatik sokaktól a' rendszer, melly polemiával nem kezdetett. És csakugyan becsének kell tulajdonítani, hogy most a' philosophia tisztítottan jelenik meg a' czél-szerűtlen aggatékoktól. Mindazáltal itt is könnyű a' megbotlás, mihelyt az eszköz, foganata' nagyságáért, magával a' czéllal fölcseréltetik. Ha tehát ment akar lenni többnemű fonákságtól, mindig szem előtt viselje a' philosophia' végirányát, melly általános értékénél fogva kívánja: hogy a' polemia koronként hathatós jogával lépjen föl az alapúltságnak.

Először is különös gond legyen a' belső polemiára, melly a' tévedésben lappangó ellenmondást szokta megragadni. Mivel pedig a' tévedés, mint részletes megismerése az igaznak, soha sincs helyes oldal nélkül, melly képes volt a' tévedőben meggyőződési érzelmet gerjesztetni; azért a' belső polemia is két irányzatban munkálkodhatik. Egyik a' tévedés' igaz oldalát illeti, 's miután azt az idegen aggatéktól megtisztítá, egyesületbe hozza a' többi lényeges taggal. Másik a' melléklet ellen fordul, 's bontogatásit addig űzi, valámíg az önmagát le nem rontja.

Különbözik ettől a' külső polemia, mellyel a' rendszer egyfelül elveit alkalmazza az élethez, 's egyéb tudományokhoz, 's midőn az ezekben divatozó egyoldalúságot tulajdon becsűbbsége által megerőtleníti, közvetve saját értékét igazolja; vagy másfelül a' rendszerek ellen másunnal kölcsönözött, de önelveihez képest igazaknak ismert szempontokat fordít, 's kimutatván a' közöttük lévő ellenmondásokat tagadólag ítél.

Sok tekintetre nézve fontos irányzatok. Határozottabban kiteszik általuk 1) a' rendszer' sajátága, nincs is erre biztosabb próbakő, mint a' különb oldalu alkalmazás; 2) kiemeltetnek a' pontok, mellyeknél fogva más ismeret-ágakkal gyámolítólag, vagy lerontólag összefügg;

3) leginkább kijeleltetnek a' részek, mellyek több ok miatt kétkedést, sőt fejtettebb meggondolás után néha tovább vitelt is támaszthatnak.

14. §.

b) Megesik azonban, hogy az előadottak' végrehajtása mellett is találkozunk, a' mi a' figyelmet kikerülte, 's épen azért csorbát ejt a' criticán. Szükséges tehát ez ellen is czélszerű módot ajánlanunk.

A' tartalom, mellynek bonczolgatásával eddig foglalkozánk, szoros összefüggésben, 's alapított teljességgel tartozik megjelenni. Hogy pedig az illy sajátságok csak ott mutatkozhatnak, hol a' tudományos forma kívántan munkálkodott, a' dolog' természetéből következik.

Kétféle formára kell itt ügyelni: e) egyik a' philosophiai tudást kifejti; f) másik a' már kifejtettet előadja. Nem igen látszik ugyan a' mindennapi szokás e' különbségre figyelmezní; ánde vizsgább megfontolás után, mint sok mást, úgy ezeket is haszonnal lehet megválasztani.

15. §.

e) A' ki philosophál, általános értékű ismeretekre törekedik. Úgy kell tehát haladnia, hogy minden tétozást elmellőzzön. Ez határozó szabály nélkül lehetetlen. Úgyde, mivel több vezérszabály gondolható, könnyű átérteni a' tudást fejtegető módszer' többségét is. Mind a' mellett, ha eszmélettel elvonatkozunk a' bennök feltűnő különösségektől, három divatozó módszert találunk, úgymint az állítót, kétkedőt, és bírálót.

Az állító, mellyet önkény bélyegez, szilárdan meg nem alapított elvekből indul ki, 's a' nélkül, hogy az eszmélet' fejlődési fokaira sokat ügyelne, következetesen származtatja állításait. Következetesség teszi tehát nála a' fő nyomadékokat. Mint látszik, ennek lánczolata mellett szükséges elveit is vizsgálatosbban felfogni.

A' kétkedő, mód a' philosophiai bizonyosságot vagy általában vagy csak némi tekintetben tagadván, kimutatja egyszersmind, hogy az alanyi okok' megértése után, gyarapodása 's alkalmazása kíván velősebb ügyelést.

A' bíráló mind a' kettőt egyesíti, a' nélkül még is, hogy helyes oldalaikkal a' helyteleneket is elfogadná. Kikerüli az állító' önkényét,

midőn az emberi álláspontok' tulajdonaira figyelmez, és szigorún meghányja elveit, mielőtt reájok építene. Megtisztítja továbbá hézagától a' kétkedőt, midőn pontos átvizsgálás után megválasztja az igazat a' nemigaztól, 's úgy alkot rendszert, mellyben valamennyi lépésnél szem előtt tartatik a' józanító végcél.

Felfogáskor különös gond legyen 1) azon theoriára, mellyet az eszmélet' kifejlődési fokairól, 's hatáiról tart; 2) azon pontra, mellyben a' tehetségek' irányzatait egyesíti; 3) azon szabályozó nézetre, mellyet a' gondolat és lét közötti viszony iránt követ.

16. §.

f) De fölfogási szempontból nem kevésbbé fontos ama' mód is, mellyel a' már kiszemelt, meghányt, megalapított, 's felvilágosított ismeretek előadatnak. Ha itt is a' tapasztaláshoz folyamodunk, két divatozó módját találjuk az előadásnak, mellyek olykor külön, olykor elvegyítetten is használtatnak. Az elsőt, mivel kívülről járúl a' tartalomhoz, külsőnek; a' másikat pedig, melly magát a' tartalom' belszükségű kifejlődését ábrázolja, belsőnek mondhatni. Amannak, minthogy élet nélkül szűkölködik, fő bélyege a' lelketlenség: emezé ellenben, mivel mindent étellel nyilatkoztat, a' lelkesség.

A' lelketlen mód tárgyat mint adottat ragadja meg, 's a' róla gyűjtött ismereteket elválasztás, összehasonlítás, osztályozás, önkényes kiegészítés, szóval, úgy adja, hogy bennök az összefüggés kívülről támadjon. Ellenkezőleg halad a' lelkes, 's míg amaz az előbbi módoknak csupán eredményeit sorozza, ez magát az eredést veszi tárgyazatba. Amaz többnyire elvont fogalmakból alkotja rendszerét; ebben minden él. Amaz nagy hatalmat enged olykor a' közvetetlenségnek, és azért kétséges: ha mind azt czélszerűleg kizárta-e, valami csak a' dologhoz mivoltosan nem tartozik, vagy ha a' lényegest belső alapossággal szótte a' többi közé. A' lelkes mód' tárgyilagos menetele úgy intézi a' tartalmat, hogy az utóbbiak ne csak szükséges eredményei, hanem kiegészítői is legyenek az előbbieknek. Nagy benne a' pontosság, melly miatt a' mellékletekben is csupán a' célirányost veszi szemügyre, 's szövi az aladékosak közé. Innen van, hogy az általa előterjesztett egész mindig egy bevégzett organismushoz hasonlít.

Minél fogva szorosan meg kell határozni, ha vajjon a' lánczolat nem szakasztott-e meg valahol idegen tag' becsuszsztantása, vagy titkon történt ugrás által. Minthogy továbbá a' lelketlen mód csak külsőkép egyesíti az egész' részeit, szükséges az egyesítés' okait, valamint azon sajátságot is pontosan kijelelni, melly miatta az egészen előmlik.

Ezek után úgy álland előttünk a' rendszer, mint valamelly közvetlenül fölfogott műdarab, mellyet azonban, még teljesen megmagyarázottak itélni nem lehet. Sajátságairól, álláspontja' sőt nézeteinek minőségéről is tehetni még olly kérdéseket, mellyekre a' fölfogás' belső irányzata kielégítőleg nem válaszolhat, hely- és czélszerűnek látszik tehát, hogy a' külső' fejtegetésére bocsátkozzunk.

17. §.

B) A' teljes megmagyarázhatás okvetetlenül megkívánja azon elemek' kijelelését, mellyek miatt a' rendszert kitüntető, sajátságos, és a' philosophus' személyességében mélyen alapuló nézet, korszaka' kívánataihoz, 's tudományos állásához képest csak így, és nem másképp fejlődhetett ki. Nem is lehet a' philosophiai rendszer vak eset' szüleménye, valamint az önkénye sem, hanem szerzője szellemi szükségétől ösztönözött arra, hogy tudását épen illy sajátsággal nyilatkoztassa. És ez ama' pont, melly miatt philosophiai rendszer szükséges elemében soha szükkölkedhetik az igazságnak. Hasonlólag munkált alakulásává a' korszak is. És épen azért a' felfogás' külső irányzata két szemponton nyugszik: g) a' történetin, és h) a' személybelin.

g) Álljon pedig bárminő viszonyban korszakához a' philosophus, mindenkor az marad nézeteinek, sőt egész szellemi életének indító alapja. Megesik ugyan, hogy kora' uralkodó irányzatától eltávozván egy ellenkezőt nyit magának; de még akkor sem más, mint kora' tagadólagos embere. Leginkább gyarapúlанд tehát a' felfogás' tökélye, ha közelebből megismerkedünk a' rendszert föltételező pontokkal.

Továbbá, mivel a' valódi philosophusban, tudáson kívül, még előadási mesterség is kívántatik, látni lehet: hogy a' történeti szempont két dologra ügyel, ugymint: i) a' tudásra; és j) az előadási mesterségre.

18. §.

i) A' philosophiai tudást, melyet az ember szabad gondolkodással csak önmagából fejthet ki, közölni tulajdonképen nem lehet, bizonyos még is: hogy azt a' philosophiai dolgozatok nagy mértékben képezik. Nekik köszönhetjük a' többi közt, hogy midőn a' bennök ábrázolt életet eszméletünkben megújítjuk, sajátunkra nyomozóbb figyelmet fordítunk. Nem szaporodnak, az igaz, ez által tehetségeink; ámde a' külön tárgyak miatt, melyeknek fölfogására gerjesztetnek, többnemű irányzatra lesznek fogékonyakká. Megbarátkozunk azután ama' különbözőzetekkel is, melyek által az egymást megtámadó, vagy az uralkodótól eltérő iskolák sajátságait kieszközlük.

Azonban tartozzék bármelyikhez a' rendszer, lehetetlen őt történeti fölfogás nélkül illőleg méltatni. Ugyan is, ha számba vétetik a' korszellem' irányzata, vagy meghódol neki, vagy ellene szegül. Magasabb álláspontból ítélve egyik eset sem tanácsolható; mert mindenik gátolni látszik a' szabad gondolkodást. A' meghódolás különváltan nem egyéb, mint a' kor' szükséges eszköze, valamint az elszigetelten vett ellenszegülés is csak olly termék, melly rögzött subjectiv különösségből származhatott. Ámde minden kétkedés eloszlik, mihelyt a' dolog történeti szempontból kap magyarázatot.

Sőt a' philosophia' történeti kifejlődésén kívül vannak még más oldalak is, melyekre ügyelni kell, ha a' rendszert, kivált esetékes részeiben megnyugtatólag ohajtjuk felfogni. Illyenek a' philosophus' nemzete, vallása, tudományos állapot, kormány mód, társasági műveltség, röviden, vallami csak a' szellemi kifejlődésre gyámolítólag vagy akadályozólag munkált.

19. §.

j) Bizonyítja továbbá a' tapasztalás, hogy a' korszak nem kevesebb hatást gyakorol a' szóbeli előadásra is. Azon eszközök közül, melyekkel az ember szellemi életét ábrázolja, egy a' nyelv. A' természet' törvénye szerint a' belső olly szoros kapcsolatban áll a' külsővel, melly miatt ész nyelv, és nyelvet ész nélkül kívánatos tökélyben nem gondolhatunk. Úgyde a' mi az észben egy egész, az nyelv által több

részre oszlik; és ezek közül mindenik csak egyes perczt szilárdítja meg az eszmének. Megtörténhetik azután még az is, hogy a' melly szó a' gondolkodó előtt tökéletes jele a' gondolatnak, épen nem hasonló a' hálólóra nézve. És nem ok nélkül, mert mindenik egyed szellemi fejlettségéhez képest egy neki tulajdon nyelvvel bir. A' mi, kivált a' philosophiában, hol a' nyelv egyiránt halad a' gondolat' bontakozásával, 's épen azért a' köz életé úgy, a' mint van, nem mindig czélirányos, számtalan félre értésre szolgáltat alkalmat.

Ha tehát a' philosophiai élet bizonyos időig valamely iskolában megszilárdult, meg kellett szilárdulnia a' műnyelvnek is. Midőn pedig a' philosophiai élet újlag megindul, haladásában csak az előbbi fokok' eredményeinél veheti kezdetét, a' mi nyilván mutatja: hogy a' rendszerek egymást nemcsak tudásra, hanem szóbeli előadásra nézve is föl szokták világosítani.

20. §.

h) Az eddig érintett oldalak nyithatnak ugyan már valódi critica'ra utat, de még nem képesek azt mindenkép megalapítani. Hiányzik tudniillik egy a' rendszerre épen azt a' bélyeget ütő oldal, melly őt sajtóságos életében valamennyitől megválasztja. Ez a' philosophus' személyessége.

Két pontra kell itt vigyázni, úgymint: az egyediségre, és alanyiségra, mellyek közt nyomozóbb megfontolás után nagy a' különbség. Amaz, mivel képes magát a' dolgot gondolni, nem akadályozza az eszme' tárgyilagos fölfogását 's kivitelét; ellenkezőt szokott eszközteni az alanyiség.

Ha lélektani szempontból vizsgáljuk az embert, szellemi oldalánál fogva is egy organismus ő, mellynek lényeges tagjai megmeg külön, de kisebb organismusokat alakítanak. Midőn közülök mindenik rajta van, hogy munkálkodtában saját törvényei mellett az egészét is pontosan teljesítse, akkor díszlik a' tehetségek' általános összehangzása, melly tetőpontját teszi az alanyi tökélynek. Ezt kívánná a' philosophia' eszméje; de valamint ez az egész emberiségre, úgy amaz is olly eszme az egyes emberre nézve, mellyhez tudományos étellel csak közelíteni lehet.

Okait ennek a' tehetségek' meghasonlásában kell keresni, melyly azonnal mutatkozik, mihelyt a' kisebb organismusok közül valamelyik föltetsző hatalmat gyakorol. Ez veti meg azután alapját azon állapotnak, melyly miatt az ember fogékonyabbá lesz az igazság' némi oldalainak felfogására, mint a' többiekére.

Két eset támadhat itt. Ugyan is, azon organismus, melyly kitesztető hatalmat gyakorol, vagy csak kormányt tart, 's a' többit önsajátságához irányosan munkáltatja; vagy annyira megszilárdul, hogy a' többi hatásának igen csekély alkalmat enged. Véleményem szerint ezekben rejtezik az egyediség és alanyiség közt levő különbségnek lélektani eleme.

21. §.

A' hol egyediség munkálkodik, szükséges a' fő tehetség' hatóságát azon elvegyüléssel együtt megismerni, melyly a' rendszer' sajátosságát nagyobb részint föltételezi. A' hol ellenben alanyiség határoz, kisebb vagy nagyobb, de mindenkor bizonyos, egyoldalúságra találunk, Itt az uralkodó irányzat után azon majd az életből, majd másunnan felkapott, de kívánt történeti összefüggés nélkül kiszélesített nézetre kell leginkább ügyelni, melyly fásító szerepet játszik.

Ha mind azt, mi eddig a' philosophiai felfogásról mondatott, czélszerűleg átfontoljuk, világos: hogy az teljesen tisztává csak ott lehet, hol elfogulatlanság, mélyen ható ész, éles értelem, és olly phantasia találhatik, melyly képes az egészet tökéletesen leábrázolni. Azonban, mivel a' philosophiai méltatás a' rendszer' fölfogása mellett még azt is megkívánja, hogy valamennyi tag' értéke tudva legyen, tanácsos ezek után a' critikai oldalhoz járúlnunk.

22. §.

II. Minél szaporább, 's mind elveiben, mind irányzataira nézve tétovázóbb azon bánás, mellyel az eléggé nem ajánlható critica megkísértetik, annál szükségesebbé vált, hogy mivolta közelebbről vizsgáltassék. „Nincs, ugymond a' lelkes Kölcsey: sem inkább gyűlölt, sem kevésbé értett szó, mint ez: critica.“ De honnan ez a' gyűlölet? És mi okozhatja, hogy annyi hasznosság mellett még most sincs ohajtottan átgondolva ezen szó: critica?

Túl kellene bizonyára lépnem a' kitűzött határon, ha az ezekre mondandó választ, buzdítva várt sikerétől, körülményesebben akarnám ez úttal fejtegetni. Találkoztak ugyan már, kik az iránt felszólamlának; ámde mind a' mellett, hogy bizonyos irányzatokra különösen hatottak, lehetetlen még is meg nem ütközni tétovázásukon, melly mindenütt, de criticánál, melly valamennyi törekedést biztosított kifejlődésre tartozik segíteni, sokkal inkább visszatetsző. Mivel pedig nagyobb részint ez okozá; hogy az eszközlött siker is vagy egészen kiavúlt vagy legalább meghanyatlott, nem lesz céliránytalan, ha nyomait szemügyre fogjuk.

Minden más előtt feltűnik ezeken is amaz egyoldalú ragaszkodás a' közvetetlenséghez, melly alapított belátás nélkül szűkölködvén, soha sem képes a' dolog' velejéig eljutni. Valamig tudniillik a' criticus, mint szinte a' philosophus is, csupán a' közvetetlenség' határain belül vesztegel, örökös fel nem oszlatott ellentételek között lesz kénytelen ingadozni. Fölül iparkodjék tehát azokat mulni, ha tisztének szabatosan meg akar felelni. Hogy az illy elvonatkozás a' közvetetlenségtől soha küzdelem nélkül véghez nem mehet, azt ama' jelszó is bizonyítja, mellyet a' valódi haladás' embere mindig szemmel tart. „Kell critica“ ezt halljuk ismételten, 's mivel épen ez a' nyomadékos „kell“ ragadozza a' criticusok' tökélyre vágyó kebelét, önmagok is küzdve járúlnak előbb az eszmék' birodalmához, hogy az ott elsajátított kincset, melly képes volt bennök is az ismereteket némi salaktól megtisztítani, becsmérték gyanánt használhassák azután az elmeszülemények' méltatásakor. Hogy pedig az illy nemű nyomozás' gyümölcse, vagy is a' becsmérték, csak egyenletlen nyomadéku legyen, azt a' tapasztalás mutatja. De mikép is nyerhetne ott kiki máséhoz hasonló becsmértéket, hol ennek minősége leginkább függ a' nyerő' műveltségi fokától? Nagyon termékeny pillantás ez a' criticusok' műhelyébe, méltó is tehát egy kis puhatolásra.

23. §.

Akár tudományos, akár művészeti legyen a' critica, hogy, mint valódi, tisztét szentül véghez vihesse, bizonyos alapon kell nyugodnia, melly az előbbieket szerint becsmértéknek mondatik. Mennyire szükséges ennek szilárd meghatározása, a' tétovázás' helytelenségéből láthatni. Alig történhetik pedig ez célszerűbben, mint ha nemcsak kijellettetik

a' critica' lényeges iránya, hanem azon is ügyekezünk, hogy tudta nélkül soha lépés ne tétessék.

Fölötte nehéz a' sok mellékirány között, mellyekkel a' criticák gyűlölségbe hozattak, a' lényegest tisztán kiemelni; mindazáltal, ha vizsgább nyomozásra fogjuk az olly igen szapora megvegyítések' elemeit, ki lehet minden más előtt tapogatni a' mellékes forrásokat. Hogy ezek, valamint czélzataik is, csak rosزالást érdemelhetnek, eszközükből eléggé világos, melly nem egyéb, mint az őszinte haladást akadályozó visszaélés. Elkülönöztvén tehát minden idegenszerütől azt, mi a' criticákban lényeges, bizvást ítéltjük: hogy a' criticának soha sem lehet más iránya, mint a' teljesen, 's tisztán fölfogott tárgy' becsének meghatározása. Úgyde, mivel a' becs két oldalról tekinthető, nehogy itt is a' mindennapi zavar uralkodjék, kívánatos a' dolgot élesebben illetni.

A' becs, mint főlebb mondatott, tárgyi, vagy alanyi: következőleg az ítélethozás is, melly ötet tárgyazza, kétféle. A' melly által az alanyi becs határoztatik meg, véleményadás; az ellenben, melly a' tárgyi becset érdekli, critica szoros értelemben. Ezen különbség' szigorún meg nem történt áteszmélése okozá gyakran, hogy a' philosophia' mezején szinte, mint a' művészetin, olly botlasztó fonákságok uralkodtak. Néha nem adatott más puszta véleménynél, mellynek ismét csak vélemény válasszott, és még is, mivel mindenik párt critikai hatalmat követelt, alig csudálhatni: hogy az illy buzgással vitt, de csábúlt vitatkozások óhajtott gyümölcsöt teljességgel nem hozhattak.

24. §.

Nem lehet ugyan a' véleményadást minden alap nélkül szűkölködőnek mondani; mert van neki is alapja, — de mivel az alanyiságra tehát különösségre épül, általányos értékűvé soha sem válhatik. És ez ama' pont, miért a' puszta vélemény, ha critikai értéket követel, ön maga szolgálat elemet, melly vizsgább kifejtés után elkerülhetetlen omlását szokta megszökzen. Hiában itt az ipar, melly a' véleményt mivoltával ellenkező hatalomra kívánja fölemelni. Haszontalanok a' mellékletek, mert azoknak is, mivel soha túl nem verődhetnek az érzési zavar 's értelmi egyoldalúság' határain, szükségképen meg kell csökkenniök az ész' magasabb álláspontja előtt.

Nincsenek mind a' mellett a' vélemények haszon nélkül; mert a' ki nem képes alanyi becsról itélni, kevésbbé lesz az, ha tárgyiról esik szó. Sőt ezt már az eszmélet' kifejlődése is úgy hozza magával. És valóban, a' ki az érzési, 's értelmi tartományokon mesterül át nem verekedett, nem fog kívánt sajátságokkal fölkészülten az ész' birodalmába beavattatni. Abban hibáz tehát a' véleményadó, hogy az alanyi becs' mindenkor hézagos, és így más által kiegészítendő mértékének általános értékűséget tulajdonít.

Ezt csupán a' tárgyi becsnél lehet keresni. Mivel pedig ez egyedül a' tisztán vett dolog' természetén alapúlhat, azon kell alapúlnia mértékének is. A' dolog' természetét az ész csak ideában foghatja fel valódilag, tehát azon általános értékű becsmérték, mellyen a' valódi critica nyugszik, nem más, mint a' dolog' örök ideája.

25. §.

Azonban még az illy határozat mellett is megújúlhat az említett tétovázás, ha világosabbá nem tétetik. Az idea tudniillik alaki oldalról véve eszméletünk' határain belül él, 's olly eszközlet, mellynek kifejtésére valamennyi lelki tehetség munkál. Innen ama' szoros összefüggés, melly közte, 's az eszmélet' különb fokú formái közt vagyon. Innen származhatik továbbá az ideának meghanyatlása, szinte miként tisztátalan fölfogása is. Valahányszor ugyan is az idea' fölfogásakor hatékonyabb súly esik az érzelmi, vagy értelmi fokozatra, ehhez mellékelteik azon sajátság is, mellyel csak a' tisztán felfogott ideának kellene díszeskednie. Az illy eléggé meg nem gondolt elsajátítás okozá: hogy többször az úgy nevezett szép', jó', és igaz' érzése, máskor meg bizonyos divatozó, de lényeges származtatás nélkül fölkapott rendszer, vagy csak résznyire fejtett nézet ajánltatott, mint általános értékű becsmérték.

Egyedül a' tiszta idea teheti tehát azon becsmértéket, mellyen a' valódi criticának, legyen az tudományos vagy művészeti, szükségképen kell nyugodnia. Két fontos eredmény foly ebből: 1) hogy valódi kritikát csak olyan adhat, ki eszméletében az ideát a' lehető legnagyobb tisztaságban, és teljességgel kifejtette; 2) hogy a' philosophiai critica csak olly dolgozatokra terjeszkedhetik határozólag, hol a' philosophiai idea, kifejlődése' bármily fokain, megvalósítottak találhatik.

26. §.

Első, mire illy dolgozatnál ügyelni kell, a' philosophiáról alakított fogalom. Nüsslein ebben véli föllelhetőnek ama' gyököt, mely vagy életnek, vagy enyészetnek ereit szokta magából kizsendíteni. Sőt már azok az elhírelt különködések 's azok az egymást ostromló vitatkozások is eléggé mutatják: mi nagyon sok fontos, 's a' philosophiai egészet tekintve, mi nagyon sok sajátságos függ a' fogalom' meghatározásától.

A' meghatározást eszközlő mód történeti is speculatioi is lehet. Amaz a' rendszereket összetartja, lényeges oldalaikat kiemeli, és ezek' egyesítéséből alkotja a' fogalmat; a' speculatioi ellenben többnyire csak egyes rendszer' sajátságaihoz méri a' fogalom' meghatározását. Innen a' visszatetsző különködések.

Azonban, használtassék bármelleyik mód, szoros átvizsgálása után figyelemre méltó a' hely is, hol a' fogalom előkerül. Ollykor mindjárt a' rendszer' elején találhatni őtet, 's a' szerkezet az által lesz, hogy a' benne összekapcsolt határozatok tudományosan kifejtetnek. Azon felül, hogy illy esetben nagyobb részint csak önkényes képzelet adatik a' philosophiáról, néha több, néha kevesebb van a' rendszerben, mint a' fogalomból következtetni lehetne. És e' pont mindig különös vizsgálatot érdemel; mert nagyon biztos úton vezet a' hézagok' rejtekeihez. Ha ellenben a' fogalom, mint szükséges eredmény, a' rendszer' végén fordul elő, önmaga tesz róla bizonyosságot a' munka' szerkezete.

Hasonló vizsgálatot kíván a' felosztás is, mely által az egész részekre tagoltatott. Midőn ebben a' rendszer a' divatozó szokástól eltér, bíraltassék meg minden más előtt az azt eszközlő alap. Így némelleyek az Aestheticát lényeges résznek tartják, mások pedig azt a' Philosophia' határai közül egészen kizárják. Ugyan ez történik a' Logicával is. Hogy itt annál könnyebb legyen az eligazodás, szemügyre fogassék a' részek közötti összefüggés, mely ha belső, a' rendszer' lényegén-, ha külső, szokás szerint önkényen alapúland.

Tapasztalhatni továbbá, hogy a' részek' tartalma iránt sem igen összehangzók az itéletek. Például: sokan Logicában fejtegetik a' kategoriákat, mellyek mások szerint az Ontológiához számoltatnak; némelleyek meg Ontológiában származtatják azt, mi nem kevesek' állításaként

a' Psychologia- vagy Ethicának tartalma. Ne hogy az illy különködések tüstint kezdetben megzavarják a' criticát, okaikra kell vizsgálatos ügyeléssel lenni.

27. §.

Ezeket kövesse az irányzat, mellynek választása a' kezdetpontok' különbségénél fogva többféleképen módoltatik. Látni való tehát: hogy a' kezdetpont' meghányásán kívül szoros birálatot ohajtanak amaz okok, mellyek az egyéb irányzatok' megerőtlenítése után a' választottat készítették föl határozó nyomadékkal.

Az álláspontra nézve pedig, mellyről az egész alkottatott, nem lesz czéliránytalan, ha a' következő kérdéseket szem előtt tartjuk: 1) Min alapul az álláspont? Itt három dolog érdemel kijegyzést: a' rendszer' lényege, a' személyes szükség, és a' külső viszonyok. 2) Mint jutott álláspontjához a' rendszer? Ez néha kíváncsan megmagyaráztatik, néha csak fontolgtatás után lehet nyomaira találni. 3) Egyszerű-e az álláspont, vagy nem? Ha nem: mellyekből támadt? Mi oka az egyesítésnek? összehangzó-e elemei? és belsőleg, vagy külsőleg történt-e az egyesítés? 4) Hű maradt-e mindig álláspontjához a' rendszer? Ollykor még a' legkidolgozottabb is mutat elő határozatokat, mellyek különbenemű álláspontokról származtak. Hogy az illy elvegyítés' következetsei annál világosabban kitessenek, szigorún fontoltassék át amaz ok, melly miatt a' külön álláspontok' határai tartósan meg nem rovattak, úgy azon sajátság is, mellyért a' külön fokok' határozatai ugyan azonról származottaknak ítéltetnek. Ezekből ki lehet azután hozni az álláspont' tudományos fontosságát is, melly annál nagyobb, minél több alfokút foglal magában.

28. §.

Hogy pedig ezek' hézagait megnyugtatólag kiegészíthesse, határozott alapnézetre van szüksége. Olly fáklya ez, melly az ismeretek' tömegére egy neki saját világot vet, hogy azokat bizonyos oldalaiknál fogva kiemeltebbekké tegye. Sőt némi tekintetben ettől függ az esetek' megválasztása, valamint a' rendszer' egy- vagy többoldalúsága is.

Pontosan meg kell itt határozni, ha vajjon az alpnézet eredeti-e, vagy nem? Ha nem: honnan kölcsönözött? Történt-e rajta változás? Ha igen: mi okra nézve? Sarjadéka-e egy már tudományosan kivittnek, vagy csak némileg magyarázottnak? Világosan, vagy csak gyanítólag adatott-e kifejlődése? Továbbá, melyik benne a' fő gondolat, és ebben melyek a' fő határozatok?

Ha mindenik az itt fölhozott kérdések közül megnyugtató feleletet kap, könnyű lesz kitudni: hogy az alpnézet tudományos következetességgel kivive mit eszközölhet meg általában, és mit különösen. De mivel az elvek nélkül soha véghez jutni nem szokott, azon kell ügyekezni: hogy azok, akár tartalmazók, akár szabályozók, kiváns meg-bíráltassanak.

Ezt várják a' különvett alapgondolatok is, mert csak így fog kitetszeni: ha vajjon elemeik összehangzólag viszonyítottak-e. Lehetetlen pedig ezt nagyobb pontossággal teljesíteni, mint ha valamennyinél kiemeltetik az alap, tartalom és eredmény. Az említettek után meg-tudhatja még a' critica azt is: hogy a' fölvett elvek szerint kimerítetett-e célirányosan a' tárgy' ismerete, vagy nem; és hogy kielégítő-e azon összefüggés, mellyel egymást az alapgondolatok kiegészítik?

Néha bizonyos elv a' helyett hogy következetesen kivitetnék, csak résznyire fogatik föl, és hozzá ismét egy hasonlólag fölfogott mel-lékeltetik. Így történt a' dolog azoknál, kik Kant' alpnézetét Jacobi-ével akarták összeolvasztani: azonban már csak a' kölcsönös kizárás is eléggé mutatja a' törekedés' foganatlanságát. Néha meg csak egy viszony' elmellőzése okoz tetemes csorbát a' rendszer' szövedékében; mert elfo-nákítja a' szempontot. Ezeknél fogva igen szükséges, hogy az előfor-duló alapgondolatok mindenkor fölvitessenek az alpnézethez; mivel csak így fog kitünni, ha az elemek ennek sajátságaihoz képest belső összefüggéssel származtattak-e, vagy nem.

A' mi pedig az eredményeket illeti, ezeknél különös gondot kell fordítani a' kútfókra. Ha talán nem annyira az alpnézetből, mint a' philosopháló' személyességéből folynának, önmaga tünteti föl a' rendszer' többnemű hézagait.

De kitetszóleg pontos vizsgálatot kíván a' fő eredmény. Ugyan is némellyek' állítása szerint a' rendszer' tudományos fontosságán kívül még

azt is csak ebből lehet kitudni: hogy mi benne helyes és helytelen, mi lényeges és esetékes, melly oldalak különben a' forma által egy egészsze olvasztattak össze.

Azután szigorú vizsgálat alá vetessék a' mód, mellyel a' rendszer mind azt lerontotta, valami csak a' fő eredmény' kihozására mivoltosan nem tartozott, vagy vele némileg ellenkezett is. A' mi hogy annál inkább sikerüljön, nyomoztassék ki: ha a' megczáfolandó rendszerek, vagy nézetek betű szerint fogattak-e föl, vagy szellemben is egyszersmind; ha a' tévedések eredeti forrásaikig fölvitettek-e; ha egészben vagy csak tagonként történt-e a' czáfolás; ha végre a' kiegészítés az állásponthoz, 's alapnézethez képest következetesen eszközöltetett-e meg.

Ez által önként adja magát elő az alkalom, hogy a' forma' célirányosságáról szoros ítélet hozassék.

29. §.

A' mondottak után jeleltessenek ki szigorú birálattal a' pontok, mellyek következetesen kivive mellőzhetlenekké tevék a' rendszer' fogyatkozott oldalait. Szemes gond legyen még is egyfelül arra, melly az egészet önmagával meghasonoltatja; másfelül meg a' fő tévedésre, mivel ez forrása több származéknak. Néha legtanácsosb a' fő eredményhez fordulni, melly ha ellentételt rejt elemében, lehetetlen, hogy a' rendszer választott álláspontjáról valamennyi speculatioi kérdést kielégítőleg megfejtessen.

Azonban egy mély, 's tudományos következetességgel kifejtett világnézetet kívülről lerontani soha sem lehet; mert belső erejénél fogva képes ő minden lerontott forma helyett egy újat alkotni magának. Valódi czáfolás tehát a' philosophia' határain belül csak fölebb vitel által történhetik.

30. §.

Minekutána így a' tisztán 's teljesen fölfogott, és mind állítólagos mind tagadólagos criticával valamennyi részben szigorún megfontolt rendszer végső eredményéig fölvetett, szerkesztessék a' philosophia' ideája alá: hogy világos legyen a' gazdagság, mellyben ez a' választott álláspontról kifejtetett. Mert a' ki nem képes azt értelmesen

meghatározni, hogy bizonyos rendszerben mennyire fejtetett ki az általánynak, mint olly középpontnak ismerete, mellynél az ellentételek kívántan felosztatnak; az bizonyára hiában járúl a' philosophiához óhajtott megnyugtatóért. De fölötte csalatkoznék az is, ki látván az álláspontok' néha visszatetsző különködéseit, egy elszigetelten fölkapott, vagy időszaki divat által a' többin felülemelkedett rendszertől várná a' valódi megnyugtatót. „Ki a' philosophiában, úgymond Fichte: formális egységet követel, nagyon fonákul itél; mert minél terjedtebb, 's mélyebben ható valamelly igazság, 's minél gazdagabb valamelly belátás; annál kevésbbé fog egyes próbálat által kimerítetni. Ha valahol, itt valóban a' kölcsönös kiegészítés' organismusa, mellyben az egyesítő idea mindenkor diadalmasan fog megnyilatkozni, elkerülhetlenül szükséges.“ És íme itt újlag ama' pont, mellyen nem csak a' valamennyi rendszert lényeges, és így mellőzhetetlen momentumnak ismerő méltatás nyugszik, hanem azon szellemi közösség' valósága is, melly kölcsönös kiegészítésre, 's akármelly viszonyban kölcsönös érdem-ismeréssel frígysített összemunkálkodásra szokta felszólítani az igazság' barátit. Ez köti össze a' mult kor' tudományos fáradozását a' jelenével; ez a' jelenét a' jövőével. Ezen alapúl végre ama' lelkesítő bizodalom is, mellyel a' nemzet' különb foglalkozásu osztályai a' tudós társaságokhoz, ez meg egyes tagjaihoz viseltetik; 's mellyet részemről csak akkor itélek legszentebben megérdemeltnek, ha fölséges irányát, a' nemzeti műveltséget, 's az ebből származható köz boldogságot mindenkor szem előtt tartván, illő méltatására tehetségem' kész iparkodását őszintén reá fordítandom.

III.
OHAJTÁSOK A' PHILOSOPHIÁRA NÉZVE
HAZÁNKBAN.

IRTA

SZILASY JÁNOS, R. T.

Helyesen ismerni mindent, mi a' hazát illeti, az épszívű hazafinak olly természetes vágya, mint tudni: kik 's minő állapotuak azok, kikkel ő legközelebből érintkezik. Különösen pedig azoknak, kik a' tudományokkal foglalkoznak, jól kell ismerniek: minő ezek' állapota hazánkban? Ezen októl indíttatva figyelmemet a' philosophiai tanulmányokra fordítám, hogy ezek' állását helyes szempontból tekintvén és illőleg méltatván, lássam: mit kellene legelőbb 's mit lehetne haszonnal ugyan ezekre nézve tenni a' magyar honban? Vizsgálódásom' sikere talán nem egészen érdektelen: ezt tehát legalább röviden e' helyen előterjeszteni annál is inkább szándékom; minthogy akármelly csekély fölvilágosítás olly tárgy körül, melly minden gondolkozásunkban 's egész életmódunkban szövétnekül szolgál, nem lehet nem kedves és kívánatos.

Az emberi lélek, természeténél fogva, szabadon munkál, szabadon gondolkodik, és szabadsága annyira korlátlan, hogy, eredeti tisztaságában tekintve, üntermészetén épült törvényein kívül munkálkodása közben semmi által nem gátoltatik ¹⁾. Ez vala mindenkor szemük előtt a' hajdan-

¹⁾ Ide tartozik egy újabb bölcselkedő' ezen állítása: „Der wissenschaftliche, selbstdenkende Mensch ist — — auf immer dem Gebiete des blossen Autoritätsglaubens, dem unreflectirten Dafürhalten entführt, und nie wird er den Rückweg zu seiner alten Überzeugung, Ruhe und Befriedigung anders finden, als ganz durch die

és jelenkor' legnevezeteseb bölcseinek. Ezen nyomon kell indulni annak, ki minden előítélettől menten akar gondolkodni. Ezen elv' szemmel-tartása nélkül a' leggyakorlottabb bölcselkedő eltévedvén, igen gyakran az igazság és valóság helyett csak árnyékát látja az igaznak és valónak. Ez okra nézve fő tiszte a' bölcsesség- kedvelőnek, hogy az emberi léleknek öntermészetében gyökerezett törvényeit szemesen kikémlelvén, ugyanazokat goldolkozás közben szem előtt tartsa.

De talán innen az következik: hogy a' körunkat megelőzőtt tudósok' különféle munkái inkább akadályozzák, mint segítik törekedésinket. — Vajha, legalább némelly tekintetben, ez úgy ne volna! Hálátlanság' vétke nélkül azt meg nem ismerni lehetetlen, hogy elődink a' józan ész, emberi valónknak ezen isteni szikráját helyesen használván, sok, egyébként igen nehéz tárgyakra nézve biztos utat nyitának: mind e' mellett az is tagadhatatlan, hogy némelly, főleg újabb bölcselkedők, egyéb körülményeket elhallgatván, majd a' kitűzött tárgy' fensége, majd a' gondolkodás' fölengzése, majd a' kifejezés' homályossága miatt akaratunk ellen is azon gondolatra birnak bennünket, hogy az emberi ész' természeti törvényeitől, legalább a' közönségesebbektől eltávoztak.

A' most mondottakat honunkra alkalmazván örömmel említhetjük, hogy nagy számmal vannak olly tudósink, kik részint önerejük' ügyes használása, részint helyes oktatás, részint sokféle olvasás által a' Philosophiában jeles előmenetelt tevének: mind e' mellett, ha önhitten magunknak hizelni nem akarunk, ki kell mondanunk, miszerint olly-nemű bölcselkedőink, kik munkálás közben művelt eszük' törvényein kívül minden más tekintetet félre tennének, kevesen vannak. Rendszerint megelégsznek azzal, ha a' más nemzetek' bölcsei által föltalált és előterjesztett állításokat iskoláinkba áthozhatják. Nagyobb részint szorosán azon rendhez kötik magokat, mellyet atyáink az ifjúság' tanítása közben követendőnek állítanak. Következőleg honi bölcselkedőink a' Philosophiát, tartalmára nézve, nagyobbadán a' külföldi bölcsek' tekintetére; a' rendre nézve pedig, jobbadán a' bevett iskolai rendszerre épí-

---

Wissenschaft hindurch“. L. Historische Entwicklung der speculativen Philosophie von Kant bis Hegel. Von Heinrich Moritz Chalybäus, Doctor d. Phil. und Professor an der königl. Militärbildungsanstalt zu Dresden. Dresden, 1837. a' 4. lapon.

tik. És így kiki láthatja, hogy ők az ész' törvényeit mások' tekintetével elcserélvén kevés eredetiséggel dicsekedhetnek.

Itt azonban egyvalaki azt mondhatná: épen az szerencséje 's dicsősége a' magyar-honi tudósnak, mi szerint a' világ' bölcseinek irományin átmenvén, jó ízléssel, bölcsen kiválasztja azt, mit hazájára nézve jónak 's hasznosnak ítél. — Erre egy másik könnyen azt mondhatja, hogy az utánozás 's öszveszedés, bár milly elmés és hasznos legyen, csak azért is kevesebbé dicső; mert sokkal, de igen sokkal nehezebb valamit föltalálni, mint a' kész dolgot egyben vagy másban módosítani. Hervadhatlan koszorút és e' földön halhatatlanságot jobbra olyanok szerzének, kik a' természet' kitünő ajándékát gondosan művelvén valamely művészetben, tudományban, vagy egyéb közhasznú tárgyban olyakat fedezének föl, mikbe mások behatni képesek nem valának. A' természet' kiválasztottának, a' nagy elmének, a' bölcseség' fölkentének mások' találmánya legfőlebb arra szolgál, hogy lássa, mit műveljen; egyébként pedig magára hagyatva, töretlen úton, szokatlan belátással 's ügyességgel jár el dolgában.

Továbbá azt mondhatná valaki: a' magyar tudós más nemzetbeli bölcsek' botlásin okulván, biztos módot követhet munkáiban. — Igaz, hogy a' történetírás' tanusítása szerint alig van tudomány, melly több ellentételre, több ellenkező véleményre, több egymással megütköző rendszerre szolgált volna alkalmat, mint a' nem helyesen értett philosophia. Igaz, hogy épen korunkban a' külföldi bölcselkedők elannyira termékenyek az új meg új philosophiai rendszer' kigondolásában, hogy alig múlik el egy évtized, melly olly bölcseket ne szülne, kik minden előbbi rendszert földulni, és az általok kigondoltat örök időkre megállapítani ne törekednének. Igaz, hogy a' lélek' minden tehetségét kifárasztó 's néha nevetséges túlságokra vezető okoskodások nemcsak kellemetlenek, hanem veszedelmesek is. De milly nagy a' különbség a' veszedelmes túlságok és hasznos rendszerek közt? milly sok jó mag rejtezik a' külföld' bölcseinek új meg új rendszeriben? milly szükségesek az ellentételek, a' különböző vélemények, sőt az új meg új rendszerek a' mélyebben rejtett igazságok' fölfedezésére? Tehát a' külföldieknek itt említett botlásai a' járatlan ösvénytől senkit el nem rettenthetnek, legfőlebb arra

inethetvén mindenkit, hogy véges elménk' körét, határait 's törvényeit szüntelen szemmel tartván, minden hibától őrizkedjék.

De még azt is mondhatni: a' magyar, philosophiájának mostani állása mellett, féken tartván elméje' tehetségét nem veszélyeztetni polgári alkotmányát, nem vallását, nem semminemű javát. — Ha ez így van is, fenmarad eme' kérdés: vajjon elegendő-e az embernek, nemzetnek 's emberi nemnek ezen szent kincseit nem veszélyeztetni; vagy talán ezeket még védni, tökéletesíteni 's a' közjóra alkalmazni is szükséges? A' mi majd nem ezer éves alkotmányunk, isteni vallásunk 's egyéb törvényesen birt javunk a' józan ész' próba-követől annyira nem tart, hogy a' józan ész' fegyverei által még védelmeztetni is ohajt. Az előítélettől ment, 's indulatoktól el nem fogúlt embert álokoskodás által igen nehéz valamelly tévelygés' tartós elfogadására birni: ezt tenni annál nehezebb, minél gyakorlottabb elméje a' fogyatkozott következtetések' álfogásainak fölhalmozásában. Hasonlít az ő meggyőződése a' mélyen gyökerezett tölgyhez, mellynek a' reá rohanó szélvészek nem csak nem ártanak, hanem annyiban még használnak is, hogy a' megindított gyökerek mindinkább terjednek és erősödnek.

Minthogy tehát sem a' szabad választás' jótekonysága, sem a' botlás' kikerülésének reménye, sem legszentebb javaink' tekintete eléggé meggyőző okul nem szolgál arra: hogy a' bevett szokástól és azon módtól, mellyet bölcselkedés közben elődink követének, legkevesbbé se távozzunk; legyen szabad ohajtanunk: vajha a' nemzet' önállásu, 's magokat a' nemzet' szükségéhez józanon alkalmazó bölcselkedőink szaporodnának!

Talán nem lenne érdektelen és minden haszon nélkül, ha itt név szerint fölhoznánk 's pontosan meghatároztatnánk: mire kellene főképp figyelmeznünk annak, ki nálunk a' philosophiában kívánt sikerrel szeretne foglalkodni? Ezt azonban valamint egyenesen kimondani 's határozott szavakkal kijelelni nem könnyű: úgy illetően határozott kijelelés legalább azokra nézve, kik a' szóban forgó tárgy' fontosságát, minőségét 's terjedelmét fölfogni képesek, szükségtelen. Mind e' mellett néhány tárgy-illető észrevétel és a' fenforgó kérdéshez tartozó érintés nem lesz itt helytelen és fölös.

Mindenek előtt kívánatos volna, hogy a' philosophia' egyetemi 's részes története a' hajdan- és jekenkor' forrásiból merítve és a' későbbi időszakokban helyesen hazánkhoz alkalmazva, okfejtőleg, belátással és bátor lélekkel kidolgoztassék. Itt azonban mellőzni kellene minden csekélyebb hatású körülményt, 's egyedül oda kellene irányozni, hogy a' philosophia' élettelses képe tűntessék elő ¹⁾. Ezen történetnek jó sikerű előadása, egyéb hasznok között, azt eszközölné: hogy honi bölcselkedőink látván az előttök élt tudósok' fáradozását, fölserkenve, — látván azoknak majd szerencsés előmentét, majd roskövetkezésű botlását, őrizkedve fognának munkáikhoz.

Azután hasznos volna, hasonlóan a' hajdan- 's jelenkor' tulajdon forrásiból, értelmesen 's valóban előadni: általában a' philosophiát tekintve 's különösen a' philosophia' nagyobb részeire nézve, mellyek a' nevezetesebb philosophiai vélemények 's rendszerek; és ezek közül az el nem fogadhatókat melly okokkal czáfolhatni, az elfogadhatókat pedig melly okokkal támogathatni? Hogy a' kevesebb érdekű körülmények itt is kihagyandók lennének, magában értetik ²⁾. Egyébiránt az illyenmű, de jelesen dolgozott munkának honunkra nézve az a' szembetűnő haszna lenne: hogy a' honi tudós egy részről megismervén az utat, mellyen elődei nem legjobb sikerrel fáradozóának, ugyanarra lépni ovakodnék; más részről észrevévén a' célhoz vezető módot nagy haszonnal dolgoznék.

Továbbá jó volna helyes renddel fölhozva 's nyomos okokkal bizonyítva megmutatni: mellyek a' philosophia' alapjai? meddig terjed köre? mellyek részei? minő a' részek' összefüggése? végre melly alaprész szerint volna az egész philosophia' kidolgozandó? Ezen kérdések előleges és jól sikerült megfejtése nemcsak bevezetés gyanánt szolgálhatna a' philosophiába; hanem egyszersmind biztos utat mutatna az egész tudomány' legjobb következtetésű előadására és a' mélyebb gondolkozásra.

¹⁾ Itt dicsérettel említendő e' czimű munka: „Philosophiai Pályamunkák. Kiadja a' magyar tudós társaság. Első kötet. Budán 1835.“ Almási Balogh Pál orvos doctor, magyar tudós társasági levelező tag' jutalom felelete.

²⁾ E' tárgyra nézve jó utat mutat ezen munka: „Propylaeumok a' magyar philosophiához. Irta Szontagh Gusztáv, a' magyar tudós társaság' levelező tagja. Budán, 1839.“

Figyelmet érdemelnének még a' philosophiának 's nevezetesb részeinek fő elvei. Ezek az egész tudománynak 's részeinek alapúl szolgálván, helyesen kidolgozva, azon hasznos következést szülnék: hogy eme' szoros kapcsolatú tudománynak minden állítása, minden cikkelye 's minden akármilyen néven nevezendő része legnagyobb összefüggéssel adathatnék elő. A' mit csak az hozhatna kétségbe, ki soha meg nem gondolta, hogy az emberi ész, természeti alkatánál fogva, mindent összekötni, mindent egy célra vezetni törekszik. Ha tehát ez más ismeretinkre 's minden tudományunkra nézve bizonyos; annál inkább úgy kell lennie a' philosophiában, melly a' szellemi világhoz tartozván nem különben vagy még inkább egy fő elven épül, mint valamelly épület az érzéki világban a' helyesen letett sarkkövön.

Illyetén előkészület után vagy mellett ohajtható volna: hogy a' philosophiának jelesb 's nehezségük mellett is hasznosb vagy szükségesebb részei dologhoz értő belátással és jól átgondolva egyes értekezésekben fejtsenek ki; hogy a' philosophiának nagyobb részei mint mennyi tudományok más részekről 's más tudományoktól elkülönözve magányosan de teljes kiterjedésben adassanak elő; hogy végre az egész philosophia mint különmemű, roppant terjedelmű 's minden ismerhető tárgyat átható tudomány alapos rendszereken építve, részeire nézve okosan összefüggesztve, 's különféle szempontból tekintve jeles elmék által dolgoztassék ki. Illyen állását a' philosophiának honunkban csak az nem kívánja, ki vagy magával teljesen elégedve azt képezi, hogy már a' bölcsesség' tetőpontján vagyunk; vagy kétségbe esve semmi módon nem reményli, hogy mi másoknál csak kissé is tovább hathatunk.

De talán van olyan, ki mindezt haszontalan feleselésnek vagy épen vétkes szóvesztésnek véli; hiszen nálunk kérdések fejtetnek, értekezések készítettetnek, 's néhanéha egész munkák jelennek. — Igen válaszok jónak, értekezések készülnek, sőt néha egész munkák jelentetnek. Azonban valamint ezt nem tagadjuk, úgy talán elégnek sem mondhatjuk; vagy legalább többre, jobbra 's nagyobbra mint külön nyelvű nemzet törekedhetünk. Sokszor egy szó, véletlenül ejtett szó nagy dolgokat szüle; sokszor a' szives óhajtás reményen fölül teljesüle; a' jó szándék pedig ha nem sikerült, jobbára helybenhagyást nyert.

Midőn a' philosophiának honunkban most látható állapotáról észrevételeket gyűjtünk: az eddig mondottakon kívül figyelemre méltó még a' nyelv, mint a' szabályosan rendezett gondolatoknak külseje, 's mintegy köntöse. Vannak, kik a' képzetek' ezen külsejével, a' nyelvvel keveset gondolnak, hibásan azt állítván: miszerint a' jeles és már magában szép 's jó gondolat nem szorúlt nyelvészeti csekélységekre 's szóbeli ékesgetésre. — Én is bizonyosnak tartom, hogy valamint a' lelketlen, holt testet a' gyöngyök és egyéb drágaságok bájos alakká nem változtatják: úgy a' velőtlen gondolatot a' szavak' piperéje eredeti silányságából ki nem emeli, széppé nem teszi. De ellenben ki merné tagadni? hogy az illő szavak' megválasztása, a' szavaknak szabályos szerkezete, és a' jól szerkezett kifejezéseknek csinnal történt változtatása a' mély elme- 's fenkölt érzés-szülte gondolatot szinte úgy kellemesíti, mint a' finom ízléssel készült drága eledelt az ennek hasonló készületű, tiszta 's csinos edényben föladása. Egyébként is ha a' gondolatok' világos, határozott 's jól rendezett kifejezése már a' köz életben annyira kívánatos, hogy e' nélkül még a' mindennapi beszéd is kellemetlen 's unalmas: mit mondjunk azon íróról, ki helyes és jó szerű gondolatiban bizakodva, ezeket illő szavakba öltöztetni 's csinos mondatokkal fűszerezni gondatlanul elmulasztja? Különösen pedig még kérdezhetnők: minő előmenetelt tőn az a' bölcsesség' iskolájában, ki a' nyelvben, az elme' ezen noha legközösb, mégis legrendszeresb művében, akárhogyan tekintve, nem eléggé járatos, vagy legalább annak használatában nem eléggé gondos? Ki tehát valamely nemzet' színe előtt mint bölcselkedő nyilván föllépni kíván: annak nyelve sok szó nélkül legyen világos, homály nélkül legyen szabatos, legyen nem mesterkelt de csinos.

A' büszke Róma' hajdani pompás nyelve a' philosophiai nyelv' most említettem szép tulajdonit elfogadni alig vala képes. Egy, e' tárgyban ha nem csalhatatlan, bizonyára legilletőbb bíró a' latin philosophiai nyelvről illy értelemben szól: „Sokan azok közül, kik a' görögöknél philosophiát tanulának, nem valának azt, mit tanultak, hazafiaikkal közölni képesek; minthogy a' görög nyelven tanult tárgyakat nem reménylék latin nyelven kifejezhetőeknek“ ¹⁾. Mind e' mellett ezen, a' görög egysze-

¹⁾ A' mi így van az eredeti nyelven: „Complures graecis institutionibus eruditi ea, quae didicerant, cum civibus suis communicare non poterant, quod illa,

rú philosophiához is csak nagy nehezen simítható nyelv, mint a' tudós világ' majd, nem egyetlen nyelveidő' jártával csaknem egyedül maga bölcselkedett, vagyis inkább a' bölcselkedők csaknem mindnyájan latin nyelven bölcselkedtek. Előbb ugyan, még a' latin nyelv' tiszta- 's csinos-sága becsesb és a' philosophia' minden tárgya egyszerűbb vala, szép latin nyelvet használnak; utóbb pedig még ezen szépségekkel is kevesebbet gondoltanak. Így volt ez hazánkban is, nagy részint így van ez most is. Nálunk több jeles ember fáradozék abban, hogy a' külföld' majd minden philosophiai kincsét honunkba hozza, és a' nyelv, mellyen ezt eszköz- leni akará, jobbára a' latin vala. Minthogy pedig a' külföld' philosophiá- jának majd tárgya fenséges, majd nyelve föllengző, majd kifejezése szo- katlan: a' mi philosophiai latin nyelvünk igen gyakran nem tiszta, sok- szor pedig homályos. A' latin nyelvre nézve egy bölcs nem helytelenül mondá: „Caesar szinte mint Cicero új szavakat használván oda irányzá- nak, hogy a' nyelvet bővítenék; azt azonban előre nem láthaták, hogy utó- daik közül némelyek elvadulván úgy elaljasodjanak, hogy a' szavaknak, főkép a' szükségtelen szavaknak zavarásában semmi mértéket ne tartsa- nak, és hogy félre tévén minden tisztaságot, a' (latin) beszédet moc- kokkal 's ocsmánysággal szennyesítsék“ ¹⁾. Hogy a' panasz illy keserűn kifakada: annak, ismételve állítom, az újabb tárgyakhoz nehezen alkal- mazható latin nyelv egyik oka ²⁾.

Honi nyelvünknek, mint élő 's mind inkább fejlődő és virágzó nyelvnek alkalmasnak, képesnek kell lennie minden tárgy', minden gon-

---

quae a Graecis accepissent, latine dici posse diffiderent.“ Cic. De nat. Deorum L. I. c. 4.

¹⁾ A' mi ekként van az eredetiben: „Nihilominus Caesar quam Cicero ver- bis recens editis eo spectarunt, ut facerent lingvam locupletiozem; id autem non po- terant animo providere, homines e posteris fore tam immanes ac barbaros, qui nullum commiscendi, praesertim non necessaria, modum adhiberent, et abjecta omni mun- ditie, sordibus orationem, coenoque foedarent“. Bergerus de natural. pulchrit. Orat.

²⁾ Egy újabb író így szól e' tárgyról: „Liceat hujusmodi et vocabulis et con- structionibus uti, quae classica quidem latinitas respuit, quam tamen omnino non ferre videtur expositio hujus philosophiae (Hegelianae), quae ne vernaculam quidem lingvam salvam esse sinit.“ L. De genetica philosophandi ratione et methodo prae- sertim Fichtii, Schellingii, Hegelii. Scripsit F. C. Biedermann Phil. Dr. et BB. AA. M. Lipsiae, 1835. a' 43. lapon.

dolat' kifejezésére. — De ha nincs szó, bátran használható! — Talán van szó, de nem eléggé ismeretes. Talán a' szó alkotható, mert a' tárgy és gondolat igen természetes ¹⁾. Nyelvünknek mint minden egyébnek majd borult majd derült vala állapota; majd fényes majd homályos volt csillagzata. Sokszor a' tudatlanság, majd pedig a' gondatlanság a' nagy kincsnek, a' szép nyelvnek ártalmára vala. Egyszer vallási villongás', másszor hazafi buzgóság' bővebb kifejtésére eszközül szolgálta. A' nemzet pedig mint egyéb szokásiban, úgy a' nyelv' tulajdoninak fentartásában mindig állandó marada. Azért menjünk vissza nemzeti nyelvünk' szebb koraiba, 's emlékezzünk annak igen jeles tulajdonira. Sok jól alkotott szó van a' régiségben, 's kíváncsatos változóságot találunk nyelvünk' természetében. Egyébként is többen vannak, kik az utat előttünk megtörék, kik a' philosophiának minden részét gondosan fölvevék, kik a' többször előforduló 's használható szavakat magyarul kifejezik. Azonban sok szó van még helyesen alkotandó, sok a' többféle közül okosan kiválasztandó, sok a' homályosság miatt értelmesen meghatározandó. Ezen fölül philosophiai nyelvünkben mennyit kell még simítani? Hány helytelen kifejezést kell jobbal fölváltani? Milly sok rögzös mondatot kell csinosbra változtatni? E' célra alkalmas minden legkisebb de jól dolgozott philosophiai értekezés; hasznos minden, nagyobb gonddal készített philosophiai munka; hasznos minden szófejtés, minden szógyűjtés, minden szótár-készítés; hasznos minden, mi a' philosophiai nyelvet könnyíti, bővíti, szépíti; egy szóval hasznos minden, mi azt akármely módon elősegéli.

Itt azonban e' gondoskodást valaki talán szerfölöttinek mondja? a' philosophiai nyelvnek tisztítását, simítását 's akárminő tökéletesítését ha nem haszontalannak, legalább szükségtelennek állítván. Hiszen, úgy mond, más, főkép európai nemzetek' példája szerint vannak a' philosophiának tulajdon és így mindenütt megtartandó vagy legalább megtartható szavai 's kifejezései. Azért mit más nemzetek a' görög vagy latin

¹⁾ Az ékesszólás' nagy mestere a' philosophiáról értekezvén így ír: „Nobis etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina: quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, quum constituentur earum rerum vocabula, quae in quaque re versentur.“ Cic. De finibus L. III. c. 1.

nyelvből kölcsönözve, 's kölcsönözvén meg nem változtatva egyezőleg elfogadának: azt ha a' magyar nagy műgonddal fejtegetve, 's fejtegetvén csak változtatva akarná használni, a' dolgot nehezítné 's a' munkát sokasítná. — Igaz, hogy e' mondás nem egészen alaptalan. Igaz, hogy az ajánlott nyelvtisztítás fáradságos és sokszor háladatlan. De, hiszem, előttünk az is tudva van, hogy az európai nyelvek a' latinnal igen sokban rokonok, és hogy a' mi nyelvünk napkeleten eredvén, 's már csak azért is gyökerre és szerkezetre nézve a' latintól igen sokban eltérvén, nem képes magát mindenben ehez alkalmazni. Különben is a' magyar nyelv olly szűz és tiszta, hogy első szóra kirí belőle a' hiba. Tehát minden szó, melly nem magyar hangú, fület sértő 's csaknem botránkoztató. Azért az idegen szavat 's kifejezést csak ott 's akkor tűrjük: hol 's mikor a' tárgy vagy gondolat elannyira kényes, hogy nemzeti nyelvünk azt értelmesen kifejezni még most nem képes. Legyen nyelvünk, hol csak lehet, öntermészete szerint tiszta; legyen kifejezésünk 's minden mondásunk kerekded magyar 's csinosan sima.

Hátra van még a' rend, mellyről bölcselkedés közben elfeledkezni nem szabad. Az emberi lélek olly szabadon szeret munkálni, hogy a' kényszerítést 's megszorítást igen nehezen tűrheti. Az önalkotta rendet mindazáltal csak azért is kedveli, minthogy a' legkülönbözőbb fogalmakat is egyeztetni, egy célra vezetni igyekszik. Bölcselkedő hazánkiai nagyobb részint a' bevett iskolai rendhez alkalmazván magokat, munka közben mindegyre olly korlátok körül jártak, mellyeket az önhatású lélek megszokni és szorosan követni csak kényszerítve tudta. E' szerint a' fogatkozást észrevevén, és azt valóban fogatkozásnak ítélvén, a' bevett rend bölcselkedőnk' szabad munkásságát soha ne gátolja; sőt inkább e' rendnek már csak azért is, hogy bevett, alapos megbírlására indítsa. Az ész, kivált a' nagyobb erejű ész minden művét öntörvényei szerint készíti; 's azért műveiben a' kiszabott rendet nem mindenkor kedveli. Az építő' műve 's így rajza is más mostan, mint hajdan. Változnak műszereink, fegyvereink 's mindenünk. Sokszor mit egyik jónak tart, azt a' másik roszalja. Így van ez, így kell ennek lenni a' bölcselkedők által követett renddel is.

A' bölcsesség' barátja kiméri körét, leteszi alapját, előadja részeit, fölhozza elveit tudományának. Állítást állításhoz, egyik részt a' másikhoz, kisebb dolgot a' nagyobbhoz, mindent úgy köt ő egymáshoz, hogy fogalmak, itéletek, okoskodások és a' kölcsönös kapcsolatban levő tudományok egymást kövessék és, úgy szólván, egymást szülik. Az ész e' szerint mindig új alapot, a' szív mindegyre más táplalékot, az egész ember jótévéleg serkentő foglalatosságot lelven a' philosophiában, mind inkább közelít vég céljához. A' lélek e' szerint magát önmagával kibékítve, ismereteit egyesítve, 's viszonyait meghatározva szemlélvén, annak utján 's módján eljuthat az igazsághoz, erényhez és boldogsághoz.

Philosophiánk' jelen állását röviden megismertetni, különbfélét egy két szóval érinteni, ohajtásimat a' philosophiára nézve kijelenteni czélom vala. A' magot elhinteni azért szoktuk, hogy idővel gyümölcsözzék. Talán itt az idő, hogy a' magyar önállóság, nagy tárgyakról, jól magyarul, helyes renddel bölcselkedjék.

IV.
TUDÓS EGYESÜLETEK 'S ALAPITVÁNYOK'
HASZNÁIRÓL.

OLVASTA,

A' M. T. TÁRSASÁG' VIII-d. KÖZ ÜLÉSÉBEN

KÁLLAY FERENCZ. R. T.

A' bölcsek sokat törték azon, 's mindegyre törik fejöket, mi módon állott az emberi társaság össze? E' nehéz feladat' titkait feszegetni értekezőnek nem czélja, hanem egy más szintolly fontos, életkörünket még inkább érdeklő kérdést, úgymint a' tudós egyesületek' eredetét 's természetét választotta ki értekezése' tárgyául, mellyeknek hasznos eredményeit itt rövid vázolatban előadni is igyekszik.

Miképen egyes emberekben előbb az érzés, később az eszmélés (reflexio) fejlenek ki, mire a' mindennapi tapasztalás legbiztosabb kezeség: úgy több egyes' tömegében is, vagy is társaságban nem előbb kaphatnak lábra a' tudományok, mig az érzéssel rokon poesis a' képzelet' viruló térein meg nem termi a' maga virágait: miről viszont a' história nyujt kétségbe hozhatatlan bizonyítványokat. Így van a' dolog a' természet' országában is: előbb bimbónak, levélnek és virágnak kell fakadozni, hogy érett gyümölcs álljon elő, mint szinte az emberi társaságnak előbb meg kell válni a' phantasia' hatalmától, hogy az okos értelem' szigorú parancsainak jótékony hasznai az egészre lassanként kiáradhassanak.

Még magában a' poesisben is észrevehetők a' fokonkénti fölemelkedések: nép-poesis előbb volt mindenütt, mint művész költő, mikép beszélőnek előbb kellett lenni, mint szónoknak. A' lyra megelőzte a'

larvát és cothurnust, Tirtaeus' nép dalai előbbi jelenetek Aeschilus' karénekeinél, azért Rosenkranz ott keresi okát drama' nem létének a' zsidó, arab 's persa nemzeteknél, hogy ezek nem hatottak a' műveltség' azon fokára fel, melly dramai kifejlésre szükséges ¹⁾).

A' görög poesis szorosán egybefügg a' mythológiával, kezdete csekély volt, 's lépcsőnként vergődött fel a' mythusokon keresztül egész a' hős költeményig. *Linusról, Orpheusról, Chironról* való mesék csak a' természeti erők 's látványok' személyesítései; azaz a' phantasia a' maga munkálkodásának második stadiumába lépett már akkor, mikor a' kül természeti erők emberi alakokban megszemélyesítettek, mert első pályá-útja merőleg az érzékiség' körében határozottatott el, azért a' legrégibb hymnuszok is a' természeti erőket istenesítik.

De nemcsak a' helleneknek voltak népdalosai, hanem más nemzetek is azokkal léptek át egy bárdolatlanabb állapotból a' tudományosságra, mellyet a' civilisatio nyomba szokott követni.

Honi történeteinkből tudva van, hogy III-dik András' királyi udvarában magyar énekesek laktak; hogy a' nagy király Mátyás' asztalánál, mint Galeottus írja: non sine sermone inconcinno, azaz kellemes magyar énekekben énekeltettek a' magyar hősök' tettei: csak hogy ez az író abban tévedez, mondván, hogy az olasz-római szokás, mellyet elsajátítottak a' magyarok.

Ez állítás' igaz volta ellen maga a' dolog' természete beszélne, ha históriai adatok nem volnának is; mert vitéz, hadakozó nemzeteknél jóval a' provençáli poesis' ideje előtt divatban volt az énekesek' egyesülete, 's nemes érzemények és indulatok önként törnek utat a' dalokra, mellyekben magokat mintegy vissza tükrözik, honnan aztán csak egy lépés kellett még, hogy az énekesek szabályos társaságba lépjenek 's művészeti kifejlésre pályautat nyissanak. — A' vitéz Theseus, megérkezvén hadi tettei után atyjához, vendégi énekek közt fogadtatott.

— — — — agitant convivium patres
Et medium vulgus nec non et carmina vino
Ingenium faciente canunt.

(Ovid. Metam. L. VII.)

¹⁾ Handbuch einer allgem. Geschichte der Poesie, von Karl Rosenkranz. 1. Theil. Halle 1832.

A' chinai poesisben is, mint Lacharme' latin fordításából a' *Chi-kingnek* kitetszik, mellyet Confucius szedett össze, az asztali énekek jókor fő helyet foglaltak el ¹⁾. A' parthus király Arad' udvarában görög énekes mulattatta az asztalt, mikor Crassus' levágott fejét bemutatták a' vendégeknek ²⁾.

Róma alig kezdte el hadi pályáját, azonnal feltűntek az énekesek is, kiknek csatadalai' elvesztét Cicero keservesen fájlalja ³⁾.

Attila' udvarában hunnus költők tartózkodtak, kik őt 's táborát mindenhová elkisérték, azzal a' különbséggel, hogy itt nemzeti nyelven, nem mint a' parthusoknál görögül zengettek a' hadi énekek ⁴⁾.

A' török fogságba esett névtelen erdélyi barát hason tanúbizony-ságot hagyott hátra a' törökökről, hogy ők is hadi énekekkel buzdították seregeiket a' harcra, 's a' vezérek' asztalainál török énekesek mulattatták a' vendégeket ⁵⁾.

A' gallus bardusok' egyesületét magasztalja Lucanus következő verseiben.

Vos quoque qui fortes animas, belloque peremptas
Laudibus in longum vates dimittitis aevum
Plurima securi fudistis carmina Bardi. (Phars I. 1-o.)

Tacitus a' germanokról, Eginhard a' frankokról, Turóczi a' hét magyar vezérekről hason bizonyításokat tesznek az énekesek' társasága felett ⁶⁾, úgy hogy Galeottusnak semmi esetben nincs igaza, hogy a' magyarok olaszoktól tanulták volna el e' szokást, és nem honi eredetű lenne.

¹⁾ Die Dichtkunst der Chinesen: Erste Epoche. Confucii Chi-king, sive liber carminum. Ex latina P. Lacharme interpretatione edidit Julius Mohl. Stuttgartiae 1830.

²⁾ Bayeri Historia Oshroena p. 85.

³⁾ Utinam exstarent illa carmina, quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis, de clarorum virorum laudibus in originibus scriptum reliquit Cato. (*Cicero in Bruto.*)

⁴⁾ Priscus Rhaetor Excerpt. et Gothic. hist. p. 128.

⁵⁾ Septem castrensis de moribus Turcarum c. XI. p. 40. apud Hortingerum Hist. orientalis. Tiguri 1660.

⁶⁾ Tacitus de mor. Germanor. c. 4. Eginhard c. XXIX. Turóczi Chron. P. 11. c. IX.

Valamint a' hellen 's római műveltségre a' poesis nyitotta meg az első kifejlési utat, úgy látjuk azt későbbben is a' nemzetek' vándorlása idejében, mikor Európa' statusszerkezete a' keresztény vallás' felvételével állandóságra jutott. — A' középvégi kor' történeteiből nyilván van, hogy akkor is a' *troubadourok*, *niebelungi énekesek*, *Minne- és Meistersängerek*, a' *scaldok* társasága fő szerepet játszottak a' tudományos hajnal' hasadása előtt. Mikor pedig a' scholasticismus *Marsilius Ficinus*, *mirandolai Pico gróf*, *Boccaccio*, *Dante*, *Petrarcha*, *medici Lőrincz*' működéseik után Olaszországban végét elérte, úgy a' német földön is *Reuchlin*, *Hutten*, *Agricola*, *Pirkheim*, *Wimpheling*, *Erasmus*, és mások a' latin és görög literaturát életre hozták, a' latin nyelv' hajdani disze ismét a' poetákban virult fel. A' mi volt a' magyar honnak *Cesinge János*, épen az volt Westphaliának *Lang Rudolf*, egész Germaniának *Celtes Konrád*. A' károlyfejérvári templomban a' tájon, hol Isabella fekszik, márványba vésett versek közt most is olvashatni *Cesinge Jánosról*:

Unus erat Janus proprias qui primus ad oras

Duxit laurigeras ex Helicone deas.

Szinte hason emléket szentelt Chytraeus Lang Rudolfnak :

Primus Melpomenem qui rura in Westphalia duxit

Cum caneret laudes maxime Paule tuas.

és Celtesről Bocerus János:

Primus hic in nostras phoebea numina silvas

Duxit, et his dulce carmine fecit iter ¹⁾.

Ez idő tájban (1501) állította fel I-só Maximilián a' poeták' és mathematicusok' egyesületét Bécsben, 's alapítvány levelében az énekesek' megkoszorúzása' jogát magának fentartotta. Testvér társa volt ennek a' dunavidéki társaság, mellyben, mint Tenczel kimutatta, sok magyarok részvényes tagok voltak ²⁾, 's hogy a' tudós Eder annak nyomába nem akadhatott, bámúlni lehet. — Hasonló egyesületek (sodalitates) keletkeztek ugyan az idő tájban Bavariában, Saxoniában, Angliában, 's így a' hellen 's latin literatura' feléledésével az úgy neveztetett *humana studia* mint új oltványok átplántáltattak az addig még csak klastromos szabá-

¹⁾ Bayle Dict. Hist. et Crit. Tom. 3, p. 52. és Burekhard de lingvae latinae in Germania fati. Wolfenbütt. 1721. p. 309.

²⁾ Burekhard l. c. pag. 402.

sú nevelő intézetekbe, mellyekkel a' realis tudományok' napfényre hozatala megkönnyítetett.

Nem szándékom itten a' minden országban különösen a' reformatió' ideje után felállított vagy módosított academiákat rendre előszámlálni: hanem, a' mi érdekesebb, azoknak szellemi mivoltokról akarok általános rajzokat adni.

Közönséges panasz ma a' külföldi folyóiratokban, hogy a' féltudósok' száma megszorodott, hogy bizonyos pedantság foglalta el magokat a' tudományok körül forgolódókat is, melly azoknak megtanulásától vissza ijeszti a' tanulókat; és a' mi még több, az oskolai tanításmód felett is mérges harcz eredett a' humanisták és realisták közt; mint ha az egyeztetéspontra már semmi kutfók nyitva nem állának.

De ha jól meggondoljuk a' dolgot, mind a' panasznak, mind az érintett harcznak ingatag alapjai vannak; mert derék tudósok' számában ma sem fogyatkozik Európa, sőt mondhatni bővelkedik; az oskolai nevelésben pedig az időkorhoz képest mindenütt láthatni célirányos javításokat, és javalatokat, mellyeknek practikai hasznok nem maradnak ki. Az egész kérdésnek súlya tehát végre is az ember' testi és szellemi természetét érdekli.

Hogy a' tudományoknak, bár mellyik ágazatját tárgyazzák is azok a' cselekvőleg munkás életnek, tagadhatatlan nagy becsök van, arról szót is vesztegetni felesleges volna; nem is e' legközelebbi szempontból folyhat ki a' fenérintett életbeli fő kérdéseknek egyenes magyarázata, hanem még egy felsőbb szempontot kell keresni, melly azt tudassa meg velünk, honnan eredtek a' tudományok, 's mi hozta azokat lételre? és ha ezen felsőbb szempontot megtaláljuk, az egymástól most messzire eltérni látzó életbeli kérdéseket is a' magok eredeti kútfejeire vissza vezethetjük, 's egyszersmind a' tudós egyesületek' és alapítványok' természetéről tisztába jöhetünk.

Már felyebb érintve voltak a' phantasia' és okosság' mint két tetlegesen dolgozó erőknek munkálatai az emberre: midőn az egyik szinte bevégezné a' maga munkálatát, akkor a' másik' uralkodásának kell szükségképen elkezdődni, jól megjegyezve, hogy itt nem egyes emberek' vagy nemzetek' hanem az egész emberiség' közönséges rajzának kell szem előtt lebegni; mert egyesek, mint némelly nemzetek is, sokáig, vagy el-

enyésztekig is megmaradhatnak a' phantasiái éleletben; de az okosság egyik vagy másik osztályánál az emberi népcsoportoknak minden évszakon keresztül be ült a' maga trónjába, 's mint tiszta intelligentia gyakorlotta és gyakorolja is szüntelen a' többi tudatlan tömegen azt a' hatalmat, melly szellemi — vagy is isteni származatjától elválhatatlan. Phoenicia, Görögország, Róma, korunkban Anglia, Francia- és Németország bizonyosságok erre.

Mig az ember csak a' testi érzések' hatalma alatt van 's okossága szunyadoz, addig a' tudományos isméretek idegen vendégek nála, mellyekben azért szellemileg nem is gyönyörködhetik; de ha egyszer körülményei oda érhetek meg, hogy az eszmélés' útján lassanként megválhat az érzékiség' rablánczaitól, akkor lelki idomulásának stadiuma is elkezdődik. — Ezen közönséges igazságokat elég itt csak megérinteni; sokkal fontosabb dolog arról szót tenni: mi a' tudomány, 's honnan ered az?

A' tudomány theoriai tekintetben a' rendszerezett isméretek' tömege magunkról és a' rajtunk kívül eső dolgokról; practicai tekintetben pedig a' szerzett isméreteknek alkalmaztatása az életre.

Az isméreteknek kutfeje egy részről maga az ember, a' világ, és az isten, mellyek tárgyi adatok a' megismerésre, más részről az okosság, melly inkább munkásan mint szenvedőleg hat a' tárgyakra ki, hogy azokról magának tiszta isméretek szerezhessen. Minél számosabbak és helyesebbek az ismeretek, az életre annál jótékonyabb befolyása van a' tudományoknak; mivel az életbeli rendelkezések biztosabb alapokon nyugodhatnak, 's az önkénynek és tudatlanságnak összébb szorítvák lesznek határvonalai.

A' tudományosság tehát az emberiség' fő kincse, mellyet szentül meg kell őrizni. Jól mondja Oelsner az islamismusról készült pályá iratában. „Minden törvényhozó hatalom, mellynek nem a' tudománnyal teljes értelem az alapja, következtelenségeket húz szükségesképen maga után: látásai korlátozva levén, több következtelenségbe is esnék, ha a' felekezetek' érdeke, a' secták' morálja nem kölcsönöznének időről időre az értelemről gazdagságokat“¹⁾.

¹⁾ Des Effets de la religion de Mohammed. etc. a Paris 1810. p. 32. 33.

Igy lévén az okossággal, 's az annak sphaerája alá tartozó tudományos ismeretekkel a' dolog, a' volna még hátra, hogy szóljak arról is valamit: mi az oka a' már érintett panasznak a' féltudósak' száma' megsaporodása felett, 's a' humanisták és realisták közt való harcznak. Csekély belátásom szerint onnan ered a' tévedés, mert azt hiszszük, hogy a' tudományok minden embernek valók, holott csak a' tudományoknak resultatumai, jól megvizsgáltatva, helyben hagyva és megerősítve a' közönséges haszonra valók.

Ezen egyszerű állítmányból kiindulva, tekintve társaságos szövetkezésünkre, akár a' história' akár a' philosophia' útján eligazulhatunk könnyen a' kitett kérdésekben.

Mennyire csak históriai ösméreteink felhatnak a' világ' történeteiben, úgy látjuk, hogy az emberiségnek csak egy kis része foglalatoskodott mindig tudományos ismeretekkel, mivel azok húzamos időt, különös tehetséget, izzasztó fáradságot, egészségfeláldozást kívánnak: ellenben a' tudományos vizsgálatoknak következései átszivárogtak a' társaságok' közönséges életébe, 's azok az egész emberiség' saját javaivá váltak. Hogy díszes házakban lakhatunk, kényelmes öltözetekben járhatunk, szóval, hogy az élet' tiszta örömeit élhetjük, mind ezekre sok század' lefolyta alatt készítették el a' tudományos vizsgálatok az útát.

Murberg azt jegyzi meg a' stockholmi akadémia' évkönyveiben, hogy a' dániai udvarnál még a' XII-dik század' elején is a' pompás látogatások' alkalmával juhbőrt viseltek a' nagy urak. Adelung pedig azt írja, hogy a' XV-dik század' közepe felé még VII-dik Károly' nőjének csak két kendergyolcs inge volt ¹⁾. Minő különbség akkor és ma közt! Rövideden kimondva, minden életbeli készségek, ügyességek, polytechnikai mesterségek a' szoros tudományosságon alapulnak, mellynek előbb kezkeskedni kell minden új találmányokról, fölfedezésekről, hogy azok aztán a' társaságban állandó gyakorlatba vétessenek, 's mindenkinek saját javúl szolgáljanak. Vagy az angol gyárak elérték volna-e azon magas tető-pontot, mellyen ma állanak, ha a' tudományok' felvirulásával a' mathesis, physica, chemia, geologia, botanica, mechanica, és az ezekkel rokon más tudományok elébb a' tudósok által

¹⁾ L. Götting. gelehrt. Anz. 1798. p. 220. és Adelung' nagy szótárát *Hanf* szó alatt.

rendszerbe nem vétettek volna? Illy hatalmas az ember' szellemi erejének munkálata, ha az összezsátolja magát a' neki szolgáló kültermészet' erejével; mert az az izmos kar, melly a' legvastagabb hajóköteleket fonja, egyszersmind a' pamut növényből a' legvékonyabb csak nem láthatatlan száladékokat ereszti ki, és az a' gőzmozgony, melly az oceánnal, és orkánnal küzd, egyszersmind a' legékesebb asszonyi öltözeteket szövi.

Valóságos tévedezés hát az, mikor a' humanisták és realisták egymással perlenek a' felett: mit kell, és mit nem kell tanítani, 's egyik a' másik' határában akar hódításokat tenni. Értekezőnek ilyenkor Kant' mondata szokott eszébe jutni, ki az illy polemizálást a' levegő'i harchoz hasonlítja, „Az illy viaskodók, ugymond, árnyékokhoz vagdalnak, mellyek mint a' Valhalla' hősei egy szempillantásban újra kinőnek, és ismét összeforranak.“

Mind a' szép, mind pedig a' realis tudományok szépen megférnek egymás mellett; a' status csak arról gondolkozzék, hogy oskolái legyenek, mellyekben azok taníttassanak, tudós egyesületei virágozzanak, mellyek mindenkor a' szoros tudományosság' őrhelyei voltak.

Példa erre a' Ptolemaeusok által Alexandriában felállított tudományok' és művészet' academiája, melly királyi bő kezűséggel ellátva a' hellen miveltséget, melly Görögországban már megcsökkent volt, nem csak soká fentartotta Aegyptusban, hanem más nemzetekre is kiárasztotta a' tudományos ismereteket: mert ott tanulták el a' zsidók is az illy intézetek' felállítását, mellyek a' II-dik századtól fogva az Euphrates mellett létező városokban virágoztak; majd a' zsidóktól a' Nestorianusok vették át a' VI-dik században a' tudományos ismereteket, kiktől az arabokra szállottak azok által, 's *Almansor*, *Harun*, *Alraschid*, *Almanun* derék kalifák' bő kezűségei Cordovától elkezdve Bochariáig be Ásiába virágoztatták az Európában már kiveszni indult tudományokat. Így lett az, hogy II-dik *Hakim* spanyol kalifa tudós társaságot, 600,000. kötetből álló könyvtárt állított fel Cordovában, mellyeknek laistroma egyedül 44. kötetet tett, 's ezt csaknem azon időben tette, mikor, Majlát gróf szerint, Cordovánál szinte összetalálkoztak a' magyarok az arabokkal, mikor egy más író (Asbach) arab kútfők után írja, hogy a'

cordovai kalifák' testőrének egy részét magyarok tették ¹⁾. E' derék kalifa nemcsak Cordovában, hanem Spanyolország' több részeiben, állított fel academiákat és könyvtárakat, mellyek közt a' 40 tagból álló toledói tudományos egyesület leghiresebb volt, mellynek formájára képeztetett ki későbbben a' XIV-dik Lajos alatt felállott tudományok' academiája, miképen V-dik Fülep a' franczia academia' példájára állította fel a' spanyol academiát, melly hat foliántban dolgozta ki a' spanyol szótárt ²⁾.

Illy kölcsönös szellemi befolyást gyakorol egyik nemzet a' másikra! 's még is nem átalálk némelleyek az illy tudományos egyesületeket gúnyolni, mintha azokból a' realis életre semmi vagy kevés haszon hárnulna, 's a' corporatio' szelleme ellen mérges nyilakat lőnek. — Voltérnak alig volt még szakálla, mikor Jocastával elmondatta:

„Nos prêtres ne sont pas ce qu'un vain peuple pense
Notre credulite fait toute leur science.“

De ezen régi thema az egyesületek' szelleme ellen szinte el van már vicselve; mert ha az ember a' vallást és tudományt úgy nézi, mint üdves intézeteket, mellyeknek válogatott tanítóiknak kell lenni, ha megbarátkozik azzal a' nehezen penetrálható ideával, hogy egyik ember lehet a' másiknak lelki tanítója, természetes következés is, hogy az egyesület' azon tagjai között, kikre illy fontos érdekek' ellátása van bízva, testületi szellem fejtse ki magát, mellynek munkálatai aztán csak a' fokozatban különböznek. — Valamelly köröm' szakadtáig szoros kimutatása annak, milly káros befolyást gyakorlottak némelley egyesületek, p. o. a' papság a' vallásra, az ügyészek a' törvényre, a' diplomata' a' politicára, az academiák általában a' tudományokra, szükségesképen valóvá tenné minden vallás' törvénykezés', más nemzetekkel való diplomaticai közösülés' és a' tudományok' megszüntetését, a' mi utopiában kivihető.

De fordítsuk már szemeinket édes hazánkra is, kérdezzük meg történeteinket arról, mit tett nemzetünk a' tudományosság körül? 's ha tett áldozatokat évszakonként a' haza' oltárára, a' mint hogy több ízben

¹⁾ Geschichte der Magyaren. Wien 1828. II. p. 13. és Geschichte der Ommayaden in Spanien von Jos. Aschbach. Frankfurt am Main 1829.

²⁾ L. Jahrbücher der Literat. B. LIV. Hallisch Lit. Zeit. 1831. Februar p. 211.

tett, mi az oka még is hogy a' szoros tudományosságban verseny pályát olly nehezen futhatunk más szomszéd nemzetekkel, kik nekünk phároszi tüzzel világítanak elől, hogy őket a' nehéz dicső pályán kövessük?

Valóban szívragadó érzemények közt tanulhatjuk meg nemzeti históriánkból, hogy a' keresztyén vallás' felvétele óta egész a' szomorú mohácsi ütközetig a' nemzeti fény nekünk is olly sajátságunk volt, melly mellett másokét nem irigyelhettük. Veráncz, Mátyás király' halála' napjára teszi nemzetiségünk' hanyatlása' pontját; de Mohács volt az a' hely, hol belső erőnk' nagy részét sírba temettük, midőn aztán a' török iga elkezdte két száz évig sorvasztani a' sok részre szaggatott haza' kebelét.

A' tudományok' azon időszakában, melly *scholasticismus* név alatt ismeretes, királyaink mindent az időkorhoz képest elkövettek, hogy a' theologiai tanulmányok a' keresztyén vallással együtt köztünk is gyökeret verjenek. Azon számos alapítványlevelek, érsekségek, püspöki székek, szerzetek' felállítása felett, mellyeknek csendes kőfalai voltak akkor mindenütt a' tudományosság' menedékhelyei, hatalmasan szólnak azon igazság mellett, hogy Magyarország e' tekintetben nem volt más országoknál alábbvaló. Veszprémben, írja Katona, régen volt már iskola, hol theológiát, és az ugy nevezett *artes liberales* tanították, mikor Kan László a' párisi egyetem' példájára újra alkotta azt, 's törvénytanítószéket állított fel. Nagyváradon szintűgy virágzó iskola volt, mikor IV-dik Károly Prágában, Kasimir Krakkóban, Rudolf Császár Bécsben academiákat fundáltak; nagy Lajos királyunk itt sem maradt ezektől hátra, mert Pécsen felállítá azon hires egyetemet, hol az olasz Bachini évenként 600 arany fizetést huzott, 's a' pécsi püspöktől egy faluval megajándékoztatott ¹⁾. Így később a' világ' fényének nevezett Zsigmond Budán állított egyetemet, kinek charactert festő feleletét Celtes Conrád fentartotta; midőn mások kérdeznék tőle, miért pártolja a' tudósok' egyesületét? *Azért* ugymond: *mert azokat többre becsülöm másoknál, mert az isten különös tehetségekkel felruházta őket, mellyeket én királyi létemre is minden címek' és birtokok' elajándékozhatása mellett is nem osztogathatok* ²⁾. Így becsülte a' tudósokat a'

¹⁾ Kelemen Historia Juris privati hungarici. Pest. 1818.

²⁾ Burekhard l. c. p. 183.

derék Alfons nápolyi király is, ki a tudósokban szűkölködő királyi udvarokat a csillagatlan éjszakákhoz hasonlította, 's a tudományokban nem gyönyörködő fejedelmeket megkoronázott veresbegyeknek nevezte¹⁾. Nem szükség Mátyás király' fényes időszakáról szólni, kit Spittler a XV-dik század' legnagyobb emberének nevez, kiről a magyar museum' tudós őrje még 1815-ben jeles értekezést irt; de meg kell azt említenem, hogy a mohácsi romlás után is nem aludt ki soha nemzetünkben a tanulni vágyás' szikrája, ha szinte körülményei zsibbasztólag nyomták is a föld felé. Háládatlanság volna I-ső Ferdinand és Maximilián derék királyaink' érdemeiket a tudományosság és magyar nyelv körül meg nem ismerni, sok magyar nagy urak pedig nemcsak magok is szerették a tudományokat, hanem bő áldozatokat tettek azoknak virágoztatására. A Thurzó, Nádasdi, Perényi, Bocskay, Pázmán, Bethlen, Széchényi, Teleki nevek a XVI-dik, XVII-dik és XVIII-dik századokból átragognak hozzánk literaturánk' évtörténeteiből. Megérdemlik itt Bocskay' végrendeletében foglalt velős szavak a közlést. „Az historicus, melyeket mind magunk és előttünk való fejedelmek' idejében 's dolgáról irt Szamosközi István úr deputáltunk a conventről 7,000 forintokat, melyeknek kinyomtatására hogy szorgalmatos gondjok légyen, lelkekre kötjük a testamentumosoknak, és az *istennek széke elébe idézzük őket érette, hogy ha abban hiven és szorgalmatosan el nem járnak.*“

Temérdek summára mennek a magyarországi tudományos alapítványok mind a catholikai mind az evangelikai részről, melynek egy jó nagy része magánosoktól került ki. Csak az egy Széchényi-alapítvány, mint az 1695-ben február' 15-dik napján summáztatott 2,407,000 forintra ment fel²⁾; 's mit szóljak Erdélyről, hol már János Zsigmond fejedelem Ramus Péterrel Párisban, Zabarella Jakabbal Páduában levelezett egy magyar tudós academia' felállítása felett, hol később a halhatatlan Bethlen Gábor a ma is fénylő enyedi collegiumnak fejedelmi talpkövet vetett; hol Apáczai Cserei János véleményt is készített egy magyar academia' felállíthatása' módjáról, melyet Barcsai Ákos fejedelemnek be is nyújtott; hol 1775-ben földmivelés' és mesterségek' egyesülete Lázár

¹⁾ Geschichte der Königreichs Neapel von 1414. bis 1443 von August Grafen von Platen. Frakf. 1833. p. 358—359.

²⁾ Catalogus Bibl. Széchen. T. 1. p. 560, hól talán hibásan áll 24 millió.

János gróf elnöksége alatt, majd nem soká a' magyar nyelvemelő társaság is létre jött; hol végre magok az uri asszonyok is, egy *Bethlen Kata*, *Teleki Józsefné*, egy *Kendei Rachel*, *Teleki Mihályné*, egy *Nemes Julianna*, *Korda Zsigmondné* bőv ajándékokkal gazdagították az iskolákat. Hallgatok a' jelen életkorunkban történt nemes áldozatokról tudományos intézeteink' gyarapítására, azokról majd egy igazságosabb jövő fogja ítéletét megtenni; csak azt kérdelem még, mi hát az oka, hogy ennyi erőködés után is tudományos kifejlődésünk nem jutott azon tetőpontra el, hol azt minden igaz hazafi látni szeretné? — Valóban e' kérdés megfejtése sokkal nehezebb, mint az első szemmel látszik, mire értekező itt most ki nem ereszkedhetik, de az fontos megvitatásra mindig érdemes leend.

A' mi felvett tárgyához szorosabb kapcsolatban áll, az — mai idő korunk' azon jelene, mellynél fogva czéhek, 's más hason természetű egyesületek a' cselekvően munkás életből mind inkább kezdenek eltűnni: ellenben a' tudományok' mezején azok esztendőről esztendőre szaporodnak. Mire mutat ez a' jelenet? Nemde nem azt kell-e hinnünk, hogy érzik a' nemzetek az illy egyesületek' szükségét tudományos szempontból, hogy a' mit egyesek' bár mi vas szorgalma meg nem bírhat, azt összetett vállakkal többek véghez vihetik.

A' római archaeologiai társaság 1829-ben alapult a' burkus korona herczeg' fő pártfogása alatt, 302-re megy tagjainak száma, mellyből 145 Olasz-, 61 Angol-, 45 Német-, 40 Franczia-, 4 Orosz-, 3 Holland- és Belga-, 3. Görögországból valók, 's azon kevés idő alatt is már a' tudós világ' archaeologiai ösméreteit e' társaság folyóíráásával rendkívül elővitte. Mit szóljak a' párisi ási tudós egyesületről, mellynek érdemeit a' chinai zsákmánynyal gazdagon vissza tért Neuman olly méltólag magasztalja? melly alig számlálja 12-dik évét létének, már is az ási nyelvek, szokások, literatura felett sok homályban rejtett kincseket napfényre hozott. Vagy az 1826-ban Westphaliában alapult hazai míveltséget czélozó egyesületről tegyek-e szót? mellynek históriai és régiség osztálya Németország' előidejét minden oldalról felvilágosítani igyekszik. Említsem-e hogy a' londoni műkedvelők' társasága világszerte utaztatja tudósait, 's azoknak utazásait közre bocsátja! hogy Bekker és Brandis nem régiben is a' berlini academia' költségén járták be Olasz-, Franczia-'s Angolorszá-

got csak azért, hogy Aristoteles' minden kéziratait összehasonlítsák? vagy a pomerániai tudós egyesületről szóljak-e, mely tíz év óta a' balti tengermelléki dolgoknak tisztába hozásában munkásan fáradoz? Elhalgassam-e hogy Strojew és társai az orosz kormány' költségén minden megyét megjártak, a' templomokban klastromokban találtatott okleveket és actákat összekeresték, mellyek az ország' históriája' új kidolgozására szükségesek? hogy ezen biztosság négy foliant kötetet szedett össze, mellyek már nyomtatás alatt is vannak, hogy a' mellett öt tárczát (portefeuille) gyűjtött a' sláv literatura' históriájára, és még is Moszkauban sok irományt hagyott hátra, a' mi éjszaki Oroszország 's Szibéria' történeteire szolgál felvilágosításul, a' minek tudása reánk nézve is olly felette szükséges ¹⁾.

Valóban ezen tudományos forrongás az európai miveltségnek állandó disze! melly, meg nem elégedvén a' már készekkel és fölfedeztekkel, méh' módjára zsibong az egész föld körül, 's nekünk magyaroknak is ezeknek tudására dagadni kell kebelünknek, hogy a' lehetőségig köves-sük a' derék példákat; nagyainkat felbuzdítsuk a' tudományok' pártolására, mint egykor azt eldődjeik tették ön nemes érzeteket követvén, és ha az irígység vagy félreértések a' magyar tudományos egyesület' munkálkodásait homályba borúlva akarnák látni, vigasztaljuk magunkat azon históriai adattal, hogy más academiák is az illy összeütközéseket el nem kerülhették, hogy a' párisi tudományos academia is 1696-ban szinte a' megcsökkenéshez közel volt azon alaptalan hír miatt, mintha az udvar királyi pártfogását meg akarta volna vonni tőle; hogy kezdetben a' berlini tudományok' academiájára is a' rágalom' nyilait szórták, de Leibnitz egyik fő eszközlője az egyesületnek mélyen beható ítélettel írta a' mi tanításunkra még akkor meg, hogy egy új tudományos egyesület már a' dolog' természeténél fogva csak lassú lépéssel mehet elő, de eleget és jókorát halad az, ha jól lép. *Sat cito, sisat bene?* ²⁾

¹⁾ A' honi történetek' felvilágosítását tárgyazó németországi tudós egyesületekről l. Jahrbuch. der Literatur. Band. LXIX. lap. 98—99.

²⁾ A' párisi academia' állapotjáról 1696-ban l. Bulletin des sciences histor. etc. 1831. May Nro 5. p. 98.

A' berliniről Leibnitz' levelét Hoffman Fridrik ismeretes orvoshoz. Opera omnia T. II. Pars. 44. p. 9.

Mi magyarok is hát a' történetek' illy játékan ne akadjunk fel, sőt inkább csüggedhetlenül menjünk más nemzetek után a' szép pályá-úton elő: én pedig a' külföldön és egykor tiszteltetett Otrokótsinknak kívánásával rekesztem be jelen értekezésemet, mellyet az a' Szentírásból merített: „Kedvezz uram a' te népednek, 's a' te elkezdett munkádat vidd végbe bennünk, és a' téged szeretőkben. Vidámíts fel minket a' mi napjaink' sorai szerint, mellyekben büntetél minket, 's esztendeink' számához képest, mellyekben szenvedtünk.“ (*Psalm. 90. 15.*)

III.
TÖRTÉNETIRÁSI - OSZTÁLYI
É R T E K E Z É S E K.

V.
ZREDNAI VITÉZ JÁNOS,

NÉMELLY TEKINTETTEL MAGYARORSZÁG' ÁLTALÁNOS ÁLLAPOTJÁRA.

OLVASTA,

MIDŐN RENDESTAGI SZÉKÉT ELFOGLALNÁ,

A' M. T. T. KIS GYÜLÉSÉBEN, MÁJUS' VIII. M. D. CCC. XXX. VII.

CZUCZOR GERGELY.

Midőn nemzetek' viszontagságai, előmenetele, vagy hanyatlása felől, 's fejedelmek' tetteiről a' történetírók emléket szerzének, az egyes polgárokat sem feledék figyelmükre méltatni, valahányszor ezek a' néptömegből kitűnván annak nyilvános ügyeire hathatós befolyással voltak. És méltán; mert még a' keleties önkény' birodalmaiban is mindenha létezének férfiak, kik, jóllehet korlátlan uralkodó' szolgálai, beavatkozás, cselszövények, tanács, végrehajtás által az ország' és kormány' dolgaiban részt vőnek: alkotványos nemzetben pedig, hol a' köz ügy köz tanács' tárgya, lételt és munkálatot országos elmék nélkül gondolni sem lehet, szövetségben állván tagjaival a' fő, ez amazok nélkül és viszont nem intézkedhetők. Azért, ha fejedelmei' tetteit tudni hazafihoz illik, egyes polgárokéit ismerni szinte hasznos, bennök lelvén leginkább példákra, melyeket szemmel tartanunk kell; mert közelebb ők állnak hozzánk, 's midőn amazok' fennségén és ragyogtán bámulunk, ezek' küzdéseit és menetelét utánozni is kedvünk gyúlad.

Meg is van mindegyik polgárnak saját munkaköre, csakhogy a' mint hatásra és sikerre tágabb, vagy csekélyebb, közös, vagy személyszerű, a' szerint a' nemzet' történetében kitüntetésre méltó, vagy nem olyan. De a' nagyok' érdemei' osztályozásában is a' dolog maga némelly fokok' felállítására inteni látszik bennünket, annál magasabbra helyezvén a' tett' becsét, minél alantabb állásu 's több viszontagságokkal kénytelen vala küzdeni a' felvergődhetésig bajnoka. Mert dicspályán is, melyre születés által jutánk, polgári cserágot érdemelni szép; de ha ki pályát önmaga keresé, 's annak rögeit, mielőtt futnia engedteték rajta, izzadozva tördelé, az így kivívott pályaaág még virulóbb szépségü.

E' gondolatok fogák el elmémet, midőn Zrednai Vitéz János' élete 's tettei körül foglalkodnám; mert a' történetek' nyomain indulomban, 's korának sajátságairól vizsgálódván, mind inkább meggyőződésem, mennyire jeles elméknek sem alacson eredet feledésre, sem nehézségek a' fenntebb pályán akadályokul nem válhatnak. Azonban, hogy az országos férfiú' életrajza némileg is megközelítse a' valóságot, nem eléglem a' tetteket eléidézni, vagy azokat a' jelenkor' szemüvegén vizsgálgatni; sőt ennek uralkodó eszméitől, szokásitól, 's körülményeitől, mennyire lehet, elvonultan, ama' régiék vissza elménkbe varázslandók. A' század' saját szelleme legyen mérlegünk, melyet ha föllelénk, ítéletünk a' valóságot megütheti, nélküle ingadoznia, és csalékonynya kell lennie. Tudniillik a' korunkban már talán alacson és veszélyes elvek hajdanta fenéséges és hasznos rugókul szolgáltanak, 's mit ma nem kárhoztatni, és nem irtogatni, gyávaság és bűn volna, azt egykoron oltalmazni és támogatni polgári erény és szentség volt. Így lesznek az uralkodó elvek' változásai szerint a' tevők' 's tetteik' érdemei szinte változókká.

Mielőtt tehát felvett tárgyamhoz fognék, nem roszalom követni, mit jeles történet- 's életírók helyén és sikerrel gyakorlának, előadván általános vonásokban a' rajzolatbeli férfiú' időszakát, hogy a' beirandó rajzlapon határozottabban, talán bátrabban is járhasson a' próbaecset.

A' tizenötödik század' közép harmada vonúl előnkbe, hazánkra változó és veszélyes, önmozgalmai által és szomszédai miatt. A' hosszasán, de kevés áldással, több sérelemmel uralkodott Zsigmond után rövid, vagy ingatag hatalmú fejedelmek, férfi, ifju, gyöngé asszony' kisdede; nemzetül osztrák, lengyel, megint osztrák, végre serdülő, de

nagy reménynyel választott és biztató magyar ifju változkodnak a' királyi széken. Helyettesül a' két utóbbak mellett fő hatalommal kormányozók, ott Hunyadi, itt Szilágyi. A' Zsigmond által rettegetett nagyokat halála bátrabbakká, de a' bátorlét elbizottakká is, a' gyakor trónváltozás gyűlölet vagy kedvezés által pártokra hajlandókká, önmagokkal viszálykodásokba tevő. Innen oligarchai hatalmaskodás, hazán ejtett sebek, belső háború, melyet, ha önerejük csorbula, idegennel folytattak, 's midőn külön külön másoknak kedveznek, mi közepett állá, a' haza, sinlette csapásaikat. Jiszkra' kóbor hadai, vagy Ulrik' és Gara' cselszövényei szaggatták-e inkább a' hont, nehéz megmondani. De kívülről sem csekélyebb gátok, fenyegetés, veszélyek. A' kisded László' gyámatyja Fridrik halogatva, vonakodólag, beavatkozásaival, majd fegyveresen, békében és hadban egyiránt érezteti terhes szomszéd-ságát. Husz' vallásbeli újításai ingerek a' lélekben és hadban virágzó cseh nemzet' erejének, bátorságának; a' Ziskák', Podiebradok, Jiszkrák' korához csak amaz Ottokaré hasonlítható. Keletről nagy és előtolongó vész hullám, óriási hatalommal, Európa' rettegetője, ennek falait, a' magyar hazát, rombolá. A' közbe szorult apró vajdák és fejedelmek magokra hagyva gyámatlanok, mint szerencse és haszon vezérlé, ide oda, a' legujabb győzteshez hajladozván. Velenczétől kevés, mi a' hon' bel-sejére baj háramolhatnak, mert kalmárkodó tervabrosza csak a' tengerpartokra terjede. Az eleitől legbarátabb szomszédunk, a' lengyel, sem muto-gatá földünkön fegyvereit, hanemha királyfiai, az uralkodásra meghi-vottakat tiszteletkép, mint I. Ulászlót, vagy védelemül, mint Kázmért, kísérte be.

De ama' bel- és külhoni mostohaságban örömei, 's gyámok sem hiányzottak a' hazának. Élt Hunyadi, 's a' nemzeti erő benne, a' szakadozott, rövid uralkodások egygyé forradának fegyvere' és lelke' nagysága által, 's midőn a' királyi név főről főre szállt, a' haza' védelme és boldogítása, e' valódi tisztei a' fejedelemségnek, holtaiglan rajta függé-nek. A' köz nemesség, a' nemzet' nagy ereje őmellette, a' fődor pártok ellenére. A' főpapok' szivei és zászlói utána lobogván, valahány-szor cselszövény, vagy harcveszedelem levívandó vala. Húség, ragasz-kodás a' még gyermek királyhoz, nemzetünk' e' legerősb oldalai, minden boszantás', ingerlet' és megtagadás' daczára sem tántorítható láb-on

állottanak. Követelő beavatkozásai által néha alkalmatlan, de többször kedvező a' római udvar, a' mit vallási engedélyekkel és ösztönnel, sürgetőleg, közbejárókép, felszólítgatás, pénz' és hadi segedelem' útján tehetete, megkísérté. A' vallási érzelem élénk, de némi maradványaival a' sötét századok' vakbuzgóságának; más valláson, és ellenségnek lenni, még közel egy dolog. Hadi fenyíték és merészlet, a' csaták' nagy iskolájában serdülő nevezetes hősök, nemzeti jogoknak bitorlók 's beavatkozások elleni védelme, főpapok' és országnagyok' elmellőzhetetlen befolyása a' fő kormányra, bélyegzik e' korszakot, 's ez utolsók közt történetrajzom' férfiai honott és hadban, egyházi és polgári tiszte szerint jelesb helyet foglal. De erről szóljanak már hiteles kútfőkből merített tettei és viszontagságai ¹⁾).

Zrednai Vitéz János Tótország' drávamelléki falujában Zrednán, honnan mellékneve, vette eredetét, nemes, mint esztergami sírkövére vésett nemzetségi czímere mutatja, de szegény szülektől, ugymint kinek leány testvére Czezingének, szerémi bognárnak, juta nőül. Születése' idejéről, mint akkor nálánál fényesb eredetüekről is, nem szól a' történet, de hogy a' 15-dik század' elején született, éltes korában kimulatóból bizonyosan visszaszámolhatni. Első gyermekségén homály borong, szüléi' házáéhoz egyenlő. Ezek' akaratja-e, vagy valami jótévő sors, bizonytalan, tanulásra inté. Hogy a' tudományokba, ha nem alaposan is, de első elemeikbe honn avattaték, és talán, mint unokaöcscse Czezinge, ugyan azon egyházfi által, később a' közellévő pécsi oskolákban, onnét szabad gyanítani, mert bővebb ismértek' szerzése végett csak némi előkészület után indulhata útnak. Olaszország a' tudományok' és szépművészetek' akkori hazája, jelesen Bononia, vonzotta kebelébe a' lelki műveltségre vágyakodó ifjút, hol a' görög és latin nyelvekben és literatúrában hasonló jártasságot, 's a' mathematicai tudományokban, leginkább csillagjóslati tekintetben, jeles előmenetelt tón. Onnan mint

¹⁾ Jelesb kútfők, melyekből adataim merítvém: a) Bonfinius Hist. Decad. Hung. b) Galeotus Martius. c) Epistolae Joannis de Zredna, Schwandtnernél. d) Alexius Horányi Memoria Hung. e) Schmidt Archi Eppi Strig. f) Ant. Gánóczy historia Eppatus M. Varad. g) Pray. h) Engel. i) Historiae Ecclesiasticae R. Hungariae Tom. VI. kézirat a' pesti egyetem' könyvtárában; és Paulus Wallaszky Conspectus Reipublicae literariae in Hung.

felszentelt pap tére-e vissza, vagy azután avattaték az egyházi rendbe, egyikre sincs adatunk, valamint hogy Zsigmond és Albert királyok alatt már titoknoki hivatalt viselt volna, miután Budai Ferencz ebbeli állítására kútfőt nem idéz, hitelességeért csak őmaga kezeskedhetnék. Bizonyos, hogy Hunyadi János' emelkedő hírü udvarába jutott, hol kitüntetett okossága, éles ítéllete 's ügyesség által olly kedvezést és becsületet szerze, hogy az országos befolyásu nagy polgár és bajnok pártfogó által különféle hivatalok' fokain főpapi méltóságra verekednék. Rendben, és nem csalatkozom, nagy következésére első hivatal, mellyet viselse, a' két ifju Hunyadi László' és Mátyás' nevelésök vala. A' házának kevesebbet, mint hazájának élt apa benne tűzte ki azon férfiat, ki az atyai szent ügyben, gyermeknevelés körül, megbizatni érdemes vala. És ha a' serdülő tanítvány' ismereteiből, még inkább józan elveiből, szabad a' tanítóéira a' viszonykövetkeztetés, Vitéz Jánoséi a' legtisztább fényben tűnnek elé. Az athletai termetü és idomu László ugyan elébb áldozatául esett a' kaján fondorlatnak, hogysem hadi ügyességén kívül ama' tudományossal is visszaragyogtathatná oktatója' érdemeit: de annál csalhatatlanabb tanúnk őriztetett meg Mátyásban. Ő a' görög és latin literaturában egyiránt okult, a' történeti, földleirási, mathematicai, építési tudományok' szenvedélyes kedvelője, de leginkább, mi tetteit lelkesíti, felderült, 's korán túl előre józanodott elvekkal bíró fejedelem, mind ezen tökélyek' bimbaját már akkor fejleszteni kezdé, midőn serdülő éveiben az oktatószek elől alig bucsuzva, amazok' fejében, a' nemzet' vonzódását és reményeit önmagában öszvesíté. Nem kétlem, tüzele a' természettől képzékeny elmét atyjának házi szokása, a' vendéglő asztalokat vidító hósdalok, utóbb az ő királyi udvarában is otthomos zengetüek; de szinte tudnivaló, hogy az főleg a' szépművészet' és énekek' honában csinosult oktató' ösztönözésére, nevelési elvből történt legyen, a' tettekkel gazdag haza' hősei' magasztalására amannak műszerreit, az éneklési és hangszeri zenészetet párosítván. A' fiai' előhaladását tapasztalt atyjának lehetetlen volt bővebben meg nem ismérnie nevelőjök' életbölcseiségét, tudományát, belátását a' dolgokba; 's innen történt, hogy a' még akkor jobbára az egyházi karra szorított állapotjában az írástudásnak, őtet az országos ügyek' jegyzőjévé, 's hogy terhes hivatalát némi dísz és jutalom örvendeztesse, a' nagyváradi káptalan' pré-

postjául ajánlaná. Így a' szűk házi körön túl már nyilvánosak, és mesze-
szehatóbbak munkálati.

Birjuk levelei' gyűjteményét, 's bennök lelkesedést és erőt, szer-
zőjök' lelki bélyegit, esmérni tanuljuk. Tartalmok részint önérdekét,
többnyire a' közügyet illeti. A' műbirák gáncsolják ugyan majd az el-
avult, majd az újdön szavak után szerfeletti kapkodást, a' kelletinél
gyakorabb virágokat, néha a' mindennapiast, majd ismét a' dagályt elé-
adásában; de ezek kora' közös hibái, melly csak alig kezdé a' classica
literatura' eredeti csinos egyszerűségét kedvelni: az ebbeli ízlés' tisztulá-
sa az Erasmusok' századára nézván. Belső tetemes becsök előtt azon-
ban elenyésznek az aprólékos hibák; mert midőn egyfelől Hunyadi' és
az ország' tanácsának bölcs és szilárd határozatu végzéseit közlik, más
részt magasztalják a' tollat, 's ennek intézőjét az ész, miután nyilván
dolog, hogy a' tanácskozások csak anyagot nyújtanak a' jegyzőtollnak:
az indító okok' szövevénye, rendszer, előadás' hatalma 's ereje, és a'
szellem, melly lelket önt a' műbe, a' feltevő' dicsősége. Bizonyára a'
figyelmes olvasó kénytelen függőben maradni, ha Hunyadi' és az ország'
tanácsának a' nemzet' és király' jogaihoz szoros ragaszkodását, hazasze-
retetöket, eltökélt szilárdságokat tisztelje-e inkább, vagy azon lélekismé-
retességnek, részrehajlatlanságnak, tiszta nézeteknek tulajdonítsa az el-
sőséget, mellyek e' levelekből tündöklenek. Milly gondoskodás az el-
hagyatott, vagy üldözött egyházak' és szolgál' ügyeiről a' római székkal
és követekkel váltogatott levelezésekben, milly sürgető buzdítások amott
és némelly külső fejedelmeknél a' törökök ellen! milly finom karczolat-
tal adatik tudtára V-dik Miklós pápának, hogy több örömet szerzendő
vala Hunyadinak, ha a' hercegi cím helyett, mellyel ezt megtisztelé,
inkább pogányok elleni segedelemmel jutalmazta volna. Mit szóljak
azon vitatásokról, mellyek emlékezetre méltó tanujelei a' római beavat-
kozások ellen derekasan védett nemzeti tekintetnek ¹⁾, vagy ama' panaszs-

---

¹⁾ Ezek V-dik Miklós pápa' gyóntató atyja és követe Bálint felett folytanak,
ki a' dömösi prépostságba, a' királyi pártfogói jog' daczára erőszakkal be akart he-
lyezkedni. Eleinte ugyan kímélve, 's udvarias kifejezésekkel kérék őt az összegyűlt
rendek, mondana le törvénytelen kérelméről; de miután a' feltételében makacs egy-
házi átokkal is fegyverkeznek István esztergami prépost mint vágytársa ellen, emlé-
keztetéek a' pápát: hogy a' királyi pártfogói jog, mellyet kezdettől üztek a' magyar

levélről, mellyben Fridrik' halogatását olly éles és élénk szavakkal festik ¹⁾? Csak honi szeretettől lángoló szív, és derült ész lehettek az illy érzelmek' hivséges tolmácsai.

felségek, most a' fejedelem távollétében az ország mellett vagyon, hogy a' dömösi egyházba készebbek ellenséget, mint illyen vendéget bebocsátani, 's veszszen inkább a' haza, mint csonkuljon szabadsága. Hasonló szellemben izentek a' bíbornokok' gyülekezetének: A' világi szabadságért már sokan feláldozták közülök életöket, annál kevesebbé vártak illy nyugtalanítást a' lelkiekben. Ők ugyan királyok' és koronájok' letartóztatását Fridriknél, noha némi szégyennel, a' pápa' kedveért eltűrték; de hogy a' királyi pártfogói jogban a' római szék akármi rövidségekre legyen, elszenvadni épen nem akarják. Fenegeték végre Bálintot, ha még továbbá az említett prépostságot kezére keríteni mesterkélend, nem csak az ohajtotta egyházból, hanem széles Magyarországból kitiltatik. Schwandtner.

¹⁾ E' tárgyban szóló levele Hunyadinak következő foglalatú: „Tudja Szentséged, milly régen vagyunk kénytelenek elnyomni fájdalmunkat, de naponként minden foglalatosságaink között felújul az sziveinkben azon igazságtalansággal együtt, melly a' mi választott királyunk' személyét, 's vele nemzeti becsületünket fogságban tartja. Annyi, mindeddig halasztgatott alkudozásainkkal többet nem eszközöltünk, mint homályos, ingatag kinyilatkozásokat, mellyek sem békével nem hagynak, sem a' háborút meg nem engedik. Mindig sajnosabban érezzük, milly készantag fárasztatik béketürelmünk, 's mint vettetik meg, ha elfárasztatott. A' római király pedig az alatt csaknem naponnan ellenségeskedéseket űz határainkon, és miután minden jogainkat megsértette, nemzeti méltóságunkat ingadozásba hozta, bátorságunk' elnyomására törekszik, idegenek' kárával önhasznait eszközözendő. Minthogy tehát sem az idő, sem a' római király nem segít mindeddig bajainkon, elhatároztuk magunkat a' római székhez mint az igazság' nem személyválogató kiszolgáltatójához segedelemért folyamodni. Mi valóban nem tudjuk, mit követelhetne igazsággal Magyarországon a' római király, hanemha talán azt véli, hogy joga van minden gonoszt elkövetni rajtunk. Ő kötött belénk, ő vetett először lángot házunkra, mellyből egy gonosz követte a' másikat. — — — Ha pedig a' dolog Szentséged' közbenjárására sem mehet véghez, akkor kénytelenek leszünk szörnyű vérontással sürgetni ügyünk' elválását; mert az az elkeseredés minden korlátokon átalront, ha a' megsértett és megvetett félnek az igazság' paizsa védelmet nyújtani késedelmeskedik.“

Fridrikhez pedig így irtak: „Gyakran kértünk már, bocsátanád el Lászlót, a' mi királyunkat, országai' és uradalmi' általvételére: de te megvetvén könyörgéseinket, a' főfő származatú ivadékot, a' mi reményünket, béke' és egyesség' angyalát idegen országokba vitted el. Ez fáj nekünk, és már eluntuk illetlen bánásmódotat tovább tűrni. Egyértelműleg elhatároztuk, hogy urunkat kiszabadítjuk kezeidből. Ha szép szerével kiadandod őtet, háladosak, és rajta leszünk, hogy közted és királyunk

Jeles történetírónk Engel' vallomása szerint, az inkább csatákra, kevesebbé tudományoknak nevelt és élt Hunyadinak az magasztalja természeti józan okosságát, hogy nem csak érzelmei' 's határozatai' eladására, hanem gondjai' részesévé, 's a' haza' ügyeiben munkálkodó tanácsinak belsőleg megbizott társaul olly férfit, millyen Vitéz, választotta ki.

Milly bizodalommal volt pedig nem csak ő, hanem a' nemzet' egyeteme is hozzája, a' várnai szerencsétlen csapás után 1444 még inkább kinyilvánult, hol V. János váradi püspök is lakolt a' nemzet', vagy helyesebben Juliani bibornok' hitszegő bűne miatt; mert a' megürült püspöki székre köz akarattal vágytárs nélkül ő kéretett sürgetőleg a' római szék' fejtől, és tanácsától. „Várad kulcsa lévén Erdélynek, így írta Hunyadi a' pápához, Vitézre van szüksége, honott hívebb őrnálánál nem maradhatván, míg ő maga messze a' pogány ellen harczolna“. Az aquiléjai bibornokot bizodalmasan felszólítván kéri, hogy a' váradi egyház' és levelebeli, vagy is nem úgy saját, mint az egyetemes haza' kívánatát az apostoli szék előtt gyámolítsa. Tudatja Eleutherius Keresztélylyel, ama' püspökség' megürültével Bihar megye, 's egész ország' nagyjai, és lakosai csoda egyetértéssel, nem isteni sugallat nélkül, kire szavaztanak légyen. Legsürgetőbb Caesarini Györgynél, érdemeinek legfőbbikét, a' törökök ellen kereszténység mellett vállalt fáradozásait, és diadalmait vetvén kedvenczéért közbe. Ohajtása' hevével vetelkedék annak töltéből kelt öröme, (1445) feles levelekben hálaköszönetet mondván kívánata' előmozdítóinak, jelesen a' tarentumi bíbornokot, ki Vitéz' ügyét leghathatósban gyámolítá, udvari káplánja Péter mester által tisztelteté meg.

A' főpapi méltóság nem csak fényét, de munkálatai' körét is nevelé Vitéznek. Az ügyes, bölcs, és szónoklatban gyakorlott püspököt országos küldöttségek' elnökéül fogjuk ezentul gyakran látni. Még

---

között állandó barátság és örök frígy álljon fel. Ha pedig őt tovább is megtagadandod tőlünk, el vagyunk tökélvé úgy tenni, mint urokért hív alattvalókhöz illik. Ha háboru támadand, 's pusztulandnak a' mezők, városok, falvak lángba borulnak, és emberek öldököltetnek: úgy rajtad legyen a' bűn és a' bűnhödés, mint törvénytelen ellenzőjén igazságos követelésünknek.“

1446-ban a' Bécsbe érkezett római követ, szemtanu a' viszálykodásokban Fridrik és hazánk között, károlva a' pogányokra hasznosabban fordítható erő' pazarlását, Vitézt levél által sürgeti, vetné hathatós szózatát a' kormányozó és nemzet előtt közzé, Fridrikkel kötendő békére. És csakugyan a' következő évben (1447) tartott budai gyűlésből kinevezett küldöttséget szónokkép ő vezeté Austriába. De a' császár, mint félni, nem remélni lehe, inkább nehezíti a' feltételeket, mintsem a' haza' rövidsége nélkül elfogadhatókat. Béke tehát nem, de a' római követ' sürgetéseire Racolsburgban két évi fegyverszünet kötetik. E' közben ama' megbízásnál fogva, mi szerint a' hadviselő kormányzó az egyház' némi ügyei' elintézését távollétében reá hagyá, Csupor Demetert, a' Czilleiek' fondorlatával Zágráb' elűzött püspökét, pártfogásába 's udvara' vendégeül fogadja. Majd az agg korára tiszteletes, de élénk ravaszságu, szineskedő, árulásban, és káron kapott Györggyel, Servia' urával, alkudozik, és pedig, ha a' despota' hite olly biztos volna, milly kedvező a' béke' tételeinek tartalma, jó sikerrel; de ugy látszik, néha a' sors is örvend a' nem jókat palástolni, mert Györgyöt nem sokára hitszegésre szabadítá, az alkukötés egyik fő czikkelyét, a' despota' leányát, hölgyül Mátyásnak eljegyzettet, halálnak adván.

A' király most is még idegen, fukar gyám alatt, nem csak nem közelíthet magyaraihoz, de Romába kénytelen a' koronázandó császárral utazni. Ellenmondás, 's a' pápánál közbevetett kemény szavak kísérik őket a' nemzet' részéről. Erre Pozsonyban gyűlés, (1452) kebeléből követek indítatnak Bécsbe, kik előtt Vitéz szónokol az ifju királyt szekére meghivandó. Az ígéret meglón, 's viszonos hajlomás a' békére hit' erejével pecsételve, de a' szótartást még korálja Fridrik. Év' lefolyta után (1453) tölt be végre a' magyarok' hosszas várakozása, de hogy örömük is teljék, Ulrik, a' tanácsadók' leggonoszbika, akadályozá. Az érkezendő' fogadására ment fényes küldöttségnek a' váradi püspök is egyik tagja, 's a' pozsonyi gyűlésben előült király, miután a' kormányról lemondott Hunyadit ország' főkapitányává, őt kir. cancellárnak nevezte.

Hivatala' változtával is Vitéz, ama' elébbi országember, hazafi, munkás polgár, és főpap. A' német rendek' gyűlésében Regensburgott (1454) részt veszen, hogy Castiglioval, a' római követtel, a' török ellen segédet pénzül és fegyverben eszközöljön tőlök. De mit ő biztatólag épít, azt

Fridrik' követei lebeszélve elrontják, egyébiránt is a' veszélyt csak hírből, nem nyakaikon érző birodalmi küldöttek a' vállalkozásra kevesbbé, jobban vesztegléshez hajlandók. De Hunyadi' élete' óvásában tett érde-
mei sem érdektelenek. Ulrik a' fondor, a' nagy hős' vesztére törvén
szinlett ürügy, királyi név alatt Bécsbe idézi őt, 's az engedni csaknem
hajlandót Vitéz' óvakodó tanácsa tartóztatja vissza. Miután pedig Köp-
csénynél az ország' határán találkozott Ulrikkal, 's rajta nagylelküleg,
megvetéssel, mert élete kezében vala, bosszút állott, a' király, hogy az
orgyilkosság' szennyétől megtisztuljon, a' budai gyűlésre idézi Hunya-
dit (1455); de ismét Vitéz' tanácsára nem máskép, mint biztosítvány
mellett jelen meg. Ekkor Vitéz több társaitól környékezve, a' királynak
eleven színekkel festi a' veszélyt, mellybe őt méltatlan kedvenczei dön-
teni sietnek: „Venné gondolóra, mondván, hogy Hunyadi az öszves ke-
reszténység' oszlopa. Egész Európa' szemei rajta függenének. Ő vele
győznek, vagy elhiulnak a' pogány' megalázását szívökön viselők' remé-
nyei. Ő, kit fejedelme balra ismért, ki ellen csábító tanácsadók szövet-
kezének, ő volna az egyetlen, kinek hatalmas fegyvere visszaverni ké-
pes az ozman erőt, kinek zászlói előtt Mahomed' gőgje meghajolna.“
A' szó fogott az ifju király' szívéen, de a' tanácsosak' boszuemlékezeté-
ben, mint gondolhatni, mélyebben, róva maradt.

A' háladatos kegyelt nem sokára, de a' haza, és kereszténység
is elveszté hatalmas gyámolát, mert Hunyadi ama' thebaei hősként, ha
bár nem a' csata' hevében, de legott diadalmai' legfényesbike után Zi-
monban, ősz fűrtökkel, még is hamar kimult, nagy reményü fiait jele-
sen Vitéz János' gondjaiba ajánlván. A' vesztéségi fájdalomnak hamar
több gonosz áll nyomába. Ulrik' kaján szemeiben két türhetetlen szál-
ka, László és Mátyás, a' Hollósiak. Ez csemete még, de nagyság' bim-
baival, amaz elég erős visszatorolhatni a' gonosz merényt, annyival fé-
lelmesebb is a' roszaknak, olyan kivált Ulrik és czimborái előtt. „Halál
az ebfajnak“ volt a' czinkosok' jelszava. Az erejében viruló, 's magához
nem bizodalmatlan László, a' természet' isteni szavára, ön védelméhez
nyúl, elfojtandó a' lelket, melly reá vétlenre halált liheg, 's szándékát,
mi tevő legyen, megnyugtatasaul lélekisméretének, melly jókban a' kép-
zelt rosztól is visszaborzad. Vitézzel a' váradi püspökkel közli, 's ez
rejtélyes válaszában „ő senkinek, ugymond, megöletését tiszteletes papi

hivatala, 's békét, 's engesztelést intő méltósága miatt nem tanácsolhatja: de ezen öldöklést, ha végrehajthatnék, roszalhatni sem fogná"; 's a' jók' és kereszténység' örömére Ulrik, a' halálos vita' kezdője, elesik, de czimborái' bosszuvágya felkel, 's László a' királyi bocsánat' 's eskü' daczára Budán börtönbe, nem sokára vérpadra jut; fogolytársai több előkelő, köztök a' váradi püspök Vitéz is. Ezek meglett dolgok, 's Vitéz' rabul estét időnkhez képest talán átalljuk, talán méltánoljuk. Ám századát se feledjük, 's kortársai' ítélete intézze a' miénket is. A' közvélemény mellette, a' magyar egyház és apostoli követ sürgetik a' királyt, 's reá birják, hogy Vitézt az esztergami érsek Szécsi Dienes' egyházi törvény szerinti ítéletére, 's őrizete alá bizza. De hogy ez inkább szabadítására lépés, nem vétkének vádja vala, onnan tűnék ki, mert mind a' pápa III. Callist, mind Aeneas Sylvius bíbornok, utóbb római főpap, a' királyhoz folyamodtak felmentéseért az ártatlannak. A' közbejárás nem téveszte czélt. László Esztergamon általrándultában magához idézvén őt, szabaddá tevő: „Váradi atya, mondván, ne neheztelj, börtönbe, higgy nekem, akaratomon kívül estél. Olly nagy férfiú' méltóságát soha nem ítéltem volna illy mocsokkal illetendőnek. A' csíny Budán történt, hol mit az országnagyok' vad kénye akart, nem csak elnézni, de tűrni is kénytelen valék, mert tőlök függtem. Most enákaratomba helyezkedém, 's miután jámborságod' 's erényeid' ösméretébe juték, nem kegyelmemből, inkább igazságos ítélet szerint fölmentelek. Vedd tehát szabadságodat vissza, 's a' váradi püspökséget azon hatalommal, mint elébb, viseljed“. Visszanyert szabadságán nem csak a' magyarok, örvendettek idegenek is. Aeneas Sylvius a' királyt köszönő, Vitézt örvendező levéllel tisztelé meg.

A' köz jóért szenvedett méltatlanság nem sujtá le, sem a' jóban őt ovatosbbá nem tevő, haladván mint elébb, csakhogy szilárdabban, mert méltatlan szenvedés midőn dermeszteni látszik, gyúlaszt nagy elméket. Azalatt a' király Prágában meghal, rendes nyavalya' szükségéből-e, vagy méreg által, bizonytalan: mert mindkettőre vannak tanúk. A' haza legott ketté szakad, a' Hunyadiék' 's elleneik' pártjára. Ezeknek a' hely' erőssége, mert Budán gyülekezének, amazoknak a' közvélemény, több hadi erő, 's lélek még elszántabb, kedvez. Szilágyi a' kemény, dracoi szigorúsággal halálokat mutogat az ellenfélnek, hogy

az övéit biztosítsa. Öntestvér nénjét, Hunyadi' özvegyét sem kíméli, mert midőn a' fűsvény aggnó kincstárát megnyitni a' közre vonakodnék, mit jó szerrel nem tehet, bottal csikarja ki tőle, 's Vitézt Prágába Podiebrádkhoz küldi, lelkére kötven, hogy Mátyással térjen vissza. E' bizodalmat erősíté Szilágyiban a' sz. angelói bíbornok is, kinek Callist pápa, mint követének meghagyá, eszközlené, hogy Mátyás' megszabadítására Vitéz választassék. Olly nagy volt hozzá a' bizodalom Romában is. De Podiebrád használni vágyván a' magyarok' heves ragaszkodását Mátyáshoz, csak töméntelen váltságdíjért mutatkozik hajlandónak, 's Vitéz drága ígéreten vett remény' hírével Budára tér vissza, hol, míg Szilágyi a' makacsságot rettegetve, ő a' tántorgó, de nem rossz elméket ékesszólásával hajtogatja a' reményteli ifjuhoz, 's munkájok sikerül, Mátyás királynak kiáltatván ki (1458). E' hirre Podiebrád foglyához nyájabbá lenni, őt vejéül kitűzni, 's azzá tenni legott hajlandó, 's az elfogadott vőség és baráti egyesség' viszonzigérete után Mátyást Magyarország' határáig Strasnitzba kíséri, hol a' választott királyt Vitéz János' szónoklata mellett fényes követség örömrádások között, nemzeti szokásunk' rendkívüli kedvezésével idvezlé, daczára a' hatvan ezer aranynyi váltságdíjnak, melly annyi reményért csekély árnak látszék.

Az új király alatt Vitéznek ismét újabb tiszt' és méltóság' pályája nyílik. Az Erzsébettől elzálogosított szent korona Fridriknél, mellynek visszaszerzésére őt bizza meg Mátyás. De a' császár alkura sem mutatkozik késznek, remélvén a' Garaiék' pártjában, kik a' többségtől erőszakkal, mint mondák, reájok tolt király helyett Fridriket kiálták meg a' fő hatalommal. Év' multával (1459) ismét sikeretlenül járt, közelítve még is czéljához annyiban, hogy a' korona' kiadása, 's magyarokkal kötendő örök frigy megigértetnék, ha a' zálogpénz, 's tett károk pótoltatnak, 's a' császárhoz szíttott fő magyaroknak köz bocsánat engedtetik. E' kikötések azonban keményebbek voltak, hogysem az egybegyült rendek által elfogadhatók; harmadszor is tehát megkísértette a' császári vonakodás, de szinte sikeretlenül. Végre (1460) Vitéz nem ország' küldötteül, hanem magánoskép látogató meg Fridriket, mire közel három évi alkudozás, és viszonzigengetés folya köztök ¹⁾. Vég-

¹⁾ Ez időközből való Mátyásnak azon levele, mellyben Vitézt magához Budára idézi, hogy a' császárral váltogatott alkudozásairól bővebben értekezhessék. Érde-

re (1463) Vitéz hat követjárssal kiindult Ujhelybe. Melly alkalommal kitetszék mind az ország' mind Fridrik' jeles bizodalma hozzája. Mert noha a' kalocsai érsek is tagja a' követségnek, de a' szónoklat övé volt, a' császár pedig egyedül őt bocsátá kétszáz lovagból álló csapat' kíséretében a' városba, a' többiek Sopronban várakozván az alku' kimenetelére, melly egy hónapos vitatkozások után berekesztetvén, a' korona 60 ezer aranyért vissza- 's a' békesség Fridrik és Mátyás között helyre állítatott.

Ha országos tárgyak' folyamata nem akadályoz, elébb kell vala említenem, az elhagyott és bitorolt zágrábi püspökmegyére nézve tett érdemeit Vitéznek. (1460) Tudniillik a' hazánkra veszélyes Cilleiektől az egyház sem vala mindenünnen nyugalomban. A' zágrábi püspökség' ügyébe avatkozólag, annak törvényesen kinevezett főpásztorát Csupor Demetert székeből kiüzvén, idegen kedvenczöket Zoll Benedeket ültették helyébe. A' még Hunyadi János' idejében és a' pápa előtt folyt pörök után elhagyatva, egyházi fenyték és rend nélkül zavargó megyébe Mátyás Vitézt küldé, hogy helyettes igazgatói hatalommal, mi olly sokáig roszul történt, jóvá tegye; 's az ügyes főpap' személyes megjelenése, helyben tartózkodása, 's munkálati által mind a' megbomlott fenyték, mind a' bitorlott püspöki jószágok csak hamar visszaállítattak. Azonban, hogy Vitéz a' nagyváradi székről lemondván, emezt foglalta volna el, mint némellyek vélik, okleveles tanuadatunk nincs reá ¹⁾).

---

kesnek vélem tiszta elvü nézetei miatt e' levél' kivonatát közleni: „Multa quidem undique non solum de die in diem, sed de hora in horam saepius occurrunt, quorum fere singula tanti momenti sunt, ut in eis totius regni status pendeat, et nisi quam celeriter provideatur, periculum in mora sit. Cum autem nos plene cognitos non habeamus Vestrae Fidelitatis tractatus, nescimus interim de talibus negotiis aliquam certam inire deliberationem, tum propter alia, tum quia ignoranter tale aliquid disponere possemus, quod forte illis tractatibus noceret, vel aliquam turbationem adferret; proinde Fidelitatem Vestram diligentissime requirimus, quatenus non habito respectu ad hos dies sanctos, quam citissime ad nos festinare debeatis; quia humana negotia temporum opportunitatibus plurimum gubernantur, divinis vero servitiis quodlibet tempus est aptum, et quidquid pro salute patriae agitur, sacrificii loco est. Ant. Gánóczy Eppi M. Varad.

¹⁾ Ant. Gánóczy.

Annyi érdemeiért Mátyás mindjárt koronáztatása után Székesfehérvárat Biha vármegyei örökös főispánsággal, és terjedelmes jószágokkal jutalmazá meg őt, e' kiváltságot királyi széken ülven, fejedelmi pálczával ékeskedve, saját szavaival hirdetvén: „Minthogy Vitéz János, kinek bennünket egyedül ajánlott haldokló atyánk, a' jó és bal szerencsén velünk együtt általment, 's hasonló veszélylyel börtönbe esett, kiszabadított a' cseh fogságból, honn és idegenben tanácscsal, munkálkodva, mindenkor segédünkül volt, a' viszálykodásokat és háborúkat elnyomta, a' cseh, boszniai, és török táborozásainkban vagy személyesen, vagy seregei által követte zászlóinkat, és követségi tisztében a' legnehezebb ügyeket szerencsésen viselte, 's most a' szent koronát, sok idő múlva, visszaszerezte; tetszik nekünk és tanácsunknak, őtet és püspök utódait azon különös buzgóságból, mellyel az isten' anyjához, és szent Lászlóhoz viseltetünk, Bihar vármegye' tiszteletével (honore, azaz: jövedelmeivel) örökösen megajándékozni, hogy ama' hűségi kötelességeket annál alkalmasabban folytathassa, mi pedig a' hálátlanság' bűnét kikerülve az erénynek járandó jutalmat lefizessük.“

De ezen megtiszteltetésben nem sokáig részesülhete, rendre, hatásra, és méltóságra nézve még nagyobb jutalom várván reá. Tudniillik meghalálózván az esztergami érsek Szécsi Dienes, helyette a' magyar egyház' fő kormányára legott Vitéz János kéretik (postulatur) 's II. Pál pápa által megerősítetik, valamint Mátyástól Esztergam vármegyei Bajóth és Hontban Tóth Miklós' Telke nevű helységek' birtokában is. Új hivatása' kezdete az egyház, és akkor egyedül a' papságra néző dolog, a' tudományok' és iskolai intézetek' ügye. Szánthó Ambrus szent István vértanuról nevezett esztergami prépost ugyan ott alapította két kanonokszéket megerősíti. Javalatára a' király, a' kor' szokása szerint, egyetem' felállításáért a' pápától engedelmet kért. Ugyan emez által (1466) kalocsai érsek Istvánnal, és győri püspök Csupor Demeterrel együtt, felszólítatik, hogy a' szent János' ispotályosai' soproni monostorának előbbi jószágait és jogait, mellyek az idők' zavarában sértettek és bitoroltattak, törvényes birtokosaiknak szerezzé vissza, használván, ha jó szerrel nem végezhetne, az egyházi átok' fegyverét is. Hasonló parancs után munkálkodott a' székesfehérvári keresztes barátok' (ordo crucigerorum) birtokai' megtérítésében. Törvényes szertartási uton, nádor

Országgh Mihály által, megújítatja személye', megyéje', urodalmi', 's jobbágysái' kiváltságait és szabadságát, ez utolsókéit kivált azon okból, mert gimesi Forgách János, Péter, és Friderik testvérek 's jobbágysaik amazok' némelly jogait kétségbehozással, sőt sérelemmel illették. A' királytól pedig megerősíteték amaz utódaira is kiterjesztett szabadalomban, melly szerint ő saját személyében eskünni nem köteles.

Azon időt értük (1467), sőt már meg is haladtuk, mellyben Mátyás a' kiskorúság' korlátain átlépven, önakaratu fejedelemmé lőn, minek elébb már igen éles, 's ha fiatal kora nem menti, characterére homályt vethető tanuságát adá, midőn nagybátyját, felmagasztalóját a' királyi székre, a' törvényesen mellé rendelt kormányozó Szilágyit, mert akaratjával ellenkezék, börtönbe vetteté. Nem adhatom, de nem is szükség adnom, Mátyás' terjedelmes rajzát, mellynek előterén bizonyosan érdemei fognának nagykodni; azonban, mi céломhoz való, elmellőznöm nem lehet, a' feltételeiben erős, végrehajtásban szilárd akaratját, de az alkotványunkban mindig gyűlött, és törvényekkel fékezett önkényt sem, melly szerint a' hűbéri rendszer' természeténél fogva, midőn a' nagyokat rendkívül zsarolá, az ezektől függő, 's még igen határozatlan mértékben adózó nép' zsarolására is kényszert nyujta. És furesa, ezeknél még is Mátyás' igazságos neve nem csak nem csorbula, sőt megörökölt. Igen, mert a' sokaság csak azt nézé, miként feníti és rója a' király az eddig büntetlen nagyokat, de az általa közvetőleg, 's a' nagyoktól közvetlen elkövetett rossz' gyűlölete egyedül az utóbbakra hárult. Így esik nép előtt a' végrehajtó gyakran utálatba, míg a' végrehajtató, mint távollévő ismeretlen, feddetlenül áll szemeiben. De Mátyásnak e' bánásmódja az országnagyokkal más oldallal is bir. Zsigmond' rettegetései után húsz év alatt a' fő hatalom' osztogatása gyakran mellettök: elég idő elszokni az engedelmességtől, a' hatalomüzés' és fennhéjazás' megrögzésére pedig sok is. Midőn tehát Mátyás ezek' kitéréseit korlátozni indul, szándékán többször csak színe, de néha valósága is megvan az önkénynek. E' szempontból gondolnám nézendőknek az ezután eléadandó viszontagságokat ő és nagyjai, kivált Vitéz János között. De mielőtt ezen országos és Vitéz' sorsára nagy befolyásu tárgyhöz látnék, ennek némi magános tetteit fogom elmondani.

Szívén viselé ő ama' régi, és szinte tisztté vált szokását hazánk' főpapjainak, a' tudományos intézeteket gyarapítani, 's a' kor' szelleméhez céliránylag alkalmazni. E' hivatás' érzelmétől, melly utóbb támadt iskoláinknak is jobbára alkotója vala, indítván, Mátyásnak, tanácsot ada, egy főiskola' alapítására, melly Pozsonyban Academia Istropolitana név alatt 1467-ben vette kezdetét. Némellyek ez intézet' alkotóját Vitézben tisztelik, de véleményök csak annyiban igazolható, hogy az indítványtétel és belső elrendelés általa történt, ki mint királyi megbízott oda fordítá gondjait, hogy az új alapítvány minél czélszerűebben intéztessék el. E' végre a' külföld' némelly jeles tudósait fényes jutalmakkal, mellyekben Mátyás' dicsvágya és tudományszeretete nem fukarkodott, az oktatószékek' elfogadására beédesgeté. Így jöttek be, regiomontumi János, a' csillagászat, Vitéz' kedvencz tudományának tanítója, florenczi Brandolini Aurél ékesszólást, kirchdorfi Thóringer Péter szépművészetet, lengyelországi Márton Theológiát, Krumpach Lőrincz és medlingi Gruber Mátyás a' zsidó és görög nyelvet, és szentírás' magyarázatát tanítandók. Főcancellári czimmel őmaga tisztelteté meg, helyettese pedig György a' helybeli káptalan' prépostja vala. — Következő évben látván, hogy az esztergami szent Miklós' tiszteletére szentelt oltár' jövedelmei nem elegendők a' szolgáló pap' szükségeire, azt egy az ottani kis Duna' partján vásárlott malommal ajándékozta meg. Hasonló ügyelettel vala az érseki főegyház' oldalán álló szűz Mária' kápolnájára, mellyet miután Középbéli Mihály hasonló nevű honti helységre' felének oda ajándékoztaival vallási buzgóságból megtisztelt, a' második felét ugyan azon célra az érsek vette meg. Eligazítá az esztergami főkáptalan, és sághi prépost Pál között keletkezett jószágbeli pert. Előtte folytanak ugyan az említett káptalan, és pécsváradi apátság' régi viszálykodásaik is némelly tizedek miatt, mellyeknek végképeni elegyenítését azonban, mivel Mátyással az említendő cseh háboruba sietnie kellett, Miklósrá, a' tinnini püspökre bizta (1470). De térjünk már, honnan eltávoztunk, vissza.

A' Pesthez közel Szentfalván tartott országgyűlés után követé Vitéz több zászlósokkal Mátyást az erdélyi zenebona' csillapítására. Út közben Zápolya, a' Szepesség' hatalmas ura, szemére lobbantá az ifju fejedelemnek önkényes uralkodását, az országgyűlési határozatok' elmellő-

zésében, 's határtalan engedelmesség' megkívánásában mutatkozót. Olaj volt ez Mátyás' heves indulatára. Bosszusan és fenegetőleg válaszol a' hatalmas aristocratának, 's ez szinte büszke a' visszatorlást tűrni, a' királyi tábortól elszakad, visszamenőt fuvatván zászlója' aljának. A' szilárd határozatú király, és makacskodó országnagy között Vitéz lón közbenjáró, 's kérlelve, csillapítással reá bírá Zápolyát, hogy ha nem szivileg is, de színleg megbékülne fejedelmével. Ekkor és itt érkeztek Mátyáshoz felszólítások, mellyek valamint dicsvágyó lelkének kedvezők, úgy teljesítésük mind neki kevés dicséretére, mind a' hazának károsak, Vitézre pedig sors-határozók is valának. A' római pápa tudniillik, és a' catholicus csehek ösztönözik őt Csehország' elfoglalására, amaz vallási tekintetből, ezek polgári érdekekből is, tudtául adván, hogy őhozá, minden vágytársai felett legszámosb a' ragaszkodó. Az ajánlason örvendő királynak kedveze a' körülmény, hogy Podiebrád hadat izent Fridriknek, 's ez hízeltető feltételekkel a' magyarokhoz segedelemért folyamodott. Mátyás a' dolgot tanácskozásba veendő, Egerbe országgyűlést hirdet (1468). A' rendek' egyik része ellene a' felszólításnak nem javalák a' háborut, előgördítvén az úgy is pénz' szűkében sinló haza' szegénysége mellett, a' töméntelen költséget pénzül és emberekben, majd nem gondolhaták a' hadat Podiebrád elleni hálátlanság' bűne nélkül megindíthatónak, majd a' szomszéd vágytársak' irigykedéseit hozván fel. De a' hidegen számolgotó megfontolást Mátyás' dicsvágya 's az ezt ösztönözó, 's vallási elveken épült szónoklata Vitéznek alányomá. „A' háború' czélja, monda ez, jámbor és szent, csak azért is, hogy Magyarország a' huszitai eretnekségtől megtisztuljon, igazsággal viselendő. A' király' okos belátása és vitézsége kezeskedendnek a' jó sikerről. Erőtétést fog ugyan némileg a' haza pénzben és emberben szenvedni, de a' hadra vágyó magyar népet külső csatákkal szükség elfoglalni, nehogy belsőkkal rongálja önmagát, idegen segedelem is fogna a' terhen valamennyire könnyíteni.“ E' szavakra Mátyás, azon hiedelemből, hogy Podiebráddal mint eretnekekkel kötött frigye a' pápa által feloldható, midőn a' véghatározatot kimondá, bizonyosan önkívánatát jelenté ki; 's ha ezen háboru miatt Mátyás méltán feddetik, keresztényekre pazarolván a' sokkal vesélyesb pogány ellen fordítandó erőt, az érsekre innen háromoló vádat sem mellőzhetni el, hanemha a' korszellem' divatozó elveivel, és vallás-

beli felettes buzgóságával menthető volna. A' belőle keletkezett károk pedig, 's hogy Vitéz' végsorsa olly kellemetlenné, főkép e' miatt, lón, nem tagadható dolgok. Mert ámbár a' háboru' folytában, midőn Podiebrád Magyarországra rontani készülne, Vitéz hathatósan munkálkodott, ama' vidékeket elpusztítván, 's lakóikat biztos helyekre Pozsonyba és Trencsinbe szállítván, majd sánczokat hányata akadályozandó előnyomulástól az ellenhadat, szóval a' mörvai táborozásban mind végiglen nagy részt vőn: mindazáltal olly körülmények fejlődtek ki e' háboru alatt, mellyek a' király és ő közti barátságot hideggé, napról napra bizodalmatlanabbá kezdek tenni. A' tanácsadáshoz szokott, és arra megkérést gyakran tapasztalt főpap nem javalá ollykor Mátyás' terveit, és tetteit. A' király változván régi, mint nevelőjéhez viszonyai, elébb idegen tanácsot követni, utóbb kérni is megszűnt. A' töméntelen költséggel folytatott háború kiüríté fenéig a' kincstárt, 's a' rendes segedelem, az országgyűlésben ajánlott, a' hiányt nem fődözvén, rendkívüliire vala szükség. Időről időre rovatnak tehát a' főpapok, 's a' vonakodókat rögtön büntetés fenegeti. A' törvényes útra hivatkozás' ellenére Mátyás megtiltja Vitéznek, ne merészeljen a' bányák' jövedelmeiből, pénzverésből, az ugy nevezett pisetumban részt venni. A' zsarolások ellen országos törvényekben kikötött feltételek és záradékok' folytonos sértegetése elannyira elkedvetleníti a' főpapokat és országnagyokat, hogy Vitéz' unokaöcscse Czezinge pécsi püspök a' király ellen Romában panaszt tenne, 's az elégületlenek megunván adózni, a' lengyel királyra fordítanak figyelmöket.

A' mi még csak gondolatban csirázott, Podiebrád' közbejött halála megérlelé. Mátyás tudniillik Csehországot elfoglalandó, országgyűlés nélkül a' főpapokat ujonnan megrója, 's Vitézre hét ezer aranyat, azon időben, 's annyi csikarás után tetemes sommát, vetvén. Innen a' nagy sérelem és visszatorlás. Mert a' Prágában összevgyült, utóbb Kutenbergben tanácskozott cseh rendek már hajlani kezdenek Mátyáshoz, midőn Vitéz János és több főpapok, 's országnagyok' küldöttei szinte megjelenvén, lebeszélék a' cseheket az önkényes uralkodásunak, mint mondának, megválasztásáról, sőt az ott lévő lengyel követekkel alattomban alkudozának. Mire, elmellőztetvén Mátyás, ugymint kivel a' magyarok is elégedetlenek, Kázmér lengyel király' öregbik fiához Ulászlóhoz

hajlott a' választók' többsége. Erről 's az ujságot forralók' szándéka felől Mátyás Iglóban mulattakor nádor Ország Mihály által tudósítaték. De bizván erejéhez és bátorságában, jóllehet nem csak a' csehektől, de Fridrik' és a' törökök' részéről is veszély jelenkezett, elvárandónak ítélte, hová ütend ki a' hallott, de alig hitt dolog. Ám miután az elégületlenség elharapózáván, értésére esett, hogy kilencz vármegyét kivéve országszerte követői találkoztak Vitéznek, kik Kázmért a' lengyel király' ifjabbik fiát hívák meg a' fejedelmi székre, igérvén, hogy Rákos' mezején fegyveresen fogadandják őtet: Mátyás a' dolgot tovább halaszthatónak veszély nélkül nem gondolta. Felszólítván tehát híveit, hogy a' lengyel széleken őrködjének, Budára országgyűlést hirdet, hol a' hatalmasbak' mindegyikét adományok' és új méltóságok' kiosztásával, a' fősvénység' és nagyravágyás' bódító szereivel, magához édesíti. De az ellenfél sem vesztegel, 's Kázmér' hadizenő nyilatkozása Krakóból legott az országgyűlés után megérkezik Mátyás királyhoz, vagyis inkább, mint állítatt benne, bitorlóhoz. „Mert ő, szólt a' hadizenet, csak a' magyar korona' hűbérese, kinek választása atyjafiai' erőszaka által csikartatott ki, ellenben Kázmér lengyel herczeg László király' nénjétől, Zsigmond' unokájától származott. Ő a' papság' és nemesek' szabadságait eltapodja, minden rendeket szokatlan terhekkal nyomdos, 's a' kizsarolt jövedelmeket nem a' haza' védelmére, törökök ellen, hanem más keresztény fejedelmek' elnyomására fordítja. Nem a' magyar nemzet, csak Mátyás és követői ellen indítatik háboru“. Erre ifju Kázmér kiindulván Krakóból (oct. 2. 1471.) Rozgonyi Rajnáld' és Perényi István' kíséretében Hatvanhoz ér, hol nagy bámulva veszi észre, hogy a' Rákoson, mint igérve vala, melléje gyülekezendő elégületlenek helyett, Mátyásnak 16,000-ből álló derék seregére bukkant. A' király maga a' közben Vitéz Jánost Esztergam' várában tartá bekerítve. A' lengyel herczeg tehát Rákostól elfordulva Nyitrának vált útát, Mátyás pedig távolról nyomában az érsek' jószágait tűzzel pusztítja, vagy vitézeinek, hogy vonzalmokat annyival inkább megnyerje, ragadozásul engedi. A' korban a' nyitrai püspökség' megürülte miatt az igazgatóság Vitéz mellett vala, 's a' várban Czezinge János pécsi püspök parancsolván, Kázmért seregestül bebocsátá. De a' lengyel megijedvén a' pusztítva közelgető királytól, éjnek idején a' várból eloson, visszavonulandó országába, 's Nyitrát, más némelly várakkal

őrseregekre bízván. A' tél' beállása miatt nem folytathatá Mátyás a' háborút, de a' vele járó kártételeket igen. Széltében pusztítgatók seregei az érseki jószágokat, a' szegény vétlen földnép urasága' és királya' vétkekes viszálkodásainak legsúlyosabb terhét viselvén. Ez alkalommal a' nem rég alkotott pozsonyi academia is sinlé alapítóinak bosszus haragját: regiomontumi János, hihetőleg, mert Vitéznek kedvező kimenetelt jósola vállalatában, Nürnbergbe menekedett, hol a' város' tanácsa évenkénti segédpénzt rendele neki.

Mátyás látván, hogy Vitézt sem a' jószágaiban tett károk, és zsákmányok, sem fegyverek megtörni nem képesek, bosszuja alkudozásra szelidül. Követséget bocsát az esztergami várba zárkozotthoz, Gábort a' kalocsai érseket, Jánost a' győri püspököt, nádor Országh Mihályt, és a' Szepesföld' urát Zápolya Imrét. Kik Vitéz elébe eresztetvén, kérék a' szilárd határozatokat, lenne hűséggel királyához, „mert hiszen, mondának, atyai és fiui viszony állna közöttök, 's ha néha hibázik a' fiú, illendő, hogy az atya megbocsásson neki, jobbára úgy is engedékenyek lévén az atyák, gyermekeik' csínyeit el szokták nézni. Álljon el a' sikertelen vállalatától, nem mehetvén ez ujítás véghez országos nyomorúság nélkül. Az annyi, és jeles erényekkel ékeskedő királyt, ha vétett is, el kell túrni; dicsvágya' pályáján, 's országa' oltalmától kár volna őt tartóztatni. Az olly nagy munkákra törekedő lélek csak szörnyű vétekekkel akadályozható dolgaiban, kivált miután ezen felkelés által úgy is eléggé magába szállt, megismérte botlásait, 's jobbulást ígért, 's a' mi rendkívülit, és törvények ellenit követett el, arra háborúi által kényszerítetett, őszinte megvallván, hogy saját kincstárát nem gazdagította, 's ezután mindenekkel mérsékletesebb bánásmódot fogadván.“ Kérék továbbá és esedezésnek, fogadná fiát szokott kegyességgel és szeretettel, a' mit kívánand és kikötend, a' király helyben fogná hagyni: visszatérítendő a' tőle kicsikart pénzs-ommákat is. Azután némelyek sürgetőleg lábaihoz hullottak, ölelvén térdeit, hogy az országos zavart és veszedelmet elhárítsák.

Vitéz pedig, ámbár némelyekre közülök lenéző pillantatot vete, mintegy feddőleg bennök a' hirtelen változást és állhatatlanságot, elnyomván még is indulatát, mérsékelve felelt: „Ő a' főpapok' és országnagyok' egyetemének határozatával ellenkezni nem akar, olly nagyralátó

sem lesz, hogy akaratukon kívül valamihez fogjon. Nem tagadja, hogy olykor Mátyásra felgerjedt bosszúsága, 's bizodalmasabban, mint fiút szokás, megfeddé; panaszkodék is gyakran ellene, mert törvénytelen és vétkes dolog, egyház' jövedelmeit királynak bitorolnia. Megvallja Kázmérhoz viseltetett hajlandóságát, de e' vállalat nem csak övé, országSZerte voltak társai, kik azonban ingadékony észszel elszéledének. Ha valaki, ő régen isméri Mátyás' erkölceit, és bizonyos benne, hogy e' lágyság mind önmagának, mind sokaknak veszedelmökre válik: de ha úgy akarják, és sürgetőznek, ő mint előbb, híve leszen Mátyásnak. "A' követek a' király' nevében bocsánatot fogadván visszatérének Mátyáshoz, 's ez késedelem nélkül a' várba indult fel velök, hol viszonyos szöváltogatások után elérzékenyülve, nem könyhullatások nélkül megbékültek, később Roborella római követ' közbejárával illetén feltételekkel erősítvén az engesztelődést:

Vitéz egyedül Mátyást ismérndi törvényes királyának, 's minden ellenségei ellen oltalmául leszen.

Érseki várait a' király által helybenhagyandó várnagyokra bizza, kik tiszti utasításuk szerint, valahányszor tetszeni fog, a' várkapukat ki fogják nyitni a' királynak.

Rajta leszen Vitéz, hogy a' lengyelek Nyitráról kitakaruljanak, és Szegzárd' vára földig lerontassék.

Az árulkodók' és fondorok' szavára egyikök sem hallgatand, 's viszonyos bizodalom álland közöttök.

Az érseki jövedelmek csonkítatlanul Vitézéi maradnak, a' beeli, szentjóbi apátságok', sághi, és bozóki prépostságok' pártfogói jogaival együtt.

A' bányai járandóságok' fejében, mellyekhez az érsek fenntartja jogait, kárpótlásul a' tolnai és somogyi portáktól egyenként husz ezüst kispénz fizetessék neki.

Végre azon hét ezer arany, mellyet a' király kicsikara tőle, a' jövő tavaszig vissza fog térítetni.

Miután az alku' pontjai viszonyosan hitelesítettek, a' király elbocsátván rendkívüli seregeit, csak a' zsoldosokat tartá fegyver alatt, a' feltételek' miképen teljesítésére várakozandó. Jaszonszky, a' lengyel várnagy, felszólítatot ugyan Vitéz által Nyitra' általadására, de az a' végre-

hajtástól vonakodólag őrseregeinek csak egy részét bocsátá el, kik haza tértökben iszonyú pusztításokat, ámbár nem torolatlanul vittek véghez. E' miatt, 's mivel Nyitra végkép ki nem üríteték, felgerjedt ismét a' király' haragja, annál engesztelhetetlenebbül, mert a' tettet Vitéz' szilárdtalanságának tulajdonítá, ugymint ki a' hathatós végrehajtást sürgetni hanyagul elmulasztá. De akár innét, vagy bosszuvágyból történt, az érseknek lakolnia kellett, kit 1472-ben fontos tanácskozás' ürügye alatt Budára idéze Mátyás. Az jóllehet veszélyt gyanítani nem alaptalan okból hajlandó vala; de még is a' királyi szóban és békülésben bizakodva megjelent. Mert noha az ellenpártnak tekintetre feje volt, de csaknem utóljára állott hozzá, az országnagyok' 's leginkább unokaöccsének a' pécsi püspöknek buzdítására, a' mi nem csak a' király előtt, de országosan tudva volt, Rákos' mezejére is mint Kázmérhoz állandó csak úgy ígérkezett, ha mindnyájan oda gyülekezendének szövetségesei ¹⁾. A' biztosan megjelentet Mátyás letartóztatván, fogolykép Visegrádba záratta. Ugyanazon sors várta a' pécsi püspököt is, ha, gyanuperrel élván, jó korán a' zágrábi püspökhöz nem menekszik. Azonban akár a' fogoly' vétlensége, vagy elébbi érdemei 's a' köz szeretet, megindíták a' főpapok' és országnagyok' szíveit. Közbejárókép kérték a' királyt Vitéz' szabadulásáért. De úgy látszik, a' körülmények is kedvezének nekik. Tudniillik az ujonnan választott pápát IV. Sixtust Geréb László követe által megtisztelvén Mátyás, annyira magához vonzotta annak kedvét, hogy Fridrik császárnak, Kázmér lengyel királyhoz, a' cseh, morvai és szileziai rendeknek kemény hangon írta, mellyben Mátyást, mint az apostoli szék' és tiszta vallás' védőjét kinyilatkoztatván, a' cseh koronához kizárólag neki tulajdonít jogot; Frideriket segítségére szólítja fel, Kázmérnak pedig megtiltja, ne merészelje a' huszitákat pártolni. Mire a' lengyel király Nyitrát kiüríteti, 's Mátyással fegyvernyugvást köt.

Illy kedvező helyzetben a' király, hihetőleg tetemes váltságdíjért, kibocsátja fogságból Vitézt 1472. april' 1., de olly kikötések mellett, hogy csak a' fogság' helye és nevezeje változtatnék meg, mert harminczkét szolgálva Esztergamban kell laknia. Az érsekséggel járó egyházi és polgári jogokat gyakorolhatja ugyan, de az esztergami várat és uradalmat,

¹⁾ Bonfin.

János egri püspök tartja őrizetül, míg a' lengyelekkel kötött fegyvernyugvást békekötés fel nem váltja, 's addig legfelebb hat személylyel leszen szabad egyszerre szóba ereszkednie. A' lengyel béke után vissza fogja a' várat kapni, de a' helybeli várnagy azután is nem csak neki, hanem a' király' hűségére is leteszi az esküt, 's ha ő a' királynál hamarabb halna meg, vára ennek fog általadatni. De Vitézre kedvetlenebbül hatott e' visszatorlás, hogy sem azt az aggkor, és nyavalyák által megkorhadtt testalkata, 's a' vele öszveszótt lélek ne sinlené. Életunalom némi szégyennel párosulva szállta meg lelkét, 's a' gyakran sohajtotta halál elvágá sok munka között megfutott pályája' fonalát 1472. aug. 8. ¹⁾ Tetemei az esztergami főtemplomban takarítottak el.

Utolsó vállalata, mely élete' végét olly kellemetlenné tevő, különböző véleményekre, gáncsolókra és mentegetőkre nyujta okot. Nekünk, azon kortól olly messze esvén, más körülményekben és elvekkel lévőknék, ítéletünket nehéz kimondani. Említeni még sem felesleges, hogy valamint életben kezdettől utóig országos volt a' bizodalom és ragaszkodás hozzá, úgy halálával köz sajnálkozást gerjeszte (Bonfin). Becsültetését Romában is több jelek hirdetik, főleg az, mert érdemiért a' római udvar bíbornokai közé számítá, mely egyházi fényes méltóságot hogy maga épen nem keresé, úgy vélem, abból eléggé nyilván van, mert e' czímet, legalább aláírásaiban, sehol nem használta. De mi Vitéz nevét főkép örökíti, a' tudományok' szeretete, és tudósok' pártfogása ²⁾. Nem is kételkedhetni benne, hogy azon dicsőségnek, mely Mátyást ez oldalról Europa szerte elhíresztelé, egy jeles része őtet, a' példaadót, a' buzdítót illeti. Mert királyi bőkezűséggel vetélkedőleg, valamint nagyváradi püspökségében, úgy utóbb Esztergamban görög és latin jeles írók' munkáiból fényes könyvtárt, 's hogy legyen kinek a' begyűjtött kincseket használnia, ugyan ott oskolákat állíta. A' tudományok' szereteté-

¹⁾ Nem soká reá meghalt unokaöccse Czezinge is, Rozgonyi Rajnálddal. Dlugoss lengyel történetíró azt állítja, hogy Mátyás méreggel ölette volna el őket; de a' lengyel itt pártos tanu, Kázmér' ügyéhez hajlongván inkább, mint Mátyáséhoz, valamint I. Ulászló' elestét is Varnánál egyedül ő tulajdonítja Hunyadi Jánosnak.

²⁾ Qui tempestate nostra Musas ex toto orbe fugatas ad se revocavit, Hungariamque novum Musarum domicilium constituit. Unde factum est, ut qui dispersi fuerant docti, ad ipsum tamquam literarum parentem turmatim confluerent. Igy Galeotus.

től ihlettetvén, mint váradi püspök 1451. engedelmet kért a' pápától, hadd utazhassék, merre tetszenie fog, tudományának öregbítésére; de hogy ez engedelmet nem használhatá, a' reá várakozó országos ügyek' gyakor viselése akadályozá. Regiomontumi János első csillagászi kalendáriomát, és Galeotus Martius az emberről irt könyvét neki ajánlva bocsáták fényre. A' csillagjóslatnak ugyan szerfelett kedvelője volt elannyira, hogy a' naptárt folyvást magával hordozván, előre bocsátott jósolat nélkül munkához soha nem nyulna; de e' véleményhiba a' tulságos tudományszeretetből ragadt reá, tanúul, mi nehéz a' legjelesb főeknek is az ifjantan beszivott balitéleteken, 's koruk' hibáin felülemelkedni. Egyébiránt hajdan az olasz földön tanult, és jártas főpap nem csak a' komolyabb tndományokat szívta be, megkedvelé az olasz izlésű építésmódot is. Esztergam várában fényes palotát emeltete, mellynek elejét vörös márvány oszlopokon álló két emeletes sétacsarnok ékesíté. A' palota' homlokán boltos terem álla, mellyben a' sybillák' képei sorral lefestvék. Belül a' palotában nem csak Magyarország' minden királyai Mátyásig, hanem láthatók valának a' szittyai fejedelmek is. Sőt némi jósolati sejtésből négy ismeretlen képet festete még utánok. Az első székben szunnyadozó királyt ábrázola. A' második' lábainál tűzön embereket sütögetének. Harmadikúl két bajvívót írata, Magyarországért küzködőket. Koronás patyolat bulálta a' negyedik' fejét. A' három első képben a' következett királyokat, utolsón a' török zultánt gyanította volna. — Továbbá a' várat nyaraló és melegházakkal, kettős függő kerttel, ezek tetejét körös sétahelylyel szépíté. A' kertek között, fenn a' sziklán, kerek torony, több apró teremmel, erkélyekkel, 's egy általa közönségesen lakott szobával emelkedék. Szent Albert' templomát tűzellenes, 's hogy az eső és hó' viszontagságainak kevesebbé engedjen, csúcsosabbra emelt palafödéllel ujítá meg.

Ekkép' egyesíté Vitéz egyházi 's polgári tisztekkal amaz ész- és szívnesítő erkölcsöket, a' tudományok' és szépművészetek' szeretetét, gyakorlását, dicsóságére századának, melly benne olly hatalmas két pártolót szüle a' tudósoknak, őt magát, és növendékét Mátyást; de példaul is több következett nagy érsekeknek: Oláh, Vrancsics, Pázmán, Lippai, Széchenyieknek, kikhez eldődöt, 's előpéldát Vitéznél méltóbbat, magyar főpapi széken, nem idézhetnek elé történetkönyveink.

VI.

A' NEMZETI GAZDAGSÁG' BEFOLYÁSÁRÓL

A' NEMZETI MÍVELŐDÉSRE.

OLVASTA,

MIDŐN RENDESTAGI SZÉKÉT ELFOGLALNÁ,

A' M. T. T. NAGY GYÜLÉSÉBEN, AUGUST. XXX. M. D. CCC. XXX. VIII.

PÉCZELY JÓZSEF.

Mit hozhatnék illy fényes gyülekezet', ennyi tudós férfiak', lelkes hazafiak' várakozásához méltót első fölléptemkor elő, megvallom nem keveset gondolkoztam. Semmi szokottabb, hasonló alkalommal mint a' tudományt, mellyhez hivatal, hivattatás kapcsolnak, magasztalni; de ha én ezt cselekedném, ha azon tudománynak, — mellynek körében tűzte közelebbről munkálódásomat, a' ti, tőlem eléggé nem méltányolható, nagy becsű bizodalmatok, tudós férfiak! — úgy az életben, mint a' polgári társaságban fontosságát, elmevilágosító, szívnemesítő jótékony befolyását akarnám mutogatni; miután kivált azt már annyin tették, tudomány-, ékesszólás-, ítélettel kitünő férfiak tették, előttem: nem méltán attól kelle-e tartanom, hogy semmivel nem fogna érdekesb lenni beszédem, mint ha azt igyekezném megmutogatni, hogy világít, hogy melegít a' mérhetetlen fény- és tűztenger, az áldott nap? Előadni szándékozáim történeteit, kifejlődését a' tudománynak, melly a' múltnak visszatűkrözésével oktatja a' jelenkort; elszámolni hőseit, kik által azon fokra emelkedett, hogy élet' és bölcsesség' oskolájává alakúlhatna az elébb pusztá emlékezetek' tára: ezt is elfoglalva, többek által kimerítve találám magam előtt. Gondolám, majd képét adom egy minden tekintetben tökéletes történetírónak, elsorozom a' kívánságokat, mellyeket ki

kell elégíteni annak, ki e' fontos nevet meg akarja érdemelni: hogy mindeneknek előtte ne csak tudjon, hanem akarjon is, 's ne csak akarjon, hanem merjen is igazat mondani, tudjon, hogy ezt tehesse, kedvezést, haragot, reményt, félelmet, minden indulatot, még a' barátság' olly édes vonzalmait is — csak az erény', a' mennyei erény', szavait megelkesztő, sorait áltmelegítő, lángoló szent szerelmét nem — elfojtani keblében; tudjon továbbá elmét szívet együtt foglalatoskodtatni, tehát nem csak tanítani, hanem gyönyörködtetni is egyszersmind, ízlést erővel párosítva, lelket öntve a' holt betűkbe, életet és valóságot a' múlt 's jelen kor' nagy férfait, nagy asszonyait ábrázoló képeibe; 's mikor mind ezeket megtette, tudjon végre, mi nélkül csak félig teljesítve magas tiszte, nemes vágyat ébreszteni a' szép, nagy—, utálatot, irtózást a' rút, alacsony tettek iránt: de majd eszembe jutott, hogy vannak példányaink, férfiak, kik ezen kívánságoknak a' lehetőségig eleget tettek, vannak — hogy csak az annyi korok', századok', ezredek' ítéletét kiállott görögökre, rómaiakra szorítsam magamat — vannak Thucydide-seink, Tacitusaink, kikre mutatva: „így mint ezek“: nem csak rövidebb módon, de biztosabban is feloldva a' csomó, mint bár mennyi szabályadás által, mellyek mellett mindig támadhat még azon kérdés: valljon teljesíthetők-e, valljon várhatók-e embertől? valljon a' kép, mellyet annyi gonddal, lehet bájjal is adánk, nem jár-e túl a' lehetőség' határán? a' mikor annak semmi hatása, és így sem haszna, sem becse többé. Felhagyék hát e' gondolattal is, 's másutt próbálék keresni tárgyat, méltót a' ti várakozástokhoz, illőt e' helyhez, nem idegent a' tudománytól, mellynek kiválva szentelve munkám, mellyet én, akár e' tudós, akár a' polgári társaságbani állásomat tekintem, kétszeresen sajátomnak mondhatok. Keresésem közben szemem, lelkem elébe villantak nemzetünknek, mióta egy jobb genius által álmából felrázatott, jelenleg minden erőből oda irányzott törekedései: mint fejtsen naponként több több anyagi erőt ki; mint nyissa az egyesek' vagyonosodásának, ezzel a' köz nemzeti gazdagságnak minél több, minél gazdagabb forrásait, naponként fel: 's meglőn határozatom: ennek, az anyagi erőnek az értelem' kifejlésére, a' nemzeti gazdagságnak a' nemzeti művelődésre, befolyásáról értekezni előttetek röviden; 's ezt a' történettudományból vett adatokkal bizonyítani.

Jól tudom, nagytekintetű gyülekezet! 's nem lehet, hogy meg ne említsem, melly különbözők a' tudósoknak a' nemzeti művelődést szülő okokról értelmeik. Kik mindent egyszeresíteni, mindent egy fő okra vezetni szeretnek, most természeti, majd erkölcsi okoknak tulajdonítják azt egészen, értvén amazokon az éghajlatot, föld' természetét, fekvését, termékeit, 's az azokkal kapcsolatban álló élelmódot; ezeken különösen a' nevelést, vallást, igazgatásformát. De csak egy kevés figyelem, csak egy tekintet a' történettudományba: 's könnyű meggyőződünk, hogy egyik félnek úgy nincs igazsága, mint a' másiknak. Mert hogy elébb is az éghajlatot, földet, mellyekbe mind a' többi természeti okok is befoglalvák, vegyük fel: nem ugyan azon-e Görögországnak éghajlata, földje ma is, a' mi volt hajdan, örökre emlékezetes szép nagy napjaiban? Tett-e a' természet valami erőszakos, valami szembe-tűnő változást Angol- és Németországok' egén, földén? 'S még is mi most, a' műveltség' egykori classicus földje Graecia? Ellenben a' műveltség' melly magas fokára vergődtek a' közelebb lefolyt másfél század alatt a' még csak Tacitus' idejében is olly vad, olly sivatag, durva Britannia, és Germania.

Az említett erkölcsi okok közül épen úgy nem mondhatni egyet is, sem a' nevelést, sem a' vallást, sem az igazgatásformát, sem a' tudományok' 's tudósok' pártolását, olly múlhatatlan föltételnek, mellyből különkülön következtetni lehetne az elmék' kifejlését, a' nemzeti műveltséget. Valamint van példa, hogy mind ezen okok sem képesek az ohajtott következtést előhozni: úgy van arra is, hogy ez elébb már, mint amazok szülhették volna, létezett valamelly nemzetnél.

A' nevelés átalában csak közönséges fókra nézve elhatározó; a' lángelme (genie) legtöbbször elül kezdi a' magáét, 's bámulatos fokra emelkedik, bármi hibásan vezettetett légyen is először. Különben a' nevelés' mesterségében tett minden előmenetel maga már műveltséget tesz fel, és így annak származtató oka nem lehet. Ki nevelte Homert, Dantét, Shakespeart, ezeket a' magok nemzeteik' Prometheusait, kik szikrát ragadtak az égből, melly majd világító fáklya lett hazájoknak, hazafiaiknak?

Hogy a' vallás sokképen befolyhat a' nemzet' művelődésébe, ki merné azt tagadni? Ha érzéki, ha költői: tárgyakat adhat a' szépmesterségeknek, vetélkedésre serkentheti a' művészeket; ha elvont, az

okosságot inkább, mint képzelődést foglalatoskodtató: élesztője lehet a' komolyabb tudományoknak, a' philosophiának. De hát nem a' görögök' kép- és regényteli vallását tették-e egészen magokévá a' rómaiak? 's hágtak-e azért nyomukba a' kiválva úgy nevezett képzőmesterségekben? mutathatnak-e, millyeket amazok számtalanokat, csak egyetlen egy belföldi nagy művészt, egy szobrászt, mint Phidias, vagy Praxiteles, egy festőt, mint Timanthes, vagy Apelles? Nem szintúgy a' római-catholica hitet követi-e Spanyol- 's Franczia-, mint Olaszország? 's vannak-e azért Angelóik, Raphaeljeik, ha semmit le nem vonunk is a' Velasquezek', Murillók', Ribeirák', a' Le-Pussinok', Le-Brunök, Le-Sueurök' érdemeikből? A' protestans vallás nem a' legnagyobb gondolkozó főket hozta-e elő Angol- és Németországban, isteni férfiakat, örök dicsőségeit nem csak nemzetöknek, hanem egész emberi nemünknek is? De tette-e azt mindenütt? szült-e, hogy tovább ne menjünk, több mint három millió protestans lelkeket számláló, egyébként is, istené legyen a' dicsőség, úgy elméknek, mint a' természet' minden adományainak hiával nem levő két magyar hazánkban egy Lockot, vagy Newtont, egy Leibnitzot, vagy Kantot?

Hasonlóul van a' dolog az igazgatás' formájára nézve. Ha megnézzük a' történetírást, 's kiveszszük az egy véruralkodást és fejtelenséget, mikké nem magok', hanem az emberek' hibái miatt, minden igazgatásformák fajúlhatnak, 's akkor ezek megszűnnek lenni, a' mik voltak: úgy találjuk, nincsen egy igazgatásforma is, melly természettel ellenkeznék az elmék' kifejlésével, 's valahol csak a' társasági rend' célja, a' bátorság, polgári szabadság biztosítva, akármelly formák, eszközök által éressék, vagy tartassék az fel, virágoznak ott a' tudományok, szépmesterségek. Athenae, szabadsága' aranykorában, mig különösen nagy polgárja, Pericles, tekintettel inkább, mint hatalommal kormányza; Róma, miután szabagsága' elhúnytával egy úr' kényének hódola, Augustus és követői alatt, láták feltűnni a' halhatatlan férfiakat, kik csillagbetűkkel írák be az őket szült haza' nevét a' századok' könyvébe, 's túl hatalma', túl urasága' enyészten, örök időkre biztosíták ragyogását a' művészet' 's tudományok' egén. 'S az újabb idők nem rakvák-e hasonló példákkal? Nem virágzott-e tudomány, művészet ugyan azon egy időben Florenczben a' n é p u r a l k o d á s' (democratia) szakadatlan pártváltoztatási, for-

rongási között, Velenczében a' hatalomféltő, magokkal csak egyben, a' nép' 's minden kitűnő' nyomásában egyes előkelők (aristokraták), Rómában és Franciaországban a' semmi törvényekkel nem korlátozott, határtalan egyeduraltság (monarchia), ott a' Pápák', itt a' Lajosok' kormánya alatt? 's ha megengedjük is, hogy egyik igazgatásforma egy, másik más ágának nyújt a' tudományok' 's szépmesterségeknek természettel több táplálékot; hogy például hol népgyűlések, közönséges összejövetelek, tanácskozások határoznak a' törvényhozásban, 's a' polgárzat' minden nagyobb dolgaiban, ott tágasb mezeje nyílik az ékesszólásnak, több, a' költőket énekre hevítő, szobrászokat, festőket nemes vetélkedésre gyűlasztó nagy történetek forrnak ki; hogy továbbá a' sok tanulással járó komolyabb, 's kivált a' huzamos, háborítatlan gondolkozást, vizsgálatot kívánó természeti tudományok átalában inkább szeretik az állandó, meghatározott igazgatásformákat, hol nem kell a' figyelemnek minden lépten nyomon a' köz dolgokba egyenes avatkozás által elhivattnak kedvelt tárgyatól: annyi minden esetre áll, mit fentebb mondánk, hogy valamint egy igazgatásformához sincs az elmék' kifejlése, a' tudományok', szépmesterségek' virágzása kizárólag köttetve, úgy egy sincs, melly ezeknek természettel útjában állana.

Mit mondjak a' tudományok' 's tudósok' pártolásáról? szóljon itt is a' minden okoskodásnál több tapasztalás. Példáért még csak messze sem szükség mennünk. A' szomszéd északi nagy colossnak nagyra törekvő, erőt észszel, természetet mesterséggel, miveltséggel szövetkeztetni próbáló uralkodói milly gonddal, költséggel kezdék a' múlt század' utolsó felében mindenünnen külföldről össze szerezni a' tudós férfiakat, kik majd mesterekül, pallérokül szolgáljanak tudatlan, bárdolatlan, durva népeiknek! 's vertek-e gyökeret a' szelídebb éghajlat-szülte, előre illőleg el nem készített míveletlen földbe általültetett, nemes plánták? mutatkozott-e a' bár hazánk', bár Europa' függetlenségét veszélylyel fenyegető, az emberiség' barátjaitól csak dicsérhető, csak helyeselhető — lelkes törekvésnek ohajtott következése — nem mondom a' népen magán, de közelebb csak tudósaiban, művészeiben? szaporodott-e ezeknek szembetűnően száma? tisztult-e ízlésük? emelkedtek-e, a' tudomány 's világosság' rakhelyei, a' közönséges oskolák, mind addig, mig nem az újabb időkben más okok azoknak virágzását csakugyan előállíták? Vala-

meddig valamely nemzet meg nem ért a' tudományokra, és szépmesterségekre, azaz valamig csak el nem jutott a' műveltség' azon fokára, hol a' lelki gyönyörűségek valóságos szükséggé válnak: bár mint pártoltassanak a' tudományok, serkentessenek a' tudósok jutalom, tisztesség, megkülönböztetés által, mind ebből a' várható legnagyobb nyereség néhány középszerű írók, minden hatás nélkül a' jelen, minden nyom nélkül a' jövő korra, minden haszon és érdem nélkül a' tudományra nézve. Ellenben, hol ki vet, bizonyos hogy bőven arat, ott a' kormányon ülők bátran levehetik gondjokat a' tudósokról, bátran mondhatják ezek amazoknak: *protegez- nous, et laissez- nous faire!* igen, mert reájok a' fejedelmek' 's nagyok' kedvezései nélkül is jutalom várakozik, több egynél, gazdag és dicső, jutalom munkáik' hasznában, jutalom a' köz tiszteletben, egy érdemeiket méltányolni tudó, művelt közönség' tapsaiban, mint ezt korunk' legpallérozottabb népeinek, az angoloknak, francziáknak, némelly részben a' németeknek is eléggé bizonyítják példáik.

De ha ezek szerint sem a' széles értelemben vett föld, 's éghajlat, sem a' nevelés, sem a' vallás, sem az igazgatásforma, sem a' tudományok', 's tudósok' pártolása nem tartathatnak a' nemzeti művelődés' múlhatatlan föltételének: az a' kérdés, van-e valami, a' mi több joggal, mint ezek, annak tekintethetik? Mire én bátor vagyok azt felelni: hogy az elmék' kifejlése vagy épen nincs semmi feltételhez múlhatatlanul kötve, vagy ha van, az a' nemzeti gazdagság. Előre meg kell jegyeznem, hogy e' részben egészen másként van a' polgári társaságokra, másként az egyesekre nézve a' dolog. Egy művelt gazdag nemzetnél nem egy út nyitva a' szegényebb egyes tagok előtt is saját igyekezet', munka', közintézetek' segedelmivel kifejteni tehetségeiket, kimívelni magokat, kikre nézve aztán a' műveltség lesz majd gazdagság' forrásává; mi épen megfordítva van a' polgári társaságokban, hol a' gazdagságból fakad kezdetben mint kútforrásból a', később maga gazdagság' forrásává válándó, műveltség, 's a' szegénységnek elválhatatlan társai a' tudatlanság, míveletlenség. A' természet minden lények' kifejtésében egy bizonyos változhatatlan utat tűzött ki maga elébe, mellyet emberi erőnek csak siettetni lehet némikép, de tőle elfordítani épen nem. Általa szorosan megszabva mindennek ideje; megszabva tehát az is: hogy a' képzelődés'

és gondolkozás' felébredése, mely a' szép' és igaz' születésének is pillanatja, ne elébb, hanem csak azon időszakban következhesse el, melyben valamely nemzet nem kénytelen többé csak a' szükségeseikért izzadni, hanem ellátva már mindennel, a' mi az életet könnyűvé és kényelmessé teheti, rá ér arról is gondoskodni, miként tegye azt minél gyönyörűsebbé. Azokban, kik magokat a' tudományoknak, szépmesterségeknek szentelik, akár azért, hogy magok teremtsenek, hozzanak elő azok által valamit, akár azért hogy a' mások által előhozottakkal magoknak éldeletet szerezzenek, olly lélekébredtség és szabadság kívántatik, mellyel természet szerint nem birhatnak azok, kik csak azért dolgoznak, hogy éljenek, lélek-ébredtség és szabadság, mely összeférhetetlen a' szükség' érzetével, összeférhetetlen a' szegénységgel, melly az egész embert, annak minden erejét úgy elfoglalja, hogy sem kedv sem unalom, e' két hatalmas ösztön, nem serkenthetik, a' megszokott mindennapiság' nyűgeiből szabadúlni próbálni. Azért valék, azért vagyok újra bátor azt állítani: hogy, ha van a' tudományok', szépmesterségek' virágzásának valamely múlhatatlan föltétele, az nem lehet egyéb, mint a' nemzeti gazdagság' azon lépcsője, mellyen a' test' és a' mindennapi szükségek' teljesítésétől fennmaradó erejük új munkásságot, időtöltést kerestet az emberekkel, szükséggé teszi rájuk nézve a' lelki gyönyörűségeket, 's módot szolgáltat kezökbe, hogy azokat testi szükségük' rövidsége nélkül követhessék. Innen olly csekély miveltség rendesen, vadász, baromtartó, sőt a' csupán szántóvető népeknél is. Nehéz ott az élet; szükségök, bár kevés, sok nyugtalanság, munka, fáradság után teljesíthető, ösztön semmi, hogy többet gyűjtsenek, termeszsenek, mint szükségök hozza magával, mert, közösülés—, minden érintésbe jövetel nélkül más népekkel, feleslegjökön túl adni úgy sem tudnának; igen együgyű, egyszerű életmódjoknál, részint bizonytalan, részint elszigetelt helyzetöknél fogva lehetetlen náluk minden fényűzés, mellynek szükségesképen előre kell menni, hogy, a' lélek fényűzése — a' tudományok és szépmesterségek lábra kaphassanak; osztályrészek örökös egyformaság, szegénység, legfeljebb tisztességes közép-szerűség. Egészen másképen van a' dolog azon népeknél, hol a' szántásvetés mellett szorgalom és kereskedés virágoznak. Itt minden munka jutalmazva; ez kedvet szűl a' munkához; a' több munka több eladni,

több pénzzé tennivalót; ez több több, elevenebb közlekedést kívül belül; ez végre gazdagságot, melyet nyomon követ a' szépmesterségek' nemzője — a' fényűzés. E' háromnak, a' szántásvetésnek, szorgalomnak és kereskedésnek közremunkálkodása tehát az, melly származtatja a' nemzeti gazdagságot, formálja a' tűzpontot, mellynél felmelegülnek és megvilágosodnak, megérnek és kifejlének az elmék. Rómát is gazdaggá tévék Afrika' és Ázsia', mint az újabb időkben Spanyolországot Amerika' elrablott kincsei: de épen mivel nem a' nemzeti iparon alapúlt, bár nem hatástalan, nem volt a' nemzeti művelődésre, sem olly általános, sem olly jótékony befolyásu gazdagságuk, mint különben lehetett, 's kellett volna lennie.

Kifogynék az időből, 's vissza kellene tűréstekkel, nagyfényű férfiak! élnem, ha szavaimnak a' történettudományból igazolására, minden ide illő adatokat elő akarnék hordani; legyen elég a' mondottakat a' tudományok' 's szépmesterségek' legkitűnőbb időszakaira alkalmaztatnom. Hol kezdődött a' görög művelődés? hol született Homer, a' költészet, Thales, a' bölcselkedés' atyja? Nemde kis Ázsiában, melyet lakó görögöknek volt elébb, mint európai rokonaiknak, virágzó kereskedésük? Miért később Athenae a' tudományok' és szépmesterségek' legvirágzóbb műhelye? 's ezeknek épen Pericles alatt tetőre, déli pontra jutása? Nem volt-e Görögországban több városoknak az Athenaeével teljesen egyező éghajlata, földje, szintűgy tengeri fekvése; ugyan azon nevelés, vallás, 's ha nem ugyan azon, de hasonlóan szabad köztársasági igazgatásformája? Nem volt-e maga Athenae Pericles' idejében is a' régi Athenae, azt az egyet kivéve, hogy a' perzsa erőnek szárazon vizen többszöri őszerontása, ezzel egész Görögország' 's a' tengerek' uraságának magához ragadása után gazdagabb volt, mint valaha? Miért Rómában, miután a' királyi önkény' megszüntetésével, mint Athenae, szabad lett is, a' műveltségnek egész a' carthagói hadakig mondván semmi, azután is sokaig igen kevés nyoma? Nemde mivel szegény, 's ebben még büszke is volt? veszedelem' idején, seregei' vezérlésére az eke mellől hívta el, oda eresztette a' veszedelem' megszüntével vissza, más dicsőséget, mint a' melly a' serény katona, jó földművelő (Strenuus miles, bonus agricola) nevezetből eredett, nem ösmerő fíjait? Honnan a' köztársaság' utolsóbb éveiben, a' belső villongások' 's hazafi háborúk-

nak közepette? honnan a' szabadság' teljes elenyésztével, soká a' császárak, a' legirtóztatóbb zsarnokok alatt annyi kitűnő elmék, annyi halhatatlan írók? Mi ez olly hirtelen, olly váratlan változásnak oka? A' görögökkel bővebb megismerkedés, társalkodás, az Athenaebe járás: mondja talán valaki? De honnan ismét ez? kérdem újra. Nemde mivel a' lerontott Carthagó' és Corinthus', 's a' meghódoltatott Ázsia' kincsei szokatlan bőséget, a' bőség vágyakat szült, mellyek az elébb, széles birtoka mellett is, igen korlátolt vagyonú város' lakói előtt ösméretlenek valának? Rómát, mi a' hamar gyűlt, nem saját szorgalom, nem nemzeti ipar-szülte gazdagságnak szinte elválhatatlan társa, esztelen fényűzés, Athenae irigy szomszédok, külső belső szakadatlan harcz megerőtlenítvén: nem szállt-e mindkettőnek műveltsége azon mértékben, mellyben gazdagsága, alább, még mielőtt Athenae Rómának szelid, Róma a' barbarusoknak vas járma alá került volna? — Eljött az idő, mellyben mit századok', ezredek' egyesített iparkodása, lassan haladva épített, kevés évek alatt lerontotta a' dülő vészkeént keletről nyugotra tóduló vad népek' költözködése; sírba szállt a' görög-római műveltség; egy majdnem ezerévi hosszú pályát kellett újra megfutni Európának, míg, oszolván apródonként a' sűrű sötétség, fölvirradt végre a' világosság' nagy napja, ott épen, hol már egyszer teljes fényben ragyogott, honnan eregette, széllel élet- és világosságtenyésztő sugárait, az olasz földön. 'S miért épen itt? A' Nápoly', Florencz', Velencze' napja nem ragyogóbb, nem melegebb, mint keleti Spanyol-, vagy déli Francziaországé; a' nevelés, kicsiny különbséggel egész déli Európában ugyanaz, itt mint ott testi gyakorlásokban, holt nyelvek' tanulásában határozódott; Luther lélek's világrázó tudományával még nem állt elő, egy hit, egy vallás volt; a' fejetlenség, 's zsarnoki önkénynek mindenütt vége; bátorság, polgári szabadság semmivel több, talán valamivel kevesebb Olaszországban, mint másutt, a' több városaiban uraságra kapott egyes hatalmasok miatt. Mi volt hát, ha nem ezek, a' mi megkülönböztette, a' mi az újra éledő európai műveltség' tűzpontjává tette Olaszországot? Semmi egyéb, mint gazdagsága. Onnan, a' legvirágzóbb földművelés', legkeresettebb selyem-, pamut-, aczél-, ezüst-, aranyműgyarak', keletre és Indiákra a' legélénkebb kereskedés' hazájából, pótlák jobbára szükségüket minden tartományok, oda folyt tehát pénzüket is össze; ott kellett következésképen

a' legtöbb anyagi erő, legmegsokasultabb élelemeszközök mellett, legtöbb lélekébredtségnek, legnagyobb szellemi erőnek kifejleni, ott elébb a' test', majd a' lélek' fényűzésének is lábra kapni. És valljon, kiknek annyi részök nem csak Olaszországban, hanem egész nyugoton a' világosság', ízlés' terjesztésében, a' török járom elől futó görög tudósok választották volna-e Olaszországot új hazájoknak, ha ott nem látszik vala már akkor a' legelkészültebb föld, a' legbővebb aratás várakozni tudós munkájokra? valljon a' halhatatlan Mediciek, ezek az olasz föld' Periclesei, a' legszívesebb akarattal mellett is, lettek volna-e képesek, a' köz jóllét' forrásából fakadó magános temérdek kincsök nélkül azt tenni, a' mit tettek a' tudományok' 's szépmesterségek' virágoztatására? Így hát itt is ott is a' nemzeti gazdagság volt a' minden hatást megelőzőtt, lehetővé tett első ok. — Vessünk egy tekintetet az újabb időkre, a' tudományok' újjá születésétől fogva jelen korunkig lefolyt negyedfél század' történeteire; mutathatni-e csak egyetlen egy példáját nemzeti műveltségnek, mellyet nemzeti gazdagság ne előzőtt—, 's nemzeti gazdagságnak, mellyet a' körülményekhez mért nemzeti műveltség ne követett volna? Nemde egy II. János után következtek a' Camoensek? egy Erzsébet után a' Shakespearek? egy nagy Henrik, Sully után a' Corneillek, 's Colbert után a' Racinok? vegyük fel jelen századunkat, e' mozgás' és haladás' nagy századát. Hol találjuk jelenleg az elmék' legnagyobb kifejtlettségét, 's a' legjelesb' írókat, legkitünőbb művészeket? Hol látjuk, mikkel olly gazdag korunk, a' legbámulatosb, emberi nemünket dicsőítő, tudomány és gondolkozásra mutató, hasznos találmányokat létre jóni? Hol látuk legelőször, hogy egyebeket elhallgassak, a' testetlen gőznek annyi testi erő' pótlására—, a' világ' kezdetétől annyit, 's csak hasznosra, csak szükségesre szolgált szilárd vasnak, egy ismét igen fontos, egészen új használatra, távolságok', vizek által elszaggatott szárazok' öszvekötésére fordíttatását? Hol a' legmerészebb gondolatokat, a' sújtó villám' felfogását, levegői utazást, a' vizek' színe, sőt ezeknek árcai alatt félelem nélkül járást, egykor az álmok', a' lehetetlenségek' világába tartozóknak hitteket, hihetetlen munka, állhatatosság által valósággá varázsoltatni? Nemde épen azon népeknél, mellyeket szorgalom, kereskedés minden másoknál gazdagabbakká tettek, a' két világban honos ó és új angol 's a' franczia nemzetnél?

De mintha hallanám, miként vetik az ermenonvilli bölccsel sokan ellenem: „Minden lépés, melyet a' műveltség felé teszesz, egy lépéssel közelebb visz az erkölcstelenséghez; nincs hát miért óhajtánunk szülőjét, a' gazdagságot“. Nincs! én is azt kiáltom, ha áll az első. De ez éppen a' kérdés. „A' nemzeti gazdagság, így szól az ellenkező fél, kedvező, nem tagadjuk, az elmék' kifejlésére; de gyászos és pusztító következésü az erényre, erkölcsökre nézve; táplálékot nyújtván az észtehetségeknek, azt nyújt a' szenvedélyeknek is, 's nem csak ingert többet, újabbat a' roszra, hanem módot is jobbat végrehajtására; rendesen egy illy népnél sok eszmét, tudományt, de elvet, állhatatosságot keveset találhatni; lesz ízlése, de nem szemérme; mutathat bámulandó műveket, de annál kevesebb bámulandó tetteket; Athenae Pericles' idejében olly megvesztegetett volt, mint megvilágosodott; Roma Augustus alatt lakja a' legfelségesebb elméknek, 's egyszersmind a' legundokabb vétkeknek; 's jelenleg hol több erkölcstelenség, vallástalanság, mint éppen azon népeknél, melyek a' gazdagság, műveltség' legfelsőbb fokán állni tartanak?“ Fájdalom! a' mondottakban sok igaz van: igaz, hogy a' gazdagságban sok a' kísértet, mitől, ha nem egészen, nagy részint óva a' szegénység. De ha mind azt, mi kísértettel, 's ha vele visszaélnék, veszedelemmel jár, kárhoztatjuk, számkivetjük a' köz életből: úgy kárhoztassuk, számkivessük magát az emberi okosságot is, mint a' melly roszra fordítás, visszaélés által már annyiszor annyi kárt romlást okozott úgy egyeseknek, mint egész társaságoknak; akkor irigylendő lesz az oktan állatok' sorsa, mert mentek e' kísértettől. 'S valljon nem a' kísértetek közt fejlődik-e éppen ki, 's edződik meg erényünk? 's hogy ha kísérteteket újakat állított elő a' gazdagság, nem szolgáltatott-e maga éppen az általa kifejtett több okosság, műveltebb észtehetségekben fegyvert ellenük kezünkbe, mellynek segítségével, ha bár nehéz is, hogy nem lehetetlen a' győzelem, minden időből fényes példák bizonyítják. Hogy, legműveltebb állapotjában sem szűnhetvén meg ember lenni az ember, művelt népeknek is vannak vétkeik, és ezek közt olyanok is, melyekről talán képzelődésük is alig van műveletlen dúrva népeknek: megengedjük, sőt azt is, mi több ennél, hogy éppen a' legműveltebb népek közt találkoznak olykor a' legistentelenebb, legelvetemültebb, a' másnak ártásra legtöbb észszel fölruházott, és így legveszedelmesebb

gonosztévők: de következik-e ebből akár az, hogy általában jobbak volnának a' pallérozatlan, mint a' pallérozott népek? akár az, hogy bűn-, erköcstelenség-tenyésztő a' míveltség? Hát, tekintve az erkölcsöket, olly tisztán, szeplőtelen áll-e a' nemzeteknek, mig szegények, durvák, a' történetek' évkönyveiben emlékeztök? Nem testvérgyilkolással van-e, kezdetben mindjárt, még alig született emberi nemünk' bölcsője megbélyegezve? Léledzhetik-e több, nagyobb bűnökben a' leggazdagabb, legmíveltebb nép, mint a' mennyi- 's millyekben amaz, fennlévő legrégibb történeti adataink szerint, isten' választott sem gazdag, sem mívelt népe, hajdan léledzett? Mellyik mai pallérozott nemzet' elravaszúlt fia ragadta valaha nagyobb mesterséggel testvére' örökségét magához, mint amaz, bátyja' éhségével, öreg atyja' vakságával visszaélt testvér 's fiú? 's hányat lehetne hasonló példát felhoznunk? 's nem épen ez-e egyik azon pont, miben különösen károsan hatni tapasztaltatik a' míveltség az erkölcsiségre? Hát valljon büntelenek-e, mig pallérozatlanok, a' görögök? Nem ellenkezőt kell-e mesével elegy legrégibb hagyományaikból kihoznunk, ha mind azt igaznak nem hiszszük is, mi rútat, borzasztót az Atreusok-, Thyestesek-, Phaedrák és Clytemnestrákról olvasunk? Hát Rómának nem voltak-e Augustus előtt is ellenségnek haszonvágyból kaput nyitó leányai? erkölcs-, szeméremtapodó fiai? nevöket a' szűz Lucretiák, Virginiák mellett undok tettökkel halhatatlanított fajtalan Sextusai, Appiusai? Nem találkozott-e, még mielőtt gazdagság, míveltség megronthatták volna az erkölcsöket, királyi szűzei közt egy Tullia, ki atyját, királyát férje által meggyilkoltatni, 's azután holt testén még kocsiával is gázolni nem irtózott? Nem fertőztette-e építőjének, magának Romulusnak, először mindjárt testvéri vér kezeit? 'S ha vétkeket, mellyek addig ösméretlenek valának, állított elő a' míveltség: de nem szüntetett-e meg sokkal többeket 's talán nagyobbakat? Ha például, mikkel főképen vádoltatik, vallástalanság, vagy szelídebben 's talán helyesebben szólván, a' vallás' külső szertartásaival keveset gondolás fakadt itt ott nyomain; ha tágasb út nyílt a' mesterséges csalásokra általa: de nem enyészttette-e el, valamerre hatott, a' babonát, vakbuzgóságot, mellyek oktalan állatnál alább lealacsonyíták, vagy farkasává változtaták embertársának az embert? nem tett-e százados előítéleteket semmivé? nem kevesítette-e a' vérengzést, az erőszakkal elsajátítást? nem tette-e

a' minden gonoszok' legnagyobbikát, a' nemzetek közt örökösen fennálló háborút magát sokkal emberibbé? 's mindent együvé véve; nem nemesítette-e az érzéseket, nem szelidítette-e az ízlést, erkölcsöket? 's hogy ennek csak egy bizonyosságát, a' legkitetszőbbet hozzuk fel, nem ritkította-e az annyi vétkek', rosszak' szerzőjét, a' vérlázító, ész-zavaró italokkal visszaélést szembevetően meg? és végre nem rakott-e a' szépnak, jónak, az erény- 's kötelességeknek erős alapot, azon arányban, mellyben az értelmet világosította? — Hogy Athenae Pericles', Róma Augustus' idejében igen mélyen süllyedt az erkölcstelenségbe, igaz, a' nélkül, hogy valamit bizonyíthatna ellenünk. Mert a' mi a' műveltség' saját menetének valamelly nemzetnél, 's csak bizonyos körülményeknek tulajdonítható, kell-e, kérdem, lehet-e igazságosan abban a' műveltséget általában okolni? A' görög inkább érzéki, mint okossági művelődés, párosúlva a' sok istenimádással, tiszta erkölcsi tudományt nem szűlhetett: említetlen nem hagyhatva azonban, hogy Athenae műveltsége' tető pontján álltában is, voltak, a' mérget, halált inkább, mint a' — bár háládatlan — haza ellen harczolást választó Themistoclesei; igaz lelkű, megvesztegethetlen Aristidesei; adakozó Cimonjai; és soká még ezek után is, a' gazdagság', hatalom' kísértetei közt tántoríthatatlan Phocionjai. Rómának, a' körülmények' hatalmánál fogva, igen rögtön esett a' durvaságból a' pallérozottságra átmenetele, épen azon időben, mikor egymást érő, árvíz' módjára terjedő hódoltatásai' következtében egyszerre végtelen kincset, vele mindenféle szenvedélyt és vétket fogadott keblébe a' szerencsétől ittas város. De ez-e az eset a' többi művelt népekre nézve is? a' veszettség', erkölcstelenség' kíséretében lépett-e föl általában mindenütt a' műveltség? Vessük csak szemeinket korunk' azon nemzetére, mellynek nyújtja jelenleg, nemzeti szorgalom', kereskedés', 's ezek által szerzett gazdagság', műveltség' tekintetében, a' népek' egyező ítélete az elsőséget. Hát rosszabb-e a' mai angol, mint ősei, kik szinte másfél ezer évvel ez előtt Németország' vadonaiból, a' bátor Hengist és Horsától vezetve, a' Szorostengeren új hazájokba átkeltek, 's rabigát tettek a' nemzetre, melytől segítségül hívtak? erkölcstelenebb-e más mai nemzeteknél? és, mivel van tudománya, van ízlése, nincs-e azért állhatatossága, nincs-e szemérme? 's mivel mutathat bámulandó műveket, nem mutathat-e azért bámulandó tetteket? Értünkre a' legna-

gyobb kormányférfiaknak, a' legnevezetesebb embereknek, a' minden időbeli legjelesbek' sorába bátran léphető Pittek és Canningeknek nem Anglia-e hazája? Hol van általában több vallásosság? a' fennálló törvényekhez, még ha az előre haladt idő' kívánatinak nem épen megfelelők is, nagyobb ragaszkodás? több haza szeretet? a' személyes és nemzeti becsületre, az adott szó' szentségére többtartás? a' szerencsétől üldözöttek iránt — legyenek idegenek, legyenek bár ellenségek — több részvét, felsegélésükre nagyobb készség, több jóltevő közintézet? minden szépnek, jónak, nemesnek előmozdításában nagyobb buzgóság, mint épen ott?

Kárhoztassák bár azért a' míveltséget, megvilágosodást, kiknek okuk van attól félni; kárhoztassák tehát annak szülőjét is a' gazdagságot; mert mindkettő gondolkozásra ébreszti a' lelkiileg és polgárilag elnyomottakat, szabadságra érleli a' rabszolgákat: de kiknek telve kebelök szent érzéssel az emberiség iránt, kik, látva felséges tehetségeit, végetlen tökéletesedésre, nem örökös veszteglésre, nem csupa állati létezésre, hanem nagyobb, dicsőbb célokra hiszik teremtvé az embert, lehetetlen, hogy velem együtt forrón ne ohajtsák az elméknek lehető legnagyobb kimíveltetését, ezzel a' nemzeteknek a' tudományban, igaz megvilágosodásban, bölcsességben szakadatlan növekedését; 's hogyha azt ohajták, lehetetlen, hogy kárhoztassák annak múlhatatlan föltételét, a' nemzeti gazdagságot. —

'S most bátran fordul beszédem hozzátok hazám' lelkes fiai! hozzátok, kik a' kor' 's nemzetiség' magas kívánatit felfogva, a' társaságok' anyagi erejének, azok' szellemi és erkölcsi kifejlésére, a' nemzeti gazdagságnak a' nemzeti mívelődésre nagy befolyását értve, 's voltaképen méltányolni tudva, bátorítva az idő', bátorítva egy szelíd kormány' lelke által, nagyszerű törekvéseitek' egyedüli céljául tűztétek ki: hárítani az akadályokat, mellyek eddigelé nemzeti vagyonosodásunk' gátolák; kikeresni, szaporítani a' forrásokat, mellyekből az eredni szokott; szárnyat fűzni, 's irányt adni a' nemzeti szorgalomnak; sokasítani, nemesíteni a' természet 's mesterség' szüleményeit, nevelni azoknak becsét, ösztönt adni előállítóiknak könnyű belső közösülés, kiterjedt külső kereskedelem által. Óh! micsoda köszönetet mondjak nektek! mi néven nevezzelek benneteket, édes honom', nemzetem' jóltevői! egy egészen új időszak'

alapítói! Hogy, mint egykor a' teremtó' leheletére a' vizek' színén, mozgás és élet terjedt el szép hazánkon, a' soká' tespedetten, a' halállal határos álomba merülni látszotton, a' ti érdemetek az. Azok a' különbféle nemzeti egyesületek, mellyeket, honfiakat lelkesítő, követést buzdító, akadályokat győző tűzállhatatosság, 's a' haza' oltárára tett annyi számlálhatatlan magános áldozatok által létre hoztatok; azok a' — csak mint gyűlpont is, 's alkalom az öszvejövetelre, eléggé nem becsülhető, figyelem 's iparébresztő, több nemű versenyezések, itt, ez anyagi és értelmi kifejlődésünk' rakhelyén, ezen, néhány évek óta óriási léptekkel előhaladott, 's bár ah! vérzik gondolatjára a' hazafi kebel, közelebb szörnyű csapást szenvedett, de ezen nehéz estéből is, hiszszük isten', jó királyunk', részvevő emberbarátok' — idegenek' és honfiak', 's egy egész lelkes nemzet' egyesített közre munkálkodása után, rövid időn, fejeveresztett hydraként, vagy mint ama Heraclestől földhöz sújtott szörny, növekedett erővel, újra nagyobb fényben kelendő fővárosában hazánk'nak; azok az eddig szilaj kényén gázló Dunánk' zabolázására fordított roppant munkálatok, azok a' hátán repülő, hazánkat a' messze tengerrel közösülésbe hozó büszke gőzösök; azok a' legérezhetőbb hiányunkat pótló, nemzeti jóllétünk' élet-erét, belső kereskedésünket elevenítő, keletkező vasútak; 's hogy többeket ne említsek, az a' már már munkába vett egygyé forrasztása hazánk' eddig ketté metszett szívének, a' nemzeti nagy testben ezzel bizonyosan eszközlendő, szabadabb, akadályozatlanabb, éltető vérkeringés: mind ezek — már csak eddig is annyi szépnek szülői, annyi szebbnek igérői — hatalmas eszközei, elláthatatlan hatású és következésű emelői a' nemzeti gazdagságnak, és így a' nemzeti művelődésnek is.

Ki méltányolhatná illően érdemeiteket? ki a' halhatatlan férfiúnak érdemét? ki szinte már félszázadon keresztül, 's mennyi zivatar, viszontagságok közt! tartja erős karral hazánk' kormányát; ki az alatt — lelke kilencz országgyűlésnek, a' legnevezetesebbeknek, mellyek valaha a' közjó', nemzeti becsület 's emberiség' szent ügyében tartattak, lelke máiglan, lankadatlan erőben, hazai legfőbb igazgató — 's törvényszékeinknek — annyi szépet, jót, nagyot alkotott a' magyar név' 's ön neve' örök dicsőségére; 's hiszszük, sokat alkot még, ha az általa boldogított honnak, ha e' két testvér fővárosnak, mellynek a' csak imént átzúgott

pusztító vész közben őrangyala volt ő, Camillusa most, buzgó fohászai drága életéért meghallgattatnak ott fenn; ki nektek is hazám' nagy fiai! lelke' szokott hevével nyújtva segédkezeket, hatalmas pártfogása, munkás részvéte által lehetővé tette hazafiúi nemes törekvéseitekben az óhajtott célhoz jutást. A' hazafinak csak szíve van érezni, szavai nincsenek kifejezni háláját, mellyel neki, mellyel nektek tartozik. Majd egykor, ha a' most általatok elhintett nemes mag termő fává növekedik, szaggatva ennek érett gyümölcseit, 's megemlékezve hogy ezt nektek köszönik, szívből kiforró könnycseppekkel tisztelik hamvaitokat a' hálás utódok, 's mig lessz egy magyar, áldva és dicsekve hirdeti halhatatlan neveteket.

IV.

MATHEMATICAL-OSZTÁLYI

É R T E K E Z É S.

VII.

A' LUDOLPHI SZÁM

TÖBB ÍVEK' ÉRINTŐI ÁLTAL KIFEJTVE.

ELŐADTA,

MIDŐN RENDESTAGI SZÉKÉT ELFOGLALNÁ,

A' M. T. T. KIS GYÜLÉSÉBEN, NOV. XX. M. D. CCC. XXX. VII.

VÁLLAS ANTAL.

A' ludolphi szám, melly közönségesen π alatt értetik, tudottképen a' félkör' aránya a' félmérőhöz.

Ezt már Archimedes is kereste, azon helyes eszméből indulva ki, hogy a' kör a' körül- és beírt rendes sokszögműköreteknek határa, azon esetben, midőn a' sokszögoldaloknak száma vég nélkül növekedik. Eredménye Archimedesnek, hogy a' mondott arány valamivel kisebb, mint

$$14688 : 4673 \frac{1}{2},$$

's valamivel nagyobb, mint

$$6336 : 2017 \frac{1}{4};$$

azaz, kisebb számokra menvén által, hogy ugyan azon arány

$$3 \frac{1}{2} \text{ és } 3 \frac{1}{1}$$

közé esik, és pedig azért, mivel $3 \frac{1}{2}$ valamivel nagyobb, mint

$$14688 : 4673 \frac{1}{2},$$

's más felül $3\frac{10}{71}$ valamivel kisebb, mint

$$6336 : 2017\frac{1}{4}.$$

Vizsgálatát Archimedes csak a' rendes 96-szögre terjeszté ki, mi akkoron csak nagy ügygyel bajjal történheték. A' maiglan is „Archimedes' aránya“ név alatt ismeretes arány nem ő tőle való.

Vieta e' számot, beirt sokszögök' segítségével, sokkal tökéletesben fejezé ki.

De sokkal tovább ment Ludolph von Ceulen avvagy van Collen, ki is a' méltán ő tőle úgy nevezett szóban levő ludolphi számot körül- és beirt sokszögök' oldalaiból kimondhatatlan fáradsággal a' 32-dik tizedesig kereste.

Utána Snellius e' számolást, új mértani tételek' feltalálása által, egyszerűté 's egyszersmind megmutatá, mikép az Archimedes által vizsgált 96-szögből a' mondott szám a' 7-dik tizedesig található.

Az újabb analysis' feltaláltatása után Newton, Leibnitz, Wallis és Brouncker foglalkoztak e' szám' kifejtésével.

Wallis és Brouncker' eredményei maiglan is figyelemre méltók. Az első π -t illy alakban állítá elő:

$$\frac{\pi}{2} = \frac{2}{1} \cdot \frac{2}{3} \cdot \frac{4}{3} \cdot \frac{4}{5} \cdot \frac{6}{5} \cdot \frac{6}{7} \cdot \dots$$

míg lord Brouncker szerint a' megfordított arány, négyszer véve illy láncztöredéket képez

$$1 + \frac{1}{2+3^2} \cdot \frac{2+3^2}{2+5^2} \cdot \frac{2+5^2}{2+7^2} \cdot \dots$$

Leibnitz volt az első, ki az ívet, érintője' páratlan hatványai által adá, ámbár e' szép fölfedezést némellyek Gregory Jakabnak tulajdonítják. A' kifejtés, mint tudatik, ez:

$$x = \operatorname{tg} x - \frac{1}{3} \cdot \operatorname{tg} x^3 + \frac{1}{5} \cdot \operatorname{tg} x^5 - \frac{1}{7} \operatorname{tg} x^7 + \dots$$

miből akkor, midőn x fél körnegyedet tesz, azaz midőn

$$x = \frac{\pi}{4},$$

$\frac{\pi}{4}$ - nek érintője $= 1$ levén, egyszerűen következik:

$$\frac{\pi}{4} = 1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \frac{1}{9} - \frac{1}{11} + - \dots,$$

azaz:

$$\pi = 4 \left\{ 1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \frac{1}{9} - \frac{1}{11} + - \dots \right\}.$$

E' nevezetes egyszerűségű sor összehajló ugyan, mint a' melly váltva állító és tagadó mindig kisebbülő tagokból áll; összehajlása azonban igen csekély, mi általában a' sor' megtekintéséből is már kitetszik. De sokkal szembetűnőbb ez, ha bizonyos hibát engedve, az ennek megfelelő kifejtendő tagoknak számát keressük. — A' nevezők itten a' természeti páratlan számok levén, kitetszik, hogy a' közönséges tag

$$= \frac{1}{2m+1} \text{ vagy } = \frac{1}{2m-1};$$

mi után $2m+1$ és $2m-1$ a' természeti páratlan számok' általános alakjai. Az elsőből, midőn

$$m = 1, 2, 3, 4, 5 \dots$$

következik:

$$\frac{1}{3} - \frac{1}{5} + \frac{1}{7} - \frac{1}{9} + - \dots$$

mi a' szóban levő sornak meg nem felel. A' másodikból ellenben, ugyan azon föltétel alatt

$$1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \frac{1}{9} - \frac{1}{11} + - \dots,$$

mi hogy éppen a' mi sorunk, szembetűnő dolog. Az általános tag, azaz minden egyes tagnak képviselője tehát ez:

$$\frac{1}{2m-1}.$$

Továbbá két egymásmelletti tagnak különbsége, mert csak ezt vehetni itt tulajdonképen számba, nyilván ez:

$$\frac{1}{2m-1} - \frac{1}{2m+1} = \frac{2}{4m^2-1}.$$

'S már most arra, hogy e' különbség az n-dik tizedesnél kisebb legyen, megkivántatik, hogy

$$\frac{2}{4m^2-1} < \frac{1}{10^n}$$

legyen. Ebből következik

$$m > \frac{\sqrt{2 \cdot 10^n + 1}}{2}$$

A' 96-szögből Snellius után π a' 7-dik tizedesig találtatik. Ha már most ugyan e' tökéletességet Leibnitz' sorától is kívánnók,

$$n = 7,$$

tehát

$$\begin{aligned} \frac{\sqrt{2 \cdot 10^n + 1}}{2} &= \frac{\sqrt{2 \cdot 10^7 + 1}}{2} \\ &= 707.1 \end{aligned}$$

levén, nyilván való, hogy legalább 707 tagot kellene kifejtenünk.

Tehát Leibnitz' szép sorának semmi haszna nem volna? Leg-egyszerűbb alakjában, minden bizonyynyal nincs.

Sharp Ábrahám, Halley' utmutatása szerint, a' 30°-nyi ív' érintőjét vette alapul, melly mint tudjuk

$$= \frac{1}{\sqrt{3}},$$

's ennek segítségével π -t a' 72-dik tizedesig találta. Utóbb ez ügyes számoló több más érintőt is vizsgált.

Még inkább közelített π ' értékéhez Machin, a' londoni Gresham College' egyik tanítója, ki is a' kiszámítást a' 100-dik tizedesig vitte. Alakja, melly után dolgozott, ez:

$$\text{Arc } 45^\circ = 4 \text{ Arc } \text{tg } \frac{1}{3} - \text{Arc } \text{tg } \frac{1}{239}.$$

Mi vezette legyen e' nevezetes 's igen alkalmas alakra, nem tudjuk. De azt igen is tudjuk, hogy az, szinte talányként állott az analysisnak csak akkoron míveltetni kezdett mezején, míg Euler sok fáradság után hasonlót talált.

Lagry, Sharpnak nyomdokain tovább menvén, a' közelítést a' 127-dik tizedesig vitte.

A' sok egyéb tekintetben is méltán híres Euler nem csak a' következő alakot találta:

$$\text{Arc } 45^\circ = \text{Arc } \text{tg } \frac{1}{2} + \text{Arc } \text{tg } \frac{1}{3},$$

hanem a' theoriát magát is tökéletesítette, észrevevén, hogy két, lehető legkisebb arányos számok által kifejezett érintő, ha illető íveik' össze- szete 45° -ot tesz, leginkább felel meg a' feladatnak.

Ez által felnyílt a' pályatér, 's valóban találgatás által új meg új e' feladatnak megfelelő érintők találtattak — 's voltak, kik a' közelítést bámulatra méltó türelemmel még tovább vitték. Így Vega a' 140-dik tizedesig, 's egy ismeretlen, kinek kézírata az oxfordi Rateliff-könyv- tárban őriztetik, a' 154-dikig.

Ezek után a' valódi kiszámításban már nincs mit tennünk. De van a' theoria' közönséges megalapításában.

A' kérdés tulajdonképen ez: Valljon mi viszonyban áll több ívek' érintője, azaz

$$\operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma + \dots \}$$

az egyes ívek' érintőivel, azaz a' következő mennyiségekkel

$$\operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots ?$$

mert ezen kérdés' megfejtése, mi jelen értekezésemnek fő czélja, magá- ban foglalja azon esetet, midőn az ívek' össze- szete 45° -ot tevén, az összet' érintője nyilván $=1$; melly után kény- leg felvett egyes érintőkből egyet, az utolsót könnyű lesz meghatározni; magában foglalja továbbá azon esetet, a' midőn az egyes érintők közt többen egymással egyenlők levén, a' kiszámítás lehetőségig egyszerűvé és könnyűvé válik.

Tudva van, hogy

$$\operatorname{tg} \{ \alpha + \beta \} = \frac{\operatorname{tg} \alpha + \operatorname{tg} \beta}{1 - \operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \beta}.$$

Téessék itt β helyett $\beta + \gamma$, lesz

$$\operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma \} = \frac{\operatorname{tg} \alpha + \operatorname{tg} (\beta + \gamma)}{1 - \operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} (\beta + \gamma)}.$$

avvagy az alaptétel' segítségével

$$\operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma \} = \frac{\operatorname{tg} \alpha + \frac{\operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \gamma}{1 - \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma}}{1 - \operatorname{tg} \alpha \cdot \frac{\operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \gamma}{1 - \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma}}.$$

már most, ha ezen törtnek mind számolóját mind nevezőjét

$$1 - \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma$$

által szorozzuk, lesz

$$\begin{aligned}
 & \operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma \} \\
 = & \frac{\operatorname{tg} \alpha (1 - \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma) + \operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \gamma}{1 - \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma - \operatorname{tg} \alpha (\operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \gamma)} \\
 = & \frac{(\operatorname{tg} \alpha + \operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \gamma) - \operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma}{1 - (\operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \gamma + \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma)}.
 \end{aligned}$$

Ha mármost e' két kifejezést:

$$\operatorname{tg} \{ \alpha + \beta \} = \frac{\operatorname{tg} \alpha + \operatorname{tg} \beta}{1 - \operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \beta},$$

és

$$\begin{aligned}
 & \operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma \} \\
 = & \frac{(\operatorname{tg} \alpha + \operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \gamma) - \operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma}{1 - (\operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \beta + \operatorname{tg} \alpha \operatorname{tg} \gamma + \operatorname{tg} \beta \operatorname{tg} \gamma)}
 \end{aligned}$$

szorosabban vizsgáljuk, könnyen találjuk, hogy az első számolója e két elem

$$\operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta$$

összetéből, azaz egyes csoportaiból áll, míg nevezője ugyan azon elemek o-es' és kettős csoportaiból (milyen itt csak egy lehető) áll: minek következtében ugyan azon első egyenletet, föltéve hogy általában:

$$C_0 \{ \alpha, \beta \dots \} = 1$$

$$C_1 \{ \alpha, \beta \dots \} = \alpha + \beta + \dots$$

$$C_2 \{ \alpha, \beta \dots \} = \alpha\beta + \alpha\gamma + \dots + \beta\gamma + \dots$$

$$C_3 \{ \alpha, \beta \dots \} = \alpha\beta\gamma + \alpha\beta\delta + \dots + \alpha\gamma\delta + \dots$$

azaz, ha a' o-es', egyes, kettős, hármas . . . csoportozatokat így írjuk:

$$C_0 \{ \alpha, \beta \dots \}$$

$$C_1 \{ \alpha, \beta \dots \}$$

$$C_2 \{ \alpha, \beta \dots \}$$

$$C_3 \{ \alpha, \beta \dots \}$$

$$\dots$$

következő módon fejezhetni ki:

$$\operatorname{tg} \{ \alpha + \beta \} = \frac{C_1 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta \}}{C_0 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta \} - C_2 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta \}} ;$$

a' második egyenletet pedig ugyan azon okoknál fogva így:

$$\begin{aligned} & \operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma \} \\ = & \frac{C_1 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \} - C_3 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \}}{C_0 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \} - C_2 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \}} \end{aligned}$$

már ebből sejdíthetni, hogy

$$\operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma + \dots \}$$

kifejtésében, akár csak

$$\operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots$$

akár ezeknek csoportozati által, bizonyos rend fog mutatkozni. Sejdítésünk még alaposabbá lesz, látván, hogy ugyan azon módon találtatik:

$$\begin{aligned} & \operatorname{tg} \{ \alpha + \beta + \gamma + \delta \} \\ = & \frac{C_1 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma, \operatorname{tg} \delta \} - C_2 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma, \operatorname{tg} \delta \}}{C_0 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma, \operatorname{tg} \delta \} - C_2 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma, \operatorname{tg} \delta \} + C_4 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma, \operatorname{tg} \delta \}} \end{aligned}$$

Ha a' következményeket figyelemmel vizsgáljuk, kitetszik, hogy eddig, az összetek' érintőit következő módon fejezhetni ki az egyes érintők csoportozati által:

1) A' számoló' tagjai, az egyes csoportozattól kezdve, páratlan elemű csoportozatok, és pedig tagonként változó előjeggyel. A' számoló tagjai tehát a' következők

$$\begin{aligned} & + C_1 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots \} \\ & - C_3 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots \} \\ & + C_5 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots \} \\ & - C_7 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots \} \\ & \dots \end{aligned}$$

magában értetvén, hogy

$$C_m \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots \} = 0 ,$$

mihelyt m az adott elemek' számát meghaladja, mi nem csak itt, hanem általában való.

2) A' nevező' tagjai a' 0-es csoportozaton kezdve páros eleműek, szinte változó előjegyekkel, tehát a' következők:

$$\begin{aligned} & + C_0 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots \} \\ & - C_2 \{ \operatorname{tg} \alpha, \operatorname{tg} \beta, \operatorname{tg} \gamma \dots \} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \operatorname{tg}\{\alpha + \beta + . . . + \mu + v\} \\ = & \left\{ C_1 \{\alpha' , \beta' . . . . \frac{\mu' + v'}{1 - \mu'v'}\} \right. \\ & - C_3 \{\alpha' , \beta' . . . . \frac{\mu' + v'}{1 - \mu'v'}\} \\ & . . . . . \\ & (-)^{n-1} C_{2n-1} \{\alpha' , \beta' . . . . \frac{\mu' + v'}{1 - \mu'v'}\} \Bigg\} \\ : & \left\{ C_0 \{\alpha' , \beta' . . . . \frac{\mu' + v'}{1 - \mu'v'}\} \right\} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
& C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \frac{\mu' + \nu'}{1 - \mu' \nu'} \} \\
&= C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \\
&+ C_{q-1} \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \frac{\mu' + \nu'}{1 - \mu' \nu'};
\end{aligned}$$

azaz :

$$\begin{aligned}
& (1 - \mu' \nu') \cdot C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \frac{\mu' + \nu'}{1 - \mu' \nu'} \} \\
&= (1 - \mu' \nu') \cdot C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \\
&+ C_{q-1} \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot (\mu' + \nu');
\end{aligned}$$

vagy is

$$\begin{aligned}
& (1 - \mu' \nu') \cdot C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \frac{\mu' + \nu'}{1 - \mu' \nu'} \} \\
&= C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \\
&+ C_{q-1} \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' \\
&+ C_{q-1} \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \nu' \\
&- C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' \nu'.
\end{aligned}$$

Az előbbi észrevétel szerint:

$$\begin{aligned}
& C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \\
&+ C_{q-1} \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' = C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \mu' \}
\end{aligned}$$

tehát lesz

$$\begin{aligned}
& (1 - \mu' \nu') \cdot C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \frac{\mu' + \nu'}{1 - \mu' \nu'} \} \\
&= C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \mu' \} \\
&+ C_{q-1} \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \nu' \\
&- C_q \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' \nu'
\end{aligned}$$

Innen egyes esetekben :

$$\begin{aligned}
1) \quad & (1 - \mu' \nu') \cdot C_1 \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \frac{\mu' + \nu'}{1 - \mu' \nu'} \} \\
&= C_1 \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' , \mu' \} \\
&+ C_0 \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \nu' \\
&- C_1 \{ \alpha' , \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' \nu';
\end{aligned}$$

Mint hogy pedig általában

$$\begin{aligned}
 & + C_q \{ \alpha', \beta' \dots \lambda', \mu' \} \\
 & + C_{q-1} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \cdot v' \\
 & + C_{q-2} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' v' \\
 = & + C_q \{ \alpha', \beta' \dots \lambda', \mu' \} \\
 & + \{ C_{q-1} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \\
 & + C_{q-2} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' \} \cdot v',
 \end{aligned}$$

és segéd-tételünk-nél fogva

$$\begin{aligned}
 & C_{q-1} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \\
 & + C_{q-2} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' \\
 = & C_{q-1} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda', \mu' \},
 \end{aligned}$$

nyilvánvaló, hogy lesz

$$\begin{aligned}
 & C_q \{ \alpha', \beta' \dots \lambda', \mu' \} \\
 & + C_{q-1} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \cdot v' \\
 & + C_{q-2} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda' \} \cdot \mu' v' \\
 = & C_q \{ \alpha', \beta' \dots \lambda', \mu' \} \\
 & + C_{q-1} \{ \alpha', \beta' \dots \lambda', \mu' \} \cdot v' \\
 = & C_q \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \}.
 \end{aligned}$$

Mit a' számoló' egyes csoportozatira alkalmazva, ugyan azon számoló végül ezzé lesz:

$$\begin{aligned}
 & + C_1 \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & - C_3 \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & + C_5 \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & \dots \\
 & (-)^{n-1} C_{2n-1} \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & \dots
 \end{aligned}$$

Hasonló bánásmód által pedig a' nevező nyilván ezzé alakul:

$$\begin{aligned}
 & + C_0 \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & - C_2 \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & + C_4 \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & \dots \\
 & (-)^{n-1} C_{2n-2} \{ \alpha', \beta' \dots \mu', v' \} \\
 & \dots
 \end{aligned}$$

A' mi tételünk tehát $p+1$ elemre nézve, mit feljebb csak föltettünk volt, valóban ez:

$$\begin{aligned} & \text{tg}\{\alpha + \beta + \dots + \mu + \nu\} \\ &= \{ + C_1\{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \\ & \quad - C_3\{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \\ & \quad + C_5\{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \\ & \quad \dots \\ & \quad (-)^{n-1} C_{2n-1}\{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \} \\ &: \{ + C_0 \{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \\ & \quad - C_2 \{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \\ & \quad + C_4 \{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \\ & \quad \dots \\ & \quad (-)^{n-1} C_{2n-1}\{\alpha', \beta' \dots \mu', \nu'\} \} . \end{aligned}$$

'S e' nevezetes tételt tűzttem ki főleg értekezésem' céljául. Nem lesz azonban érdektelen, mi feladatomb' második része, e' tételt alkalmazásához közelebb vinni.

Igen czélszerű, ha az ívek

$$\alpha, \beta, \gamma \dots$$

úgy választatnak, hogy összetűk 45° -ot tegyen. Ezt feltéve, minthogy ekkor

$$\text{tg}\{\alpha + \beta + \gamma + \dots\} = 1 ,$$

e' következő igen egyszerű's szép alakot kapjuk:

$$\begin{aligned} & + C_0\{\alpha', \beta', \gamma' \dots\} \\ & - C_1\{\alpha', \beta', \gamma' \dots\} \\ & - C_2\{\alpha', \beta', \gamma' \dots\} \\ & + C_3\{\alpha', \beta', \gamma' \dots\} \\ & + C_4\{\alpha', \beta', \gamma' \dots\} \\ & \dots \\ & \pm C_{n-1}\{\alpha', \beta', \gamma' \dots\} \\ & \dots = 0 ; \end{aligned}$$

melly kifejezésben az előjegyek' törvénye magában világos.

Már most a' legegyszerűbb kifejezésre menvén által, lesz:

a)

$$1 - \alpha' - \beta' - \alpha'\beta' = 0 ;$$

azaz, ha

$$\alpha' = \frac{1}{n}$$

tételek, minthogy ekkor

$$\beta' = \frac{n-1}{n+1} ,$$

nyilván következik:

$$\text{Arc } 45^\circ = \text{Arc tg } \frac{1}{n} + \text{Arc tg } \frac{n-1}{n+1} ;$$

vagy is, minthogy

$$\text{Arc } 45^\circ = \frac{\pi}{4} ,$$

egyenesebben:

$$\pi = 4. \left\{ \text{Arc tg } \frac{1}{n} + \text{Arc tg } \frac{n-1}{n+1} \right\} ;$$

melly kifejezésben n helyett akármelly számot tehetni. Ha itt egymás után

$$n = 1, 2, 3, 4 \dots$$

következik:

$$\begin{aligned} \pi &= 4. \text{Arc tg } 1 ; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } \frac{1}{3} \} ; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{3} + \text{Arc tg } \frac{1}{4} \} ; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{4} + \text{Arc tg } \frac{1}{5} \} ; \\ &\dots \end{aligned}$$

Itt az első egyenlet azonos, a' második a' harmadikkal egyazon — 's ezt, mint feljebb mondtam, már Euler találta. A' többiek, kiszámításra, a' második és harmadiknál alkalmatlanabbak.

b) Három ívet yevén lesz

$$\begin{aligned} 1 - \alpha' - \beta' - \gamma' \\ - \alpha\beta' - \alpha\gamma' - \beta\gamma' \\ + \alpha'\beta'\gamma' = 0 ; \end{aligned}$$

's ha itt

$$\alpha' = \frac{1}{n} ,$$

$$\beta' = \frac{1}{n'} ,$$

következőleg

$$\gamma' = \frac{nn' - n - n' - 1}{nn' + n + n' - 1} ;$$

lesz :

$$\begin{aligned} \pi = 4. \left\{ \text{Arc tg } \frac{1}{n} + \text{Arc tg } \frac{1}{n'} \right. \\ \left. + \text{Arc tg } \frac{nn' - n - n' - 1}{nn' + n + n' - 1} \right\} ; \end{aligned}$$

's innen ugyan azon feltétel alatt, hogy

$$n' = 1, 2, 3, 4 \dots$$

lesz :

$$\begin{aligned} \pi = 4. \left\{ \text{Arc tg } 1 + \text{Arc tg } \frac{1}{n} \right. \\ \left. + \text{Arc tg } \left(- \frac{1}{n} \right) \right\} ; \\ = 4. \left\{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } \frac{1}{n} \right. \\ \left. + \text{Arc tg } \frac{n - 3}{3n + 1} \right\} ; \\ = 4. \left\{ \text{Arc tg } \frac{1}{3} + \text{Arc tg } \frac{1}{n} \right. \\ \left. + \text{Arc tg } \frac{2n - 4}{4n + 2} \right\} ; \\ = 4. \left\{ \text{Arc tg } \frac{1}{4} + \text{Arc tg } \frac{1}{n} \right. \\ \left. + \text{Arc tg } \frac{3n - 5}{5n + 3} \right\} ; \\ \dots \end{aligned}$$

's ha itt hasonlólag

$$n \text{ is } = 1, 2, 3, 4 \dots$$

tételtek, lesz a' második egyenletből (az első ismét azonos levén) egymás után:

$$\begin{aligned} \pi &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } 1 + \text{Arc tg } (-\frac{1}{2}) \}; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } (-\frac{1}{7}) \}; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } \frac{1}{3} + \text{Arc tg } (0) \}; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } \frac{1}{4} + \text{Arc tg } \frac{1}{13} \}; \\ &\dots \end{aligned}$$

avvagy némi reductio után

$$\begin{aligned} \pi &= 4. \{ 2\text{Arc tg } \frac{1}{2} - \text{Arc tg } \frac{1}{7} \}; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } \frac{1}{3} \}; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{2} + \text{Arc tg } \frac{1}{4} + \text{Arc tg } \frac{1}{15} \}; \\ &\dots \end{aligned}$$

A' harmadikból hasonlólag következnek:

$$\begin{aligned} \pi &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{3} + \text{Arc tg } \frac{1}{2} \}; \\ &= 4. \{ 2\text{Arc tg } \frac{1}{3} + \text{Arc tg } \frac{1}{7} \}; \\ &= 4. \{ \text{Arc tg } \frac{1}{3} + \text{Arc tg } \frac{1}{4} + \text{Arc tg } \frac{1}{9} \}; \\ &\dots \end{aligned}$$

a' negyedikből a' már ismerteken kívül:

$$\pi = 4. \{ 2\text{Arc tg } \frac{1}{4} + \text{Arc tg } \frac{1}{23} \}$$

c) Négy ívet vevén, lesz:

$$\begin{aligned} 1 &- \alpha' - \beta' - \gamma' - \delta' \\ &- \alpha'\beta' - \alpha'\gamma' - \alpha'\delta' \\ &\quad - \beta'\gamma' - \beta'\delta' \\ &\quad \quad - \gamma'\delta' \\ &+ \alpha'\beta'\gamma' + \alpha'\beta'\delta' \\ &\quad + \alpha'\gamma'\delta' \\ &\quad + \beta'\gamma'\delta' \\ &+ \alpha'\beta'\gamma'\delta, = 0 \end{aligned}$$

's ha itt:

$$\alpha' = \frac{1}{n},$$

$$\beta' = \frac{1}{n'} \cdot ,$$

$$\gamma' = \frac{1}{n''} \cdot ,$$

lesz:

$$\delta' = \frac{nn'n'' - nn' - nn'' - n'n' - n - n' - n'' + 1}{nn'n'' + nn' + nn'' + n'n'' - n - n' - n'' - 1} ;$$

mellynek következtetésében

$$\pi = 4. \left\{ \text{Arc tg } \frac{1}{n} + \text{Arc tg } \frac{1}{n'} + \text{Arc tg } \frac{1}{n''} + \text{Arc tg } \frac{nn'n'' - nn' - nn'' - n'n'' - n - n' - n'' + 1}{nn'n'' + nn' + nn'' + n'n'' - n - n' - n'' - 1} \right\} .$$

Minthogy már ezen eset is olly sokat foglal magában, hogy azokat röviden elő nem adhatni, legyen, hogy egyes esetet tartsunk szem előtt:

$$n = n' = n'' ;$$

lesz tehát:

$$\pi = 4. \left\{ 3 \text{ Arc tg } \frac{1}{n} + \text{Arc tg } \frac{n^5 - 3n^2 - 3n + 1}{n^5 + 3n^2 - 3n - 1} \right\} ;$$

és ebből, hasonló módon, mint feljebb;

$$\pi = 4. \{ 3 \text{ Arc tg } \frac{1}{2} - \text{Arc tg } \frac{1}{13} \} ;$$

$$= 4. \{ 3 \text{ Arc tg } \frac{1}{3} - \text{Arc tg } \frac{1}{11} \} ;$$

$$= 4. \{ 3 \text{ Arc tg } \frac{1}{4} + \text{Arc tg } \frac{1}{99} \} ;$$

$$= 4. \{ 3 \text{ Arc tg } \frac{1}{5} + \text{Arc tg } \frac{1}{9} \} ;$$

Mint lehessen ez úton tovább menni, már ezekből is világos.

Csak azt veszem még észre, hogy általában áll, hogy

$$\pi = 4. \left\{ \text{Arc tg } \frac{1}{n} + \text{Arc tg } \frac{1}{n'} + \text{Arc tg } \frac{1}{n''} + \dots + \text{Arc tg } \varphi (n, n', n'' \dots) \right\} ,$$

melly kitételben

$$\varphi (n, n', n'' \dots) = \frac{C_m \{n, n' \dots\} - C_{m-1} \{n, n' \dots\} - C_{m-2} \{n, n' \dots\} + \dots + 1}{C_m \{n, n' \dots\} + C_{m-1} \{n, n' \dots\} - C_{m-2} \{n, n' \dots\} - \dots + 1}$$

melly kifejezés akkor, midőn az egyes érintők egymással egyenlők, nyilván ezzé lesz:

$$\frac{n^m - mn^{m-1} - \frac{m(m-1)}{1 \cdot 2} \cdot n^{m-2} + + \dots}{n^m + mn^{m-1} - \frac{m(m-1)}{1 \cdot 2} \cdot n^{m-2} - + \dots}$$

úgy, hogy

$$\pi = 4 \cdot \left\{ m \operatorname{Arc} \operatorname{tg} \frac{1}{n} + \operatorname{Arc} \operatorname{tg} \frac{n^m - m_1 n^{m-1} - m_2 n^{m-2} + + \dots}{n^m + m_1 n^{m-1} - m_2 n^{m-2} - + \dots} \right\}$$

legyen, hol m és n helyett akármelly számot tehetni 's hogy, mi egyéb-iránt magában világos

$$m_1 = m$$

$$m_2 = \frac{m(m-1)}{1 \cdot 2}$$

Midőn itt $m=4$; $n=5$, egyszerűen következik a' más ismert alak:

$$\pi = 4 \cdot \left\{ 4 \operatorname{Arc} \operatorname{tg} \frac{1}{5} - \operatorname{Arc} \operatorname{tg} \frac{1}{239} \right\} .$$

V.

TÖRVÉNYTUDOMÁNY - OSZTÁLYI

É R T E K E Z É S.

VIII.

A' LEÁNYI NEGYEDRŐL

ÉRTEKEZIK

SZLEMENICS PÁL R. T.

Az ingatlan nemes jószág, a' mint azt sz. István' II. könyvének 35-dik, és Kálmán' I. könyvének 20-dik fejezete, továbbá II. András' aranybullájának 4-dik ágazata, és Hármas törvényünk' I. részének 18-dik czíme bizonyítja, hazánkban rendesen leányokra szálló nem levén, 's velök egyenlő osztály alá nem tartozván, ezen reájok nézve mostoha törvénytudománynak néminemű enyhítésére jó korán divatba jött a' leányi negyed (quarta filialis) vagy is azon szokás, mellynél fogvást minden örökös, a' jószágghagyó atya' leánygyermekének, az atyai jószágok' negyedét kiadni tartozék. — Én e' szokásnak első nyomát, II. András' aranybullájának 4-dik ágazatán túl, melly szerint a' férjfi magzat nélkül elholt atya, jószágainak negyedrészt, leányinak hagyni kötelezteték, 's mellyből a' leányi negyednek egyébkénti keletben létét is gyanítani lehet; ugyancsak II. András alatt az esztergami káptalannak két rendbeli tanúleveleiben találom, mellyek közül egyik 1227-dikben, másik 1231-ben költ. Amabban a' káptalan arról ad tanúságot: hogy Gunénak fia Vidék, és Provojnak fia János anyjával együtt, minden atyjokfiainak egyetértésével, Fys helységbeli János nevű rokonuk' leányainak ottan

birt földjének, kaszálójának, ligetének, és Sytwa folyóbeli igazságának negyedrészt örök jussal átengedték ¹⁾. Emebben pedig Tamás prépost a' káptalannal együtt előadja: hogy Burulch helységbeli Louknak hitvese Beata, előbbeni férjének Predovojnak testvéreit, Vidéket, Vechlout, és Mikout, 50 márkára menő házassági jutalmának (dos), és Fyns helységbeli Predovojjal nemzett leányának negyede végett István mester borsi főesperest előtt perbe idézte, és hogy az alperesek nekie két rendbeli követelésének fejében, Predovoj' vagyonának felén túl, egy Guge nevű szabados embert, 's 150 hold földet, és Sytwa folyóban halászati helyet átengedtek ²⁾. — IV. Béla alatt már számos oklevelekre akadunk, melyekben a' leányi negyednek kiadása vagy megváltása előfordul ³⁾.

Ezen leányi negyedre nézve hat kérdés kíván főképen felvilágítást, úgymint melyekről vagy írott törvényeink' rendelkezései nem eléggé világosak 's meghatározottak, vagy íróink, véleményeikben, egymás közt meghasonlanak. E' kérdések a' következők:

- 1) Melly jószágok legyenek ezen igazságnak tárgyai?
- 2) Kiket illessen a' leányi negyed?
- 3) Hányszor járjon az ugyanazon jószágokból ki?
- 4) Jószágban kellessék-e azt, vagy pedig csak becsűben kiadni?
- 5) Kizárhatja-e leányait a' jószágszerző leányi negyedökből?
- 6) Kihalván a' leányi negyeddal természeti mivoltában birt leányág, kit illessen a' leányi negyedül nyert jószágokban az örökösödés?

Az 1-ső kérdésre nézve törvényíróink ugyan egyaránt azt állítják, hogy a' leányi negyednek egyedül csak az ollyan közadomány mellett férjfiágra nyert örök jószágokban legyen helye, melyekben a' leányág sem a' jószág' sajátságára, sem az adományért netalán felülfizetett pénzre nézve, sem tüstént a' jószágszerzőnek halála után, sem a' férjfiágnak magonszakadtával nem örökösödik; de írott törvényünk egyetlen egy sincsen, melly ezt meghatározottan, és világos szavakkal kimondaná. Sőt azon törvényeink, melyekre íróink a' leányi negyed' tárgyára nézve ta-

¹⁾ Lásd Fejér Oklevélgyűjt. III. kötet II. dar. 485 lapját.

²⁾ Ugyan ott 490 lap.

³⁾ Lásd ugyan azon gyűjt. IV. köt. I. dar. 146, 340, II. dar. 333, 345, 517, 518, III. dar. 25 lapját.

nitásaikat építik, a' férjfiágra kirekesztóleg szálló jószágokat, — Zsigmond' VI. törv. 19. 's 20-dik, Korvin Mátyás' VI. törv. 26-dik, Ulászló' I. törv. 63-dik ágazatai, és Hárm. törv. I. rész. 17. czíme' 6-dik pontja és 29-dik 's 30-dik czímei ugyan minden kivétel nélkül, Hárm. törv. I. rész. 6-dik czímének 4-dik pontja pedig egyedül a' pénzen vett jószágokat *) (iura emittia) kivéve, — általánosan említvén, nem egészen alaptalan kétséget támasztanak a' felől, valljon nem légyen-e a' leányi negyednek az egyébként, legalább az érdemjutalmazó örökvallás (inscriptio perennalis) mellett férjfiágra szerzett jószágokban helye? és pedig annyival is inkább, mivel Hárm. törv. I. rész. 21-dik czímének 1-ső pontja a' magányos hazapolgárok' bőkezűségéből, részint érdemekért, részint pénz-readással nyert jószágokat is nyilván örökjószágoknak (haereditaria iura) mondja, a' Hárm. t. I. rész. 88-dik czíme pedig az atyai örökjószágokat általánosan leányi negyed' tárgyainak nevezi, — ide járulván egyszersmind még az I. rész' 17-dik czíme' 6-dik pontjának azon kifejezése is, hogy a' leányoknak igazok vagyon atyjok' jószágaiból vagy illendő részt, vagy pedig leányi negyedet követelni. — De a' királyi curiának végzései sem vívják ki teljes bizonyossággal törvényíróinknak fenn érdekllett állítását. Tudniillik a' leányi negyed' kiszakasztását követelő perről szóló 1-ső curiai végzés az, mellyel iróink véleményüket támogatni szokják. — Már igaz ugyan, hogy ezen végzés közadományi jószágokról szól, sőt hogy a' leányi negyedet olyan közadományi jószágokból is megtagadja, mellyekben a' leányág nemzetsége' férjfiágának magonszakadtával, vagy magában a' jószágban, vagy a' jószág' örökségiért fizetett pénzben reménylhető jussal bir, azt adván a' királyi curia ítéletének okául, mert a' leányi negyed egyedül csak olly javakból követelhető, mellyekben a' leányág semmi nemű örökösödést sem reménylhet. — Azonban ezen végzésből sem lehet teljes bizonyossággal következtetni azt, hogy a' királyi curiának vélekedése szerint egyedül csak közadományi jószágok legyenek leányi negyednek tárgyai, részint mivel e' végzésnek sem egyenes szava, sem alap-oka fel nem menti az egyéb ollyan jószágokat is a' leányi negyednek terhe alól, mellyekben

*) A' pénzen vett jószágokból leányi negyed már a' régi korban sem járt. Világos nyomát találjuk ennek IV. Bélának alább bővebben előterjesztett 1239-diki ítélőlevelében. Lásd Fejér IV. köt. I. dar. 146—149 lap.

a' leányág minden örökösödésből ki vagyon zárva, részint pedig, mivel a' jus' egyenlő- vagy különbözőségén épülő perről szóló 10-dik végzésében minden kivétel nélkül azt mondja: hogy a' leányokat férjfiágra kirekesztőleg intézett javakban leányi negyed illeti. — Vélekedésem szerint annak, hogy a' leányi negyednek terhe egyedül csak közadományi jószágokon fekszik, legvilágosb tanúságára Hárm. törv. I. részének 6-dik czímében akadunk. Ezen törvény t. i. azt mondja: hogy a' nemességnek bebizonyítására a' leányi negyedről költ nyugtatvány is elégséges, ha az már a' királyi fiscus' igazai' elidősítésének határidejét felülhaladja, és pedig azon okból, mivel leányi negyed pénzen vett jószágokból nem jár, hanem csak szerzeményiekből; mivel tehát ugyancsak Hárm. törv. I. részének 4-dik czíméből bizonyos az, hogy csupán csak fejedelmi adományból nyert jószág nemesít, e' törvényből nyilván kitetszik: hogy Verbőczink, Hárm. törv. I. részének 6-dik czímében, szerzeményi javakon, és mivel nála, I. részének 21-dik czíme szerint, a' szerzeményi javak és örökjószágok hasonértelmű kiejtések, I. rész' 88-dik czímében örökjószágokon a' leányi negyedre nézve egyedül közadományiakat ért. — Támogatja ezen okoskodásnak valóságát az is, mert a' leányi negyed' kiszakasztásáról alkalmaztatólag szóló törvényeink, úgymint Zsigmond, Korvin Mátyás, 's II. Ulászlónak fenn kijeletlt törvényágazatai, és Hárm. törv. I. részének 28. 29. 30-dik címei mind csak fejedelemre szálló és királyi adomány alá tartozó, Hárm. törv. I. része' 17-dik czímének' 7-dik pontja pedig királyi adományul nyert javakról szólnak, és mivel egyetlen egy ilyen törvényünk sincsen, melly az egyébként szerzett javakról említést tenne. — Ide járul végtére az is, hogy már a' régi korban is nyomára akadunk annak, hogy a' leányi negyed egyedül csak a' közadományi jószágokat terhelte. Tanúságul szolgál erre IV. Bélának azon örökvallást megerősítő 1244-diki levele, mellyet Klétus grófnak özvegye és fia, Orywa nevű pusztá felett, a' pécsi káptalan előtt tett *). Ezen oklevélben t. i. előadva vagy on, hogy ezen pusztának felét már Klétus gróf tulajdon vejének Bencentius grófnak eladta, de mivel ő azt testvérének, Filep grófnak

---

*) Lásd Fejér IV. köt. I. dar. 340—342 lap.

magonszakadásából királyi adomány által nyeré, örökvallását Filep gróf leányainak negyede miatt kénytelen lett légyen visszavenni. Hogy Orywát Filep gróf is királyi adomány mellett birta, onnét tetszik ki: mert a' király, megerősítőlevelében, azt is mondja, hogy ezen jószágoknak, Filep gróf magonszakadása által, országunk' szokása szerint koronára kellett volna szállani; már pedig, ugyancsak IV. Bélának Tupulchán felett Diénes királyi főlovásznak' részére költ 1235-diki adományi levele szerint, egyedül csak a' közadományi jószágok voltak olyanok, melyekről a' birtokos' királyi megegyezés nélkül, sikeresen nem rendelkezhetett, következőleg melyeknek a' birtokos' magonszakadtával szükségképen királyra szállani kellett. — Ide járul ugyancsak IV. Bélának azon perben költ 1239-diki ítélőlevele is, melyet Sathumár' fiának Miklósnak testvérei és veje a' templáriusok' mestere Rembald ellen indítottak; melyben az alperes Miklós vejének, hitvese' leányi negyede iránt tett, keresete alól azon oknál fogva menteték föl; mert a' perben forgó jószágok Miklósnak nem örök, hanem pénzen vett jószágai levén, azokból leányát, mivel nekie nyilván semmit sem hagyott, vagy is mivel azokról szabadon rendelkezhetett, törvény szerint semmi rész sem illeti ¹⁾; már pedig ezen ítéletnek alap-oka, az előbb mondattak szerint, IV. Béla' korában minden egyéb jószágokra, a' közadományiakon kívül, kiterjedt, és egyébként is akkor örökjószágokon (bona haereditaria) egyedül csak a' közadományi vagy ne talán telepedési jussal birt jószágok értettek.

A' 2-dik kérdésre nézve iróink közül némelyek azt tanítják, hogy a' leányi negyed a' szerzőhöz ²⁾, vagy szerző őséhez ³⁾ legközelebb lévő leánymaradékot; mások pedig még határozottabban azt állítják, hogy a' jószágszerzőnek leányait, 's ezeknek örököseit, és azon esetben, ha a' jószágszerzőnek leányai nem volnának, a' jószágszerző' fiainak azon leányait illeti, kik a' jószágszerzőhöz közelebb ízen állanak ⁴⁾. Az én vélekedésem szerint végre leányi negyed' igazságával egyedül csak a' jószágszerzőnek leányai és azoknak maradékai birnak úgy, hogy ha a

¹⁾ Lásd Fejér IV. köt. I. dar. 146 lap.

²⁾ Kelemen, Kövy, Frank.

³⁾ Georch.

⁴⁾ Huszty, Fleischakker.

jószágszerzőnek leányai nem volnának, a' jóság ezen tehertől megszabadul. Okaim e' következők:

1) Mert a' leányi negyedek kiadatni parancsoló törvényeink, úgy-mint Zsigmond' VI. törv. 17. 18. 19-dik, Korvin Mátyás' VI. törv. 26-dik, Ulászló' I. törv. 63-dik ágazatai, 's Hárm. törv. 17. 29. 30. 88-dik címmei mind csak a' jószágszerzőnek keresményi jóságairól, következőleg csak a' jószágszerző atyának leányairól szólanak. — Kiviláglik ezen állításnak gyökeressége Zsigmond', Korvin Mátyás 's Ulászló' törvényeire és Hárm. törv. 29-dik 's 30-dik címmeire nézve ugyan onnan, mert e' törvényekben olyan férjfiágot kirekesztőleg illető jóságokról vagyonszó, melyekhez az oldalági atyafiaknak közös jusok nincsen, és mivel azokból a' leányi negyedek minden esetre kiadatni rendelik, egyszersmind olyanokról, melyekből a' leányi negyed még ki nem adathatott; millyeneknek Hárm. törv. I. része' 43. és 47-dik címmei szerint egyedül csak a' jószághagyónak szerzeményi javait lehet mondani; — Hárm. törv. I. részének 17. és 88-dik címmeire nézve pedig onnan, mert a' 17-dik cím ugyan, a' leányi negyeddal terhelt javakat az atyai vagy anyai pénzben vettekkel teszi ellentétbe, a' 88-dik cím pedig 2-dik pontjában nyilván atyai érdemszolgálatlaltal szerzett jóságokról és a' szerző' atyjának leányairól szól. — Ide járul az is, hogy ezen törvények az atyai, és a' leányfiutásnak esetében az anyai jóságokból rendelik kiadatni a' leányi negyedet, ősi javakról sehol említést nem tévén, jóllehet másutt, a' hol törvényszéki szokásaink az atyai és ősi javakat egyaránt érdeklik, jelesen Hárm. törv. I. része 58-dik címének 1-ső pontjában a' sérelmes örökvallásról szólván Verbőczink mind a' két rendbeli jóságot külön-külön említi.

2) Mert Hárm. törv. I. része' 88-dik címének világos szavai szerint *in signum parentelae propagationis*, szülői nemzetésnek vagy is annak jeléül adatik: hogy a' negyedet önnön eredeti júsával követelő leányt egyenesen a' jószágszerző, 's a' nemzetség' törzsöke nemzette; melly ok a' jószágszerző atya' fiúgyermekének leányaik mellett nem harczol. — Hogy a' szülői nemzetésnek (*parentela p t o p a g a t i o*) más 's tágasb jelentése itten nem lehet, onnan tetszik ki; mert másképp okát adni nem lehetne sem annak, hogy miért legyen csak egyetlenegy-szer szükség leányi negyedet ugyanazon jóságokból adni, sem annak,

hogy miért nem követelhetnek a' jószágyszerző atya' fiainak leányági maradékaik leányi negyedet akkor, ha a' jószágyszerzőnek leányai voltak, és azoknak maradékuk vagyon; minthogy a' szülői nemzetést tágasb értelemben véve — a' jószágyszerző atya' fiának vagy unokájának leányai is tőle származván — a' leányi negyedadásnak alapja velök is közös volna. Ide járul az is, hogy Hárm. törv. I. része' 17-dik czímének szavai szerint a' leányokat egyedül csak szülőiknek jószágukban illeti vagy osztályrész vagy leányi negyed, nem pedig a' kiholt testvéreikében is; mert ismét Verbőczinek ezen állítását sem lehetne Hárm. törvényünknek leányi negyedről szóló czímeivel megegyeztetni, ha a' szülői nemzetés a' jószágyszerzőnek leányain túl másokra is alkalmaztatható volna.

3) Mert Hárm. törvényünk' I. részének 67-dik czíme, az egyedül férjfiágra szálló javak iránti oldalági örökösödésekben a' fiú maradék nélkül kiholt testvér' leányainak csupán hajadoni igazságot (*jus capillare*) nem pedig leányi negyedet is tulajdonít; a' minnek egyéb elégséges 's kimerítő okát adni nem lehet, mintsem azt, hogy ezen leányok a' jószágyszerzőnek leányai semmi esetre nem lévén leányi negyeddal soha sem birnak.

A' 3-dik kérdés iránt minden törvényíróink egy szóval azt tanítják, hogy ugyanazon jószágból egyetlen egyszer jár csak leányi negyed. Ugyan ezen vélekedéssel vagyon a' királyi curia is, valamint ezt a' jus' egyenlő- vagy különbözőségén épülő perről szóló 10-dik végzésében nyilván kimondja; mellyben ezen okból mind addig, míg a' jószágyszerzőnek leányai életben vagynak, a' leányi negyedre nézve minden távolabb ízen levőktől megtagadja a' keresetet. — Ezen állítás Hárm. törvényünk' I. részének 89-dik czímén alapul, melly azt mondja: hogy akár egy akár tíz vagy több leánya legyen a' bárónak, nagynak, vagy nemesnek, mind azoknak leányi negyedök ugyanazon egy fizetéssel (*una et eadem solutione*) kielégítettik. — Igaz ugyan, hogy ezen kifejezésnek csupán azon egyenes jelentése vagyon: hogy a' jószágyszerzőnek akárhány, egy, tíz, vagy több leányai legyenek, leányi negyed' fejében soha sem többet sem kevesebbet nem kapnak, mint öszvesen a' jószágnak negyed-résztét vagy ennek közönséges becsújtét; azonban hogy ugyan ezen kifejezés következtetésképen a' leányi negyed' kiadásának egyetlen egyszeri tartozását is jelenti, bebizonyul onnan; mert, a' mint megmutatám, a'

leányi negyed, tulajdon eredeti jussal, egyedül csak a' jószágszerzőnek leányait illeti, következőleg ha azok vagy maradékaik már egyszer kielégítettek, az által minden jusok megszűnt. — Hogyan húzhatták légyen ki magok részére Hárm. törv. I. része' 89-dik czíméből ezen következtetést azok, kik, a' jószágszerző leánytalan levén, fiaí' leányainak is leányi negyedet tulajdonítanak, nem tudom; mert, ha a' leánytalan jószág-szerzőnek több fiai voltak, az ő véleményök szerint mindegyik fiú' leányági maradékainak különkülön jusa levén a' leányi negyedhez, a' negyed' terhe' egyetlen egyszeri kielégítésének az egész jószágra nézve helye sem lehetne. — És úgy látszik, ezen nehézség volt az oka, hogy Huszty meg nem elégedvén a' most említett törvényre tett hivatkozással, azon túl még Hárm. törv. I. részének 67-dik czímében is keresne védfalat, melly, a' mint fenn előadám, az oldalági örökösödésekben a' férjfi magzat nélkül kiholt testvér' leányainak leányi negyedet nem tulajdonít. — De itten sem találnak a' most érdeklett véleményűek ingadozatlan alapot; mert ha, a' jószágszerző leánytalan levén, fiainak leányait is illetné a' leányi negyed: a' férjfi magzat nélkül kiholt testvérnek leányaitól meg nem lehetne azon esetben tagadni a' leányi negyedet, ha ők volnának a' jószágszerzőhöz azon ágon legközelebbi leányági maradékok; következőleg Hárm. törv. I. része' 67-dik czíme' rendelkezésének oka nem az, hogy csak egyszer tartozik a' férjfiág jószágaiból leányi negyedet adni, hanem, a' mint előbb megmutatám, az, hogy a' jószágszerző fiainak leányait és leányági maradékait a' leányi negyed semmi esetben sem illetheti, úgy-mint a' melly egyedül csak a' jószágszerző atya' leányainak és maradékaiknak tulajdona.

A' 4-dik kérdésre nézve Zsigmond, Korvin Mátyás, 's II. Ulászló királyainknak törvényei és Hárm. törv. I. része' 29-dik és 88-dik címei nyilván kimondják: hogy a' leányok, negyedök' fejében, az atyai jószágnak negyedrészt nem örökölni kapják, hanem azt férjhez menetelök után tőlök atyjoknak örökösei a' leányi negyedül birt jószág' közönséges becsüjének lefizetése mellett magokhoz válthatják, azon egyetlen egy esetet kivéven, ha a' leányi negyeddal bíró leány, édes atyjának, vagy annak holta után leányi negyedét kiadni köteles testvéreinek megegyeztetével, birtoktalan emberhez ment volna férjhez. — Hogy a' leányi negyedet, a' mint Kelemen tanítja, akkor is jószágban örökölni kellessék ki-

szakasztani, midőn a' leány, atyja' vagy testvére' megegyezésével, nemtelennel lépett házasságra, onnan tetszik ki: mert az érdeklött törvények birtoktalan férjfit említvén rendelkezéseket nemesekekre nem szorítják. Ide járulnak Korvin Mátyás' felhozott törvényének szavai is, mellyek a' birtoktalan férjfiával kötött házasságba megegyező atyát vagy testvért arra kötelezik: hogy a' leányt leányi negyedében megnemesíteni tartozzék, — *ubi autem alicuius filia vel soror cum consensu et voluntate patris aut fratris homini impossessionato nupsarit, talis puella in quarta illa puellari per ipsum patrem aut fratrem nobilitari et provideri debeat*, — ámbár itt a' megnemesítés nem valóságos nemessé tételt, melly királyunknak egyedüli jusiai közé tartozik, hanem megbirtokosítást jelent.

Mikor jött légyen szokásba az, hogy az atyai jószágoknak negyedrésze a' jószágszerző atya' leányainak leányi negyed' fejében nem örökül, hanem férjhez menetelők után visszaválthatólag adassanak, nehéz meghatározni. Számos régi okleveleinknek tanúsága szerint I. Lajos' kora előtt *),

*) Illyenek a' már fenn említett II. András alatti két rendbeli okleveleken kívül: 1) IV. Bélának azon 1244-diki levele, melly által Orywa pusztának eladását megerősíti, mellynek tanúsága' szerint annak előbbi eladását Klétus gróf, ki azt testvére' magonszakadásából adományul nyeré, testvére' leányainak negyede végett, mint már feljebb is mondtam, vissza venni kényteleníteték. — 2) Az esztergami prépostnak és káptalannak arról költ 1259-diki levele, hogy zorachuni Endrének hitvese Iwána Tesmog, Kelenew, és Morus földjéből járó negyedét a' sághi monostornak egy ezüst márkán eladta. Fejér Oklevélgyűjt. IV. köt. II. dar. 517 lap. — 3) A' pécsi prépostnak és káptalannak arról szóló 425 9-diki tanúlevele; hogy Chen asszonyság, opori Péter grófnak özvegye, szent Iván földjét, mellyet testvérei leányi negyedének és anyja' házassági jutalmának fejében nekie adtanak, 45 tizedik égetésű ezüst márkán nekiek átengedte. Ugyanott 518 lap. — 4) A' fejérvári káptalannak 1276-diki tanúlevele arról, hogy Baroch nembeli Barleusnak hitvese, Gyung asszonyság, Miska grófnak leánya, azon vámosbeli fél pusztát, mellyet anyja' házassági jutalmának és tulajdon leányi negyedének fejében birt, lelke' üdveért a' veszprémi káptalannak ajándékozta. Fejér V. köt. II. dar. 364 lap. — 5) Az esztergami káptalannak azon barátságos egyezésről költ 1290-diki levele, mellynél fogvást Bitter gróf Demeter mesterrel és Mykével örökül birt Hydwég, Aba, és Olywár helységeiket minden szolgálkkal és 200 márkával együtt Péter gróf' özvegyének, részint tulajdon házassági jutalma és két leányai' negyede', részint pedig csere' fejében Péter grófnak szerzeményi és pénzen vett jószágaiért, ugymint Seel, Dorchan és két Olywár helységeért és Keyken váraért, örökre átengedik. Fejér V. köt. III. dar. 500 lap. — 6) A'

sőt még az ő korában is ¹⁾ leányi negyedül a' jóságoknak negyed-része természeti mivoltában örökül szokott a' leányi negyed' igazságával bíró leánynak vagy örököseinek kiadatni, és ha néha pénzzel váltaték meg a' leányi negyed, az csak egyezés' útján történt ²⁾. — Leg-

váci káptalannak arról költ 1293-diki tanúlevele, hogy a' Tekus nembeliek, leánytestvéröknek, Márk mester' hitvesének, Bezeta helységet, országunk' bevett szokása szerint, leányi negyed' fejében örökjussal átadták. Fejér VI. köt. I. dar. 268 lap. — 7) I. Károlynak 1328-diki levele, mellyben főlovásznokának kérésére lemásolja a' nyitrai káptalannak arról költ 1328-diki levelét: hogy az említett kir. főlovásznok' szolgálja, Terestien, Terestien Dyweke nevű egész házhelyet, leánya' negyedének, és reá fizetett 30 márka denárnak fejében, vejének Chuka Miklósnak, és mind a' két ági maradékainak örökül átadta. Fejér VIII. köt. III. dar. 293 lap. — 8) Az egri káptalannak azon perbeli egyezést előadó 1341-diki levele, melly által a' perben forgott helységnek negyedrésze Gepán' özvegye' leányi negyedének fejében az ő örökösének örökjussal átadatott. Fejér VIII. kötet IV. dar. 520 lap.

¹⁾ Illyenek: 1) A' váradi káptalannak 1356 dikban költ két rendbeli tanúlevele, mellyeknek egyike szerint bátori Lászlónak hitvесе, 's medgyesi Móricznak leánya Anna, testvérevel Simonnal, leányi negyedére és nagyanyai jóságaira nézve, kötött egyezés által Somlyó várát hozzá tartozó öt faluval együtt örökül nyerte, másika szerint pedig azt rendelte: hogy ezen jóságoknak leányi negyede' fejében járó hasonfele egyedül fiaira kirekesztőleg szálljon, másik felében pedig fiai és leányai egyaránt osztozzanak. Fejér IX. köt. IV. dar. 657—663 lap. — 2) A' nyitrai káptalannak arról költ 1358-diki levele, hogy musonyi Lénárdnak fiai atyjok' leánytestvére' gyermekeinek, leányi negyed' fejében, Musony helységnek, őket természet' törvénye és országunk' szokása szerint illető egy negyedrészt örökjussal fiúról fiúra és örökösről örökösre átengedték. Fejér IX. köt. III. dar. 677 lap.

²⁾ Illyenek: 1) A' pécsi káptalannak arról költ 1255-diki tanúlevele: hogy Bochond nembeli Máténak özvegye, Zsófia asszonyság, Kudmen földjéből nekie járó leányi negyed végett, Ohile prépostnak testvéreit a' nádor előtt perbe idézvén, ezek nekie, egyetértés és béke' helyreállítása végett, 10 márka ezüstöt fizettek. Fejér VI. köt. II. dar. 345 lap. — 2) Filep nevű váradi prépostnak, mint a' váradi püspök' generalis vicariusának, arról költ 1260-diki levele: hogy toldi Chokának fiai, nagy anyjoknak leányi negyede végett, dubzecheni Pousának, néhai nádornak, fiai ellen indított perökben, sok becsületes nemes embereknek közbenjárására, egyezésre léptek, mellynél fogvást ezek nekik 185 forintot fizetni tartoztak, és valóban le is fizettek, Fejér IV. köt. III. dar. 25—27 lap. — 3) A' pozsoni káptalannak arról költ 1310-diki tanúlevele, hogy Bagunnak fia, Márton, hosszú perlekedés után egyezés mellett ikráni Miklósnak és Pascásiusnak Dominka asszonyság' házassági jutalma', és leányának, Gyung asszonynak, leányi negyede' fejében 25 márkát lefizetett. Fejér VIII. köt. I. dar. 387 lap. — 4) Ugyan azon káptalannak 1312-diki levele, melly sze-

első világos nyomára annak: hogy birói ítélet által a' leányi negyeddel terhelt jószág' becsűjének, nem pedig a' jószágnak magának negyedrésze ítéltetnék a' követelőnek, csak 1372-dikben László nádor és opuliai herczegnek, Klára nevű nemes asszonyosság' részére költ ítélőlevelében akadtam, mellyben az mondatik: hogy Pankatha, Némethfalva, és Thótfalva helységekből járó leányi negyed' fejében Klára asszonynak az atyafiai, ezen helységeknak, a' nádor' embere és káptalan' bizonyosága által, 99 és fél márkára számlált becsűjéből 25 márkát 52 denár' hiával kifizettek. *).

Az 5-dik kérdést törvényiróink közül egyedül csak Kövy és Georch érintik meg világosan; a' többiek elmellőzik azt, valószínűleg azon okból, mert törvényeink, úgymint Hárm. törv. I. része' 5-dik és 57-dik czímeinek, és 1723-diki törv. 47. és 49-dik ágazatainak az iránti kifejezéseik, hogy a' jószágszerző valóságos szerzeményéről örökösire

rint János' özvegye, Gyurcha helységbeli Eipehnek leánya, Margit, Margot helységbeli Péternek fiai ellen folyt perében abban egyezett meg: hogy az alperesek nekie tulajdon házassági jutalmának és hozományának, továbbá leánya' leányi negyedének fejében 4 márkát fizessenek, és azontúl szükségeiben segédül legyenek. Ugyan ott 475 lap. — 5) Károlynak 1332-diki levele, mellynek tanúsága szerint praytenbruni Jánosnak özvegye, vezekéni Diénes' leánya, Margit asszony édes anyjának Praytenbrun helységekből járó leányi negyedéről Pál gróf ország' birája, és Lőrincz mester adományosoknak részére 11 marka cseh garas fizetés mellett lemondott. Fejér VIII. köt. III. dar. 605 lap. — 6) Az egri püspök' vicarjának, János mesternek, arról szóló 1343-diki levele, hogy butkai Pál, néhai bán, fiának Miklósnak özvegye Borbála, Iwánka mestert örökösivel együtt leányi negyed iránt folyt minden kereseteire nézve 30 marka garas fizetés mellett megnyugtató. Fejér IX. kötet I. dar. 132 lap. — 7) Vilmos pécsi püspöknek, úgy mint a' király' kápolnája' grófjának, és titkos cancellárjának arról költ 1366-diki tanúlevele: hogy azon perben, mellyet Vörös Mihály mester és István anyjoknak leányi negyede miatt Konth Miklós nádor előtt rozgonyi László és testvérei ellen indítottak, a' felek ő előtte egyezésre léptenek; melly által az alperesek magokat 275 arany forint fizetésre kötelezték, és hogy azt valósággal le is fizették. Fejér IX. köt. III. dar. 600 lap. — 8) A' szepesi prépost vicarjának Pálnak arról szóló 1371-diki levele, hogy sperndorfi Jánosnak leánya Katalin azon perben, mellyet a' nádori gyűlésben Sperndorf helységnek birája és lakosai ellen, kik az ő nagy atyjától bizonyos, arannyal adózó, földeket (terrae auridatorias) vettenek, leányi negyede iránt indíta, a' per ő hozzá mint illető biróhoz utasítván, ő előtte az alperesekkel 8 forint fizetés mellett egyességre lépett. Fejér IX. kötet IV. dar. 368—370 lap.

*) Lásd Fejér Oklev. IX. k. IV. d. 443—449 lap.

nézve szabadon rendelkezhetik, következőleg azokat abból kénye szerint ki is zárhatja, általánosak és világosak levén, ezen kérdésnek megérintését szükségtelennek tartották. Itt is csupán csak azért vététk az szóba, mert fenn említett két irónknak e' kérdés iránti egymással ellenkező véleményeik különösen meglepők. Georchnek véleménye — ki a' jószágszerzőnek hatalmat tulajdonít arra, hogy leánygyermekait leányi negyedökből kizárja — meglepő, nem alaptalanságaért ugyan, mert véleménye megáll; hanem azért, mert ő a' végső intézetekről, minden törvényiróinknak ellenére, hosszasan azt vitatja: hogy a' jószág-szerző atya, végintézete 's testamentoma által, keresményéből törvényes ok nélkül gyermekeit ki nem zárhatja ¹⁾; — Kövyé pedig, ki a' jószág-szerző atyától a' leányi negyedből kizáró hatalmat megtagadja, részint azért, mivel ezen tanítása, a' jószág-szerzőnek szabadon rendelkezhetést tulajdonító törvényeinkkel, meg nem egyeztethető, részint mivel az önmagának több rendbeli állításaival ellenkezni látszik. Tudniillik ezen elmés irónk azontúl, hogy a' jószág-szerzőnek keresményire nézve szabadon rendelkező, 's gyermekeinek teljes kizárásokra is kiterjedő hatalmat tulajdonít ²⁾, még azt is nyilván tanítja, hogy az első szülöttségi vagy öregebségi jószágokból (*bona maioratus et senioratus*) leányi negyed nem jár ³⁾; már pedig ezen állításnak egyéb alapos oka nem lehet, mintsem az, hogy a' jószág-szerző szabadon rendelkezhető tehetségénél fogvást a' tiszta adományul nyert jószágot az azt ajándékozó király által úgy szabályoztathatta: hogy az, férjfiági maradékaira elsőszülöttségi vagy öregebségi rend szerint minden leányi negyed' terhe nélkül szálljon.

A' 6-dik kérdésre Kövy, említett tudós munkájának 199-dik lapján, ezeket mondja: „Ha pedig, ugymond, az olyan leánytestvér a' férjfiaknál előbb magonszakad, valószínűbbnek látszik, hogy leányi negyedében férjfi testvérei, nem pedig a' fiscus örökösödik. Mások pedig len, ugymond, azt vitatják: hogy, a' leányi negyedet bíró leány magonszakadván, abban azon leány vagy annak örököse örökösödik, ki ő utána az első szerzőhez legközelebb izen áll.“ — Ezen utóbbi véleményben va-

¹⁾ Lásd Honnyi törvény 1806. II. könyv I. köt. 176 lap.

²⁾ Lásd *Elementa Jurisprudentiae hungaricae. Cassoviae* 1804. 240 lap

³⁾ Lásd ugyanott 198 lap.

gyon jelesen Georch Illés, a' mint azt érdeklött munkája' II. részének 173 §-ában olvasni lehet. — Az én vélekedésem szerint, e' kérdésnek ki-merítő megfejtésére, többféle eseteket szükség megkülönböztetni. Tudni-illik: valamelly leálynegyedi jószágokkal biró leány örökös nélkül elhal-ván, vagy kihaltak már a' jószágszerzőnek egyéb leányai és azoknak maradékaik, vagy nem. Ha nem, ezek örökösödnek a' kiholt leánynak negyedi részében az oldalági örökösülésnek szabályai szerint, ezt kíván-ván Harm. törv. I. része' 47-dik és 67-dik czímének értelme szerint ju-saik' közössége. Ha pedig a' jószágszerzőnek több leányai nem voltak, vagy pedig voltak ugyan, de már magonszakadtak, akkor vagy virág-zanak még a' jószágszerzőnek fiai 's ezeknek férjfiági férjfi maradékaik, vagy már ezek is kihaltak. Első esetben ezek örökösülnek az oldalági örökösülésnek szabályai szerint az adományi levélnek erejénél fogvást, ezen esetben sem a' leányági atyafiak', sem a' fiscus' örökösülésének helye nem lehetvén, — amazokénak ugyan azért nem, mert, a' mint fenn meg-mutatni igyekezém, leányi negyeddel törvényeink egyedül csak a' jószág-szerző atyának leányait, és ezeknek maradékait ajándékozásk meg; — a' fiscusénak pedig azért nem, mert az egész jószág a' jószágszerzőnek férjfiági maradékaival együtt ajándékozva levén, míg ezek ki nem hal-tak, a' jószágszerzőnek családját a' jószág' legkisebb részére nézve sem lehet magonszakadottnak tartani, és így mind addig magonszakadás' fe-jében fiscusra a' jószágnak legkisebb része sem szállott, és pedig annál kevesebbé, mivel a' leányi negyedet némelly esetekben természeti mivol-tában örökül kiadni rendelő törvényeink nem a' fiscusnak, hanem csu-pán a' birtoktalan emberhez férjhez ment leánynak és maradékainak ked-véért vagynak alkotva, következőleg a' fiscus ezen törvényeknek ren-delését maga részére nem alkalmaztathatja. A' második esetben mind-azáltal a' leálynegyedi jószág, egyéb törvényszerinti örökös nem le-vén, úgymint szinte közadományi vagyon 1715-diki törv. 26-dik ága-zata szerint kétségkívül fiscusra száll.

VI.
TERMÉSZETTUDOMÁNY - OSZTÁLYI
É R T E K E Z É S E K.

IX.
**A' HONI VÍZSZABÁLYOZÁSOK' TÖKÉLETESÍTÉSÉRŐL
FÖLDMIVELÉSI TEKINTETBEN.**

O L V A S T A ,

A' M. T. T. HATODIK KÖZ ÜLÉSÉBEN, SEPT. X. M. D. CGG. XXX. VII.

BALÁSHÁZY JÁNOS R. T.

Ha a' vízszabályozások' tárgyát általánosan gondolóra vesszük, azoknak módjai, céljokhoz képest, melyekre irányozva vagynak, többféle ágaznak, 's rendeltetésökhöz képest különféle nevezettel is illő azokat felruházni: például, ha valamely folyók vagy tavak ásott erekkel (csatornákkal) egybekapcsolatnak 's hajókázhatóvá tétetnek kereskedési tekintetből, ezen szabályozást kereskedési célúnak nevezhetni. Ha egy vagy több folyók' vizei ugy nevezett vízi kapukkal vagy rekeszekkel elláttatnak, 's több nagyobb kisebb csatornák által a' lejtősebb földterületekre szétágaztatnak azért, hogy aszály' idején, a' vízi kapuk vagy rekeszek által dagadásra kényszerítetvén, a' velük kapcsolatban levő csatornákat is megtöltsék, 's kiáraszszák a' körülfekvő veteményes, vagy fűtermő területekre, 's eszközöltessék buja növényessége a' hasznos plántáknak, az illy tervü szabályozást földművelési tekintetbeninek mondhatni; annak azt is, ha például egy mocsáros térségről, melly a' felesleges nedvesség miatt részint használhatlan, részint kevésbé táplálás

savanyú füveket terem, a' felesleges nedvesség ásott erek (csatornák) által lecsapoltatik, 's kiszikkasztatván hasznavehető földdé tétetik. Végre a' víz' szabályozásainak mindenféle neveit, mellyek a' környéken fekvő földeknek, réteknek termékenyítésére czélozva tétetnek, földmívelési szabályozásoknak nevezhetni.

Vagyon még egy harmadik neme is a' vizek' szabályozásának, t. i. midőn mind kereskedési, mind földmívelési nézetekből tétetik; például mikor a' különben hajókázható folyók' medrében rejtező, 's a' hajózást gátoló törzsökök, sziklák, malomgátak stb kitisztítatnak, nagyobb kanyarulatok, ásott erekkel egyenes vonalba 's rövidebb fekvésbe vétetnek azért, hogy a' hajózás, fa-szállítás stb bátrabban 's nagyobb kerengések nélkül történhessék, mind pedig a' víz' sebesebb lefolyatása által a' szomszéd területek az áradásoktól hamarébb megszabadíttatván hasznosbakká tétessenek. Ezen nemével a' szabályozásnak, rendszerint egybe szokott kapcsolva lenni honunkban, a' folyók' partjainak töltésekkeli megerősítése, mellynél fogva a' különben huzamosabban víz alatt levő lapályok is szikkadt állapotban tartatnak. Az előadott vízszabályozást vegyes czélúnak, azaz, kereskedési 's földmívelési tekintetkből végrehajtottnak nevezhetni. Illyen szabályozási mód fordul elő hazánkban leggyakrabban, 's ez rendszerint királyi biztosi 's törvényhatósági úton szokott munkába vétetni.

Kitűzött szándékom levén csupán a' földmívelést érdeklő vízszabályozásokról értekezni, 's hálás tisztelettel említve itt mind azon nagyobb szerű munkálkodásokat, mellyek jelenleg kereskedési czélú vízszabályozásaink körül fordulnak elő, érintett tárgyaimnak megvitatása 's könnyebb felfoghatása' tekintetéből szólni fogok:

1-ször arról, micsoda hatása, ereje vagyon a' víznek a' föld' termékenyítésére 's a' plánták' életére.

2-szor. Hol alkalmaztatott először a' víz a' végre készült csatornák által nagyobb területek', sőt egész megyék' földeinek termékenyítő nedvesítésére a' külföldön 's miképen? 's nem tétettek-e próbák honunkban is? 's mi sikerét tapasztalják a' szabályozott irrigatióknak vagyis vízárasztásoknak a' fekvő vagyonok' jövedelmezésére 's értékére nézve.

3-szor. Vétetett-e eddig tekintetbe a' szabályozott vízárasztásnak haszna általában véve regulatiók' alkalmával honunkban ott is, hol azt

a' föld' területi lejtősségénél fogva, nagyobb 's költségesb munka nélkül lehetett volna eszközteni, 's miként lenne létesíthető e' részben a' rendes vízszabályozások' tökéletesítése.

Noha nem először szólok most közhasznú tárgyról a' nagy tekintetű mívelt közönség előtt, 's a' hiú remény biztathatna, hogy értekezésemmel sikerre számot tarthatok: mindazáltal, akár kitűzött tárgyambani járatlanságomat, akár előadási csekély tehetségemet veszem tekintetbe, kötelességemnek ismerem előre bocsánatot kérni vitatásaim' ki nem elégitő voltaért, annyival is inkább, hogy itt hosszasabban kimerítőleg értekezni egy töredék munkában az idő' rövidsége sem engedi; 's inkább czéloztam jelen értekezésemet irányozni, tökéletes utasítást nem adva is, egy izmosabb talentum' serkentésére, melly talán körülményesebb utasítás' kidolgozására ébresztethetik.

I.

A' víznek kettős hatása van a' plánták' életére; először magában a' vízben tápláló részek rejteznek; másodszor folyósságánál fogva a' kemény földben levő tápláló részeket feloldozza, 's alkalmassá teszi arra, hogy a' növény' beszívó edényei felfoghassák, gyarapítsák termékenységét, 's így a' vizet a' plánták' egyik fő állatató részének lehet tartani annyira, hogy nála nélkül azoknak kellő díszlése nem történhetik. Azonban, ha szerfelett van jelen a' víz, vagy egészen elfojtja a' hasznos termények' növét, vagy értékileg alászállítja, 's kevésbbé hasznos mocsárokat és savanyú sikertelen mocsár-növényeket eszközöl. Ezen rövid előadásából is a' víz' tulajdonságainak észrevehető már, hogy nem csak azon munkálgodás hasznos, melly szerint a' felesleges víz, ásott erek (csatornák) által lecsapoltatik egy területről: de főképen hasznos az is, melly által kivált aszály' idején a' szomszjas föld megvédvesíthetik. Bizonyítja ezt egy tekintet forró évszakainkban olly helyeken, hol akár természetes de mérsékelt, akár mesterséggel eszközölt árvízlepte területeket tekintünk meg 's egybe hasonlítjuk a' szomszéd hátsabb köpársággal, melly telve van ugyan tápláló erővel, de a' nedvesség' hiánya miatt, sem a' plánták' gyökerei nem hathatnak a' szikla - keménységű földbe, sem a' tápláló anyagokat szigorú voltok miatt fel nem szívhatják. Melly fontos tehát a' földművelésre nézve azon intézet, melly által

a' vizet úgy kormányozhatni, hogy mikor szükséges, nedvesítse a' földet; midőn szükségtelen, ne fojtsa el temérdeksége által a' plánták' növényét, 's ne eszközölje silányoknak előállítását a' hasznosak' helyén, magában látszik. Észrevehető továbbá az is, hogy azon szabályozást, melly csupán a' víz' eltávoztatására van irányozva ott is, hol a' mester-séges árasztási mód könnyen kivihető lenne, 's a' helybeli körülmények javasolnák, egyoldalúnak 's tökéletlennek mondhatni.

II.

A' föld' termékenységét szerfölött gyarapító vízszabályozások, mint más illy nemű intézetek is, azon országokban keletkeztek, hol a' népesség' nagysága a' szükségnek különféle neveit inkább érezteti a' lakosokkal, 's utazási adatokból világos, hogy a' földművelés' legmagasb pontján álló chinai birodalomban az, igen sok századok óta gyakoroltatik; azonban részint azon nagy távolság, melly köztünk vagyon, 's azon előítéletesség, mellyel a' felhozott nemzet az idegenek iránt viseltetik, gátolta az írókat eddig felvilágosító előadásokat tehetni, 's így e' részben ismeretünk kopáron maradt. Körülállásosabb értesítést tehetni azon vízi intézetekről, mellyek kivált felső Olaszországban divatoznak. Az itteni intézetek még a' hatalmas rómaiak által vétettek munkába, de azon magas fokra, mellyen az díszlik, csak a' rómaiak' korszakán túli századok emelték, 's a' non plus ultra határkövet ezen iparág' pályáján az utóbbi évtizedekben tették le.

A' miláni köztársaság főképen tünteté ki magát e' tárgyra nézve, 's már 1178 táján egyedül a' művelet alatti területek' öntözésére készíteté óriási munkával az ugy nevezett Naviglio grande csatornát, melly a' következő században, u. m. 1257-ikben egész Milano' városáig hosszítatott, 's ekkor kezdék a' nevezett csatornát egyszersmind hajókázásra is alkalmassá tenni. Ezen korszakban újíták meg 's tökéletesíték a' Vettabia nevű canalist is, mellynek kezdete a' homályosabb avúlt időkben történt, 's már 1037-ik esztendőben irományokban emlékezet tétetik róla, 's így gyaníthatni, hogyha a' XI. 's XII-dik században az irrigatóknak haszna a' felső olaszországiakat általánosan ébreszté folyóik' vizeinek szétágasztatására, nem csak egyes birtokosok', vagy faluk 's városok' határaiban: de egész megyékben 's országrészekben is, hogy ezen jóltevő

intézetek még a IX 's X-dik században vették eredetüket, 's így azon korszakban, midőn eldődeink hódítva jövének 's telepedének boldog hazánk' földén.

A' vizek' elárasztása termékenyítés' tekintetéből legnagyobb mértékben a' lombardiai királyságban található, innen és túl a' Pó' vizén, 's minden egyéb folyókból, mellyeket az keblébe fogad, 's hol alkalmas a' földterület, csatornák által több mértföldnyi távolságra ágaztatik el a' víz a' megyékben, melly az uralkodó' tulajdona; 's a' földbirtokosak gyakran társaságba állva veszik a' vizet a' kormánytól, 's tartalékba rejtve árulják a' természetőknek, kik azt földeikre, réteikre vezetik kisebb csatornácskák által.

Előmozdítá ezen tartományban a' vízi intézetek' jóltevő elterjedését 's gyakorolhatóságát, egy több századok óta divatozó törvény, melly, azon kívül hogy a' folyamokat az uralkodó' tulajdonának vallja, egyszersmind jogot is ad arra, hogy a' ki magának vizet bérelt, például egy fő csatornából, azt a' más' földein rétein is áltvezethesse, megtérítvén azon kárt az illető birtokosoknak, mellyet a' szükséges árkolásokkal elkövetett. A' csatornába eresztendő vizek rendszerezve vagynak még a' vízfolyatás' idejére nézve is; például 15 napban kétszer vagy háromszor eresztetik víz a' mellék-erekbe, 's azt is bizonyos órákban 's órákig gyakorolják, melly által részint eszközöltetik a' víznek illő mértékbeni árasztása, részint az, hogy ezen tápláló szer haszontalanul el nem fogyasztatván, mindenkinek jut belőle szükségéhez képest. A' folyók' vizeinek az oldal-csatornába kényszerítése, és ezekből a' kisebb erecskébe ágaztatása természetes áradás' idején kívül, mesterségesen készült, 's úgy nevezett vízi kapuk által történik, mellyekkel a' folyó további menésében megakadályoztatván, a' mellék-csatornába tódul, honnan a' csekélyebb ereken a' szántóföldekre 's rétekre jóltevőleg árad ki.

Az árasztás alatt levő terület vagy természeti lejtősségénél fogva alkalmas illy módú művelésre, vagy mesterség által egyenlítettik el a' föld' színe, hogy azt a' víz mindenhol ellephesse. Az egyenlítést nem földmérők, de a' gyakorlat által betanult bizonyos osztálya készíti el a' földműveseknek, kiket ott campariknak neveznek; ezek olly ügyesen tudják munkájokat végrehajtani, hogy, kivált Lombardiában, a' kisebb erek rekeszek nélkül is egyenlően áradoztatják a' vizet, 's lejtősségek úgy

vagyon alkalmazva, hogy a' felesleges víz ismét összefolyva visszatér távolabb a' fő érbe, mellyből az áradás eszközöltetett. Ezen camparik ügyelnek fel a' víz' egyenlő oszlására is, ezek nyitják vagy zárják be a' vízi kapukat 's rekeszeket, 's megigazítják a' vízfolyásokban történt hibákat.

Honunkban eddig csupán Károly főherczeg' uradalmaiban találjuk mását a' lombardiai vízárasztásoknak a' földmívelés' gyarapítására irányozva. Ugyan is a' magyar-óvári uradalomhoz tartozó pusztákon még 1813-ikban, magas ügyességgel 's tökéletes czélt érve kezdé el uradalmi főkormányzó Witmann a' Lajta' vize' és Duna' ága' segedelmével főképen a' Marienau-nak nevezett puszta részen az érintett szabályozást, hol a' terület' lejtőssége engedé, a' földnek egyenlítése nélkül, hol erre szükség vala az egyenlítés is alkalmaztatott. Érdekes ezen nagyszerű szabályozásnál az: hogy nagyobb capitálisok' reá fordítása nélkül hajtáték végre, csupán a' lassan lassan javított területek' jövedelmi szaporodása használtatott évenként a' vállalatra, 's az előhaladás még is olly nagyszerű, hogy a' jelen vizsgáló ezen munkát temérdek áldozatokba kerültnek vélné. Az óvári uradalomban tett szabályozási szerencsés próbák után, Witmann, Károly főherczeg' pártfogása által, bámulásra méltó nagy terveket 's munkákat tétetett, nem csak a' többi magyarországi jószágai-gaiban, de Morvában, Silesiában 's Galiciában is, 's valamint merész vállalatiért, úgy fáradhatlanságaért is nagy tiszteletet érdemel, úgy szinte hálás köszönettel tartozunk ő cs. kir. főherczegségének, hogy másoknak is példát mutatva, honunk' gazdasági szorgalmát liberalis segedelme 's pártfogása által előmozdítani méltóztatott.

Értekezésem' czélos voltára nézve, érintenem kell itt még azt is, hogy a' kérdéses szabályozások nem csak a' szem' gyönyörködésének nyujtanak táplálatot: de főképen nevelik a' föld' belső becsét is nagyobb jövedelem-adás által. Így p. o. Olaszországban két három annyi évi bért fizetnek a' mesterséges vízárasztás által termékenyíthető földért, mint hasonló nagyságuért, melly rendes természeti állapotban az aszálynak ki vagyon téve. Világos a' vitatott árasztással egybecsatolt magasabb földmívelési intézetek' haszna, a' fent előhozott óvári uradalomban is. Ugyanis, hiteles adatok szerint, 1813 előtt az óvári uradalomhoz tartozó 's most földmívelési tekintetben tökéletesen szabályozott jószágokban

15—20,000 vala csak a' birka seregek' száma, még is takarmányt gyakran igen nagy summákért kelle vásárolni; a' más nemű lábas jószág' száma is igen csekély. Most ugyan azon területeken 40,000 birkánál 's igen számos szarvasmarhánál több legel, 's évenként még nagy mértékben eladó takarmány is marad fenn. Értelmes és nagy tekintetű gazdák' állítása szerint, a' mesterséges vízárasztás alatti földterületek' holdja 300 pengő rftnél többre becsültetik, mivel ennyi sommánál többnek hozza be kamatját. — Körülényesebb utasítást találhatni ezen tárgyról gubernialis tanácsos Burger János' *Reise durch Ober-Italien*, 's Witmann' *Landwirtschaftliche Hefte* című munkáiban, 's a' bécsi cs. kir. gazdasági társaság' 1833-iki Évkönyvében.

III.

Hogy honunkban a' kormány, és az illető megyék által is különös szemügyben tartaték a' vízszabályozás: bizonyítják több megyékbeni regulatiók minden nagyobb folyóvizeink' környékén, úgy szinte némelly magánosak által végbevitt szép munkálatok is, melyek közül több kisebb terjedésűeket elhallgatva, méltán emelem ki nagyobb szerűségeért a' Fejér 's Veszprém vármegyékben történt sárvízi szabályozást. Azonban, noha elismerem is, hogy lehetnek körülállások, hol egyedül a' felesleges víznek lecsapolása, 's az áradás' zabolázása által el van érve a' cél szabályozási tekintetben: de sehol nincsen példa reá, hogy hol a' vizet szerencsés helybeli körülállásoknál fogva mesterséges árasztási állapotban lehetett volna is használni, hogy az gyakorlatba vétetett volna, 's az eddigi munkálatokból okszeresen azt következtethetni, hogy a' víz csak pusztító elem, 's a' folyók' partjain levő töltések' és mocsárok' közepén húzott csatornák vízikapuk vagyis zsilipek nélkül vagynak, 's szabályozóink kevésbbé vették figyelembe, hogyha a' szerfölötti áradás egy vidéknek ártalmas, ugyan azon vidéknek lapályosabb fűtermő részein hasznos lenne mérsékelten megnedvesíteni a' szomszjas földet; 's gyakran tapasztaljuk, hogy száraz esztendőkbén a' különben buja lapály, zsombékos helyek is, általában el levén rólok a' víz rekesztve, természetlenné válnak nemcsak: de hol az ingoványok is kiszikkadtak, 's hol zsombék föld (*Torfartiger Boden*) teszi a' területet, a' megégés' veszélyének is ki vagyon téve. Megtörtént ez száraz esztendőkbén a' sárvízi csatorna' tájékán többször, 's 1834-ik' őszen Czece és Bogárd mellett

magam is tanúja valék illetén földégésnek. Nagyobb alakban történt ezen szomorú példa, Zemplén vármegyének Bodroγκöz nevű kerületében, kivált tavaly Czigánd, Páczin, Kis- és Nagy-Rozvány stb. helységek körül a' kiszikkadt ingovány több négyszeg mértföldnyi területen lassan emésztő tűzben vala néhány hónapokig, 's a' füst magas oszlopokban emelkedve jelenté a' borzasztó tüneményt messze a' távolba is.

A' tűz a' föld' fűvel lepett színe alatt szokott menni, 's imitt amott mintegy kéményeket csinálva kiüti magát, 's a' történetből ott levő éghető tárgyakat, például széna-boglyákat megemésztí. Gyakran a' föld' fűvel lepett színe zölden marad a' mélyebben égó tűz alatt; de a' nem égó felső réteg olly gyöngé, hogy ha ember vagy barom megyen reá, leszakad 's oda vesz; 's tavaly a' fent érintett vidéken, több ezer szekér széna és számos lábas jószág lett áldozatává a' földégésnek, 's magam is Ricse és Kis-Rozvány közt utazván, egy kiszögellő ingoványon keresztül, sürgető dolgaimban, a' jobbról és balról füstölgő tüzet nem gondolánk az út alatt is munkálódni, 's midőn közel érnénk széléhez, a' föld kocsink 's lovaink alatt leszakadt, az égő elem' közepette találtuk magunkat, 's megmenekvésünk' csak lovaink' gyorsaságának köszönheténk, mellyek serényen kiragadtak a' szomszéd agyagos szántóföldekre. — Az illy kiszáradt zsombék földű lapályok, egy ártatlan czélból rakott tüzezske által is meggyújtathatnak, 's rendszerint a' munkások' és pásztrok' deleléskor rakott tüzeitől szokott támadni.

A' Sárvíz' tájékán, hol középen vagyon a' vízzel tölt csatornavonal, ennek berekesztése által kiárasztott vízzel, szokott a' tűz eloltatni, mellynek jótéteményeit ott nem alkalmazhatók; hol, noha nagyobb folyók vagynak szomszédságban, de a' partokon fölállított, 's vízi kapuk nélkül levő erős töltések vagynak. A' most vítatott, 's még a' szükséges vizet is eltávoztató szabályozási mód ellen hallhatni a' kérdéses vidékeken a' földművelő népnek zúgolódását, 's hivatkozását a' boldogabb időkre; sőt példa van reá, hogy tavaly egy tiszamelléki vármegye' helységében, egyik adófizető földműves, a' Tisza' töltését tavaszi árvíz' idején kívágván, elterjeszté a' rétségen ez által az áradást, 's ezen tetteért fogházba vitetvén, a' többi lakosok, kiknek gazdag fűtermésük lett, háládatosságból megművelék földjeit réteit a' szerencsétlennek. Szomorú sikerrel gyakorla illy nemű merénny a' jelen év' tavaszán Czigánd

helység' előjárósága is Zemplénben; ugyanis a' Tisza' partjain felállított erős töltések által, lapályos 's nagyobbára ingoványos területből álló határuk a' tavaszi áradások' jótéteményeiben meg lévén gátolva, 's nagy károkat vallván a' mult esztendőkbén a' fűtermés' silányságán kívül, a' földégések által is, titkon megállapíták a' Tisza' töltéseinek kivágását, hogy víz termékenyíthesse határukat. A' szándék tetteleg végre is hajtatott, azonban, mint tudva van, a' jelen év' tavaszán szerfölöttiek lévén az áradások, a' töltés' nyílásán zuhanó víz olly erővel rohana, hogy azt ismét begátolni lehetetlen volt, 's az áradás' temérdeksége más szomszéd helységek' határainak hátsabb részeit is ellepven, több ezereket érő kár történt az őszi 's tavaszi vetésekben.

A' fent érintett kedvetlen körülmények' orvoslásáról gondolkozva, magában tűnik elő, hogy az egyedül csak úgy történhetik, ha a' vizet ezentúl, hol a' helybeli körülmények alkalmasak, nem csak elhárítani törekszenek a' szabályozók: de mennyiben szükséges, eszközöltetik a' megkivántató mérsékelhető árasztás is kivált tavasszal. Igaz, honunk' népessége 's boldog hazánk' jó földének bősége, nem kényszerítenek ugyan még olly nagyobb terjedésű intézetek' tételére, mint fentebb Olaszország' példáiban láttuk: de hol az könnyen kivihető, gyakorlatba venni kötelességünk, mivel erre, mint láttuk, nem csak termékenységet előmozdító érdekeink, de több szerencsétlen eseteket kikerülni vágyó ohajtásaink is serkentenek. Részemről sok tájékot ismerek a' Duna', Tisza 's Bodrog' folytában, hol a' partokon levő töltésekben, a' lejtős területek' irányában vízi kapuk' felállítása célirányos lenne, melyeknél fogva, áradás' idején annyi víz, mennyi a' rétek' nedvesítésére szükséges, kibocsátathatnék, 's a' felesleges elrekesztethetnék. Célós lenne véleményem szerint, a' lecsapolt mocsárok', például a' Sárvíz' csatornáit is ellátni az érintett vízi kapukkal, mellyekkel akármikor is dagadásra kényszeríthetnék a' csatornában folydogáló víz, 's kitódulván jobbra és balra, 's megnedvesítvén a' szomszéd földet, nagyobb termékenységre ingerelné kivált aszály' idején. De számlálhatatlan sok szerencsés fekvésű helyek vagynak honunkban, hol nemcsak törvényhatósági erővel, de egyes birtokosok is, vagy többen összeszövetkezve, jószágaikban a' fent érintett móddal, földeik' termékenységet magas fokra emelhetnék.

Az előterjesztetteknel fogva, úgy vélem, világos, hogy a' víznek tulajdonságai olyanok, mellyek nem csak eltávoztatását javasolják, de jelenlétét is az idő járásához 's helybeli körülményekhez alkalmazva. Továbbá a' fentebb érintett kül 's belföldi jó szabályozási szerencsés példákból, valamint az egyoldalúlag tett szabályozásoknál előforduló hiányosságokból 's szerencsétlen esetekből nyilvánvaló: hogy méltán ohajthatjuk vízszabályozási intézeteinknek tökéletesítését földmívelési tekintetben, 's talán nem felesleges a' jelen korszakban azon jó pezség közepett, melly divatozik Europa' fő folyóvizeinek kereskedési tekintetbeni szabályozása iránt, serkentenem hazánk' buzgó fiait, kiket a' felség' 's megyék' bizodalma illy nemű vállalatok' ügyelésére méltatott, 's mind azokat, kiknek dicső országos alkotmányunk' rendszerénél fogva joguk van megyés gyűléseinken befolyjni 's indítványt tenni köz hasznú tárgyak iránt: hogy az általam noha gyöngén vitatott szabályozásokat figyelmükre méltóztassák, 's mit adandó alkalommal tehetni ezen iparág' pályáján, el ne mulassák. Különösebb figyelmét kérem ki ezennel a' honi földmérői karnak is, hogy jelen indítványomnál fogva is, hol helybeli körülmények engedik, az irrigatiót létre hozni törekedjenek, 's ezen tárgyat valódián kimívelni 's czélos utasításokat adni iparkodjanak.

Vége tárgyamtól kevésbé eltérve, legyen szabad itt érintenem, hogy újabb 25dik törvényczikkelyünknek, melly a' köz hasznú magános vállalatok' ápolásáról szól, 's mellynek létre jötte törvényhozó testünk' magas érdemeinek bizonyosága, hatását inkább ohajtanám, vizeink' szabályozásában látni, mint vasútak' előteremtésében. Ugyan is magában folyóink' vad árjainak nehéz zabolázhatóságában rejtezik talán a' gondviselésnek azon intése, hogy azokat egyedül hasznos kereskedést 's földmívelést egyiránt gyarapító csatornavonalok által lehetne szelidíteni. Melly felséges csak képzelni is, ha a' Tiszából, a' szomszjas fekete földű alföldségen keresztül, a' pesti Dunáig egy csatornavonal húzatnék, melly országunk' felső zordon bérczes tájékait, alsó termékenyebb megyéivel 's ezeken túl is a' tengerrel kapcsolná egybe. Engedje a' magyarok' istene, hogy szíves óhajtasaim minél előbb boldog czélt érjenek! —

X.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI UTAZÁS A' BALKÁNY' VIDÉKÉN.

ESZKÖZLÉ 'S LEIRTA

FRIVALDSZKY IMRE RENDES TAG.

HARMADIK KÖZLÉS.

A' természettudományi utazásnak sok kellemes oldala és sokféle jó eredménye szokott lenni, de ezek között kétségen kívül legtöbb érdekekkel bírók és leginkább kiemelendők az új fölfedezések, melyek e' terjedelmes tudomány' valamelyik ágában történtek. Én küldötteimnek pontos utasítást adtam e' részben, 's főképen az állatok és növények' országát tűzém ki vizsgálódásaik' céljául. A' siker nem hiusítá meg reményemet. Ha az új fölfedezések nem történtek is rendkívüli bőségben, szegényeknek sem állíthatom. Az egészről eddigelé két értekezésben szóltam; mielőtt az egész utazást terjeszteném a' Tekintetes Társaság elébe, még némelly új tárgyakat mutatok be, különösen néhány új növényfajt, melyeknek nagy része Rumeliában a' Rhodope és Despoto hegyek' lánczain fedeztettek föl. Reménylem, e' közlésem is engedékenyen fogadtatik a' Tek. Társaság által.

Hegyes levelű Csobor *Frivaldszky*.

Acynos acuminatus *Friv.*

I.

HEGYESLEVELŰ CSOBOR.

Acynos acuminatus. Friv.

L. I. Tábla.

A. Foliis elyptico-lanceolatis utrinque protractis, apice acuminato-dentatis, tri-quatuor nerviis, corolla rubello-violacea maiuscula, tota hispida.

Gyöke kórós; szára tövön görbe vagy heverő, ágas; levelei körkörös-láncsások, két végükön keskenyebbek, kihegyezettek, hegyes fogasak, 3—4 idegesek; bokrétája nagyocska, vereslő-viola színű, az egész növény borzas.

A' nehéz-szagú demutkától (*Acynos graveolens* M. B.) nagyobb bokrétája, 's rövidebb szárai; a' mezei demutkától (*Thymus acynos* L.) bokrétája 's kitünőbb hamvassága által különbözik; leginkább közelít Tenore' csobordad demutkájához (*Thymus acynoides* Tenore), de bokrétájának egyszerű 's kicsípett ajaka, ugyan ennek a' csészét kétszer meghaladó nagysága, 's végre himszálainak hosszabbsága őt, tulajdon, önálló fajjá bélyegzik.

a) Az egész növény. b) A' csésze, bokrétástul, oldalvást. c) A' bokréta elülről.

Terem Karlova 's a' Rhodope hegység' vidékein Rumeliában.

II.

MEREVÉNY CSOBOR.

Acynos erectus Friv.

L. II. Tábla.

A. Foliis ovato-orbiculatis, basi, et apice attenuatis, apice recurvo subpungente, serratis nervosis; caule erecto, ramis brachiatis paucis; tota subhispida.

Gyöke kórós, szára erős, üsztörü-ágas, gyéren nőtt ágai meredtek, erősek; levelei tojás-kerekek, fűrészesek, idegesek, végükön keskenyebbek, hegyök hajlott, kevésbé szúrós, az egész növény borzaska. Virágai aprók, vereslők, a' csésze' torkából alig kitünők; csészéje öt-fogú szőrös.

Közel áll a' kórós demutkához (*Thymus patavinus* Wild.), de szára' merevensége, az egész növény' zömöksége, végre hímszálainak a' bokkrétához egyirányossága azt attól elégségesen megkülönböztetik.

a) Az egész növény. b) A' csésze. c) A' bokréta elülről. d) A' bokréta oldalvást.

Virágzik Karlova' 's Filipopol' vidékin, júliusban.

Merevény Csobor *Frivaldszky.* *Acynos erectus* *Friv.*

Nentvich Szironták *Frivaldszky.* *Ranunculus Nentvichii* *Friv.-*

III.

NENTVICH - SZIRONTÁK.

Ranunculus Nentvichii Fric.

L. III. Tábla.

R. Foliis radicalibus caulinisque longe petiolatis, ovato-lanceolatis integerrimis; caulibus abbreviatis fistulosis, floribus axillaribus subconfertis, brevissime pedunculatis, petiolo vaginante involucratis, pedunculis demum elongatis fructiferis, carpellis compressis disco rugulosis, rostello acuminato, elongato, petalis minimis flavis.

Az egész növény kicsiny, 2—3 hüvelyknyi magas; gyöke rojtos; levelei számosak, hosszú-nyelesek, tojás-kerekűek vagy láncsások, épek, homályos idegesek, kopaszok, tövön gyakran elenyészők, földre hajlók; szára csekély, rövid, egy két virágu, csöves; virágai aprók, hónaliak sűrűcskék bokrétája kicsiny sárga; kocsányai vagy igen rövidek, a' hüvelyező nyél által gallérozottak, vagy ismét hosszabbak, gyümölcs-hozók; magtyúí' lapítottak, kögein redősek; gyököcskéi hosszúak, árhegyűek, a' magtyú kögéig nyúlók; csészéje öt levelű, 's mint az egész növény kopasz.

A' kigyónyelvlevelű szirontáktól leginkább gyököcskéi hosszúsága által különbözik.

a) Az egész növény. b) Nagyított bokréta. c) A' magtyú nagyítva. d) A' mag nagyítva.

Karlovai havasok' tövében, júliusban.

IV.

TÖMÖTT ZIZIFŰ.

Ziziphora compacta Friv.

L. IV. Tábla.

Z. Bracteis pluribus, inferioribus ovato-acuminatis, ciliatis nervosis, supremis orbicularibus apiculatis; floribus terminalibus in capitulum congestis, foliis linearilanceolatis; caule erecto, ramis tribus quatuorve.

Szára meredt, fél vagy egész arasnyi, ágatlan; vagy 2—4 ellenes águ, zöld-vereslő, szögletes, érdes; levelei ellenesek, szálas láncsások, gerinczesek, idegesek, kopaszok, élőkön rövid szőrökkel, 's kevés fogakkal ellátvák; virágai szár 's ághegyiek, gombidomúak, számosak, bokréája violakékes, a' csészéből kinyúló; csészéje hengerded, rovátkos, vigály szőrös, zöld, fogai árhegyűek, viola-kékesek; murvái számosak, prémeseek, több íves- idegesek, az alsóbbak tojásdad kihegyzettek, a' felsőbbek kerek, hegyesek, tövön szőrösebbek.

Közel áll a' gombos zizifűhöz (*Ziziphora capitata* L.).

a) Az egész növény. b) A' csésze nagyítva. c) A' bokréta elülről. d) A' bokréta oldalvást, nagyobbítva.

Találtatott Guklina' vidékin Rumeliában, virágzik júliusban.

Tömött Zizifü *Frivaldszky.*

Ziziphora compacta *Friv.*

Kötör Homokhúr *Frivaldschj.* *Arenaria saxifraga* *Friv.*

V.

KÖTÖR HOMOKHÚR.

Arenaria saxifraga. Friv.

L. V. Tábla.

- A. Cespitosa, foliis infimis rosaceo congestis, lineari-lanceolatis, superioribus duobus quatuorve oppositis, sessilibus, ovato-lanceolatis; acutis, nervosis; cauliculis erectis, apice floriferis, floribus tribus - sex panniculato - subfastigiatis.

Gyöke cserjés, szára meredt, tövén pázsitos levelű, szárának három vagy négy pár ellenes levelkéi tojásdad-láncsások, hegyesek, idegesek, alsó levelkéi számosak, tömött körben helyezvék, szálas láncsások, több idegűek. Szárak egy gyökből többek, rövidebbek vagy hosszabbak, tetőn virágzó, virágai 3—6 mintegy bugába tetőzők, bokrétái fehérek, a' csészéből kidíszlők, szirmjai egészek; csészelevelkéi láncsások, idegesek, a' bokrétánál rövidebbek, az egész növény borzaska.

- a) Nagyobb példánya ezen növénynek. b) Kisebb példány. c) A' csésze' levelkéje. d) Egy szirm.

Terem Karlova' havasain. Virágzik június és júliusban.

VI.

SZÁLKÁS SZINGALLÉR.

Bupleurum apiculatum. Friv.

L. VI. Tábla.

B. Involucris, involucellisue pentaphyllis, lanceolatis, longe aristatis, foliis angustolinaribus sparsis, acuminatis; caule recto, tenui, patulo ramoso; flores ochroleuci; involucella apice serrulata.

Szára sugár, kevés águ, levelei szálasok, hegyesek, vigályok; ernyői az ágak' végén gallérosak, 5 levelűek, ernyőcskéinek 5 levelkái láncsásak, hegyökön szálkások, három idegűek, végük felé füreszesek, sárgállók. Az egész növény sima, gyengéd, vékony, fél vagy egész lábnyi magas, szárainak alsó levelei hosszúak, czérnás-szálasak, felsőbb levelei rövidebbek, alapjokon valamivel szélesebbek, szárának ágai nyíltak, váltogatók.

a) Az egész növény. b) Nagyított gallérja, 's gallérkája. c) A' gallér' nagyobbított levelkéje. d) A' kis gallérnak nagyított levelkéje. e) A' magzat, nagyítva. f) A' virág hímekkel, nagyítva.

Karlova' vidékin, júniusban.

Szálkás Színgallér *Frivaldszkij* *Bupleurum apiculatum* *Friv.*

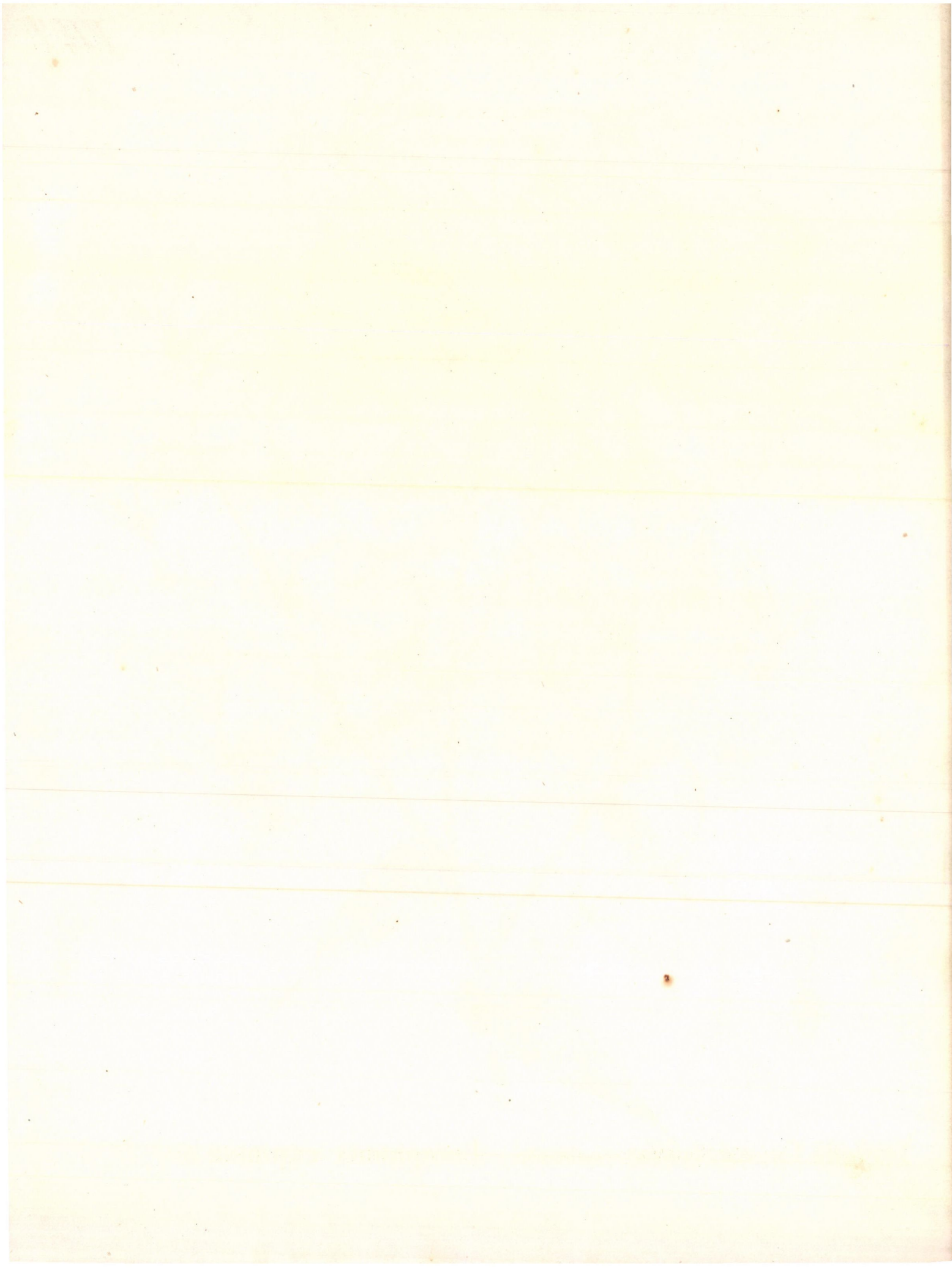

Terjedtt Csengetyűke *Frivaldszkij*   *Campanula expansa* *Friv.*

VII.

ZILÁLT CSENGETYŰKE.

Campanula sparsa. Friv.

L. VII. Tábla.

C. Ramosissima ; floribus panniculatis diffusis, pedunculis elongatis filiformibus divergentibus, sepalis longis, tenuissimis patentibus reflexisve; corolla infundibuliformi, 5fida.

Szára szögletes, magas, 2—3 lábnyi, meredt, felül terült buglyos, sok águ, ágacskái szétálló, hosszúak, fonálképek, egy viráguak, szálas levelűek; szárlevelei tojásdad-láncsások, fűrészesek, nyeletlenek, szárra futók; csészelevelkéi hosszúak, szálasak, árformák, nyíltak; virágzása bugás, széjjel terült; bokrétája bókoló, a' vékony kocsányon magányos, tölcséres, 5 karélyú kék; az egész növény sima.

a) A' növénynek felső része. b) A' magzat hímekkel 's anyaszállal, nagyítva. c) A' csészének egy nagyobbított levelkéje.

Nó Karlova hegység' árnyas völgyeiben.

VIII.

RÖVID LEVELŰ SZEGFŰ.

Dianthus brevifolius. Friv.

L. VIII. Tábla.

D. Floribus fasciculato-capitatis 3—5, tubo calycis viridi, bracteis calycem subaequantibus aristatis; caule subquadrangulo scabrido; foliis angustis, internodiis multo brevioribus, nervosis, scabris.

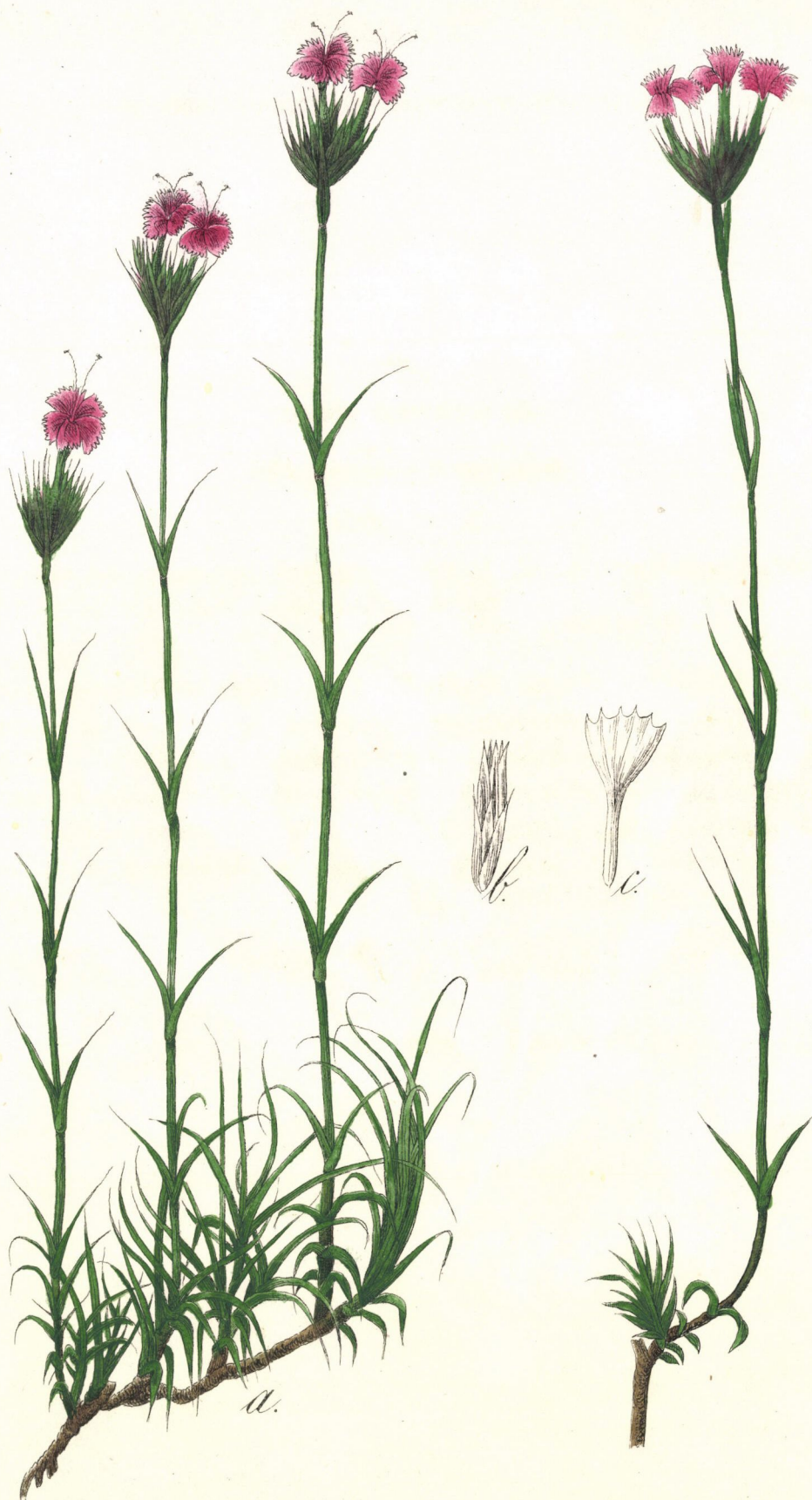
Gyöke cserjés, egy vagy több szárú, tőlevelei számosak, pázsitosak, árhegyűek, hüvelyknyi hosszúak; szára $\frac{1}{2}$ — 1 lábnyi, egyenes, négyszögded, kevesbbé érdes; szárlevelei ellenesek, rövidek $\frac{1}{2}$ — 1 hüvelyknyiek, hármás idegűek, keskenyek, árhegyűk; virágai csomósak 3—5 pirosak, szirmjai hegyes-fogasak; a' csésze' torkolatja zöld, pikkelyei tojásdad-láncsások, a' csészénél rövidebbek, árhegyűek; murvája a' csészénél alig rövidebb, kalászhegyű.

a) Az egész növény. b) A' csésze nagyítva. c) Egy nagyított szirm.

Karlovai havas' alján, juliushan.

Rövidlevelű Szegfű *Frivaldszkij.* *Dianthus brevifolius* *Friv.*

Szirti Fűtej *Frivaldszky. Euphorbia rupestris Friv.*

IX.

SZIRTI FÜTEJ.

Euphorbia rupestris. Friv.

L. IX. Tábla.

E. Umbella quadrifida, radiis filiformibus, foliis parvis sessilibus sparsis, ovatis, acutis, glabris, integris, margine ad lentem cartilagineo-serrulatis, involucris, involucellisque orbiculato reniformibus, nervo medio mucronatis, petalis flavis bicornibus, capsulis glabris.

Gyöke fás, több száru; szára meredt, fél vagy egész arasznyi, sima, ernyője négy águ, ágai hosszúak, fonalképzűek, nagy 's kis gallérai sárgállók, simák, kerekded veseformák, gerinczesek, szállahegyűk; levelei hártyásak, nyeletlenek, simák, épek, élükön nagyító üveg alatt porczogós fűrészesek, az alsók kisebbek, tojásdadok, hegyesek, a' felsők tojás-kerek, nagyobbak, szárölelők, szállahegyűk; bokrétája sárga két szarvú, tokja kopasz.

a) Az egész növény. b) Nagyított bokrétája. c) Gallérkája nagyítva.

Virágzik májusban, Banjo' granithegye' ormain.

X.

KONYULÓ HOLGYOMÁL.

Hieracium cernuum. Friv.

L. X. Tábla.

H. Foliis lineari-lanceolatis glabris sessilibus, caule glabro folioso ramoso, ramis elongatis puceifloris, floribus untantibus, calycibus glabris cylindricis.

Szára felálló, elágazó, leveles, kopasz, görgeteg, vonatos, ágai hosszúak, sugárok, ritka levelűek, 3—6 viráguak; szárlevelei majd mindig ágtövisiek, szálas láncsások, kopaszok, nyeletlenek, élök itt ott fogakkal ellátva; virágai sárgák, nagyok, konyultak, csészepikkelyei szálas láncsások, kopaszok, setétzöldek.

a) Az egész növény. b) Nagjobbított anyaszár. c) Nagyobb bokréta. d) Szirom.

Dervent' havasain, septemberben.

Könyuló Holgyomál *Frivaldszky*. *Hieracium cernuum* *Friv.*

Kocsánytalan Holgyomál *Frivaldszky.* *Hieracium Sessiliflorum* *Friv.*

XI.

KOCSÁNYTALAN HOLGYOMÁL.

Hieracium sessiliflorum. Friv.

L. XI. Tábla.

H. Caule simplici piloso; foliis oblongo-lanceolatis, inferioribus pedunculatis, superioribus sessilibus, remote dentatis, pilosiusculis, floribus axillaribus sessilibus, et terminalibus congestis, capitulis glabris.

Magassága 2—3 lábnyi, szára meredt, ág nélküli, görgeteg, vonatos, vörhünyeges, vigály szőrös, gyökér-levele több, nyeles, láncsás-hosszúdad, vigály szőrös, itt ott rövid fogú, gerinczén szőre hosszú, alsó lapja világosabb zöld; felső szárlevele nyeletlen, szárölelő szabásu, apró fogas, hegyes, tövén szőrösebb; virága, a' szárdalán kevés, te tején csoportos, középszerű nagyságu sárga, kocsánya igen rövid, murvás, szürke szőrű, 2—3 virágu, csészéje sima.

a) b) Az egész növény. c) Nagyított bokréta.

Terem Calophr' havasain, augustusban.

XII.

SÁNDOR TÖRFÜ.

Rottboellia Sándorii. Friv.

L. XII. Tábla.

R. Culmo 2—4 pedali simplici vel ramoso, basi hirsuto, incurvo, dein stricto, solido farcto, spica articulibus longe distantibus, vaginis 3—4 (suprema longissima) sulcato-striatis albo-villosis, villis saepe ex basi glandulosa provenientibus, foliis inferioribus longis linearibus sparsim pilosis, infra carinatis, supra fascia longitudinali alba notatis: radice lignosa crassa, vaginis foliorum emarcidis tecta, seminibus lineari-oblongis, apice rostellatis.

A' gerincz' minden ízén két kalászka, egyik ülő, a' másik' kocsánya az ülő' hosszúságát majd fölüti, lapos 's az ízes csúcs alatt ül; mindenik a' gerincz' mélyedésébe van mindenik oldalon merülve, a' pelyűk kétrészek, két viráguak, majd egyenlők, vonal-láncsásak, begönyölt széllel, hegyesek, porczosak, a' külső kemény, vonatos hegyű, alapon sima fényes; az ondóca rövidebb a' pelyünél, hártyaféle, homályosan ideges, nőalatti pikkelye rövid; egy virágcsa hím vagy nemtelen, másik nőshímű; két bibéje oldalvást néz hintezőképű, híme három, porhonai hosszúk, kigöngyölödtek; szára 2—4 lábnyi, alapon begörbült, azután feszült, szilárd, tömött, kalásza hosszú, gyakran ágas, ízei távolállók, görgetegek, igen simák; hüvely 3—4 a' fűső leghosszabb barázdás-vonatos, fehér bolyhos, bolyhai gyakran mirígyes alapon állanak, a' fűső rövid levélbe végződik, az alsóbb levelek hosszú-vonalosok, elszórtan szőrösök, alul csónak idommal, fölül hosszanti vonallal jegyezték; gyöke fás, vastag, mászó, a' levelek' aszott hüvelyekkel takart; magva vonal-hosszú, csúcsa gyököcskés.

Sándor' Törfü *Frivaldszky* Rottboellia Sándorii *Friv.*

a) A' leírt növény' példánya egyes kalászszaal. b) Ugyan az, ágas kalászszaal. c) A' hímek és bibék nagyítva. d) A' magzat nagyobbított bibéivel együtt. e) A' csupácskás kalászka nagyítva. f) Egy ülő kalászka nagyítva.

Terem Filipopol és Karlova' vidékin.

